

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

І. Ю. ДУМАНЬКА

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
В АПК УКРАЇНИ:
теорія, методологія та практика**

Монографія

Київ
2018

Рецензенти:

О. М. Колодїзєв, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи
Харківського національного університету імені Семена Кузнеця;

Т. В. Майорова, доктор економічних наук,
професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

М. І. Хмелярчук, доктор економічних наук,
доцент, завідувач кафедри економіки та інформаційних технологій
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

*Ухвалено до друку вченою радою
ДВНЗ «Університет банківської справи»,
протокол № 4 від 21 грудня 2018 року.*

УДК 336:[330.341.1:338.43]

Думанська І. Ю.

Д82 Фінансове забезпечення інноваційних процесів в АПК України: теорія, методологія та практика : монографія / І. Ю. Думанська. — Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2018. — 298 с.

ISBN 978-966-484-306-2

У монографії висвітлено теоретичні, методологічні та організаційні аспекти фінансового забезпечення інноваційних процесів в агропромисловому комплексі України. Обґрунтовано підходи, розроблено методичне забезпечення і практичні рекомендації щодо формування та реалізації комплексної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК з урахуванням специфіки галузі на засадах системності.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також для фахівців, керівників банківських та інших фінансових установ, менеджерів урядових структур і спеціалістів у сфері фінансування АПК, які розв'язують проблеми забезпечення агропромислового виробництва України фінансовими ресурсами для реалізації його інноваційних процесів.

ISBN 978-966-484-306-2

© І. Ю. Думанська, 2018

© ДВНЗ «Університет банківської справи», 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК	9
1.1. Сутнісна характеристика і взаємозв'язок дефініцій у теорії інновацій.	10
1.2. Імперативи і передумови впровадження інноваційних процесів в АПК	29
1.3. Специфіка фінансування інноваційних процесів для потреб АПК	45
1.4. Методологічні підходи до фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК	57
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК	71
1.2. Фінансове забезпечення інноваційних процесів у галузях АПК на засадах системності	72
2.2. Компоненти побудови системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК	86
2.3. Принципи, форми і методи фінансового забезпечення інноваційних процесів в умовах циклічності розвитку АПК	99
2.4. Модель систем фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК	116
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ	127
3.1. Тенденції та специфічні риси фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК України	128
3.2. Аналіз ефективності державної фінансової підтримки інноваційних процесів в агроструктурах	138
3.3. Роль фінансових установ у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в АПК України	156
3.4. Стан фінансового забезпечення технологічних парків в АПК України	177
3.5. Розвиток венчурного інвестування у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в АПК України	189
РОЗДІЛ 4. ПОБУДОВА СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ	215
4.1. Напрями вдосконалення фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК України	216
4.2. Упровадження моделі державно-приватного партнерства у венчурне фінансування інноваційних процесів в АПК України	231
4.3. Формування підсистеми двовимірного ризик-менеджменту у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в АПК України	242
4.4. Комплексна система фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК України: прогнози і сценарії	258
ВИСНОВКИ	273
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	279

ВСТУП

Ринкові перетворення в аграрній сфері зумовлюють необхідність переосмислення економічної сутності та значення фінансових ресурсів в інноваційних процесах. Актуальним стає зважений підхід на засадах системності щодо застосування різноманітних фінансових інструментів, комплексного та ефективного їх використання, тобто створення системи фінансового забезпечення інноваційних процесів, починаючи від ідеї, наукового відкриття до впровадження інновацій, їх комерціалізації.

Розроблення нових сортів рослин, порід тварин, підходів до оптимального використання ресурсного потенціалу, оновлення техніки та технологій є запорукою конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, що є актуальним питанням для України на даному етапі.

У зв'язку з цим важливим є аспект трансферу технологій, особливо IT-індустрії, зокрема, це стосується впровадження систем GPRS-навігації, моніторингу за станом посівів, родючістю ґрунту та ін. Кардинальні зміни і відповідно можливості відкриває мережа «Інтернет», зокрема слід відмітити WEB-banking, систему електронного документообороту і подання звітності, кредитування і пошуку грантів. Специфіка перебігу цих інноваційних процесів вносить суттєві корективи у формування системи їхнього фінансового забезпечення.

Поряд з тим сучасний стан фінансування наукових досліджень характеризується наявністю суттєвих перешкод на шляху до формування інноваційної моделі розвитку аграрного сектору. Інертність фінансової підтримки галузі, недосконалість механізмів фінансування інновацій, невпорядкованість чіткої законодавчої бази, брак дієвих методів

компенсації ризиків фінансування, високий ступінь ризику впровадження інновацій стримують розвиток аграрного сектору на новітніх засадах.

Розв'язання наявних проблем потребує розроблення комплексної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК України, запровадження якої створить можливість установити науково обґрунтовані обсяги фінансування, джерела і напрями виділення коштів тощо. Більш конкретними, зрозумілими стануть пріоритетні напрями фінансування, оскільки їхня важливість і значущість у розрізі окремих підгалузей АПК значно відрізняються між собою або ж взагалі не фінансуються. Можливим стане розв'язання проблем адресності, прозорості, цільового характеру фінансового забезпечення заходів щодо належного впровадження інноваційних процесів в аграрній галузі.

Аналізові проблем і дослідженню різних науково-методичних аспектів упровадження та фінансування інноваційних процесів присвятили свої праці провідні вітчизняні і зарубіжні вчені, серед яких найбільш вагомий внесок здійснили О. Амоша, Т. Васильєва, В. Геєць, О. Колодізев, М. Крупка, А. Кузнецова, Л. Кузнецова, Ю. Куценко, С. Онишко, А. Присяжнюк, В. Рошило, І. Сердюк, Р. Фатхудінов, О. Юркевич і М. Диба.

Окремі аспекти бюджетного фінансування й особливості застосування бюджетних інструментів впливу на інноваційні процеси вивчали О. Василік, В. Дем'янишин, Н. Іванова, О. Ковалюк, М. Кульчицький, Л. Лисяк, І. Луніна, І. Лютий, В. Опарін, Ц. Огонь, І. Чугунов, С. Юрій, Ф. Ярошенко та ін.

Іноземний досвід фінансового забезпечення інноваційних процесів висвітлили В. Вишневський, В. Гришко, О. Жилінська, С. Захарін, В. Коваленко, О. Колещук, А. Мельник, Г. Скиба, Р. Шматенко.

Серед вітчизняних учених-аграрників змістовні пропозиції у сфері фінансування інновацій в АПК України містяться в доробках В. Андрійчука, В. Амбросова, С. Володіна, А. Гайдучького, О. Гудзь, О. Дація, Л. Дейнеко, Г. Калетника, М. Коденської, М. Корецького, М. Кропивка, М. Крупки, Ю. Лупенка, Г. Мазнева, М. Малика, П. Макаренка, В. Мартиненка, О. Мороза, О. Непочатенко, Ю. Нестерчук, В. Онегіної, Ю. Пеняк, Г. Підлісецького, П. Саблука, О. Скидана, П. Стецюка, Л. Транченко, О. Ульяновченка, Л. Федулової, А. Чупіса, О. Школьного, О. Шпикуляка, О. Шпичака, О. Шубравської, М. Хвесика та ін.

Попри різноплановість наукових результатів у рамках цієї проблематики, слід зазначити, що деякі питання залишаються малодослідженими

або дискусійними. Передусім це стосується доцільності наукового обґрунтування підходів, розроблення практичних рекомендацій і методичного забезпечення щодо формування та реалізації комплексної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК.

Водночас ознайомлення з літературними джерелами дозволяє стверджувати про відсутність на сучасному етапі розробленої методології фінансового забезпечення інноваційних процесів в агропромисловому виробництві, що зумовлено низкою причин.

По-перше, категоріальний апарат теорії інновацій не є пристосований до практики фінансування АПК. З огляду на зазначене запропонована термінологічна конструкція «фінансове забезпечення інноваційних процесів в АПК», що трактується як «системний процес залучення, розміщення та використання фінансових ресурсів на кожному з етапів інноваційних процесів в АПК та підбір належних джерел і форм для його фінансування». Таке визначення передбачає виділення додаткового принципу — принципу диверсифікації джерел і форм фінансування залежно від етапів інноваційних процесів та системності державного фінансування АПК з урахуванням потреб усіх його підгалузей. Окрім того, існує потреба в розширенні класифікації інноваційних ризиків, що включали б такі: «ризик випадкового використання об'єктів інтелектуальної власності, що належить третім особам»; «ризик втрати актуальності», «ризик достовірності вхідної інформації». Це сприятиме належному обґрунтуванню рішень щодо фінансування інноваційних проєктів в АПК та уникненню повторного (у т. ч. дублювання практики збиткового) фінансування.

По-друге, відсутні Методологічні підходи до формування комплексної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК, що базувалися б на обґрунтуванні цільового спрямування коштів державної фінансової підтримки з урахуванням потреб АПК, передання окремих функцій дорадництва фінансовим установам у консультуванні та підборі належних банківських продуктів для фінансування потреб суб'єктів АПК в інноваційних розробках. Вважаємо, що питання ощадливості та фінансової грамотності є виключною компетенцією спеціалістів фінансових установ, що можуть вдало надати консультацію та здійснити індивідуальний підхід у фінансуванні відповідно до потреб реципієнта коштів та його гарантій.

По-третє, існує нереалізована потреба впровадження моделі державно-приватного партнерства у фінансуванні інноваційних процесів в АПК

України з метою забезпечення потреб аграріїв у доступі до фінансових ресурсів, перерозподілі ризиків, створенні доданої вартості як синергетичного ефекту від спільної взаємодії задля підвищення результативності фінансування АПК.

По-четверте, існує недосконала методологія аналізу і прогнозування стану фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК. Зокрема, ми вбачаємо доцільність її вдосконалення на засадах комплексності застосування та досягнення емерджентності шляхом упровадження підсистеми двовимірного ризик-менеджменту з подання символічних карт ризиків фінансування. Це створить можливість фінансового прогнозування результатів участі донора коштів у ролі: кредитора, інвестора чи бізнес-ангела щодо можливості отримання прибутків від участі у фінансуванні інноваційних проектів в АПК у двовимірному просторі «галузь — ризик» та «інновація — ризик».

Наведені передумови зумовили в рамках підготовки монографії доцільність розроблення концептуального підходу до формування системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК з метою його застосування в діяльності фінансових установ щодо співпраці зі суб'єктами АПК.

Для досягнення задекларованої мети під час підготовки монографії було поставлено такі завдання:

- визначити сутнісну характеристику і взаємозв'язок дефініцій у теорії інновацій;
- установити імперативи і передумови впровадження інноваційних процесів в АПК, специфіку його фінансування для потреб агропромислового виробництва;
- обґрунтувати методологічні підходи до фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК;
- дослідити компоненти побудови, принципи, форми і методи системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в агропромисловому виробництві;
- проаналізувати сучасні тенденції фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК України;
- визначити напрями вдосконалення фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК України;
- обґрунтувати впровадження моделі державно-приватного підприємництва у фінансуванні інноваційних процесів вітчизняних аграріїв;

— сформувати підсистему двовимірного ризик-менеджменту у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в агропромисловому виробництві;

— розглянути сценарії і прогнози реалізації системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК України.

У процесі досліджень використано наукові праці, експертні огляди, статистичні дані, які характеризують фінансове забезпечення інноваційних процесів в агропромисловому виробництві.

Монографія розрахована на широке коло фахівців, керівників банківських та інших фінансових установ, менеджерів урядових структур і спеціалістів у сфері фінансування АПК, які розв'язують проблеми забезпечення агропромислового виробництва України фінансовими ресурсами для реалізації його інноваційних процесів.

**РОЗДІЛ 1   ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК**

1.1. СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА І ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕФІНІЦІЙ У ТЕОРІЇ ІННОВАЦІЙ

Інновації існували поряд з людиною з моменту її виникнення і є результатом її розумової та практичної діяльності. Вивчати як окремий самостійний елемент економіки їх почали лише в минулому столітті, активного обговорення досягнувши в останні 40 років¹. Попри досить нетривале вивчення інновацій, на даний час існує низка визначень цієї категорії та розуміння феномену інновацій як серед людей без економічної освіти, так і у визнаних економістів. Актуальність теми пов'язана з тим, що теорія інновацій, з одного боку, — найбільш обговорювана економічна доктрина сьогодення для більшості країн світу, а з другого — перебуває у стадії свого формування та активного розвитку.

Для уточнення економічної сутності категорії «інновації» спершу доцільно розглянути генезис становлення теорії інновацій як науки. Інновації існують з моменту першого практичного кроку людини в напрямі поліпшення свого життя. Попри це, цілеспрямовані дослідження їх як економічного елементу розпочалися лише на початку минулого сторіччя. Але ще у працях давньогрецьких діячів — Ксенофонта («Домострой»), Платона («Політика») та Арістотеля («Никомахова етика») — траплялися перші натяки на інноваційну діяльність².

Наприклад, у праці Ксенофонта викладені думки щодо поділу праці як інноваційного способу організації виробництва: «Зрозуміло, що людині, яка займається багатьма ремеслами, неможливо виконати все однаково добре... і зрозуміло те, що той, хто проводить час за виконанням обмеженої роботи, той може виконати її найкращим чином»³.

Подібні фрагментарні звернення до інновацій як вагомого елементу економічної системи можна знайти у працях багатьох учених, проте до ХХ століття жоден із них не ставив центральним питанням свого дослідження аналіз інноваційних процесів і чинників, які на нього впливають.

---

¹ Пересунько З. М. Теоретичні аспекти розвитку інноваційної теорії [Електронний ресурс] / З. М. Пересунько // Ефективна економіка. — 2013. — № 7. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_39.

² Федотов А. А. Основные концепции инновационного развития: исторический анализ / А. А. Федотов // Вісник Донецького національного університету. — 2008. — Вип. 2. — С. 204. — (Сер. В : Економіка і право).

³ Там само.

Переважна більшість авторів зазначають, що фундатором інноваційної теорії є Йозеф Алоїз Шумпетер, зсилаючись на його працю «Теорія економічного розвитку»⁴, оскільки він уперше ввів у науковий обіг поняття «інновація» як окремий, самобутній і важливий елемент економічної системи, здійснив класифікацію елементів й окреслив їхній вплив на виробничу діяльність підприємств.

Проте в роботах цих учених було підкреслено й значущість для розвитку інноваційної теорії робіт таких видатних попередників Шумпетера, як Адам Сміт, Жан Кондорсе, Карл Маркс і Михайло Туган-Барановський, які створили сприятливе підґрунтя для зародження й розвитку інноваційної теорії.

На основі опрацьованих джерел і власних міркувань ми систематизували найбільш вагомні інноваційні теорії та їхніх представників (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Інноваційні теорії та їхні представники⁵

Дослідник	Роки життя	Країна	Праця	Роки видання
Адам Сміт	1723—1790	Англія	«Дослідження про природу й причини багатства народів»	1776
Жан Кондорсе	1743—1794	Франція	«Ескіз історичної картини прогресу людського розуму»	1795
Давид Рікардо	1772—1823	Англія	«Початок політичної економії і оподаткування»	1817
Карл Маркс	1818—1883	Німеччина	«Капітал»	1867 1885 1895
<i>Теорія циклів («довгих хвиль»)</i>				
Михайло Туган-Барановський	1865—1919	Україна	«Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя»	1894
Микола Кондратьєв	1892—1938	Росія	«Великі цикли кон'юнктури»	1926 (1928 видано)
Крістофер Фрімен	1921—2010	Англія	«Економічна теорія промислових інновацій»	1974

⁴ Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер ; пер. В. С. Автономов и др. — Москва : Директмедиа Паблишинг, 2008. — С. 185 [Воспроизведено по изданию: — Москва : Прогресс, 1982].

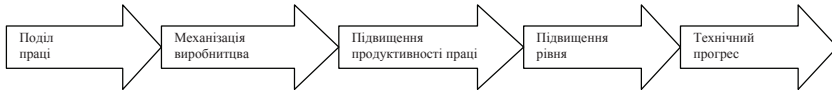
⁵ Пересулько З. М. Теоретичні аспекти розвитку інноваційної теорії [Електронний ресурс] / З. М. Пересулько // Ефективна економіка. — 2013. — № 7. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_39.

Дослідник	Роки життя	Країна	Праця	Роки видання
<i>Класична теорія інновацій</i>				
Вернер Зомбарт	1863—1941	Німеччина	«Капіталістичний підприємець»	1909
Йозеф Шумпетер	1883—1950	Австрія, США	«Теорія економічного розвитку» «Цикли бізнесу»	1912 1939
<i>Неокласична теорія інновацій</i>				
Еверет Мітчел Роджерс	1931—2004	США	«Дифузія інновацій»	1962
Герхард Менш	1937	Німеччина	«Технологічний пат: інновації долають депресію»	1975
Браян Чарльз Твісс	1926	США	«Управління науково-технічними нововведеннями»	1974
Едвін Менсфілд	1930	США	«Індустріальні дослідження та технологічні інновації»	1968
			«Дослідження та інновації в сучасній корпорації»	1971
			«Інновації, технологія і економіка»	1995
Саймон (Семен) Кузнець	1901—1985	США	«Вікові рухи у виробництві та цінах» Нобелівська лекція —	1930
			«Сучасний економічний ріст: результати та роздуми»	1971
<i>Соціально-психологічна теорія інновацій</i>				
Едвард Денісон	1915—1992	США	«Аналіз економічного зростання США з 1929 по 1969»	1974
			«Аналіз сповільненого економічного зростання США в 70-ті рр.»	1979
Крістофер Фрімен	1921—2010	США	«Економічна теорія промислових інновацій»	1974
<i>Теорія конкурентних переваг</i>				
Майкл Портер	1947	США	Конкурентна перевага: як досягти високого результату і забезпечити його стійкість	1985

З думками Ксенофонда перекликаються й думки Адама Сміта, який у праці «Дослідження про природу й причини багатства народів» наголосив на визначальному впливі поділу праці на її продуктивність, назвав поділ

праці основним фактором науково-технічного розвитку: «Винахід усіх машин, що полегшують і скорочують працю, слід, мабуть, приписувати поділу праці»⁶, а науково-технічний прогрес, у свою чергу, важливим чинником підвищення продуктивності праці.

Загалом, модель взаємозв'язку поділу праці, механізації та технічного прогресу, за А. Смітом, можна проілюструвати послідовним ланцюгом взаємозв'язків (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Модель економічного зростання А. Сміта на основі поділу та механізації праці

Поділ праці дозволяв працівникові зосередитись на окремих ділянці роботи і, досконало вивчивши її, вносити пропозиції щодо поліпшення з метою полегшення і пришвидшення виконання роботи. Пропозиції втілювались у механічні вдосконалення, які часто створювались самими робітниками, що само собою виливалось в економію часу і затрат сил на виконання операцій та підвищувало продуктивність праці. Оскільки тепер робітник за одиницю часу міг виконати більше операцій, це призводило до зростання рівня доходів, а це, у свою чергу, підштовхувало підприємців до розвитку механізації праці з метою досягнення ще більших доходів, що й виливалось у технічний прогрес.

Отже, Адам Сміт звернув увагу на поділ праці (організаційну інновацію) і роль техніки (технічну інновацію) у розвитку виробництва та розглядав науково-технічний прогрес одночасно як причину, так і наслідок інноваційного розвитку.

У своїй праці відомий французький просвітитель Жан Кондорсе порушив тему взаємозв'язку науки і промисловості як бази індустріальної системи господарювання, наголосивши, що «прогрес наук забезпечує прогрес промисловості, який сам потім прискорює наукові успіхи; і цей взаємний вплив, дія якого безупинно поновлюється, має бути зарахований до найбільш діяльних, найбільш могутніх причин удосконалення людського роду»⁷. Жан Кондорсе також зазначив, що під технічними методами він

⁶ Сміт А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — Москва: Изд-во социально-экономической лит-ры, 1962. — С. 5.

⁷ Кондорсе Ж. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума : [пер. с фр.] / Жан Кондорсе. — Москва : «ЛИБРОКОМ», 2011. — 280 с.

розуміє мистецтво поєднання предметів і надання можливості бачити їхні відносини, а швидко помітивши їх поєднання, утворювати нові. Забігаючи наперед, слід зазначити, що ця думка певним чином перегукується з висунутою Шумпетером концепцією «нових комбінацій» ресурсів.

Давид Рікардо⁸ здійснював аналіз впливу технічного прогресу у трьох напрямках:

1) вважав, що вища заробітна плата активніше підштовхує капітал до заміщення робочих місць машинами: «Машини і праця перебувають у стані постійної конкуренції»;

2) відкрив проблематику з питань технологічного безробіття. Оскільки підприємці були зацікавлені в заміщенні людської праці машиною, введення нового обладнання негативно впливало на становище робітників, що призвело б до таких ситуацій: заробітна платня робітників зменшувалась би; відбулося б повне заміщення механізмом робітника і звільненням останнього;

3) виголосив нейтральність впливу інновацій (які не призводять до зміни продуктивності праці) на відсоткові ставки, заробітну плату і продукцію, яку виготовляють.

Карл Маркс⁹ присвятив питанню взаємовідносин між машинами і робітниками окремий розділ «Машини та велика промисловість» у першому томі праці «Капітал». Маркс наголосив на тому, що техніка не призначена для полегшення праці робітника, а є засобом створення додаткової вартості шляхом скорочення робочого дня робітника, а отже, й економії на частці заробітної плати, що припадає на одиницю продукції. У результаті робітник виготовляє більше продукції за той самий проміжок часу, але одержує таку саму заробітну плату як раніше. Вивільнений час він просто дарує капіталісту, чим і примножує його статки. З розвитком техніки і заміщенням праці механічною на великих промислових підприємствах робітник стає просто наділим свідомістю додатком машини. Особливої критики Карлом Марксом зазнав технічний прогрес у землеробстві, про який він пише: «Прогрес капіталістичного землеробства є не тільки прогрес у мистецтві грабувати робітника, а й у мистецтві грабувати ґрунт, всякий прогрес у підвищенні її родючості на даний термін є в той же час прогрес у руйнуванні постійних джерел цієї родючості». Проте не зважаючи на свою відверту критику інноваційного

⁸ Ricardo D. «Principles of Political Economy» / D. Ricardo. — 3rd ed. — London, 1821. — P. 479.

⁹ Маркс К. Капитал. Критика политической экономии : в 4 т. / К. Маркс. — Москва : Политиздат, 1983. — Т. 1 : Процесс производства капитала. — С. 17.

розвитку, Маркс погоджується в незворотності запущеного процесу. Науково-технічний прогрес у праці Маркса розглядався як надбудова – наслідок виробництва, а не як його рушійна сила.

Говорячи про зародження інноваційної теорії, слід згадати вітчизняного науковця М. І. Тугана-Барановського¹⁰, який є одним із родоначальників інноваційної теорії та засновником теорії циклів (теорії «довгих хвиль»). Досліджуючи природу криз в англійській промисловості, він виявив, що економічному розвитку притаманна циклічність, і ця циклічність визначається обмеженістю позичкового капіталу та особливостями його інвестування в капітальні товари¹¹.

Туган-Барановський підкреслив, що не споживання керує виробництвом, а виробництво визначає споживання. Це відбувається в результаті накопичення капіталу і його інвестування в нові технології та виробництво.

Взяв за основу і розвинув теорію циклічності інноваційного розвитку свого попередника і вчителя М. І. Тугана-Барановського російський економіст М. Кондратьєв. Аналізуючи характер економічного розвитку Франції, Англії, США і Німеччини, на основі статистичних даних він виявив хвилеподібність (циклічність) розвитку в цих країнах, коли фази піднесення економіки чергуються з фазами відносного спаду й період цих коливань відбувається в межах 40—60 років.

М. Кондратьєв¹² виділив чотири емпіричні закономірності в розвитку згаданих циклів:

- 1) перед початком підвищувальної фази кожного великого циклу кон'юнктури чи на її початку спостерігаються значні зміни в умовах життя суспільства;
- 2) періоди підвищувальних фаз більш тісно пов'язані з політичними і соціальними потрясіннями — війнами, революціями, державними переворотами;
- 3) знижувальні фази супроводжуються довготерміною депресією в сільському господарстві;

---

¹⁰ Горкіна Л. П. Нова епоха в історії економічної науки. Теорія економічних циклів М. І. Тугана-Барановського / Л. П. Горкіна // Вісник НАН України. — 1994. — № 11—12. — С. 59.

¹¹ Саблук П. Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / П. Т. Саблук [та ін.] ; ННЦ «Ін-т аграр. економіки». — Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. — С. 57.

¹² Кондратьєв Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н. Д. Кондратьев. — Москва, 2002. — С. 112.

4) на знижувальних фазах середньотривалий цикл відрізняється більшою гостротою криз і більшою глибиною й тривалістю депресій¹³.

Отже, піднесення економіки характеризувалось накопиченням інновацій, а періоди спаду — вичерпанням їх актуальності для економіки.

Дослідження і висновки Кондратьєва ґрунтувалися на емпіричному аналізі великої кількості економічних показників різних країн на досить тривалих проміжках часу, що охоплювали 100—150 років. Ці показники: індекси цін, державні боргові папери, номінальна заробітна плата, показники зовнішньоторговельного обороту, видобуток вугілля, золота, виробництво свинцю, чавуну і т. д.

Кон'юнктурні цикли Кондратьєва згодом були пов'язані зі зміною технологічних укладів, що були оптимізовані С. Ю. Глазєвим (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Зміна технологічних укладів за С. Ю. Глазєвим¹⁴

Технологічний уклад	Тривалість	Визначальні інновації	Напрями е промисловості
I	1770—1830	Водний двигун. Текстильні машини	Текстильна промисловість. Виплавка чавуну. Будівництво каналів
II	1830—1880	Паровий двигун. Верстати. Транспорт	Вугільна промисловість. Залізничний та пароплавний транспорт
III	1880—1930	Електродвигун	Електротехнічне машинобудування. Виробництво та прокат сталі. Неорганічна хімія
IV	1930—1970	Двигун внутрішнього згорання	Автомобілебудування. Синтетичні матеріали. Кольорова металургія. Виробництво та переробка нафти
V	1970—2010	Мікроелектронні компоненти	Обчислювальна техніка. Оптичне волокно. Інформаційні технології. Програмне забезпечення
VI	2010—2040	Нанотехнології	Генна інженерія. Альтернативна енергетика. Наноелектроніка

¹³ Нуреев Р. М. Теория инноваций: прошлое, настоящее, будущее / Р. М. Нуреев // Научные труды ДонНТУ. — 2013. — № 1 (43). — С. 87. — (Серия : экономическая).

¹⁴ Глазев С. Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса / С. Ю. Глазев. — Москва : Экономика, 2010. — С. 182.

Класичну теорію інноваційного розвитку представлено у працях В. Зомбарта, В. Мічерліха і Й. Шумпетера. У статті «Капіталістичний підприємець» 1909 року В. Зомбарт підкреслив визначну роль підприємництва в розвитку економіки й зазначив, що, маючи за мету досягнення прибутків, підприємцеві потрібно вдаватися до залучення у свою діяльність технічних новинок. В «Економічному прогресі» (1910) В. Мічерліх також наголошує на визначній ролі підприємця та інновацій для економічного розвитку. Проте проблематика інновацій не була центральною у роботах зазначених учених.

Першим, хто систематизував розпорошені серед досліджень попередників ідеї щодо ролі нововведень в економічному розвитку і створив практичну теорію, був Йозеф Алоїз Шумпетер. Термін «інновації» уперше він застосував у праці «Цикли бізнесу» (1934), проте концепцію інновацій виклав значно раніше — у роботі «Теорія економічного розвитку» (1912), де був застосований термін «нові комбінації», в яких учений уособлював форму і зміст розвитку.

Як зазначає Шумпетер¹⁵, підприємницька функція нерозривно пов'язана з нововведеннями, реалізацією параметрів розвитку, створенням нової системи вартостей. Без розвитку немає підприємницького прибутку, а без останнього — не буває розвитку. За своєю суттю підприємницький прибуток — це результат здійснення нових комбінацій. Учений виділив п'ять випадків нових комбінацій:

- 1) виготовлення нового, тобто ще невідомого споживачам, блага або створення нової якості того чи іншого блага;
- 2) упровадження нового, тобто тій галузі промисловості ще практично невідомого, методу (способу) виробництва, в основі якого не обов'язково лежить нове наукове відкриття і який може полягати також у новому способі комерційного використання відповідного товару;
- 3) освоєння нового ринку збуту, тобто такого ринку, на якому до цих пір дана галузь промисловості цієї країни ще не була представлена, незалежно від того, існував цей ринок насамперед чи ні;
- 4) отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів, рівним чином незалежно від того, уже існувало це джерело або просто не бралось до уваги, або вважалось недоступним, або його ще тільки належало створити;

---

¹⁵ Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер ; пер. В. С. Автономов и др. — Москва : Директмедиа Паблишинг, 2008. — С. 92. [Воспроизведено по изданию: Москва : Прогресс, 1982].

5) проведення відповідної реорганізації, наприклад забезпечення монопольного становища (за допомогою створення тресту) або підрив монопольного становища іншого підприємства.

Представниками неокласичної теорії інновацій є Г. Менш, Б. Твісс і Е. М. Роджерс. Неокласики оцінюють інновації як «головний імпульс» розвитку, що виходить від нових споживчих товарів, нових методів виробництва і транспортування, нових ринків, нових організаційних форм у промисловості. При цьому вони враховують і циклічність розвитку економіки¹⁶.

У «Технологічному паті» Герхард Менш¹⁷ на основі аналізу більш ніж сто великих і такої самої кількості базових технічних інновацій із періоду середина XVIII століття — 1960-ті роки довів існування довгих хвиль економічної активності. Економічну кризу Г. Менш пояснює застоєм науки і браком базових інновацій і вважає, що «погіршення стану фірми породжує стимул до інновацій. І навпаки, коли справи фірми процвітають, у неї немає потреби що-небудь серйозно змінювати в уже налагодженому виробництві». Таким чином, на думку М. Менша, депресія відіграє роль генератора умов для появи інновацій, що становлять технологічний базис нової довгої хвилі.

Лауреат Нобелівської премії за досягнення в розвитку теорії економічного розвитку С. Кузнець¹⁸ також притримувався заданого Й. Шумпетером курсу в інноваційній теорії і ввів поняття «епохальних» інновацій як таких, що докорінно змінюють життя людини.

Соціально-психологічна теорія інновацій розвиває одну з ідей Й. Шумпетера — про визначальну роль новатора як носія інноваційного розвитку. Значна увага приділяється проблемам місця особистості, рівня освіти, мотивації та аналізу соціально-психологічних чинників на розвиток інновацій.

Майкл Портер¹⁹ заснував теорію конкурентних переваг. У праці «Конкуренція», яка практично повністю присвячена питанню взаємозв'язку впровадження інновацій і конкурентоспроможності підприємств,

¹⁶ Чайковская Н. В. Сущность инноваций: основные теоретические подходы / Н. В. Чайковская, А. Е. Панягина // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. — 2011. — № 4. — С. 46.

¹⁷ Mensh G. Stalemate in Technology: Innovation Overcome the Depression / G. Mensh. — Cambridge, Mass., 1979. — P. 35.

¹⁸ Андропова О. Ф. Трансфер технологій як інструмент реалізації інноваційної діяльності : монографія / О. Ф. Андропова, А. В. Череп. — Київ : Кондор, 2007. — С. 182.

¹⁹ Портер М. Е. Конкуренция : пер. с англ. / М. Е. Портер. — Москва : Изд. дом «Вильямс», 2005. — С. 72.

учений наголошує на тому, що компанії домагаються конкурентних переваг за допомогою інновацій. Вони підходять до розуміння нововведень у найширшому сенсі, використовуючи як нові технології, так і нові методи роботи. Вони освоюють нові принципи конкуренції або знаходять кращі засоби конкурентної боротьби при використанні старих способів. На думку М. Портера, виграють лише ті компанії, які вміло впроваджують потрібні інновації, і по-справжньому конкурентоспроможна компанія найчастіше з готовністю відгукується на появу нового стандарту впровадженням відповідної інновації.

На основі проведених досліджень здійснимо етапізацію розвитку становлення інноватики як науки (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Етапізація розвитку інноваційних теорій²⁰

№	Тривалість	Характеристика етапу
1.	Друга пол. XVII ст. — 10-ті рр. XX ст.	Стихийні згадки нововведень та їх значення в економіці у працях окремих економістів, соціологів, філософів
2.	1910—1930 рр.	Формування фундаментальних основ інноваційної теорії
3.	1940—1970 рр.	Розвиток та уточнення вчень попереднього етапу
4.	1970-ті роки — теперішній час	Новий етап у розвитку інноваційних теорій, який пов'язаний з переходом від 4-го до 5-го технологічного укладу

У перекладі з латини «*novare*» означає оновлення, зміна. Саме від нього пішов термін «новатор» — людина, що створює новацію. Укоренившись в англійській мові, «*novare*» еволюціонувало в «*innovation*» — інновацію, префіксом «*in*» підкреслюючи введення у практичну діяльність новацій. Тоді як у західному світі категорія «інновація» в економічній термінології активно використовувалась із 40-х років XX століття, в СРСР використовувався термін «нововведение». З трансформаційними перетвореннями 1990-х років західні терміни почали широко проникати в наукову лексику постсоціалістичних країн, створюючи плутанину між іноземними термінами та їхніми вітчизняними відповідниками.

Треба зазначити, що нововведення (інновації) проявляються не тільки в матеріалізації наукомістких ідей і винаходів у якісно нових видах продукції та технологіях, а також ґрунтуються на абсолютно нових принципах, підходах до процесів управління персоналом, фінансовими

²⁰ Пересулько З. М. Теоретичні аспекти розвитку інноваційної теорії [Електронний ресурс] / З. М. Пересулько // Ефективна економіка. — 2013. — № 7. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_39.

засобами, організації виробництва, праці тощо. На нашу думку, за допомогою інновацій здійснюється задоволення нових суспільних потреб.

Окремо зауважимо, що в деяких випадках поняття «інновація» отожднюють і з поняттям «нововведення». Однак вони не є синонімами, оскільки існують певні відмінності між ними. Вважаємо, що для запобігання підміні понять варто розмежовувати поняття «нововведення» та «інновація».

Основна їхня відмінність полягає в розумінні нововведення (лат. *novatio* — оновлення, зміна) як новації, втіленої в продукт або технологію, але не будучи кінцевим продуктом інноваційної діяльності і товаром. На відміну від цього, інновація — це, перш за все, комерціалізоване нововведення, яке виражене в конкретному продукті і принесло конкретну користь (ефективність). По суті, це означає, що поява для ринку нового обладнання належатиме до інновацій, у той час коли спроба фактичного використання цього обладнання всередині певної організації класифікується вже як нововведення.

На наш погляд²¹, такий підхід вважається виправданим, оскільки виключає ситуацію з віднесенням до інновацій тих нововведень, які не тільки для глобальної економіки, а й на локальному рівні є давно освоєними, а в деяких випадках можна вважати їх традиційними. Взаємозв'язок цих понять відображено на *рис. 1.2*.

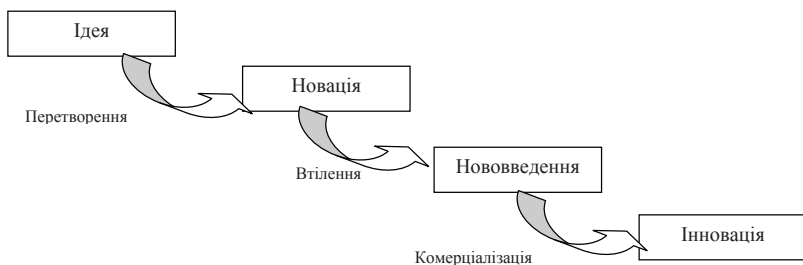

Рис. 1.2. Концептуальний ланцюг трансформації ключових понять теорії інновацій²²

²¹ Думанська І. Ю. Сутність, критерії та наукові підходи до трактування категоріального апарату теорії інновацій в АПК [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Економіка та суспільство. — 2017. — № 13. — Режим доступу : <http://www.economyandsociety.in.ua>.

²² Полінкевич О. Критерії розмежування понять «інновації», «інноваційний процес» та «інноваційний розвиток підприємства» в новій економіці [Електронний ресурс] / О. Полінкевич // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. — 2015. — № 4. — С. 31—36. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2015_4_7.

Доцільність розмежування інновацій і нововведень згадується і в найбільш відомому рейтингу інноваційного розвитку країн — The European Innovation Scoreboard (EIS, Європейське інноваційне дослідження). Критеріями економічної результативності в EIS-2009 розглядають такі показники, як обсяги продажів нових для всіх підприємств товарів і нових для підприємства, але не для ринку товарів, у відсотках до загального обороту підприємства²³.

Основні тлумачення поняття «інновації» систематизовано В. Г. Мединським²⁴. Залежно від об'єкта і предмета дослідження інновації можна розглядати, як:

1) зміни (Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук, М. І. Крупка, Р. Нельсон, С. Уінтер, П. Ф. Друкер, Ю. В. Яковець, Ф. Валента, Л. Водочак, О. Водачкова);

2) процес (Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт, Т. Брайан, Б. Санто, вітчизняні економісти І. М. Школа, І. М. Буднікевич, О. О. Лапко, Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова);

3) результат (В. Хіпел, Р. А. Фатхутдінов, С. Ф. Покропивний, Ю. П. Пімошенко, Г. Хамел, К. Прахалад, Р. Фостер, Д. О. Карлюк, С. І. Ілляшенко, О. А. Біловодська, С. Д. Ільєнкова);

4) нову комбінацію, підхід, думку, можливість (Й. Шумпетер, Х. Барнетт, Е. Панечко, В. Г. Мединський);

5) комерціалізацію (Х. Рігс, Р. Ротвелл, П. Гардинер);

6) перевагу (Дж. Сорос, М. Портер).

Цю систематизацію ми доповнили критеріями: система, перетворення існуючого стану, інструмент. Вважаємо, що таке авторське доповнення є актуальним з огляду на той факт, що поняття інновацій зосереджує такі властивості, як: наукову новизну та унікальність, можливість реалізації, практичну корисність, а головне — ефективність інновацій²⁵.

Поряд з тим, будь-яке нововведення, у тому числі і менш прогресивне, неефективне нововведення, доволі часто трактують як інновацію, а це є не завжди обґрунтованим. Насамперед, усі зміни повинні відбиватися на ефективності діяльності конкретного суб'єкта. Тому, на нашу думку, варто

²³ Global Innovation Index 2012—2017 [Electronic resource]. — Available at : <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=GII-Home>.

²⁴ Мединский В. Г. Инновационный менеджмент : учебник / В. Г. Мединский. — Москва : ИНФРА-М, 2002. — С. 21.

²⁵ Думанська І. Ю. Поліморфність категорії «ефективність» в системі підходів до оцінювання інноваційної діяльності / І. Ю. Думанська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2017. — Ч. 1. — № 2 (08). — С. 103.

врахувати зазначені властивості, що висвітлить інновації як інструмент отримання прибутку підприємцем і розв'язання проблем підприємства на індивідуальному, груповому чи організаційному рівнях, його адаптації до нових умов ринку тощо. Інновація щодо цього розглядається як процес, за допомогою якого підприємець використовує зміни як можливість здійснення нового бізнесу.

Найбільш потужні дискусії виникають між прибічниками процесного і результативного підходів. Перші вважають інновацію процесом створення і поширення інновацій чи процесом введення нових виробів, методів, елементів, принципів на заміну морально і фізично застарілих, другі визначають інновацію як результат інноваційної діяльності.

С. В. Глухова²⁶ і М. В. Чорна²⁷ узагалі припускають, що сама ідея вже може являти собою інновацію. Ми не згодні з таким припущенням і вважаємо ідею результатом креативності, інновацією ідея може стати за умови успішного введення у практичну діяльність.

Важливе місце в розумінні теорії інноваційної діяльності є визначення категорій «інноваційна діяльність» та «інноваційний процес». До трактування інноваційної діяльності автори підходять по-різному. Деякі науковці вважають, що під інноваційною діяльністю потрібно розуміти впровадження нових технологій і розробок, акцентуючи увагу на тому, що поштовхом виступають нові технологічні рішення. Більшість прихильників цього підходу також визначають організаційні аспекти впровадження нововведень. Інші автори підходять до трактування інноваційної діяльності як до доцільності підвищення конкурентоспроможності підприємства. Розглядаються ринкові аспекти, зокрема формування попиту на нову продукцію, підвищення конкурентоспроможності товарів, реалізація товарів на ринку, зростання задоволення споживачів, зростання прибутку компанії тощо.

Зокрема, Н. В. Краснокутська²⁸ розуміє під інноваційною діяльністю діяльність колективу, спрямовану на забезпечення доведення науково-технічних ідей, винаходів (новацій) до результату, придатного до

---

²⁶ Глухова С. В. Сучасні підходи до визначення сутності інновацій / С. В. Глухова // Економічний аналіз : зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 3 (19). — С. 83.

²⁷ Чорна М. В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств : монографія / М. В. Чорна, С. В. Глухова ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. — Харків : ХДУХТ, 2012. — С. 53.

²⁸ Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посібник / Н. В. Краснокутська. — Київ : КНЕУ, 2003. — С. 72.

практичного застосування та реалізації їх на ринку з метою задоволення потреб суспільства в конкурентоспроможних товарах і послугах.

Р. А. Фатхутдінов²⁹ до інноваційної діяльності включає процес із стратегічного маркетингу, НДДКР, організаційної і технологічної підготовки виробництва, виробництва і оформлення нововведень, їх упровадження.

Відповідно до проведеного аналізу можемо зробити висновок, що інноваційна діяльність є більш вузьким поняттям. Адже, на відміну від інноваційних процесів, не включає процедури захисту інтелектуальної власності, зокрема патентування, ліцензування, отримання авторських прав тощо, фінансове забезпечення тощо. Зокрема, і відповідно до міжнародної практики ISO 9004, інноваційний процес — поняття значно ширше, ніж інноваційна діяльність, оскільки передбачає маркетингові дослідження, науково-технологічну й інноваційну діяльність, сервісне обслуговування, утилізацію³⁰.

У *табл. 1.4* згруповано критерії розмежування понять «інновація», «інноваційна діяльність» та «інноваційний процес». До них належать об'єкт дослідження, дії з ним, результат упровадження, наслідки використання. Спільне в них те, що інновація використовується в інноваційних процесах, стимулює і забезпечує інноваційну діяльність. Вона є основою цих процесів, без її участі інші поняття не мають економічного змісту.

Таблиця 1.4

Критерії розмежування понять «інновація», «інноваційний діяльність» та «інноваційний процес»³¹

Критерій	Інновація	Інноваційна діяльність	Інноваційний процес
Об'єкт дослідження	Нова ідея, рішення, нововведення	Інновація, перетворення	Інновація, виробництво
Дії з об'єктом дослідження	Упровадження	Використання інновацій	Освоєння, упровадження, комерціалізація

²⁹ Фатхутдінов Р. А. Инновационный менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. — Санкт-Петербург : Питер пресс, 2008. — С. 32

³⁰ Рудь Н. Т. Економіка і організація інноваційної діяльності : навч. посіб. / Н. Т. Рудь ; Луц. держ. техн. ун-т. — Луцьк, 2007. — С. 111.

³¹ Полінкевич О. Критерії розмежування понять «інновації», «інноваційний процес» та «інноваційний розвиток підприємства» в новій економіці [Електронний ресурс] / О. Полінкевич // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. — 2015. — № 4. — С. 31—36. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2015_4_7.

Критерій	Інновація	Інноваційна діяльність	Інноваційний процес
Результат упровадження	Комплексно використовує систематичні технічні розробки, науково-технічні програми	Зміна об'єкта керування в довгостроковій перспективі	Зміна у виробничих і технічних процесах, комерціалізація
Ціль використання	Спрямована на вдосконалення процесу діяльності та його результатів при застосуванні її у виробництві та управлінні	Підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства, отримання конкурентних переваг	Чітка орієнтація на кінцевий результат прикладного характеру, який забезпечує технічний та соціально-економічний ефект

У загальному розумінні сутність інноваційних процесів, що відбуваються в будь-якій складній виробничо-господарській системі, — це сукупність прогресивних, якісно нових змін, що безперервно виникають у часі та просторі, сприяють подальшому якісному розвитку суспільства, забезпечують вищий рівень життя суспільства; це послідовна система заходів, унаслідок яких інновація перетворюється з ідеї в конкретну продукцію, технологію, структуру чи послугу і поширюється в господарській практиці та суспільній діяльності.

Саме таку послідовність відзначають учені в різних публікаціях. Відповідно, повний інноваційний цикл здійснюється від ідеї до комерційного освоєння результатів та їх упровадження в економіку.

Рой Росвелл³² виділяє п'ять поколінь інноваційних процесів:

- простий лінійно-послідовний процес з акцентом на роль НДДКР і ставленням до ринку лише як до споживача результатів технологічної активності виробництва;
- лінійно-послідовна модель, але з акцентом на важливість ринку, на потреби якого реагують НДДКР;
- модель взаємодії, комбінація першого і другого поколінь, з акцентом на зв'язки технологічних можливостей із потребами ринку;
- японська модель передового досвіду з акцентом на паралельну діяльність інтегрованих груп та зовнішні горизонтальні і вертикальні зв'язки;

³² Rothwell R. The Changing Nature of the Innovation Process / R. Rothwell // Technovation. — 1993. — V. 13. — Is. 1. — P. 23.

— модель стратегічних мереж, стратегічна інтеграція і встановлення зв'язків.

Аналіз поколінь інноваційних процесів показує, що суть нової економіки — не сукупність форм (підприємств, територіальних утворень тощо), а сукупність процесів, потоків, мереж. Інновації за своєю суттю є процесом інформаційномістким. Інтелектуальні технології сьогодні стають такими ж важливими для людини, як машинні технології в попередні півтора століття. Процеси інформаційної економіки мають неврівноважений, нестабільний (невизначеність у напрямку змін і частоти зміни цих напрямків), динамічний, мережевий характер.

Інноваційні процеси розробляють на основі певних принципів: спочатку усвідомлюється потреба змін, визначається мета, розробляється інновація, освоюється, поширюється, використовується і «відмирає». Інноваційний процес має чітку орієнтацію на кінцевий результат прикладного характеру, який забезпечує певний технічний і соціально-економічний ефект.

Таким чином, узагальнити зміст етапів інноваційних процесів можливо за двома варіантами (рис. 1.3).

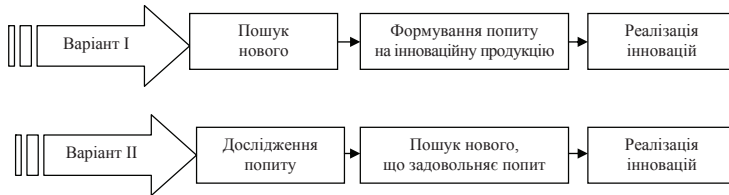

Рис. 1.3. Варіативність етапів інноваційних процесів

Відповідно до другого варіанта, інновація — це завершальний етап інноваційної діяльності, оскільки інноваційний процес починався з досліджень ринку та формування попиту і тільки після цього цю «потребу» було реалізовано у формі інновації³³. З нашого погляду, у ринкових умовах така модель може бути ефективною, якщо настає збалансованість складових інноваційних процесів.

Якщо розглядати інноваційний процес глибше і враховувати теорії «довгих хвиль» Й. А. Шумпетера, М. Д. Кондратьєва, Г. Менша та інших

³³ Думанська І. Ю. Ідентифікація потреби в інноваціях та виявлення готовності до їх реалізації / І. Ю. Думанська // Збірник тез наук. робіт уч. і міжн. наук.-практ. конференції «Наукові засади розвитку знань економічної теорії», 21—23.04.2017, Черкаси, ЧДТУ. — Черкаси, 2017. — С. 133.

учених, треба погодитися, що інноваційний процес потрібно розглядати в єдності його вертикальної і горизонтальної складових.

Поширенням є визначення сутності інноваційних процесів саме в горизонтальному аспекті, тобто інноваційний процес має статичний характер і характеризується рухом від створення і малої поширеності одиничного нововведення до повного насичення ринку.

Основи вертикального інноваційних процесів закладені вченими-економістами, які розробляли проблеми економічної циклічності, пов'язаної зі зміною технологічних укладів. Вертикальний інноваційний процес як особливий економічний феномен уперше описується в дослідженні Я. ван Дейна і називається «вертикальним життєвий цикл інновації». Логіка вертикального інноваційних процесів полягає в русі від істотніших інновацій (базових) до менш істотних (псевдоінновацій). Саме таку класифікацію ми пропонуємо використати при дослідженні системи «інновація — ризик — інформація»³⁴.

Прослідкуємо еволюцію поглядів відомих учених на визначення інноваційних процесів³⁵. Найпоширенішою свого часу була технічна позиція, згідно з якою інновація розглядається як процес перенесення (упровадження) нововведення у сферу його застосування. У межах цього підходу інновація визначається як процес перетворення наукового знання у фізичну реальність, що змінює суспільство, тобто успішне впровадження продукту чи послуг на ринок і в економіку. Такий підхід має значну кількість прихильників серед вітчизняних і зарубіжних аналітиків (В. Хіпель, Б. Твісс, Б. Санто, М. Портер, С. Покропивний, Н. Лапін, В. Громека та ін.).

Інший підхід, технологічний, притаманний вітчизняним ученим, і підкреслює в основному корисну значимість нововведень. У цьому разі інновація визначається як матеріалізоване знання, яке дає змогу ефективно вирішувати економічні, соціальні завдання. Технологічний підхід ототожнюють з багатьма відомими вченими (Р. Ротвель, П. Гардинер, С. Ільєнкова, Ю. Яковець, А. Пригожин, М. Хучек, П. Завлін, А. Казанцев, Л. Мінделі та ін.).

Критика наведених вище технічного і технологічного підходів знайшла відображення у третьому підході — економічному. Відповідно до

³⁴ Круп'як Т. П. Інноваційний процес: аналіз у рамках теорії інформаційної економіки / Т. П. Круп'як // Науково-технічна інформація. — 2006. — № 3. — С. 27.

³⁵ Остропольська Є. В. Розвиток соціальної складової інноваційних процесів як чинник соціально-економічного зростання економіки України / Є. В. Остропольська // Актуальні проблеми економіки України. — 2006. — № 2 (56). — С. 129.

нього інновацію розуміють як виробництво якісно іншої економічної задоволеності. Економічний підхід має дуже широке коло прихильників (П. Друкер, Дж. Сорос, Г. Хамел, К. Прахалад, Ю. Морозов, І. Школа, О. Лапко, І. Буднікевич, Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук та ін.).

Найбільш значимою передумовою перегляду традиційних підходів до розуміння сутності інновацій та інноваційних процесів є визнання інформації одним з економічних ресурсів³⁶. Розвиток економічної системи розуміється як перехід від одного рівноважного стану до іншого. Економічне зростання інтерпретується як рівновага в часі під впливом реагування фірм на збільшення пропозиції виробничих ресурсів у межах заданої безлічі технологій.

При цьому традиційна економічна доктрина не пояснює питання зміни темпів економічного розвитку. У межах традиційних моделей не можливо пояснити існування інноваційних мереж. Інноваційні процеси часто залежать від зовнішніх потоків інформації: інформаційний обмін між підприємствами, створення загальних лабораторій, дослідницьких центрів (венчурних підприємств), залучення науково-дослідних організацій, участь у професійних співтовариствах, інформація про ринок, споживачів, постачальників, конкурентів.

На практиці в межах інноваційних процесів інформацію, що надходить ззовні, обробляють і доповнюють внутрішньофірмовою інформацією, що перетворюється на нові структури всередині фірми.

Результати порівняльного аналізу традиційного та інформаційного підходів до сутності інноваційних процесів наведено в *табл. 1.5*.

Таблиця 1.5

**Порівняльна характеристика змісту інноваційних процесів
за традиційним та інформаційним підходами**

№ пор.	Ознака	Характеристика	
		традиційний	інформаційний
1.	Специфіка	лінійний потік від розробки до інновації і дифузії	нелінійний процес, висока значимість зворотного зв'язку
2.	Коректність	досить точний	неточний
3	Підхід	«закритий» підхід до інноваційних процесів: акцент на НДДКР, окремі фірми і промислових галузях	«відкритий» підхід: інновація — соціальний процес; інформація надходить із різних джерел, зокрема з процесу НДДКР, інноваційних послуг

³⁶ Круг'як Т. П. Інноваційний процес: аналіз у рамках теорії інформаційної економіки / Т. П. Круг'як // Науково-технічна інформація. — 2006. — № 3. — С. 28.

№ пор.	Ознака	Характеристика	
		традиційний	інформаційний
4	Акцент	акцент на матеріальній складовій: розробки, устаткування, проектна документація	акцент на нематеріальній складовій: комунікації, генерування інформації
5	Періодичність	інноваційний процес: періодичний, здійснюється на рівні функціональних підрозділів	інноваційний процес: постійний, керований на корпоративному рівні

Примітка. Тут і далі — авторське узагальнення.

Можна виділити такі основні елементи моделі інноваційних процесів на основі теорії інформаційної економіки: інформація, інновації, невизначеність (ризик) і зворотні зв'язки.

Економічна функція інформації — знижувати ступінь ризику; функція інновацій — порушувати поточну рівновагу, підвищувати ступінь ризику. У стані невизначеності ризик ухвалення неправильних управлінських рішень дуже високий. Мірою зняття невизначеності у процесі адаптивного управління є багаторазове використання зворотного зв'язку і корекція управлінського впливу.

Стан і поведінка реальних інноваційних систем, навіть в умовах раціонального використання зворотного зв'язку, не завжди піддається ефективному управлінню. Відповідно, щоб уникнути великих втрат, зумовлених неправильними управлінськими рішеннями, потрібно максимально врахувати всі можливі їхні варіанти на період одержання зворотного зв'язку, для того, щоб мобільно їх скоригувати чи змінити взагалі.

Як результат дослідження ми виділили основні характеристики інновацій: результат утілення нової ідеї; націлена на розв'язання певної проблеми чи досягнення певної мети; не може мати випадковий характер (не є відкриттям); втілюється в якісно нових чи якісно поліпшених продуктах (у т. ч. техніко-технологічних), методах, підходах і принципах — виробництва, маркетингу, організації, управління.

Ми погоджуємось із думками прихильників результативного підходу і вважаємо, що процес, який триває від зародження ідеї до комерціалізації новацій, слід розуміти як процес створення інновацій, а не нею самою.

Установлено, що інноваційний процес не може бути екстенсивним, оскільки «інновація» за своєю економічною суттю є результатом втілення нових знань, тому інноваційний процес ми розглядаємо як процес інтенсивного економічного зростання, який заснований на використанні у практичній діяльності інновацій.

1.2. ІМПЕРАТИВИ І ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК

У сучасних реаліях інноваційний процес є обов'язковою і базовою умовою забезпечення конкурентоспроможності виробництва і продукції, завоювання і утримання позицій на ринках, підвищення продуктивності, а в результаті і ефективності як підприємства, так і економіки загалом. Він не завершується впровадженням або появою на ринку нового продукту, послуги або доведенням до проектної потужності нової технології. Цей процес не уривається і після впровадження, оскільки в міру поширення інновація вдосконалюється, набуває раніше невідомих споживчих властивостей.

Доцільність упровадження інноваційних процесів у практику вітчизняного агропромислового виробництва не викликає сумніву, оскільки тільки цей напрям дозволить розв'язати комплекс таких проблем, як досягнення продовольчої безпеки країни, достатнє забезпечення населення продовольством, підвищення рівня життя сільського населення, підвищення ефективності виробництва і усієї економіки країни.

Реалізація інноваційних процесів в агропромисловий комплекс (далі — АПК) означає його якісне реформування, що досягається за рахунок зростання продуктивних сил за одночасного вдосконалення організаційно-економічного механізму сільського господарства і галузей, що взаємодіють із ним.

У контексті категорії «агропромисловий комплекс» виникає науково-теоретичне питання щодо співвідношення понять «аграрна сфера», «аграрний сектор» і «сільське господарство». Зауважимо, що під сільським господарством варто вважати галузь матеріального виробництва, основною діяльністю якого є культивування рослин і розведення свійських тварин. Головним завданням сільського господарства є постачання продуктів харчування населенню і забезпечення промисловості сировиною. Воно містить дві взаємопов'язані великі галузі — рослинництво (його ще називають землеробством) і тваринництво. Рослинництво і тваринництво, у свою чергу, поділяють на менші галузі, підгалузі, виробництва. Сільське господарство є базовою складовою аграрного сектору України³⁷.

Аналізуючи поняття «аграрний сектор економіки», варто зазначити, що існують різні підходи до його визначення. Твердження «аграрний

³⁷ Архипенко І. «Аграрний сектор економіки» та «державна аграрна політика» як наукові поняття у структурі світогляду суб'єктів державного управління / І. Архипенко // Публічне управління: теорія і практика. — 2012. — № 4. — С. 136—142.

сектор економіки» вітчизняні вчені трактують ширше, аніж поняття «АПК». Хоча проаналізувавши сам термін «аграрно-промисловий комплекс», можна дійти висновку, що він складається з «аграрного сектору економіки» і «промислового сектору», що визначає поняття «АПК» більш необмеженим, на відміну від «аграрного сектору економіки». Тоді як аграрні підприємства, заклади аграрної освіти, науково-дослідні установи та центральні і місцеві органи управління аграрним сектором економіки формують систему аграрного сектору економіки³⁸.

Таким чином, агропромисловий комплекс — це складна, біо-економічна система, яка являє собою форму інтеграції сільського господарства і споріднених з ним галузей, що займаються матеріально-технічним постачанням, заготівлями сільськогосподарської продукції, її переробкою, зберіганням та доведенням до споживача.

До АПК входять три великі сфери галузей (рис. 1.4).

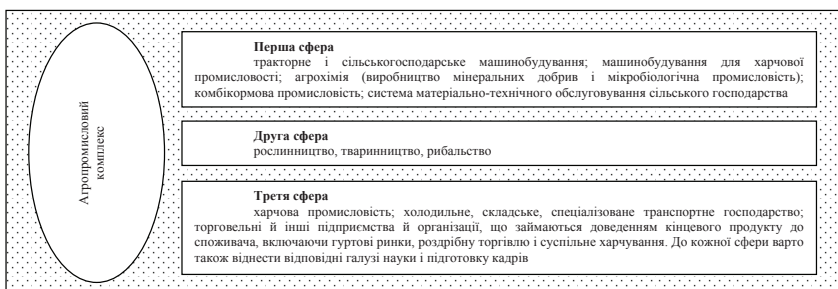

Рис. 1.4. Сфери галузей, що входять до АПК³⁹

Інноваційні процеси в АПК мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманіттям регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей, оскільки їхнє ядро — інновації, що трансформуються в категорію «агроінновації».

Термін «агроінновація» О. Попова трактує так: «Це інновація, яка стосується безпосередньо (або опосередковано, в межах технологічного ланцюга) процесів, учасниками яких є людина, машина (обладнання, інструмент тощо) та компонентів навколишнього середовища (тварина, рослина тощо), існування яких у природному середовищі (без участі

³⁸ Гончарук Н. Т. Кадри аграрного сектора економіки України: формування і розвиток / Н. Т. Гончарук, С. М. Серьогін. — Дніпропетровськ: ДРІДУ УАДУ, 2003. — С. 22.

³⁹ Архипенко І. «Аграрний сектор економіки» та «державна аграрна політика» як наукові поняття у структурі світогляду суб'єктів державного управління / І. Архипенко // Публічне управління: теорія і практика. — 2012. — № 4. — С. 136—142.

людини) неможливе або можливе з втратою базових функціональних характеристик⁴⁰.

Науковець Ю. Бухвостов убачає агроінновацію як «результат праці, отриманий завдяки застосуванню нових наукових знань, що перетворюють процес функціонування та розвитку виробничо-господарської системи АПК у напрямі підвищення її ефективності, стійкості та системної якості відносин»⁴¹.

О. Кот⁴² під агроінновацією розуміє системні впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідної роботи, що призводять до позитивних якісних і кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків між біосферою і техносферою, а також поліпшують стан навколишнього середовища.

І. І. Вінніченко вважає, що агроінновацію можна розглядати як нововведення галузі сільського господарства, що супроводжується отриманням комерційного ефекту⁴³.

На думку О. Д. Муляра, агроінновація — це розробка новації в галузі сільського господарства — сортів рослин, порід тварин, впровадження нової техніки, технологій вирощування та утримання тощо, що сприяє отриманню економічного, соціального, екологічного ефектів⁴⁴.

Таким чином, специфіка інновацій в аграрному секторі зумовлена особливостями самого сільського господарства, де основним фактором виробництва виступає земля, у процесі виробництва існує чітка взаємодія із живими організмами, виробництво має сезонний характер і високий рівень ризику.

На інноваційні процеси в сільському господарстві мають безпосередній вплив особливості сільськогосподарського виробництва. Адже, як нам відомо, в аграрній сфері основним фактором виробництва є земля, тому

---

⁴⁰ Попова О. Л. Теоретичні основи стійкого розвитку агросфери та формування адекватної української стратегії / О. Л. Попова // Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства УААН». — Київ, 2010. — Вип. 3. — С. 19.

⁴¹ Бухвостов Ю. В. Детерминирующее воздействие инвестиций на формирование экономики инновационного типа (на примере аграрного сектора) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук / Ю. В. Бухвостов. — Москва, 2009. — С. 17.

⁴² Кот О. В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О. В. Кот // Проблеми науки. — 2008. — № 9. — С. 34.

⁴³ Вінніченко І. І. Інноваційна діяльність аграрних підприємств: стан та пріоритети / І. І. Вінніченко // [Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму]. — Дніпропетровськ, 2012. — № 1 (5). — Т. 1. — С. 46.

⁴⁴ Муляр О. Д. Еволюція теорії інновацій та її розвиток в аграрній сфері виробництва [Електронний ресурс] / О. Д. Муляр // Вісник Житомирського національного агро-екологічного університету. — 2011. — № 2 (2). — С. 50—61. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2011_2\(2\)_9.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2011_2(2)_9.pdf).

ця сфера виробництва має низку специфічних особливостей порівняно з іншими галузями, зокрема: тісний зв'язок із відтворенням живих організмів, сезонний характер виробництва, високий рівень ризиків тощо.

З огляду на це до особливостей інновацій, які впроваджуються в агроструктурах, належать: значна тривалість процесу розроблення та переважно поліпшуваний характер інновацій, ключова роль науково-дослідних установ у процесі розроблення інновацій, урахування природно-кліматичних умов і регіональний характер розробки інновацій⁴⁵.

Особливості впровадження інновацій у діяльність суб'єктів АПК з огляду на класифікаційні ознаки, види інновацій і суб'єктів їх впровадження представлено в *табл. 1.6*.

Таблиця 1.6

Класифікаційні ознаки інновацій за суб'єктами впровадження і строками їх окупності в АПК⁴⁶

Ознака класифікації	Вид інновацій	Суб'єкти впровадження інновацій	Строк окупності інновацій
Предмет і сфера застосування	біологічні, технічні, технологічні, хімічні, економічні, соціальні, маркетингові, інновації у менеджменті	агроном, технолог, економіст, хімік, маркетолог, соціолог, менеджер	3 роки
Період реалізації	довгострокові, середньострокові, короткострокові	керівники, акціонери, насінницьке господарство, племінний завод, машинобудівне підприємство, біологічна фабрика	6 місяців – 5 років
Походження	зовнішні, внутрішні		3 роки
Глибина змін, які вносяться	базові, поліпшувані, модифікаційні, прикладні		6 місяців – 5 років
Форма реалізації	у формі продукту, у формі процесу		6 місяців
Величина витрат	великі, мінімальні вкладення, без додаткових витрат		6 місяців – 5 років
Джерела фінансування	власні, бюджетні кошти, кредитні, позикові кошти, змішане фінансування	банк, інші фінансові установи, венчури,	6 місяців – 5 років
Ступінь ризику	відчутна, часткова, повна невизначеність	керівники, постачальники, акціонери, наукові фонди, спонсори, бюджетні установи	6 місяців

⁴⁵ Янковська О. І. Особливості інновацій в сільському господарстві [Електронний ресурс] / О. І. Янковська // Економіка. Управління. Інновації. — 2010. — № 2. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_54.

⁴⁶ Там само.

Відповідно основними особливостями формування і розвитку інноваційних процесів в агропромисловому виробництві є: різноманітність видів продукції, відмінності в технологіях виробництва продукції; залежність технологій виробництва від природних і погодних чинників; відокремленість виробників від розробників інновацій; відсутність ефективного організаційно-економічного механізму трансферу інновацій виробникам, різноманіття організаційних форм виробництва, які мають суттєві відмінності за характером функціонування і фінансування⁴⁷.

Для агроструктур запровадження інновацій у виробництво — це передусім упровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції; застосування нових, більш продуктивних порід у тваринництві та нових сортів рослин, більш продуктивних і стійкіших до хвороб та несприятливих до природно-кліматичних проявів; використання біотехнологій, які дають змогу отримати більш якісні, корисні продукти, що мають оздоровчий і профілактичний ефект; застосування нових технічних засобів та технологій обробітку ґрунту, очистки і зберігання сировини; застосування енергоощадних технологій, застосування екологічних інновацій, які відповідно дають змогу збільшити врожайність, продуктивність, мінімізувати витрати і гарантувати безпеку навколишнього середовища.

Етап створення інновацій в агропромисловому виробництві включає: зародження ідеї, фундаментальні і прикладні дослідження та розробки, оформлення їхніх результатів як об'єкта інтелектуальної власності, виробництво та реалізацію наукоємної продукції, адаптування інновацій до потреб агропромислового виробництва (*табл. 1.7*).

Таким чином, інновацію в АПК можна вважати завершеною тоді, коли повністю виконаний план дослідження і отримані певні результати. При цьому обов'язковою стає виробнича перевірка. Стосовно виведених сортів сільськогосподарських культур цією стадією передбачене державне сортовипробування, а стосовно техніки — апробація новацій на машинівипробувальних станціях тощо.

Разом із виробничою перевіркою відбувається оформлення завершених розробок як об'єкта інтелектуальної власності, надання патентів і ліцензій, що збігається із трансформацією вказаних досягнень у конкретну інновацію.

---

⁴⁷ Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / [за ред. П. К. Канінського] ; УААН. Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». — Київ, 2005. — С. 132.

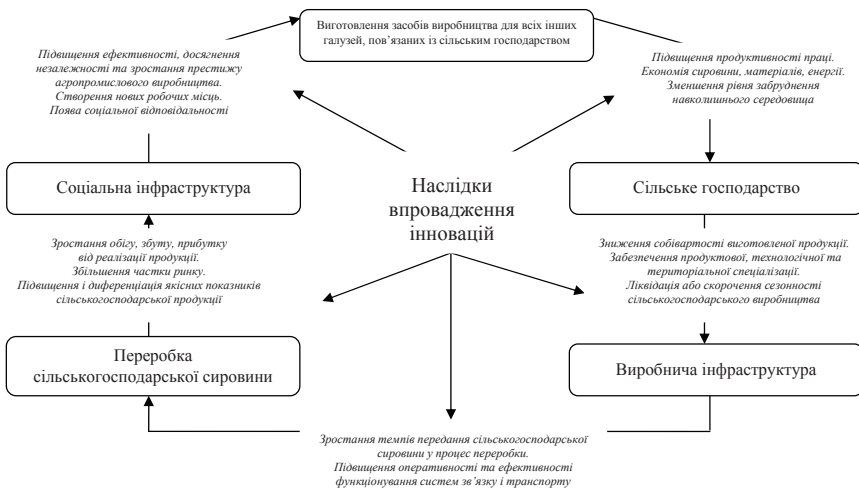
**Характеристика етапів інноваційних процесів
і джерел їх фінансування в агропромисловому виробництві**

Етапи інноваційних процесів Характеристика етапів	Фундаментальні дослідження (пошукові роботи)	Прикладні дослідження	Конструкторські та експериментальні розроблення	Комерціалізація новинки та її дифузія
Зміст інноваційної діяльності	Генерація ідей, обґрунтування та експериментальна перевірка їхньої здатності задовольняти суспільні потреби	Визначення кількісних характеристик нового продукту, вибір чи розроблення технології виготовлення	Створення дослідних зразків нової продукції, коригування і доробка технічної документації, розроблення стандартів і технічних умов	Дослідження ринку, розроблення маркетингових програм, організація виробництва і продажу новинки, обґрунтування доцільності продажу ліцензії на випуск нового продукту іншим організаціям
Джерела фінансування	Державний бюджет, зокрема за програмами науково-технічного розвитку	Державний бюджет, кошти замовників, інноваційних фондів, технопарків, технополісів	Власні кошти підприємств, кошти замовників (гранти), у виняткових випадках – кошти держбюджету	Власні кошти підприємницьких структур, емісія цінних паперів, банківські кредити, залучення коштів партнерів
Рівень ризику	Дуже високий	Високий	Середній	Середній
Очікувана віддача	Комерційної вигоди немає, але в разі позитивних результатів зростає вірогідність фінансування наступних робіт	У разі позитивних результатів збільшуються обсяги фінансування науково-дослідних робіт	За позитивних результатів збільшуються обсяги фінансування дослідно-конструкторських робіт	Дохід від реалізації нового продукту на ринку чи від продажу ліцензії на новий продукт

Дослідження організаційних засад інноваційних процесів в агропромисловому виробництві свідчить про доцільність запровадження

дієвого механізму, який включав би елементи діяльності, пов'язаної з упровадженням та інформаційним забезпеченням, а також формуванням ефективної схеми взаємодії наукових установ із структурами, які займаються впровадженням, та органами управління і суб'єктами господарювання.

На нашу думку, без єдиної безперервної інституціональної взаємодії між розробленням інновації і її впровадженням у виробництво інноваційний процес в агропромисловому виробництві не може бути ефективним. Взаємозв'язок наслідків запровадження і поширення інновацій у суб'єктах діяльності АПК ілюструє *рис. 1.5*.

Рис. 1.5. Взаємозв'язок наслідків запровадження і поширення інновацій в основних сферах АПК⁴⁸

Опрацювання взаємозв'язків, представлених на *рис. 1.5*, дає змогу встановити, що впровадження інновацій в АПК неминуче викликає низку змін в інших сферах. Тобто повною мірою проявляється ланцюговий характер інновацій, що зумовлюється, насамперед, високою вартістю проведення НДДКР, дефіцитом ресурсів, потрібних для реалізації повного інноваційного циклу в аграрних підприємствах, тощо.

⁴⁸ Задорожна Л. М. Теоретичні засади інституційного забезпечення розвитку ринку інновацій / Л. М. Задорожна // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. — Київ, 2013. — С. 115.

Крім того, значна частина інновацій може виявитись економічно ефективною лише, якщо реалізуватиметься на достатньо місткому ринку, що складно забезпечити в межах однієї сфери АПК. В умовах обмеженості виробничої бази і ринків збуту для окремих сфер діяльності розроблення й упровадження інновацій можуть бути недостатньо прибутковими внаслідок неможливості досягнення значної економії на масштабах виробництва.

Самостійне впровадження інновацій на підприємствах різних сфер АПК ізольовано одне від одного зумовлює зростання й дублювання витрат на НДДКР, а також може призводити до несумісності технологічних цілей.

Такі специфічні риси агропромислового виробництва, як різноманіття регіональних, галузевих, технологічних особливостей та дефіцит власних грошових коштів, у поєднанні з ризиковістю інновацій утворюють мультиплікативний ефект із зворотним впливом, що також не сприяє інноваційній активності. Знижений попит на інновації пов'язаний із такими рисами агропромислового виробництва, як наявність дрібних форм господарювання, дефіцит власних грошових ресурсів, занижений інноваційний потенціал, недостатня сприйнятливність новацій.

З огляду на вищевикладене для активізації інноваційних процесів потрібна зміна концептуальних підходів до розуміння його сутності та розробка ефективних механізмів інституціонального регулювання розвитку інновацій. На сучасному етапі розвитку агропромислового виробництва продуктивнішим уявляється ширший підхід, який має знайти втілення в інноваційній політиці і використанні системного підходу. Відповідно до нього інноваційний процес в АПК може включати різноманітні прояви, які загалом спрямовані на зміцнення їхніх конкурентних позицій на основі використання нових технологій і процесів або широко апробованих на інших підприємствах новаціях, тобто запозичених інноваціях (вторинних).

Наявність високих ризиків виробничої діяльності в агросфері мультиплікує з характерною рисою інноваційних процесів — ризиком, а також із високою вартістю НДДКР, що обмежує можливості активізації інноваційних процесів в АПК. Такі залежності та взаємозв'язки специфічних рис інноваційних процесів в АПК трансформовані в матрицю, що представлена в *табл. 1.8*.

Сповільнення інноваційний процесів у системі господарювання вітчизняного АПК, яке сьогодні спостерігається, спричинено взаємовпливом різноманітних факторів, склад яких варіюється від недостатнього розміру фінансових ресурсів до вичерпаності інноваційний можливостей. Саме

в умовах кризових явищ, що охопили економіку України, стає доцільно виявити і проаналізувати чинники, які стимулюють або стримують (обмежують) інноваційний процес агропромислового виробництва.

Таблиця 1.8

**Матриця специфічних рис інноваційних процесів
в агропромисловому виробництві**

Особливості агропромислового виробництва	Характерні риси інноваційних процесів				
	високий ризик	висока вартість створення інновацій	НДДКР, відокремлений етап діяльності	залежність від попиту на інновації	продуктові інновації
Виробничий ризик	М	М			
Галузеві, регіональні, технологічні особливості		М	Д		
Віддаленість від наукових центрів, просторова розсередженість			Д		
Тривалий цикл науково-дослідних робіт	М				
Значна частка малих форм аграрного виробництва	М		Д	П	
Дефіцит власних фінансових ресурсів	М	М		П	
Низький інноваційний потенціал	М		Д	П	
Низький інноваційний попит				П	
Виробництво стандартної продукції					О

Умовні позначення:

М — мультиплікативний ефект, який протидіє активізації інноваційних процесів;

Д — додаткова потреба в інноваційних центрах та інституціоналізації інновацій;

П — зниження попиту на інновації в АПК;

О — обмеженість інновацій в АПК.

Ознайомлення з працями вітчизняних і зарубіжних науковців у контексті визначення складових чинників, які впливають на інноваційні процеси в АПК, є неоднорідними. Основні підходи до класифікації чинників впливу на інноваційний процес у галузі представлено в *табл. 1.9*.

**Основні підходи до класифікації чинників впливу
на інноваційні процеси⁴⁹**

№ п/п	Автор(и), джерело	Класифікація чинників впливу на інноваційний процес
1	О. Кузьмін, Т. Кужда	законодавчі; організаційно-управлінські; інституційно-організаційні; фінансово-економічні; техніко-технологічні; соціальні; екологічні; гуманітарні; інформаційні
2	П. Гаврилко	законодавчі; організаційно-управлінські; інституційно-організаційні; фінансово-економічні; техніко-технологічні; соціальні; екологічні; гуманітарні; інформаційні; інвестиційні; політичні
3	Д. Пантелейчук	низька інвестиційна активність вітчизняних і зарубіжних інвесторів; низький рівень фінансування державою інноваційних процесів і брак власних коштів суб'єктів господарювання; послаблення зв'язків науки та виробництва; недосконалість вітчизняного податкового законодавства
4	О. Ящук, Н. Миськова та О. Ігнатенко	організаційно-управлінські; фінансово-економічні; техніко-технологічні; соціальні; екологічні; гуманітарні; економічні; виробничі; правові; інвестиційні
5	Ю. Грачова, Л. Соляник	необхідний розмір інвестицій в інновації; рівень значущості інновацій; рівень ризику інноваційної діяльності; масштаб ефекту від інноваційних процесів
6	Т. Городиський	нормативно-правові; фінансово-економічні; організаційні
7	А. Тельнов, С. Попель	внутрішні і зовнішні; позитивні і негативні; прями і непрямі; постійно діючі і тимчасово діючі; ті, що регулюються, і ті, які регулюванню не піддаються
8	Н. Чорна	макроекономічні; структурні; правові; управлінські; працересурсні; технологічні; регіональні; геолокаційні; соціальні
9	В. Стадник, М. Йохна	макрооточення: економічні, науково-технологічні, політичні, правові, соціально-культурні; макрооточення: постачальники, споживачі, конкуренти; внутрішнє середовище: інноваційний потенціал

Найбільшого поширення в науковій практиці набула класифікація чинників на такі, що стримують і стимулюють інноваційні процеси в АПК та включають такі групи (рис. 1.6): техніко-економічні; організаційно-управлінські, політико-правові, природно-ресурсні та соціально-психологічні (суспільні).

⁴⁹ Жаровська Н. Ю. Класифікація та характеристика факторів впливу на інноваційну діяльність машинобудівних підприємств [Електронний ресурс] / Н. Ю. Жаровська // Сталій розвиток економіки. — 2015. — № 3. — С. 191—197. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_3_29.

Групи чинників, що стримують ІП	Групи чинників, що сприяють ІП
«-» Техніко-економічні чинники «+»	
Відсутність (недостатній обсяг) джерел фінансування інноваційних проєктів; слабкість наукової та недостатність матеріально-технічної бази; високий економічний ризик; домінування інтересів домінуючого виробництва; брак інформації про ринки; брак попиту на інноваційну продукцію; здорожчання і ускладнення науково-технічних розробок; низький науково-технічний потенціал регіонів та держави в цілому	Наявність достатнього резерву фінансових і матеріально-технічних заходів; наявність господарської та науково-технічної інфраструктури; скорочення тривалості життєвого циклу наукоємних товарів; розвиток конкурентної боротьби; збереження науково-технічного потенціалу; державне та регіональне стимулювання інноваційної діяльності
«-» Організаційно-управлінські чинники «+»	
Неефективні оргструктури, надмірна консервативність стилю управління, централізація ієрархічних принципів побудови організації, перевага вертикальних потоків інформації, труднощі в міжгалузевих взаємодіях, установча закритість, орієнтація на сталі ринки, на короткострокову окупність; низький рівень міжнародного науково-технічного співробітництва; відсутність науково-інноваційних організаційних структур	Демократичний стиль управління підприємством, гнучкість оргструктур, перевага горизонтальних потоків інформації; можливість коригувань, індикативність планування, автономія, децентралізація, формування цільових проблемних сфер; міжнародна науково-технічна кооперація (співпраця); створення інноваційної інфраструктури (технопарків, науково-технічних центрів, бізнес-інкубаторів, венчурних фірм, інноваційних кластерів, центрів трансферу технологій)
«-» Політико-правові чинники «+»	
Недосконалість вітчизняної законодавчої та нормативно-правової бази з питань інноваційної діяльності, охорони інтелектуальної власності тощо	Законодавчі заходи (особливі пільги, закони), що сприяють та заохочують інноваційну діяльність, забезпечують інтелектуальну власність
«-» Соціально-психологічні (супільні) чинники «+»	
Опір стратегічним змінам, які можуть викликати такі наслідки, як необхідність нової діяльності, зміна стереотипів поведінки, наявних традицій; страх невизначеності, відповідальності за помилку, спротив усьому новому, що з'являється («синдром чужого винаходу»); низький професійний статус інноватора (менеджера інноваційних процесів), відсутність матеріальних стимулів, умов творчої праці, відплив наукових кадрів	Сприятливість до інноваційних змін, моральна винагорода, суспільне визнання, розвиток умов творчої праці, можливість самореалізації, матеріальні стимули
«-» Природо-ресурсні чинники «+»	
Відсутність ресурсо- та енергоощадних технологій; великі екологічні витрати при виробництві продукції; використання невідтворюваних природних ресурсів темпами, які перевищують час їх створення за рахунок відтворюваних	Розвиток і впровадження технологій, що підвищують обсяги виробництва продукції на одиницю спожитого ресурсу; розбудова екологічної інфраструктури

Рис. 1.6. Негативний і позитивний вплив чинників на інноваційні процеси в АПК

Техніко-економічні чинники інноваційних процесів охоплюють систему фінансового забезпечення підприємства на основі інвестування інноваційної діяльності та розроблення інновацій, банківське кредитування, страхування інноваційних ризиків, функціонування фінансово-промислових груп, проведення бюджетної політики.

Організаційно-управлінські чинники впливають на розвиток інноваційної інфраструктури, кадрову політику та систему управління в АПК.

Політико-правові чинники забезпечують правовий базис інноваційних процесів підприємств. Крім того, вони характеризуються впливом держави на конкурентне середовище в аграрній галузі та на політичні погляди менеджменту, при ухваленні управлінських рішень.

Соціально-психологічні чинники впливають на систему соціальної підтримки кадрового потенціалу і розвиток ресурсо- та енергоощадних технологій, розбудову екологічної інфраструктури.

Однак представлена класифікація, на нашу думку, є не досить повною для врахування чинників при формуванні ефективної інноваційної стратегії АПК.

Так, В. Зянько вважає, що таку класифікацію слід доповнити групою фінансово-кредитних чинників⁵⁰. Фінансово-кредитні чинники визначають особливості проведення інноваційних процесів суб'єктами галузі з позицій грошово-кредитних, бюджетно-податкових й амортизаційних важелів інноваційних процесів.

І. Крейдич і В. Наконечна доповнили її групою інформаційно-комунікативних чинників, які визначають особливості інноваційних процесів на основі використання інформаційних ресурсів⁵¹.

А такі науковці, як І. Яцишина і Н. Миськова, О. Кузьміна і Т. Кужда, розглядають ще й екологічні та гуманітарні чинники^{52, 53}. Екологічні встановлюють вплив нових технологій, нових матеріалів, нових видів енергії на довкілля у процесі здійснення інноваційних процесів. Гуманітарні ж впливають на інноваційний процес через ступінь освіченості населення, рівень знань і науки в державі.

Спираючись на аналіз представлених підходів щодо виокремлення чинників впливу на інноваційний процес, запропоновано власне бачення класифікації та характеристики основних груп чинників впливу на інноваційний процес в АПК.

⁵⁰ Зянько В. В. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку : монографія / В. В. Зянько. — Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2005. — С. 37.

⁵¹ Крейдич І. М. Діагностика впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на процес інноваційно-інвестиційного забезпечення стійкого розвитку промислових підприємств [Електронний ресурс] / І. М. Крейдич, О. С. Наконечна, К. М. Швець // Ефективна економіка. — 2013. — № 2. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2889>.

⁵² Яцишина І. В. Соціальне спрямування інноваційної економіки: досвід, тенденції, наслідки : монографія / І. В. Яцишина. — Кам'янець-Подільський : ФОРМ Сисин Я. І., 2012. — С. 78.

⁵³ Кузьмін О. Фактори інноваційного розвитку підприємств [Електронний ресурс] / О. Кузьмін, Т. Кужда. — Режим доступу : http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11391.

До них відносять: чинники внутрішнього характеру, що визначають потенціал АПК до інноваційних процесів (обмеження інноваційних процесів), визначають його рівень та впливають на формування і реалізацію заходів стратегічного характеру (матеріально технічний чинник, виробничо-збутовий чинник, організаційно-управлінський чинник, фінансово-економічний чинник, науково-дослідний чинник, інтелектуальний чинник); чинники зовнішнього характеру, що визначають сукупність об'єктів і умов, з якими суб'єкт АПК взаємодіє безпосередньо або опосередковано і які він повинен урахувати при формуванні інструментів забезпечення результативності інноваційних процесів (чинник галузевої належності, чинник природного середовища та залежності від сезонних змін, чинник політико-правового середовища, чинник економічного середовища, чинник маркетингового середовища, чинник інфраструктурного забезпечення та тенденції світових ринків до глобалізації)⁵⁴.

Варто виокремити й суперечливість тенденцій зростання в АПК з огляду на впровадження інноваційних процесів, що є чинниками негативного впливу на розвиток його підгалузей. Зростання обсягів валового виробництва стало можливим за рахунок окремих сільськогосподарських культур, які є комерційно привабливими, але землевиснажливими, що поглиблює викривлення галузевої та продовольчої структур аграрної сфери. Збільшення експортної частки зернових і олійних культур підтверджує імідж країни як постачальника сировини. Зростання доходів зернотрейдерів, агрохолдингів, переробних господарств, інших посередників посилює фінансове знекровлення сільського господарства, обмежує перспективи розвитку, саморозвитку сільських територій і громад, а деградація окремих сегментів сільської економіки має загрозливий характер.

Відповідно при цьому ігнорується суперечливість досягнутих показників, значні деформації й негативні тенденції розвитку сільського господарства, які сформувалися упродовж трансформаційного періоду (табл. 1.10).

Таким чином, умови, які не передбачають стимулів для подальшого розвитку інноваційних процесів в АПК і розгортання ринкової конкуренції на базі засвоєння інновацій, і є причиною постійних невдач державної інноваційної політики. Для здійснення і розвитку інноваційних процесів

---

⁵⁴ Думанська І. Ю. Чинники та передумови впровадження інноваційних процесів в агропромисловому виробництві: аспект фінансування / І. Ю. Думанська // Причорноморські економічні студії. — 2017. — № 23. — С. 170.

потрібно вдосконалити і зробити діючою чинну нормативно-правову базу регулювання інноваційними процесами, яка буде сприяти подальшому її інтенсивному та результативному розвитку.

Таблиця 1.10

**Індикатори зростання і негативні тенденції
в інноваційних процесах АПК**

№ пор.	Імпульси та індикатори зростання	Негативні тенденції
1	Технічна і технологічна модернізація	Деградація ґрунтів, екологічні загрози
2	Збільшення обсягів виробництва комерційно привабливих видів продукції	Деформація галузевої і продуктової структур агровиробництва; монокультуризація; виснаження природної родючості ґрунту
3	Нарощення експорту та експортних надходжень	Сировинна спрямованість експорту; розшарування і дивергенція доходів
4	Концентрація землі	Обезземеленість селян; зношення інфраструктури; зростання бідності; порушення законодавства у сфері землеволодіння і землекористування

У сучасних умовах жодна держава самотужки не здатна забезпечити повною мірою повноцінний цикл інноваційних процесів — починаючи від розроблення та закінчуючи впровадженням і реалізацією інновацій. Тому доцільним є налагодження міжнародних зв'язків у цій сфері, а отже, усі вищеописані фактори і середовища, що належать до них, слід також розглядати в розрізі міжнародного оточення країни. Виходячи з цього, насамперед, можна виділити такі фактори, як⁵⁵: наявність договорів про пільгові умови торгівлі між державами; наявність лімітів експорту певних видів промислової продукції; протекціоністські дії певних країн; сусідство з багатьма країнами; наявність незадоволеного попиту на ринках іноземних країн на види інноваційної продукції, які виробляє промислове підприємство, тощо.

Аналіз сучасних тенденцій у формуванні аграрного національного багатства дозволяє окреслити довгостроковий прогноз ресурсної забезпеченості агросфери. Очевидно, що розміри використовуваних земель істотно не змінюватимуться і цей чинник сільськогосподарського виробництва можна вважати стабільним. Кількість зайнятих у сільському господарстві працівників скорочуватиметься.

⁵⁵ Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О. Шубравська // Економіка України. — Київ, 2012. — № 1. — С. 29.

Багаторазовий розрив у продуктивності аграрної праці між Україною та економічними лідерами дає підстави вважати, що усунення технологічного відставання і перехід на інноваційний процес, на чому наголошує Б. Й. Пасхавер, забезпечить високі темпи зростання⁵⁶.

Ураховуючи вищезазначене, ми обґрунтували чинники підвищення ефективності інноваційних процесів в АПК на *рис. 1.7*.

Рис. 1.7. Чинники підвищення ефективності інноваційних процесів в АПК

Примітка. Авторське узагальнення.

Характерною рисою світової економіки є процес глобалізації і процес взаємозалежності структур економік різних країн. Сьогодні зникають бар'єри «переливання» капіталів, інтелектуальної робочої сили, інтелектуальних досягнень і технологій. Це дозволяє краще розвивати перспективні напрями інноваційної діяльності. Однак прискорюючи і розвиваючи економічні і соціальні складові перспективних країн, глобалізація не досить позитивно впливає на менш розвинені країни. У зв'язку з цим вона негативно сприймається деякими країнами і соціальними групами, які є не досить динамічні і конкурентоздатні для того, щоб оволодіти новими технологіями і засвоїти нові цінності⁵⁷.

Розвиток глобалізації підвищує конкуренцію між учасниками ринку. Якщо раніше АПК конкурував лише в межах країни, то тепер таких обмежень немає. Конкурентна боротьба проходить як усередині країни, так на всіх ринках світу, оскільки для споживачів все менше значення має місце виробництва товару, який купують. На перший план виходять такі вимоги споживачів до виробництва продукції: оптимальне співвідношення ціни та якості; дилерська мережа з обслуговування продукції; гарантійна

⁵⁶ Пасхавер Б. Й. Аграрний сегмент національного багатства / Б. Й. Пасхавер // Економіка України. — 2013. — № 1 (614). — С. 52.

⁵⁷ Васенко В. К. Агропарки як важливий інструмент активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України / В. К. Васенко // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 85.

якість і безпечність продукції; популярність продукції на глобальних ринках; інноваційні рішення.

Із упровадженням інтернет-технологій у торгівлю у споживача з'явилося багато інструментів для проведення аналізу характеристик якості продукції, у зв'язку із чим дослідження ринку і маркетинг повинні займати вагомe місце у стратегії інноваційних процесів в АПК. Також зазначимо, що сучасний етап характеризується переходом від ієрархічних вертикальних структур до горизонтальних із мережевою ієрархією. Найбільш простою і перспективною формою конкуренції є стратегічні альянси і спілки⁵⁸. Тобто це коаліція двох або більше підприємств галузі, яка створюється для досягнення стратегічних цілей, які є взаємовигідними.

Виходячи з цього, окремо варто виділити такий чинник, як тенденція світових ринків до глобалізації. Це вимагає від сучасного сектору АПК урахування вимог міжнародних стандартів і норм при розробленні інновацій, інноваційних продуктів і процесів, зокрема дотримання міжнародних норм і правил екологічних вимог, проведення сертифікації та оцінки продукції. А також скорочення часу провадження нових товарів на ринку, пошук ділових партнерів на ринку, активну діяльність підприємств щодо аналізу та моніторингу інформаційного середовища.

Таким чином, перераховані внутрішні і зовнішні чинники не охоплюють усі аспекти інноваційного середовища, в якому реалізуються форми інноваційних процесів АПК, а лише визначають їхні основні складові, що впливають на механізм інноваційних процесів в АПК. Усі вищенаведені чинники взаємозалежні між собою, оскільки зміна одного може призвести до зміни іншого, їхній ступінь впливу є різним на стратегічний стан галузі, вибір стратегічних альтернатив, розроблення стратегії відповідно до реального стану інноваційних процесів в аграрному виробництві, тому їх треба оцінювати в сукупності.

Отже, на основі вищевикладеного можна стверджувати, що дослідження онтологічних передумов розвитку інновацій в агропромисловому виробництві доводить, що для забезпечення результатів інноваційних процесів потрібно знайти такий склад і поєднання чинників виробництва, за якого його потенціал, можливості будуть значно перевищувати суми потенціалів окремо взятого чинника, який входить до його складу.

Саме АПК як відкрита система повинно взаємодіяти з навколишнім середовищем для свого виживання, використовувати ресурси довкілля

⁵⁸ Вітков М. С. Сутність і фактори інтенсифікації аграрного виробництва / М. С. Вітков // Економіка АПК. — Київ, 2011. — № 1. — С. 55.

і постійно змінюватися, адаптуючись до зовнішнього середовища. Синергетичний ефект від взаємодії чинників створює потенціал якісних інноваційних процесів, а самі чинники, їхні структура і динаміка визначають можливості кількісного росту.

1.3. СПЕЦИФІКА ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ДЛЯ ПОТРЕБ АПК

Провідні компанії, що займаються рослинництвом і тваринництвом, активно шукають і впроваджують високоякісні інноваційні рішення, які здатні підвищити ефективність та продуктивність діяльності. Над пошуком інновацій працюють селекціонери, біологи, технологи та інші професіонали. І далеко не останнє місце в цьому списку займають ІТ-спеціалісти, чий вплив за останні десятиліття докорінно змінив і продовжують змінювати діяльність багатьох компаній із різних сфер бізнесу.

Інертність фінансової підтримки галузі, недосконалість механізмів фінансування інновацій, невідповідність чіткої законодавчої бази, високий ступінь ризику впровадження інновацій стримують розвиток аграрного сектору на новітніх засадах. Без інноваційної зорієнтованості фінансових вкладень неможливо досягти якісного економічного злету, оскільки його вирішальним рушійним локомотивом вважається науково-технічний прогрес.

Водночас інновації без певних обсягів фінансування практично нереальні, адже науково-технічні досягнення без відповідних вкладень фінансових активів не можуть бути втіленими у практичну діяльність. Звертає увагу те, що між інноваціями і фінансуванням спостерігається досить тісний взаємозв'язок і певна взаємозалежність (*рис. 1.8*).

У наукових публікаціях, де відсвітлюються проблеми фінансування агроформувань, спостерігаються різноманітні його визначення: від спрощених до ускладнених.

Загалом, фінанси вважаються фундаментом усього економічного базису, що забезпечує поступ і функціонування агроформувань. Фінансування як складова частина фінансових процедур окреслює відбиття і дієвість фінансової діяльності економічних суб'єктів, започатковує і завершує

рух їхніх активів. Саме тому воно вважається вирішальною ланкою руху і динаміки обігу активів економічного суб'єкта.

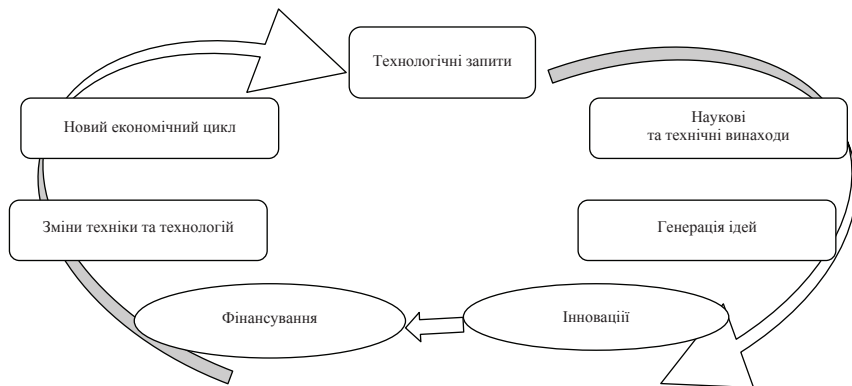

Рис. 1.8. Взаємозв'язок і взаємозалежність інновацій та фінансування

Б. Райзберг і Л. Лозовський⁵⁹, опираючись на означені сутнісні підходи, окреслюють фінансування як «певну процедуру забезпечення фінансовими активами економіки країни, регіонів, економічних суб'єктів, підприємств, населення, а також різних державних програм і різновидів економічної діяльності, що здійснюється за рахунок асигнувань із внутрішніх і зовнішніх джерел (коштів бюджету, кредитів, іноземних інвестицій, внесків інших осіб, допомоги тощо)». За нашим баченням, наведене визначення «фінансування» видається доволі широким і неконкретним.

За ствердженням Р. Слав'юка⁶⁰, під фінансуванням слід вважати одержання економічним суб'єктом необхідних фінансових надходжень, потрібних для здійснення певної діяльності. Але ж фінансуванням не можна вважати лише отримання фінансових надходжень, це й цільове їх спрямування на конкретні завдання діяльності економічного суб'єкта.

Деякі дослідники, зокрема О. Терещенко⁶¹, звертають увагу на таку специфіку фінансування, як акумуляція останнім усіма фінансовими способами і інструментами, що сприяють забезпеченню фінансовими активами щодо оплати боргових та певних договірних зобов'язань, і фінансові від-

⁵⁹ Райзберг Б. А. Психологические основы управления [Электронный ресурс] : учеб. пособие для студентов вузов / Б. А. Райзберг, Л. А. Лозовський. — Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. — С. 118

⁶⁰ Слав'юк Р. А. Структурування власного капіталу підприємств України / Р. А. Слав'юк // Фінанси підприємств. — 2005. — № 8. — С. 125.

⁶¹ Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : [навч.-метод. посіб.] / О. О. Терещенко. — Київ : КНЕУ, 2006. — С. 118.

носини між економічними суб'єктами та інвесторами, що зумовлені цими процедурами. Таке окреслення охоплює і характеризує фінансові заходи, відвертаючи увагу від змістового сутнісного наповнення фінансування.

Ми схиляємось до позиції М. Я. Дем'яненка⁶², згідно з баченням якого фінансування окреслюється як спрямування певних обсягів фінансових активів щодо здійснення певних заходів і функціонування економічних суб'єктів, прикладом чого можна вважати плани державних заходів, проекти технічного переозброєння суб'єктів, бюджети, комплексні державні програми тощо. За нашим переконанням, таке означення видається повним, хоча й потребує певної конкретизації.

Вважаємо, що фінансування — це цілеспрямований рух фінансових активів у часових і ресурсних обмеженнях, що зорієнтований на забезпечення діяльності та розвиток економічного суб'єкта. Проблема фінансування інноваційних процесів ускладнюється тим, що потрібно водночас здійснювати пошук нових джерел фінансування, розробляти ефективні схеми фінансування та фінансові механізми і забезпечувати інноваційний розвиток агроформувань навіть за умов відсутності чи браку фінансових активів.

Установлене трактування понять «агроінновації», «інноваційний процес АПК», «фінансування» дало змогу уточнити склад, джерела, форми, методи та структуру фінансування інноваційних процесів в агропромисловому комплексі, зокрема виявити головні ознаки фінансування, що істотно розширює горизонти можливостей агроформувань щодо гармонізації та розширення фінансування інноваційних процесів і підвищення його результативності.

З огляду на зазначене запропоновано термінологічну конструкцію «фінансове забезпечення інноваційних процесів в АПК», що трактується як «системний процес залучення, розміщення та використання фінансових ресурсів на кожному з етапів інноваційних процесів в АПК і підбір належних джерел та форм для його фінансування»⁶³.

Відповідно, градацію класифікаційних ознак і видів фінансування інноваційних процесів представлено в *табл. 1.11*.

Формування дієвого механізму забезпечення фінансовими ресурсами інноваційних процесів в АПК є багатовекторною проблемою з урахуванням специфіки, взаємозумовленості та взаємозв'язку умов і факторів, що впливають на цей процес.

⁶² Фінансовий словник-довідник / [М. Я. Дем'яненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. М. Скупий та ін.] ; за ред. М. Я. Дем'яненка. — Київ : ІАЕ УААН, 2003. — С. 43.

⁶³ Думанська І. Ю. Сутність, критерії та наукові підходи до трактування категоріального апарату теорії інновацій в АПК / І. Ю. Думанська // Економіка та суспільство. — 2017. — № 13. — Режим доступу : <http://www.economyandsociety.in.ua>.

Градація фінансування інноваційних процесів в АПК

№ пор.	Класифікаційна ознака	Вид фінансування
1	За правовим статусом	Позичене; власне; залучене
2	За витоком залучення	Внутрішнє; зовнішнє
3	За цільовою спрямованістю	На розширене відтворення; на просте відтворення; рефінансування; санаційне
4	За строками фінансування	Короткострокове; середньострокове, довгострокове
5	За джерелами залучення	Власне; залучене; позичене
6	За каналністю	Моноканальне; двоканальне; мультиканальне
7	За ритмічністю	Ритмічне; неритмічне
8	За насиченістю	Насичене; недостатньо насичене; перенасичене
9	За основними суб'єктами фінансування	Банківськими і парабанківськими установами; державою; фізичними особами; економічними суб'єктами
10	За можливістю здійснювати моніторинг	Піддається моніторингу; не піддається моніторингу
11	За формою надання	Грошове; товарне; фінансове
12	За своєчасністю здійснення	Своєчасне; несвоєчасне; авансоване
13	За функціональним місцем	Рослинництво; тваринництво, допоміжне виробництво
14	За траєкторією	Пряме; опосередковане

Розглядаючи галузеві особливості інноваційної діяльності аграрних формувань, варто зазначити, що серед них є суб'єктивні — ті, які обумовлені фактичним станом діяльності сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах, та об'єктивні, спричинені особливостями сільськогосподарського виробництва.

Сільське господарство як галузь матеріального виробництва має низку особливостей, що позначаються на його функціонуванні в умовах ринкової економіки, а отже, доцільно відмітити деякі характерні ознаки фінансових ресурсів, які притаманні їм саме в цій галузі функціонування: сезонність, значна тривалість виробничого циклу, підвищена потреба у кредитних ресурсах, широке використання оренди землі, специфічні правила формування і використання в різних організаційно-правових формах господарств.

Для оцінювання специфічних потреб у фінансовому забезпеченні агропромислового виробництва автором узагальнено чинники впливу на фінансування інноваційних процесів в АПК (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Чинники впливу на фінансування інноваційних процесів в АПК⁶⁴

Для гарантування безперебійності інноваційних процесів у підприємницьких структурах АПК доцільним вважаємо наявність декількох альтернативних джерел фінансування, які не заперечують одне одного та можуть бути залучені одночасно.

За переконанням Е. Короткової, до джерел фінансування слід відносити внутрішні фінансові джерела (надходження від здобутків діяльності, кошти від зниження вартості основних чи оборотних засобів, кошти страхового відшкодування тощо; продаж основних засобів, низьколіквідних активів; надходження, одержані від продажу акцій, надходження, одержані як спонсорська допомога; бюджетне фінансування; іноземне фінансування на створення спільних підприємств, статутних капіталів агроформувань; позикові кошти, зокрема кошти іноземних інвесторів, кредити, облігації, цінні папери тощо⁶⁵.

Означені вище джерела фінансування не відбивають повним чином проблем фінансування інноваційних процесів агроформувань, оскільки

⁶⁴ Думанська І. Ю. Чинники та передумови впровадження інноваційних процесів в агропромисловому виробництві: аспект фінансування / І. Ю. Думанська // Причорноморські економічні студії. — 2017. — № 23. — С. 170.

⁶⁵ Антикризисное управление : [учебн. пособ.] / под ред. Э. М. Короткова. — Москва : ИНФРА-М, 2000. — С. 117.

при викритті питання цих джерел фінансування доцільним є виявлення їхньої композиції.

І. Сергеев та І. Веретенникова пропонують усі джерела фінансування інноваційних процесів дефрагментувати на «централізовані» (бюджетне фінансування) у «децентралізовані» (власні, позичені та залучені активи економічних суб'єктів, іноземні інвестиції й надходження позабюджетних фондів)⁶⁶. Проте така позиція є надто широкою і загальною, оскільки втрачається конкретика до структуризації джерел фінансування.

У наукових працях І. Бланка⁶⁷, А. Булатова⁶⁸ та І. Новікової⁶⁹ джерела фінансування сегментують у такі підрозділи:

1) власні — амортизаційні відрахування; частка прибутку, зорієнтована на інновації; страхове відшкодування; довгострокові фінансові інвестиції; реінвестована частина проданих засобів; сегмент надлишкових оборотних засобів, переведений в інвестиції;

2) позикові — довгострокові кредити банків, кредити інших фінансових установ; цільове бюджетне фінансування; фінансовий лізинг, селенг; емісія облігацій; інвестиційний податковий кредит;

3) залучені — емісія цінних паперів, інвестиційні сертифікати; участь у формуванні капіталу підприємства інвесторів; надані засоби державою та іншими економічними суб'єктами на поворотній основі чи в безоплатне користування.

Наукові дослідження засвідчують, що сьогодні не існує єдності щодо способів і видів фінансування інновацій. Вважаємо, що під способом фінансування інноваційних процесів слід розуміти спосіб залучення фінансових ресурсів, а під видами фінансування інноваційних процесів — зовнішні прояви сутності способів фінансування. Таким чином, додатковий спосіб фінансування може проявлятися у кількох своїх різновидах (*рис. 1.10*).

Загалом, наявні фінансові механізми не сприяють відновленню стабільних збалансованих фінансових та інноваційних циклів як в агроформуваннях, так і загалом в аграрній сфері. Нерозв'язаною є проблема поліпшення фінансового клімату агросфери, пошуку нетрадиційних джерел фінансування, нових гібридних технологій модульного фінансування, зокрема кредитування, визискування венчурних облігацій тощо.

⁶⁶ Сергеев И. В. Организация и финансирование инвестиций / И. В. Сергеев, И. И. Веретенникова. — Москва : Финансы и статистика, 2000. — С. 63.

⁶⁷ Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. — Киев : МП «ИТЕМ ЛТД», «Юнайтед Лондон Трейд Лимитед», 1995. — 448 с.

⁶⁸ Экономика / под ред. А. С. Булатова. — Москва : Изд-во «БЕК», 1999. — С. 74.

⁶⁹ Новікова І. В. Характеристика джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств / І. В. Новікова // Проблеми науки. — 2001. — № 2. — С. 9.

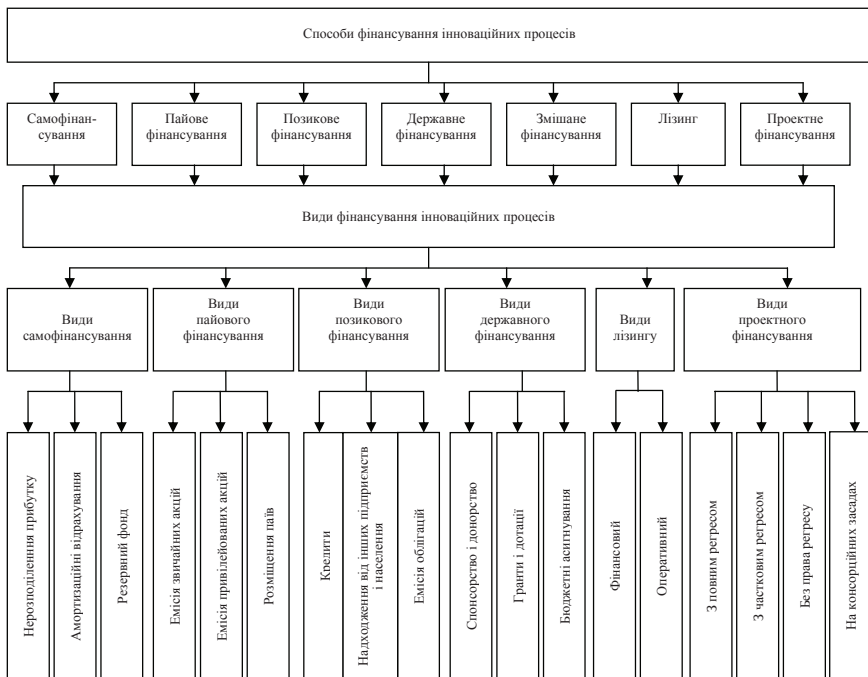

Рис. 1.10. Взаємозв'язок способів і видів фінансування інноваційних процесів в АПК⁷⁰

На дієвість фінансового гарантування інноваційних процесів впливає якість пошуку, фільтрації чи конструювання нових фінансових схем і раціонального пошукування фінансових активів⁷¹.

Відповідно фінансовий механізм гарантування інноваційних процесів агроформувань можна окреслити як множину господарських, управлінських і регулятивних впливів, які спроможні імпульсивно коригувати фінансову динаміку та імплементацію інноваційних процесів в АПК. Його драйвер, передусім, конструється як відбиток взаємодії таких компонент, як діагностика, планування, коригування, державне регулювання, юридичне гарантування і правове регулювання, сукупна дія яких окреслює економічні відбиття впровадження інновацій⁷².

⁷⁰ Макаренко П. М. Механізми інноваційного оновлення аграрного сектора України / П. М. Макаренко, Н. К. Васильєва // Агроінком. — 2005. — № 1—2. — С. 67.

⁷¹ Корецький М. Х. Розвиток інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств / М. Х. Корецький // Держава та регіони. — 2004. — № 3. — С. 107.

⁷² Макаренко П. М. Механізми інноваційного оновлення аграрного сектора України / П. М. Макаренко, Н. К. Васильєва // Агроінком. — 2005. — № 1—2. — С. 64—69.

Наведена структурно-логічна схема фінансування інноваційних процесів в АПК урахує вплив на нього в умовах ринку, правове поле, структурні форми та інші регламенти фінансування (рис. 1.11).

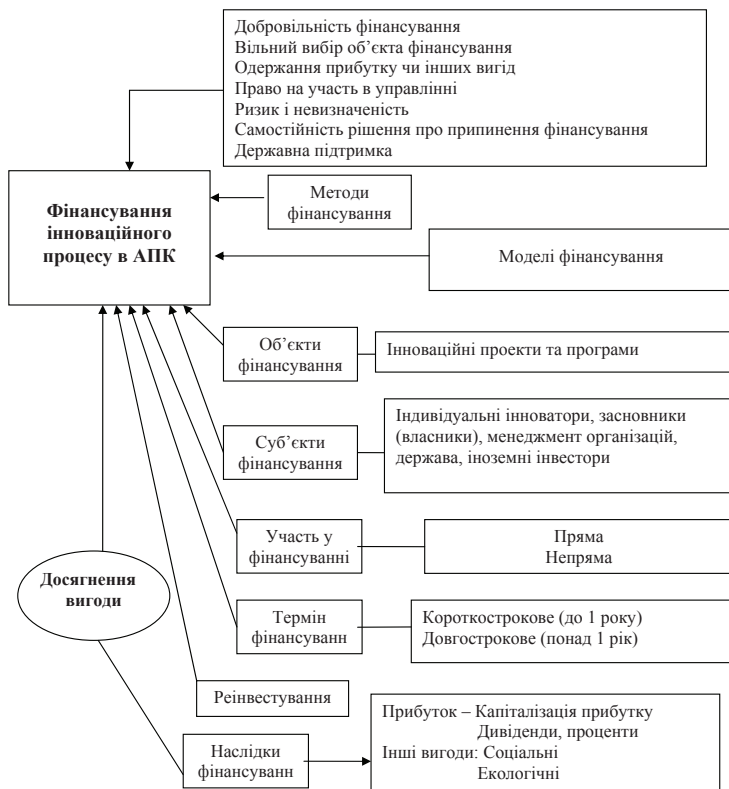

Рис. 1.11. Структурно-логічна схема фінансування інноваційних процесів в АПК⁷³

Аграрні підприємства працюють в умовах ризику і невизначеності, у тому числі спричинених тісною взаємозалежністю економічного процесу відтворення з природними (біологічними) процесами. Агропромислове

⁷³ Савицький Е. Е. Формування моделі фінансування впровадження інноваційних технологій у агропромислових формуваннях / Е. Е. Савицький // Економіка та підприємництво : збірник наукових праць молодих учених та аспірантів. — Київ : КНЕУ, 2013. — Вип. 30. — С. 189.

виробництво здійснюється в різних ґрунтово-кліматичних умовах, що безпосередньо позначається на результатах господарської діяльності підприємств і має наслідком (за інших однакових умов) істотну диференціацію рівня їхнього економічного розвитку.

Природна сезонність виробництва також має суттєві організаційно-економічні наслідки, які проявляються в нерівномірному використанні робочої сили і засобів виробництва та надходженні продукції і доходів протягом року, у значній тривалості виробничого циклу та періоду окупності фінансових і матеріальних ресурсів, що зумовлює підвищену потребу аграріїв у залученні фінансового капіталу для активного функціонування на якісному технічному і технологічному рівнях. Проте ті ж самі фактори з урахуванням ще й підвищеного ризику недоодержання готової продукції в очікуваному обсязі через незалежні від виробника обставини — несприятливі природно-кліматичні умови — знижують рівень інвестиційної привабливості сільського господарства.

Водночас формування і використання фінансових ресурсів для реалізації інноваційних процесів суттєво залежить від організаційно-правової форми господарювання сільськогосподарських підприємств (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Порівняльна характеристика можливостей фінансування інноваційних процесів з урахуванням організаційно-правових форм суб'єктів АПК⁷⁴

Тип агроструктур	Переваги	Недоліки
Господарські товариства	<p>можливість залучення дрібних інвесторів;</p> <p>можливість емісії облігацій (для АТ ще й акцій та опціонів на акції);</p> <p>обмежена відповідальність акціонерів;</p> <p>можливість фінансування ризикових, але прибуткових видів діяльності;</p> <p>чітке нормативно-правове регулювання діяльності АТ;</p> <p>прозорість і публічність звітності;</p> <p>приваблива дивідендна політика;</p> <p>гнучкі умови капіталізації прибутку;</p> <p>можливість диверсифікації виробництва</p>	<p>часто відсутність цінного папера як документа про достовірність інвестування;</p> <p>недостатня розвиненість вторинного ринку цінних паперів (відсутність ринку торгівлі частками ТОВ);</p> <p>відсутність чітко сформованих інституційних основ андеррайтингу;</p> <p>можливість конфліктних ситуацій між власниками товариства;</p> <p>недовіра населення до акцій та облігацій як об'єкта вкладення капіталу</p>

⁷⁴ Фарафонова Н. В. Аналіз ресурсного забезпечення підприємств АПК в умовах ринку / Н. В. Фарафонова // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 4. — С. 158—166. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2013_4_18.

Тип агроструктур	Переваги	Недоліки
Приватні підприємства	<p>можливість залучення дрібних інвесторів;</p> <p>можливість емісії облигацій (для АТ ще й акцій та опціонів на акції);</p> <p>обмежена відповідальність акціонерів;</p> <p>можливість фінансування ризикових, але прибуткових видів діяльності;</p> <p>чітке нормативно-правове регулювання діяльності АТ;</p> <p>прозорість і публічність звітності;</p> <p>приваблива дивідендна політика;</p> <p>гнучкі умови капіталізації прибутку;</p> <p>можливість диверсифікації виробництва</p>	<p>часто відсутність цінного папера як документа про достовірність інвестування;</p> <p>недостатня розвиненість вторинного ринку цінних паперів (відсутність ринку торгівлі частками ТОВ);</p> <p>відсутність чітко сформованих інституційних основ андеррайтингу;</p> <p>можливість конфліктних ситуацій між власниками товариства;</p> <p>недовіра населення до акцій та облигацій як об'єкта вкладення капіталу</p>
Фермерські господарства	<p>одноосібне оперативне управління;</p> <p>відповідальність власника в межах власності господарства;</p> <p>можливість використання державної підтримки</p>	<p>обмеженість власного капіталу коштами однієї сім'ї;</p> <p>важкодоступність довгострокових фінансових вкладень;</p> <p>бюрократія в процесі отримання державної підтримки;</p> <p>некваліфікованість фермера в питаннях організації виробництва, обліку і звітності</p>
Кооперативи/ Державні підприємства	<p>наявність неподільного фонду, що не повертається членові при виході з кооперативу;</p> <p>виплата часток доходу на паї може здійснюватися у зручній формі (грошми, товарами, цінними паперами тощо);</p> <p>управлінські рішення делегуються знизу доверху;</p> <p>суворий державний контроль за використанням і збереженням майна;</p> <p>фінансування за рахунок власних (спеціального фонду) і державних коштів (загального фонду);</p> <p>постійне планування діяльності та процесу фінансування</p>	<p>розпорошеність управління між усіма членами кооперативу;</p> <p>керівництво наймане і часто не достатньо зацікавлене в отриманні максимального ефекту;</p> <p>підприємство не може бути членом кооперативу чи засновником інших суб'єктів підприємницької діяльності;</p> <p>витрачання фінансових ресурсів згідно із затвердженим кошторисом</p>

Таким чином, організаційні форми АПК яскраво проявляються й у процесі фінансування відповідних сільськогосподарських підприємств. Відповідно типовими є проблеми противаги малого сільськогосподарського підприємництва (фермерство, виробничі кооперативи, сімейні господарства) великотоварному виробництву агрохолдингів. Доступність до фінансових ресурсів учасників ринку агропромислового виробництва є залежним від розмірів і вже наявних ресурсів, що виступають гарантіями повернення наданих коштів.

Однак чинна процедура формування і використання фінансових ресурсів є недовершеною і потребує суттєвого вдосконалення відповідно до потреб розвитку інноваційних процесів.

Проблеми достатнього забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств і підвищення ефективності їх використання мають глибокий, масштабний і всеохоплюваний характер. Соціально-економічна природа фінансових ресурсів і їхня категоріальна сутність спричиняють їхню високу мобільність і постійну обмеженість як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях. Нестабільність фінансового забезпечення підприємств аграрної сфери ускладнюється впливом сучасних глобалізаційних процесів. Вплив іноземних інвестицій, нестабільність курсу світових валют, обмеженість міжнародних кредитних ресурсів створюють складні умови адаптації фінансів аграріїв до сучасних стандартів функціонування в рамках національної і світової фінансових систем.

Формування і використання фінансових ресурсів агроструктур перебувають у прямій залежності від особливостей сільськогосподарського виробництва, які впливають на організацію цих процесів, структуру джерел, напрями використання, обсяги і стабільність надходження фінансових ресурсів. Найбільш істотними чинниками впливу доцільно визначити такі об'єктивні ознаки кругообігу фінансових ресурсів в аграрній сфері, як: сезонне розмежування періодів здійснення витрат і одержання доходів; тривалий виробничий цикл; наявність земельно-майнових орендних відносин; висока ризиковість функціонування і суб'єктивні особливості управлінського впливу на фінансове забезпечення суб'єктів господарювання (відсутність ефективного механізму розширеного відтворення основних засобів, тривала криза неплатежів, зростання дебіторської заборгованості тощо).

Передумови доступу до фінансування інноваційних процесів в АПК наведено на *рис. 1.12*.

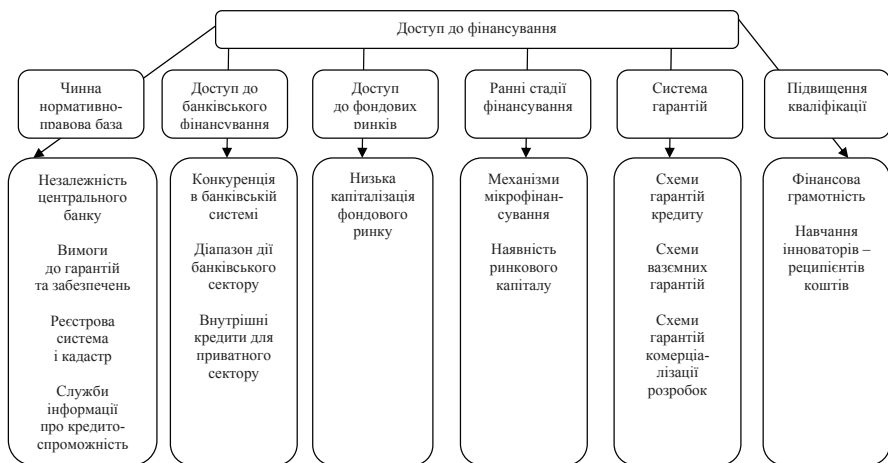

Рис. 1.12. Передумови доступу до фінансування інноваційних процесів в АПК⁷⁵

Усі вищезазначені галузеві особливості діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно враховувати як при формуванні обліково-інформаційної системи забезпечення фінансового менеджменту в аграрному секторі економіки, так і у процесі імплементації результатів моніторингу реальних тенденцій формування і використання фінансових ресурсів та у формуванні логічної моделі управління капіталом аграрних підприємств.

Разом із тим, як встановлено, для отримання ефекту від інновацій у сільському господарстві витрати на реалізацію інноваційних процесів мають бути вищі у 100 разів від отриманих результатів фундаментальних досліджень. Звідси співвідношення — «фундаментальні дослідження : дослідно-конструкторські розробки : промислове освоєння» є таким — 1 : 10 : 100. І на додаток, рівень фінансової обізнаності загалом є низьким. Підприємці і споживачі мають обмежені знання щодо можливих форм фінансування, у них відсутня інвестиційна готовність, що обмежує їхню спроможність отримувати фінансування⁷⁶.

Кожне сільськогосподарське підприємство шукає найоптимальніші джерела і форми фінансування інноваційної діяльності, які мають

⁷⁵ Думанська І. Ю. Чинники та передумови впровадження інноваційних процесів в агропромисловому виробництві: аспект фінансування / І. Ю. Думанська // Причорноморські економічні студії. — 2017. — № 23. — С. 169.

⁷⁶ Jaffe A. B. Innovation Policy and the Economy / A. B. Jaffe, J. Lerner, S. Stern // National Bureau of Economic Research. — Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 2005. — P. 14.

забезпечити баланс між інноваційними витратами і фінансовими можливостями. Деякі підприємства розраховують лише на власні кошти, деякі — на позикові, а деякі поєднують як власні, так і позичкові кошти. Дехто з авторів, зокрема Д. М. Черваньов⁷⁷, розділяють лише два основні види джерел фінансування інноваційної діяльності — кошти держави і кошти промислових фірм, обґрунтовуючи свою позицію тим, що решта джерел мають допоміжне значення і номінальний характер.

Ми вважаємо, що така позиція не є обґрунтованою, оскільки саме позикові кошти — вагомий стимулятор інноваційних процесів в АПК, тому підтримуємо наукові погляди Д. О. Гуменюка і О. Б. Яфіновича⁷⁸, які розділяють форми фінансового забезпечення інноваційної діяльності на державне фінансування, фінансування за рахунок позикових коштів, фінансування за рахунок власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання.

Таким чином, без створення чіткої та структурованої системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в агропромисловому комплексі України ефективне формування його фінансових потоків і сучасних фінансових інструментів буде неможливим.

1.4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК

Економічний ефект від реалізації інноваційних процесів в агропромисловому виробництві визначають передусім його фінансовим забезпеченням. Здатність суб'єктів АПК акумулювати достатній обсяг фінансових ресурсів для реалізації інноваційних задумів впливає на швидкість виведення інновації на ринок, а отже, на її комерційний успіх.

Складність і багатогранність цього поняття, різноманітність підходів до тлумачення потребує чіткого з'ясування його економічного змісту, складових та адекватного відображення відповідно до основного завдання

---

⁷⁷ Черваньов Д. М. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств : навч. посібник / Д. М. Черваньов. — Київ : Знання-Прес, 2003. — С. 24.

⁷⁸ Яфінович О. Б. Грошово-кредитна політика сприяння інноваційному розвитку / О. Б. Яфінович, Д. О. Гуменюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2005. — № 77. — С. 53. — (Серія : Економіка).

сучасної інноваційно орієнтованої економіки — забезпечення високих, усталених темпів економічного розвитку.

Зазначимо, що в сучасній економічній літературі немає суттєвих чітких обґрунтувань змісту фінансового забезпечення і комплексних підходів до його визначення.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови⁷⁹ термін «забезпечення» трактовано як матеріальні засоби для існування і розглянуто в контексті вирішення таких питань: по-перше, як постачати щось у достатній кількості, задовольняти когось, що-небудь у якихось потребах і надавати будь-кому достатні матеріальні засоби для існування; по-друге, як створювати надійні умови для здійснення будь-чого, гарантувати будь-що. Термін «фінансувати» — як забезпечувати коштами, фінансами будь-кого, будь-що.

Тому, дотримуючись принципу системності розгляду, з'ясуємо підходи до тлумачення фінансового забезпечення.

В Економічній енциклопедії за редакцією С. В. Мочерного⁸⁰ фінансове забезпечення визначено як сума грошей на рахунку клієнта біржі з урахуванням прибутку або збитку за відкритими контрактами і комісії за цими контрактами, отриманої в разі їх ліквідації. Подане трактування є завузьке, адже фінансове забезпечення, за змістом, зводиться до суми грошей, що перебувають у розпорядженні підприємства.

С. І. Юрій і В. М. Федосов⁸¹ трактують фінансове забезпечення як формування цільових грошових фондів суб'єктів господарювання в достатньому розмірі та їх ефективне використання з виділенням п'яти основних елементів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування, оренда, інвестування.

В. М. Опарін⁸² визначає фінансове забезпечення як один із методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни, як підсистему фінансового механізму. Зазначає, що фінансове забезпечення реалізують на підставі відповідної системи фінансування, яке можна здійснювати у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування.

⁷⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — С. 824.

⁸⁰ Економічна енциклопедія : у трьох томах. — Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. — Т. 3 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — С. 18.

⁸¹ Фінанси : підручник / за заг. ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — Київ : Знання, 2012. — С. 31.

⁸² Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник / В. М. Опарін. — 4-те вид., без змін. — Київ : КНЕУ, 2007. — С. 88.

За О. Р. Романенко⁸³, фінансове забезпечення відтворювального процесу є процесом покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою.

І. В. Зятковський⁸⁴ розглядає фінансове забезпечення діяльності підприємств, тобто на мікрорівні, як формування і використання фінансових ресурсів для задоволення потреб суб'єкта господарювання, регламентованих відповідними нормативними актами, які визначають способи їх мобілізації, розподілу і використання на всіх рівнях господарського управління. При цьому зазначено, що здійснюють його за допомогою використання методів залучення ресурсів: самофінансування, банківського кредитування, бюджетного фінансування і кредитування, перерозподілу коштів, розміщення фінансових інструментів і боргових зобов'язань.

За Р. А. Фатхутдіновим⁸⁵, фінансове забезпечення будь-якого суб'єкта господарювання охоплює грошові відносини з іншими суб'єктами господарювання і банками з оплати науково-технічної продукції, контрагентських робіт, поставок спецобладнання, матеріалів і комплектуючих виробів, розрахунків із засновниками, трудовим колективом та державними органами управління. Однак за такого розуміння фінансове забезпечення обмежене лише грошовими відносинами з іншими суб'єктами господарювання і банками та не є достатньо обґрунтованим.

Так, праці О. І. Амоші⁸⁶ присвячені розробленню і подальшому розвитку питань організаційно-правового і соціально-економічного забезпечення активізації інноваційної діяльності, особливу увагу приділено інноваціям у реальному секторі економіки, зокрема вугільній галузі; проаналізовано механізми, особливості та окреслено перспективи переходу економіки України на інноваційну модель розвитку.

Отже, питання фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК у системному дослідженні залишились поза увагою провідних учених. Близьким за змістовим навантаженням до поняття «фінансування» є «фінансове забезпечення», тому слід показати спільне і відмінне цих категорій, а також їхній взаємозв'язок.

Загалом, під фінансуванням розуміють:

1) забезпечення наявним грошовим капіталом для використання

в певних цілях:

⁸³ Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. — Київ : Центр навчальної літератури, 2002. — С. 23.

⁸⁴ Фінанси : підручник / С. І. Юрій, Л. М. Алексеєнко, І. В. Зятковський та ін.; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — Київ : Знання, 2008. — С. 38.

⁸⁵ Фатхутдінов Р. А. Инновационный менеджмент : учебник для вузов / Р. А. Фатхутдінов. — [5-е изд.]. — Санкт-Петербург : Питер, 2005. — С. 62.

⁸⁶ Амоша О. І. Організаційно-економічні механізми активізації інноваційної діяльності в Україні / О. І. Амоша // Економіка промисловості. — 2005. — № 5. — С. 17.

- 2) надання коштів на видатки, пов'язані зі здійсненням замовлень, виконанням програм, утриманням установи та її відокремлених підрозділів;
- 3) надання грошових коштів і фінансових ресурсів на будь-що;
- 4) постачання грошових коштів, фінансових ресурсів;
- 5) виділення коштів і ресурсів для досягнення намічених цілей.

У будь-якому разі можна виокремити характерні ознаки фінансування:

- процесна сутність, тобто фінансування є процесом: а) забезпечення;
- б) надання; в) постачання; г) виділення;
- безпосередній тісний зв'язок із грошовими коштами і фінансовими ресурсами;
- цілеспрямованість, тобто процес фінансування має чітко окреслену мету.

В Економічній енциклопедії відсутнє визначення поняття «фінансування», а «фінансове забезпечення» визначено суто з позиції брокерської діяльності, а саме як «сума грошей на рахунку клієнта біржі з урахуванням прибутку або збитку за відкритими контрактами і комісії за цими контрактами, отриманої в разі їх ліквідації»⁸⁷. У зв'язку з цим виникає доцільність більш докладно проаналізувати підходи до визначення поняття «фінансове забезпечення».

Аналіз праць показав, що не існує єдиного усталеного тлумачення поняття фінансового забезпечення. Більше того, існує кілька протиріч, що ускладнюють розуміння сутності категорії та потребують вирішення. Перше протиріччя полягає у тому, що окремими авторами фінансування визначено більш широким поняттям⁸⁸, а іншими — навпаки: фінансування визначається частиною фінансового забезпечення⁸⁹. Друге протиріччя пов'язано із тим, що фінансове забезпечення визнається складовою фінансового механізму, що є більш поширеною думкою серед учених⁹⁰, проте існують дослідження, які визначають фінансовий механізм частиною системи фінансового забезпечення⁹¹.

⁸⁷ Економічна енциклопедія : у трьох томах. — Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. — Т. 3 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — С. 53.

⁸⁸ Васильєва Т. А. Банківське фінансування інноваційної діяльності : монографія / Т. А. Васильєва. — Суми : Ділові перспективи, 2006. — С. 5.

⁸⁹ Кузнецова А. Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності : монографія / А. Я. Кузнецова. — Львів : Львів. банк. ін-т НБУ, 2005. — С. 32.

⁹⁰ Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств : монографія / І. В. Зятковський. — Тернопіль : Економічна думка, 2000. — С. 115.

⁹¹ Ільїна К. О. Формування системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку у відкритій економіці України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка / К. О. Ільїна. — Львів, 2011. — С. 12.

Оскільки фінансування є похідним поняттям від категорії «фінанси», яка в загальній формі класично визначається як сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання продукту, то логічним є припущення, що фінансування є процесом цілеспрямованого формування, мобілізації і розміщення фінансових ресурсів та обміном, розподілом і перерозподілом вартості, створеного на основі використання їхнього продукту.

На думку автора, у наведеному вище визначенні формування, мобілізація і розміщення частково дублюють одне одного: формування передбачає залучення і розміщення, а мобілізація — залучення та концентрацію. Відповідно до загальноновизнаної формули кругообігу капіталу, яка передбачає існування трьох основних фаз — залучення, розміщення і використання, — сформуємо таке визначення: фінансування — це процес залучення, розміщення і використання грошових коштів і фінансових ресурсів для досягнення певних цілей і отримання запланованого результату. Тоді як під поняттям «фінансове забезпечення» розуміють достатність грошових коштів і фінансових ресурсів.

Аналіз визначень фінансового забезпечення, запропонованих вітчизняними вченими, показав, що основними підходами до розуміння цього явища є такі:

- 1) фінансове забезпечення як економічні відносини;
- 2) фінансове забезпечення як процес, послідовність дій, діяльність;
- 3) фінансове забезпечення як елемент фінансового механізму;
- 4) фінансове забезпечення як комплекс, система, сукупність⁹².

Узагальнюючи результати аналізу визначень фінансового забезпечення, що ґрунтується на процесному підході, виокремимо його суттєві ознаки:

- цілеспрямованість;
- достатність обсягів;
- безпосередній тісний зв'язок із грошовими коштами і фінансовими ресурсами;
- результативність або націленість на результат;
- охоплення певних фаз кругообігу капіталу;
- зв'язок із фінансовими інструментами.

У визначеннях авторів, які дотримуються системного підходу, окрім зазначених вище суттєвих ознак фінансового забезпечення, також ураховані такі елементи: суб'єкти фінансування, об'єкти фінансування, функції

⁹² Лебідь О. Проблеми фінансового забезпечення інновацій / О. Лебідь // Світ фінансів. — 2014. — Вип. 4. — С. 72—81.

фінансування, джерела фінансування, форми фінансування, методи фінансування, важелі фінансування, моніторинг за фінансуванням, контроль за фінансуванням, регулювання фінансування, умови фінансування⁹³. Визначення з позиції економічних відносин та фінансового механізму враховують значно менше характерних ознак фінансового забезпечення і додаткових не виділяють.

Для формування науково обґрунтованого визначення варто провести критичний аналіз визначень і характерних ознак фінансового забезпечення. Загалом, забезпечення зазвичай розуміють у двох напрямках: перший — передбачає надання будь-кому коштів для життєдіяльності, а другий — означає власне надані кошти.

Принциповою позицією автора є підтримка першого напрямку, тобто розуміння забезпечення з позиції процесу. Визначив важливість системного підходу та охоплення ним більшої кількості характерних ознак і виокремлення додаткових складових фінансового забезпечення, пропонуємо відрізнити поняття «фінансове забезпечення» і «система фінансового забезпечення».

Під фінансовим забезпеченням, ураховуючи всі його характерні ознаки, пропонуємо розуміти процес залучення, розміщення і використання достатніх обсягів грошових коштів і фінансових ресурсів для досягнення певних цілей та отримання запланованого результату (рис. 1.13).

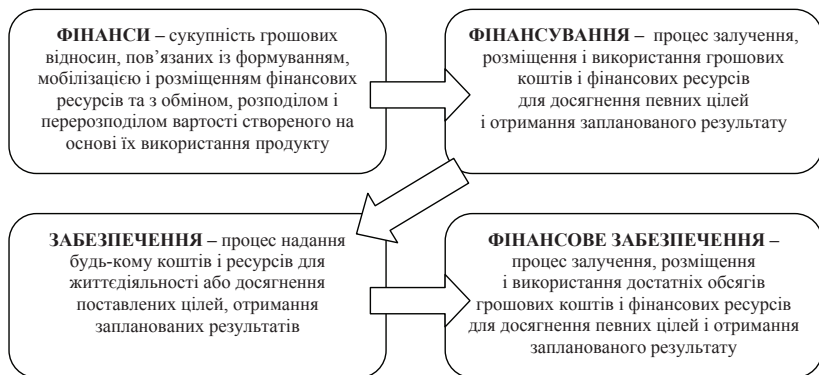

Рис. 1.13. Схема визначення сутності поняття «фінансове забезпечення»⁹⁴

⁹³ Лебідь О. Проблеми фінансового забезпечення інновацій / О. Лебідь // Світ фінансів. — 2014. — Вип. 4. — С. 72—81.

⁹⁴ Там само.

З рис. 1.13 зрозуміло, що в цілому фінансування будь-чого і фінансове забезпечення в цілому можна розуміти як синонім, з тією відмінністю, що останнє потребує визначеної суми коштів. Протікання цього процесу пов'язано з різними формами, джерелами, методами, важелями, інструментами фінансування, що перебувають у тісному взаємозв'язку і в сукупності утворюють систему, оскільки загальновідомо, що під системою розуміють сукупність взаємопов'язаних елементів з визначеною структурою та організацією, що має певні властивості (цілісності, ієрархічності, спадковості, множинності, багатofункціональності, спрямованості та ін.).

Отже, тоді доцільно під системою фінансового забезпечення розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів із визначеною структурою та організацією процесу залучення, розміщення і використання достатніх обсягів грошових коштів і фінансових ресурсів для досягнення певних цілей і отримання запланованого результату.

Далі потрібно обґрунтувати склад елементів системи фінансового забезпечення і показати їхній взаємозв'язок, тобто визначити структуру. Фінансове забезпечення, як і його система, щодо класифікації понять, є співвідносним.

А. Я. Кузнецова⁹⁵ запропонувала такий склад елементів системи фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності: форми, важелі, інструменти та показала взаємозв'язок із фінансовою системою, до якої увійшли державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, страхування, міжнародні фінанси та фінансовий ринок. Не зрозуміло, по-перше, чому страхування і фінансовий ринок є окремими блоками; по-друге, фінансовий ринок може бути національним, а може бути міжнародним, це в схемі не деталізується, і блоки також є відокремленими, а не такими, що перетинаються; по-третє, у фінансовій системі об'єднано як види фінансової діяльності, наприклад страхування, так і суб'єкти ринку. Не враховано також провідної інституційної ланки фінансового ринку, а саме банківських установ.

Іншою розробкою, що описує структуру фінансового забезпечення інноваційного розвитку, є склад елементів системи, запропонований К. О. Ільїною, а саме:

— блок фінансового механізму, до якого увійшли: фінансова політика, фінансові методи та важелі, інформаційне забезпечення, нормативно-правове забезпечення;

⁹⁵ Кузнецова А. Я. Фінансові механізми стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності : монографія / А. Я. Кузнецова. — Львів : Львів. банк. ін-т НБУ, 2004. — С. 23.

— блок інститутів, що сприяють фінансовому забезпеченню інноваційного розвитку, у складі якого міжнародні та національні інститути державного сектору, приватного сектору, державно-приватного і громадського сектору;

— блок джерел фінансових ресурсів, а саме: кошти державного і місцевих бюджетів, власні кошти підприємств, позикові кошти, кошти вітчизняних інвесторів, кошти іноземних інвесторів⁹⁶.

До недоліків системи фінансового забезпечення, запропонованої К. О. Ільїною, слід віднести: по-перше, не показано взаємозв'язок елементів системи; по-друге, не зрозуміло, чому джерела фінансового забезпечення відокремлено від його фінансового механізму; по-третє, блок інститутів, що сприяють фінансовому забезпеченню, і блок джерел фінансових ресурсів фактично дублюють один одного, оскільки показують кошти цих суб'єктів з деталізацією на власні та запозичені. Проте слід відмітити й сильні сторони запропонованого підходу: зокрема, враховано нормативно-правове забезпечення, хоча важко погодитись з думкою автора, що його слід вважати частиною системи фінансового забезпечення, навіть за назвою стає зрозумілим, що це різні дві системи, які мають тісний зв'язок.

Отже, аналіз наявних розробок щодо структури і складу елементів системи фінансового забезпечення показав, що є певні не вирішені протиріччя та недоліки, які слід урахувати в подальших розробках.

Системний підхід дослідження об'єктів передбачає, що в системі є вхід і вихід. На вході системи фінансового забезпечення слід відобразити нормативно-правове та інформаційне забезпечення: перше вказує на те, що фінансування здійснюється виключно у правовому полі України та згідно з міжнародними нормативно-правовими актами, ратифікованими в Україні, а друге відповідає наявності певної інформації щодо наявних і можливих інновацій, готових до впровадження для потреб АПК. Також вхідною інформацією системи фінансового забезпечення має бути інформація про потреби такого забезпечення і фінансовий стан суб'єкта впровадження інновацій, оскільки важливою передумовою формування системи фінансового забезпечення є оцінювання фінансового стану реципієнта коштів.

Щодо обов'язкових елементів системи фінансового забезпечення, окрім тих, що перераховані у процесі узагальнення визначень, а саме: суб'єкти

---

⁹⁶ Ільїна К. О. Формування системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку у відкритій економіці України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка / К. О. Ільїна. — Львів, 2011. — С. 17.

фінансування, об'єкти фінансування, функції фінансування, джерела фінансування, форми фінансування, методи фінансування, важелі фінансування, моніторинг за фінансуванням, контроль за фінансуванням, регулювання фінансування, умови фінансування, слід включити предмет фінансування і мету, що авторами поки що не враховано.

На основі проведеного аналізу трактування суті поняття фінансового забезпечення можна виділити і згрупувати основні елементи фінансового забезпечення з урахуванням специфіки АПК (табл. 1.13).

Таблиця 1.13

Елементи фінансового забезпечення з урахуванням специфіки АПК⁹⁷

Класифікаційна ознака	Група елементів	Елементи групи
Алгоритм реалізації	Методи фінансового забезпечення	Самофінансування / Кредитування / Бюджетне фінансування / Інвестування / Лізинг / Страхування
	Важелі	Податки / Обов'язкові платежі / Норми амортизації / Норми використання коштів у бюджетних установах / Орендна плата / Процент за кредит
	Фінансові стимули	Заохочувальні фонди / Податкові пільги / Пришвидшена амортизація / Бюджетне фінансування пріоритетних сфер економіки
	Фінансові санкції	Штраф / Пеня
Вид забезпечення механізму	Нормативно-правове забезпечення	Конституція України / Господарський кодекс / Закони Верховної Ради / Постанови Верховної Ради / Укази Президента / Постанови уряду / Накази міністерств і відомств / Статут підприємств / Інструкції / Норми, нормативи / Методичні вказівки / Інші нормативні документи
	Джерела фінансового забезпечення	Власні кошти підприємств / Кредити банків / Залучені кошти підприємств / Бюджетні кошти / Кошти міжнародних організацій та інститутів / Кошти фізичних осіб

Фінансування інноваційних процесівв АПК має три характерні особливості та відмінності від інших галузей народного господарства.

Перш за все, виробництво сільськогосподарської продукції пов'язане з використанням землі та природних ресурсів, без яких його діяльність практично неможлива.

⁹⁷ Козій І. С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму / І. С. Козій // Науковий вісник НЛТУ України. — 2008. — Вип. 18.9. — С. 223—229.

По-друге, реальний фінансовий результат від виробничої діяльності отримують лише в кінці року, а тому присутня низька фондооснащеність виробництва і порівняно низька оплата праці персоналу⁹⁸.

По-третє, завжди виникає питання достатнього фінансового забезпечення, яке б сприяло створенню сприятливих умов господарювання і розвитку в майбутньому⁹⁹.

Фінансові ресурси займають особливе місце серед інших видів ресурсів. Пояснюється це тим, що тільки вони можуть бути безпосередньо і з мінімальними втратами часу трансформовані в будь-який інший вид ресурсів. Грошові відносини перетворюються на фінансові, коли відбувається процес формування, розподілу та використання грошових доходів і децентралізованих фондів згідно з цільовим призначенням у формі фінансових ресурсів. Тобто коли рух грошових засобів стає відносно самостійним¹⁰⁰.

Визначення складу фінансових ресурсів важливе для процесу їх формування, контролю за використанням, створенням необхідних запасів фінансових ресурсів, установлення раціональних меж поповнення та здійснення безперервного кругообороту. Головною визначальною ознакою елементів, які можна віднести до фінансових ресурсів, є ліквідність, тобто спроможність у будь-який момент оплатити борги та погашати фінансові зобов'язання, що виникають, наявними у підприємства засобами¹⁰¹.

Фінансове забезпечення інноваційних процесів передбачає комплекс заходів, спрямованих на виконання таких завдань:

- формування джерел грошових коштів для фінансування інноваційної діяльності (на макроекономічному рівні — ВВП і його структура за доходами, видатками і цільовими фондами, форми перерозподілу ВВП; на мікроекономічному рівні — виторг, доходи на основі виторгу, отримані зовні капітальні трансферти);
- формування джерел негрошових активів, операції з якими здатні забезпечити приплив і відплив грошей, зміну їхнього залишку;
- організація грошового обороту: регулювання кількості грошей, структури грошової маси, її забезпечення активами центрального банку,

⁹⁸ Моршнева І. Б. Фінансово-кредитне забезпечення діяльності агроформувань / І. Б. Моршнева // Вісник Університету банківської справи НБУ. — 2012. — № 2. — С. 24—28.

⁹⁹ Олійник К. А. Фінансове забезпечення малих сільськогосподарських підприємств / К. А. Олійник // Інноваційна економіка. — 2012. — Вип. 36. — С. 257—262.

¹⁰⁰ Лайко П. А. Фінанси АПК : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. А. Лайко, Ю. І. Ляшенко. — Київ : ДІА, 2000. — 225 с.

¹⁰¹ Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств : монографія / О. Є. Гудзь. — Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. — 578 с.

регулювання швидкості грошового обороту, інфляції та купівельної спроможності грошей;

- організація операцій із негрошовими активами для забезпечення зростання ВВП і зміни його структури, забезпечення обороту грошей, самозростання капіталу, вкладеного в економіку;

- здійснення інвестиційного та інноваційних процесів, розвитку конкурентоспроможності галузей та економіки загалом, формування інфраструктури (виробничої і соціальної), вкладення в людський капітал;

- організаційне забезпечення (формування суб'єктів господарювання як учасників фінансових відносин та організація взаємодії між ними);

- інституційне забезпечення фінансових відносин у формі правил, норм, правил регулювання і контролю, формування органів регулювання та контролю.

Державна політика у межах фінансового забезпечення, пов'язаного з розподілом виторгу між галузями, полягає у проведенні структурної та цінової політики. Структурну політику здійснюють за рахунок диференціації оподаткування, податкових пільг, нерівномірного фінансування різних галузей. Цінова політика передбачає використання прямого і непрямого регулювання ціноутворення шляхом здійснення заходів боротьби з інфляцією, амортизаційної політики та методології формування витрат і фінансових результатів. Структурна, цінова і податкова політики впливають не тільки на величину виторгу в кожній галузі, а й на її структуру (поділ на витрати, включаючи сплату податку і прибутку);

- у межах ринку капіталу за умови перерозподілу капіталу у грошовій формі (на основі банківського сектору і ринку цінних паперів) або перетворення доходів у капітал (через банківський сектор, ринок цінних паперів або через систему страхування).

Державна політика в межах цього напряму фінансового забезпечення включає комплекс заходів, а саме: оподаткування банківської та страхової діяльності, на ринку цінних паперів (оподаткування емісії та доходів за цінними паперами), кредитування банківського сектору центральним банком, вкладення державних фінансових ресурсів в акції юридичних осіб фінансового сектору, коригування банківських нормативів і нормативів зі страхування, створення системи державних гарантій і гарантійних фондів для банківської та страхової діяльності, пов'язаної з фінансуванням інноваційних та інвестиційних проектів;

- на основі перерозподілу за допомогою оподаткування і через бюджет. Перерозподіл здійснюють через нерівномірне податкове навантаження

на основі пільг і відмінностей у структурі оподатковуваних об'єктів, а також через бюджет, коли платники податків мають нерівний доступ до бюджетних коштів.

Розглянувши у підрозділі 1.2 чинники і передумови фінансування АПК, за якими може розгортатись інноваційний процес, зауважимо, що фінансове забезпечення в межах інноваційних процесів у сфері формування благ в АПК пов'язане з формуванням і використанням бюджету, включаючи цільові бюджетні фонди, а також формуванням і використанням позабюджетних фондів.

Фінансове забезпечення інноваційних процесів у сфері вкладень у людський капітал має різноманітний характер. Сюди відносять формування доходів учасників підприємств, включаючи насамперед заробітну плату. Підприємство зацікавлене у працівниках як носіях робочої сили, використання якої забезпечує виконання виробничої програми й отримання прибутку.

У цьому полягає обмеженість цього джерела фінансового забезпечення, оскільки заробітна плата підпорядкована мікроекономічним завданням отримання прибутку, відбувається заміщення працівників речовими елементами капіталу для забезпечення економії та зростання прибутку. З макроекономічного погляду, заробітна плата має бути пов'язаною з продуктивністю праці, темпами зростання ВВП і його структурою, з рівнем інфляції, тому що є елементом і сукупного попиту, і сукупної пропозиції.

У межах цього напрямку фінансове забезпечення здійснюють через бюджет, позабюджетні фонди, систему обов'язкового і добровільного страхування, низку напрямів банківського кредитування (освітні кредити, житлові іпотечні кредити), доходи від банківських вкладів, індивідуальних інвесторів.

Сучасний період розвитку національної економіки потребує організації та фінансового забезпечення інноваційної діяльності, які б створили необхідні передумови для швидкого й ефективного запровадження науково-технічних досягнень, забезпечили збереження і розвиток науково-технічного потенціалу пріоритетних напрямів розвитку, сприяли створенню потрібних матеріальних умов для збереження кадрового потенціалу науки і техніки¹⁰².

¹⁰² Трусова Н. В. Моніторинг фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектору економіки України / Н. В. Трусова // Економічний форум. — 2013. — Вип. 1. — С. 301.

Систематизація наукових здобутків дала змогу дійти висновку про існування двох систем поглядів щодо з'ясування економічного змісту фінансового забезпечення, які сформулюємо як кількісний (ресурсний) та якісний підходи. Перший передбачає розгляд фінансового забезпечення як сукупності фінансових ресурсів. За якісного підходу наголошено на тому, що фінансове забезпечення — це здатність, можливість створювати умови для формування і використання фінансових ресурсів.

Кількісний (ресурсний) підхід не дає змоги повною мірою відобразити зміст фінансового забезпечення, оскільки не показує характеру взаємозв'язків і взаємодії між фінансовими ресурсами, що зумовлює втрату певної частини економічного змісту розглядуваного поняття. Підкреслимо, що важливими є не лише кількісні параметри наявних ресурсів, а й їхній розподіл і використання.

Вищезазначене є ключовим аргументом на користь потреби використання якісного підходу, що дає змогу розв'язати перелічені вище проблеми в частині поліпшення оцінки взаємопов'язаності ресурсів і специфіки їх використання в конкретних напрямках, зокрема для забезпечення інноваційних проєктів. Проте за умови розгляду лише якісного підходу втрачають необхідні передумови для його оцінки, що потрібно для подальшого економіко-математичного аналізу.

Отже, фінансове забезпечення залежить, по-перше, від загального обсягу фінансових ресурсів, а враховуючи, що домінуючою проблемою залишається обмеженість ресурсів за обсягами і в часі, то першочерговим завданням є створення передумов і всебічне сприяння зростанню обсягів фінансових ресурсів; по-друге, від раціонального використання ресурсів, яке забезпечує всім суб'єктам достатньо вільний доступ до них; по-третє, від підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

Отже, найповніше розуміння дослідженого поняття може дати тільки синтез обох підходів. Тож фінансове забезпечення інноваційних проєктів, на наш погляд, полягає в сукупності можливостей суб'єктів господарювання щодо формування фінансових ресурсів у необхідних обсягах у визначений час та ефективне їх використання для реалізації інноваційних проєктів.

РОЗДІЛ 2 **ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК**

2.1. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГАЛУЗЯХ АПК НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНОСТІ

Системний підхід є відносно сучасних аналітичних досліджень своєрідною базою ідей, визначаючи концептуальні засади таких досліджень. У свою чергу, системний аналіз не просто «реалізує» ідеї і концепції системного підходу, а наповнює їх конкретним змістом і наділяє відповідною інтерпретацією. Одночасний розвиток цих наукових напрямів відбувається через вирішення діалектичного протиріччя «загальне — часткове», таке, що веде до їх взаємного доповнення¹⁰³.

Для подальшої характеристики системного підходу в управлінні інноваційними процесами визначимо основні принципи, на яких він будується:

1) принцип основної, генеральної мети — розвиток системи має бути спрямований на досягнення єдиної мети і всі зміни в системі мають будуватися навколо цього;

2) принцип розвитку — здатність до вдосконалення системи. Однією з характеристик відкритих систем є інноваційний характер розвитку;

3) принцип невизначеності — будь-яка система діє в динамічному зовнішньому середовищі;

4) принцип децентралізації;

5) принцип ієрархії;

6) принцип зворотного зв'язку — будь-яка відкрита система взаємодіє із зовнішнім середовищем, тому їй потрібно постійно адаптуватися до змін у ньому¹⁰⁴.

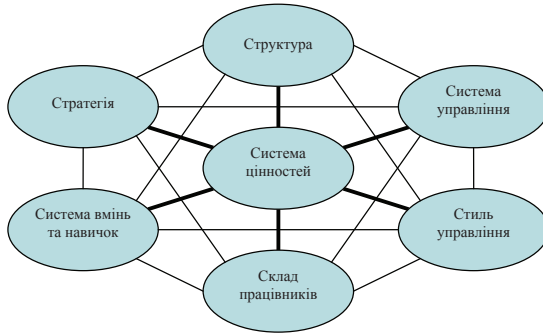
Однією з найбільш відомих концепцій системного підходу є теорія 7С, яка була розроблена в консалтинговій фірмі McKinsey американськими вченими-економістами Т. Пігером і Р. Уотерманом та Р. Паскалем і Е. Атосом. Концепція вказує на взаємозв'язок між виробничими процесами в організації та тими, хто їх виконує¹⁰⁵. Зміни, що відбуваються в організації, — це не тільки питання організаційної структури, взаємодії структури та стратегії компанії. Ефективні зміни в організації — це питання взаємодії

¹⁰³ Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель. — Москва : Академический Проект, 2008. — С. 302.

¹⁰⁴ Phillips D. C. The Methodological Basis of Systems Theory / D. C. Phillips // The Academy of Management Journal. — 1972. — Dec. — Vol. 15. — № 4 : General Systems Theory. — P. 471.

¹⁰⁵ Левченко О. М. Системний підхід як методологічний напрям дослідження / О. М. Левченко // Стратегія розвитку України. — 2007. — № 1—2. — С. 404.

структури, стратегії, системи управління, стилю управління, складу працівників, сукупності їхніх умінь і навичок, а також системи цінностей, навколо якої все це будується (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Фактори ефективності організації згідно з концепцією 7С (мікрорівень)¹⁰⁶

Рис. 2.1 показує, що для досягнення певних змін хоча б в одному з факторів потрібні зміни в інших. Кожен елемент системи є важливим у питаннях інноваційного розвитку організації, що підкреслює доцільність застосування системного підходу на мікрорівні.

Поряд з тим системний підхід — це принцип дослідження, за якого розглядається система в цілому, а не її окремі підсистеми. Його завданням є оптимізація системи в цілому, а не поліпшення ефективності підсистем, що входять до неї. Відповідно до методології системного підходу на початку утворення системи розглядають можливість існування проекту і конфігурацію системи, намагаючись усунути законодавчі і територіальні бар'єри, щоб запобігти дії побічних ефектів.

Деякі ідеї, на яких базуються теорії систем, трапляються в роботах німецького філософа Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля і зводяться до такого:

1. Ціле є щось більше, ніж сума частин.
2. Ціле визначає природу частин.
3. Частини не можуть бути пізнані при розгляді їх поза цілим.
4. Частини перебувають у постійному взаємозв'язку і взаємозалежності¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Теория систем и методы системного анализа в управлении и связи / В. Н. Волкова, В. А. Воронков, А. А. Денисов и др. — Москва : Радио и связь, 1983. — С. 117.

¹⁰⁷ Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель. — Москва : Академический Проект, 2008. — С. 702.

Американський економіст Кеннет Еварт Боулдінг (1910—1993) наводить п'ять різних рівнів вивчення й оцінки систем¹⁰⁸:

1. Емпіричний рівень, коли знання набувають лише в результаті безпосереднього спостереження.

2. Рівень, на якому можливо будувати системи, втілюючи формальні символи, проекти й інструкції в їхні фізичні реалії.

3. Рівень, на якому знань уже достатньо для попереднього розроблення проекту.

4. Теоретичний рівень знань, що характеризується спільністю побудов. Побудова теоретичних систем на основі вивчення емпіричних фактів дозволяє постулювати закони, що належать до істотних властивостей системи.

5. На останньому рівні створюється «система теоретичних систем».

Таким чином, зміст системного підходу полягає в комплексному, системноструктурному аналізі, цілісному розгляді тих або інших складних систем, у висвітленні їхніх різних аспектів. Системний підхід замість інтуїтивних рішень, заснованих на досвіді й здоровому глузді, передбачає використання численних традиційних та новітніх методів якісних і кількісних оцінок. За системного підходу всі локальні цілі і завдання підкоряються загальній кінцевій меті — удосконаленню, підвищенню ефективності функціонування системи. І що складніша система, то більший ефект від застосування системного підходу при її дослідженні. Це значною мірою стосується і дослідження процесу фінансування інноваційних процесів.

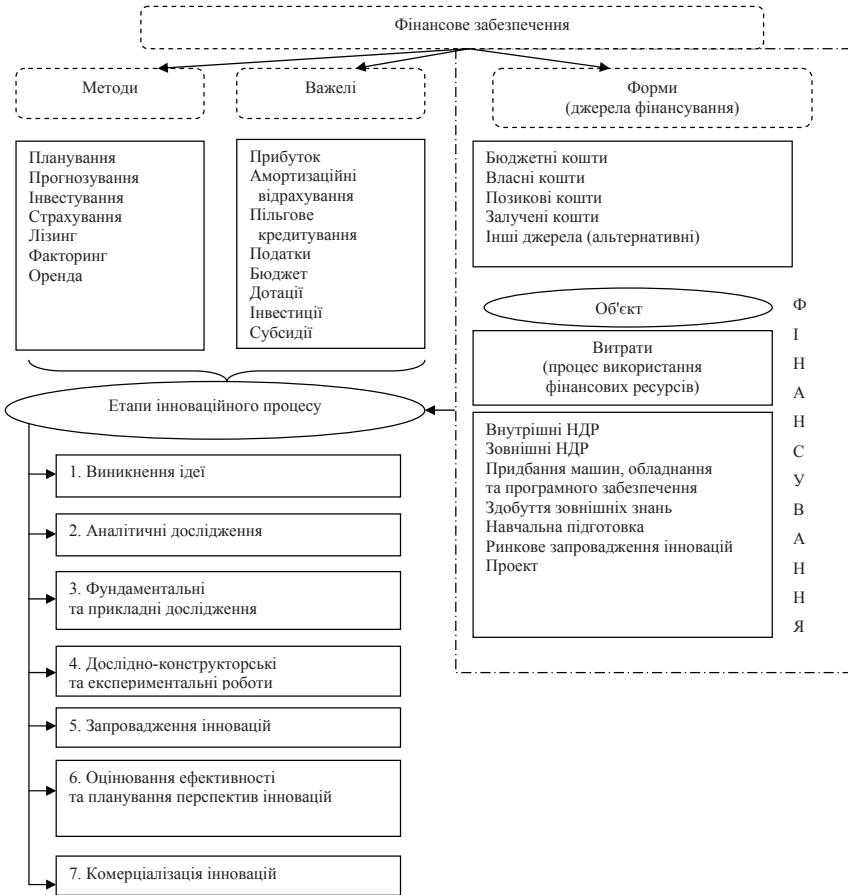
Інноваційний процес має за мету досягнення конкурентоспроможності на мікро-, мезо- і макрорівні, забезпечення позитивних структурних змін в економіці, усунення її технологічного відставання від провідних країн світу в результаті впровадження інновацій на основі наукових досягнень і передового досвіду, а також надання поштовху до стабільного економічного розвитку, підвищення прибутковості та ефективності процесу економічних систем у цілому.

Обов'язковими складовими інноваційних процесів є: проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, створення інновації, комерціалізація інновації. Упровадження кожної з них обумовлює наявність фінансових, трудових, матеріальних, виробничих, технологічних ресурсів. Часто саме відсутність належного фінансового забезпечення не дозволяє реалізувати на практиці цікаві інноваційні ідеї.

¹⁰⁸ Boulding K. E. Political Implications of General Systems Research / K. E. Boulding // International Journal of General Systems. — 1961. — Vol. 6. — P. 14.

Відповідно застосування системного підходу до фінансування інноваційних процесів дозволить ідентифікувати потенційні джерела та ефективніше їх розподіляти, оскільки це надає змогу визначити види фінансових ресурсів, які є найпривабливішими для фінансування інноваційних проектів на кожному конкретному етапі, а отже, підвищити ефективність використання фінансових ресурсів у інноваційних процесах.

Інтерпретацію застосування системного підходу до фінансового забезпечення інноваційних процесів представлено на *рис. 2.2*.

Рис. 2.2. Інтерпретація системного підходу до фінансового забезпечення інноваційних процесів

Примітка. Авторське узагальнення.

На *рис. 2.2* відповідно до постулатів теорії систем В. Ф. Гегеля представлено фінансове забезпечення інноваційних процесів як систему, що включає методи, важелі, форми (джерела) фінансування з їх віднесенням на об'єкт витрат відповідно до етапів інноваційних процесів.

Доцільність ведення елементу фінансового забезпечення в систему реалізації інноваційних процесів є беззаперечною, оскільки, за підрахунками фахівців, для досягнення рівня інтенсивного споживання інновації народним господарством співвідношення між витратами трьох головних стадій життєвого циклу продукту (фундаментальні дослідження — конструкторсько-технологічні розробки, створення дослідного зразка — промислове освоєння) має становити 1 : 10 : 100. Це означає, що витрати на реалізацію одного інноваційного проекту в середньому в 100 разів вищі, ніж витрати на одержання потрібних для нього результатів фундаментальних досліджень¹⁰⁹. Саме тому важливу роль в інноваційному процесі відіграє фінансове забезпечення.

Найпоширенішим є визначення фінансового забезпечення інноваційних процесів як комплексу методів і важелів впливу на інноваційний процес, який реалізується в різних формах через відповідну систему фінансування¹¹⁰. Систему фінансового забезпечення інноваційних процесів з урахуванням організаційної структури інституційної підтримки відображено на *рис. 2.3*.

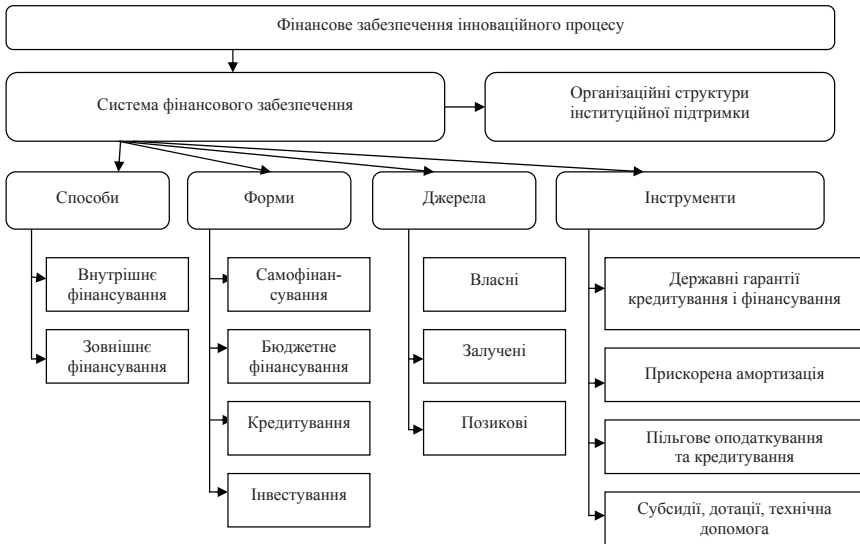
Наведені складові відображають головні аспекти організації процесу фінансування інноваційних процесів на підприємствах, які варто враховувати під час здійснення цього виду процесу. Основними її принципами є: чітка цільова орієнтація, обґрунтованість інструментів і методів, які будуть використані; залучення всіх можливих джерел фінансування; використання максимальної кількості технічних, технологічних, організаційних та інших видів інновацій; постійне пристосування до змінних умов навколишнього середовища.

Найважливішим завданням фінансового забезпечення інноваційних проектів є розроблення самої системи і механізму її реалізації, який має представляти систему фінансового забезпечення всього інноваційного процесу, включаючи етапи розроблення, поширення й експлуатаційного застосування інновацій на підставі використання як прямого фінансування, так і методів опосередкованого стимулювання. Тож до-

¹⁰⁹ Bertalanffy L., von. An Outline of General System Theory / K. L. von Bertalanffy // British Journal for the Philosophy of Science. — 1950. — Vol. 1. — P. 145.

¹¹⁰ Laszlo E. The Systems View of The World: A Holistic Vision For Our Time / E. Laszlo. — [USA] : Hampton Press, Inc. [Third printing], 2001. — P. 29.

цільне створення цілісної ієрархічної системи фінансового забезпечення, яка охоплюватиме всі етапи, починаючи з процесу пошуку джерел їх формування і закінчуючи відстеженням їхнього подальшого руху.

Рис. 2.3. Структурно-логічна схема системи фінансового забезпечення інноваційних процесів

Примітка. Доповнено автором за¹¹¹.

Зазначимо, що в економічній літературі «фінансове забезпечення інноваційних процесів» як єдине поняття практично не трапляється, відповідно, відсутнє і комплексне його тлумачення. Наголосимо, що фінансове забезпечення інноваційних процесів не можна розглядати як суму ресурсів, не враховуючи специфіки взаємозв'язків між ними. Отже, об'єктивно необхідним є дослідження поняття «фінансове забезпечення інноваційних процесів». Дискусійною при визначенні структурних елементів системи фінансового забезпечення в контексті нашого дослідження є проблема з'ясування її змісту.

Слід зазначити, що ґрунтовне дослідження теоретичних аспектів розбудови системи фінансового забезпечення інноваційних процесів

¹¹¹ Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. — Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. — С. 57.

здійснила О. М. Юркевич, яка визначила її як сукупність взаємопов'язаних елементів (суб'єктів, об'єктів, джерел і методів фінансування інноваційних процесів), спрямовану на стимулювання фінансування інноваційних процесів, здійснення якої потребує значної концентрації фінансових ресурсів для отримання певного економічного ефекту¹¹².

Система фінансового забезпечення інноваційних процесів ґрунтується на органічній єдності джерел і методів фінансування інноваційних процесів. Так, Г. В. Возняк тлумачить фінансове забезпечення інноваційних процесів як комплекс методів і важелів впливу на інноваційний процес, який реалізують у різних формах відповідної системи фінансування¹¹³.

Пропонований підхід до побудови фінансового забезпечення інноваційних процесів як системного утворення характеризується: по-перше, його цільовою орієнтацією на поєднання прямого бюджетного фінансування інноваційних процесів та опосередкованого стимулювання; по-друге, безліччю джерел фінансування, коли разом із бюджетними асигнуваннями у фінансуванні проектів беруть участь кошти інституційних інвесторів, банків, об'єднань, організацій та інших суб'єктів господарювання, фізичних осіб.

Слід відмітити, що ефективне функціонування системи управління фінансуванням інноваційних процесів, перш за все, має забезпечуватися відповідним підґрунтям — механізмом фінансуванням інноваційних процесів його учасниками, під яким розуміємо сукупність методів та інструментів фінансового забезпечення інноваційних процесів на основі використання власних, залучених ресурсів і потенціалу підприємства, а також законодавчо-нормативної бази, організаційного й інформаційного забезпечення (рис. 2.4)¹¹⁴.

Аналізуючи характерні особливості системи фінансування учасниками інноваційних процесів, отримуємо як результат доцільність розроблення дієвої схеми управління фінансуванням інноваційних процесів як провідної ланки системи інноваційного і фінансового менеджменту, яка має включати:

¹¹² Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в економіці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. М. Юркевич. — Київ, 2006. — С. 14.

¹¹³ Фінансове забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Г. В. Возняк. — Львів, 2006. — С. 18.

¹¹⁴ Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / О. Лапко. — Київ : ІЕП НАПУ, 1999. — С. 121.

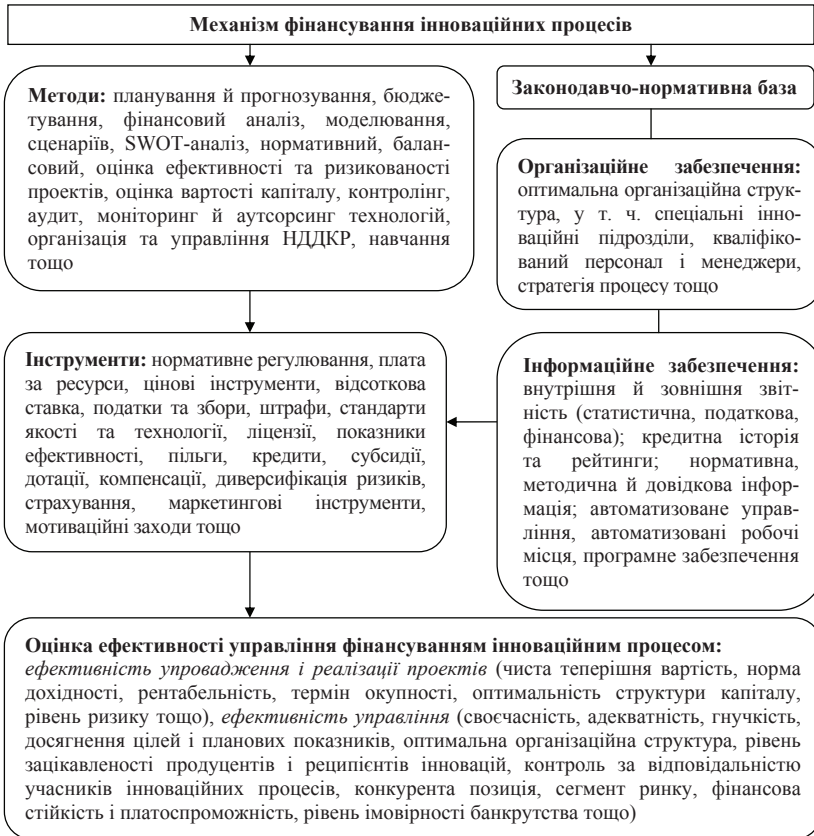

Рис. 2.4. Механізм фінансування інноваційних процесів його учасниками

Примітка. Удосконалено автором за¹¹⁵.

- 1) узгодження цілей фінансування інноваційних процесів із стратегічними цілями підприємства;
- 2) розроблення інвестиційно-фінансової стратегії;
- 3) аналіз внутрішнього середовища: виявлення потреби у фінансових ресурсах для реалізації інноваційного проекту, аналіз наявних власних фінансових ресурсів, матеріально-технічної бази, кваліфікованого персоналу та ін., а також інноваційного потенціалу підприємства;

¹¹⁵ Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / О. Лапко. — Київ : ІЕП НАПУ, 1999. — С. 130.

4) аналіз зовнішнього середовища: оцінку кон'юнктури ринку і дослідження умов реалізації проектів (ризик, дохідність, вартість капіталу та ін.) із подальшим прогнозуванням ситуації на ринку;

5) моніторинг і аутсорсинг інноваційних проектів чи інноваційних ідей;

6) формування інноваційно-інвестиційного портфеля, детальне вивчення і вибір проектів;

7) планування і прогнозування: оцінку вартості альтернативних джерел фінансування, розрахунок WACC, оптимізацію структури капіталу, урахування ефекту фінансового важеля, оцінку ефективності проекту з урахуванням інфляції та ризику тощо;

8) організацію процесу управління фінансуванням інноваційних процесів: аналіз організаційного забезпечення, створення ефективної організаційної структури (у т. ч. спеціальних інноваційних підрозділів), маркетингові заходи, розроблення системи контрольних показників ефективного процесу персоналу і керівників, моніторинг життєвого циклу інноваційного проекту, вивчення можливостей кооперації та міжнародного співробітництва, дослідження ринку інтелектуальної власності та ін.;

9) мотивацію персоналу та партнерів: матеріальні і нематеріальні стимули, брендинг інноваційної продукції, стимулювання залучення інвестицій і венчурного капіталу, узгодження інтересів суб'єктів інноваційних процесів, імідж підприємства, гудвіл, позитивну кредитну історію, корпоративну й соціальну відповідальність тощо;

10) контроль: формування системи, яка б забезпечувала гнучкість управління, перехід підприємства до методів контролінгу.

Перераховані вище елементи управління фінансуванням учасниками інноваційних процесів узагальнено на *рис. 2.5*.

Отже, управління фінансуванням інноваційних процесів його учасниками варто розглядати як одну з найважливіших підсистем у системі сучасного менеджменту. Запропоновані механізм і схема управління є передумовами не тільки підвищення ефективності управління фінансуванням, а й сталого інноваційного розвитку галузей економіки в цілому, так і в АПК зокрема.

Агропромисловий комплекс як одна із галузей економіки, зокрема сільське господарство, найбільше потребує фінансової підтримки і фінансового захисту, що визначається специфічними умовами його функціонування, соціально-економічною значимістю аграрної сфери та низкою інших об'єктивних факторів із системним розв'язанням проблем.

Рис. 2.5. **Схема управління фінансуванням інноваційних процесів**

Примітка. Удосконалено автором за¹¹⁶.

Однією з головних причин низької інноваційної активності вітчизняних аграрних підприємств є брак фінансових ресурсів. Хоча слід визнати, що навіть наявні ресурси у прибуткових підприємств використовуються не завжди ефективно і неохоче спрямовуються на інноваційну діяльність. Важлива роль при розв'язанні цих проблем належить державі. Оскільки однією з головних її функцій на сучасному етапі є створення економічного середовища, яке б сприяло інноваційному процесові, доцільне застосування відповідних економічних методів впливу.

¹¹⁶ Жаворонкова Г. В. Управління інвестиціями та інноваціями : навч. посібник / Г. В. Жаворонкова, Т. В. Сівашенко, Л. І. Скібіцька, О. І. Туз. — Київ : «Кондор», 2010. — С. 172.

До них належать: державні кредити, формування цін через систему доплат, державне замовлення, пільги щодо оподаткування, фінансова допомога. Ці методи спрямовані на максимальний захист національного товаровиробника, підтримку його конкурентноспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Метою державної фінансової підтримки розвитку АПК є: забезпечення достатніх рівнів доходності та досягнення нормативного рівня прибутковості виробничої діяльності аграрних підприємств усіх форм власності, поліпшення еквівалентності обміну з промисловими галузями, а також поліпшення фінансової стійкості і фінансового стану підприємств та організацій АПК¹¹⁷.

До основних джерел фінансування аграрного сектору економіки традиційно відносять: державне фінансування, власні фінансові ресурси підприємств, кредитні ресурси та інвестиції. Основними формами прямої державної фінансової підтримки є: пряме фінансування, бюджетні інвестиції, субсидії, дотації, субвенції, державні кредити, система позичок, державне замовлення, пільги з оподаткування, фінансова допомога, державні фонди, регіональні позабюджетні фонди. Однак на нинішній день одним з основних джерел фінансування сільськогосподарського виробництва залишаються власні кошти. До них відносять нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування.

Світова практика свідчить, що система кредитування сільськогосподарських товаровиробників повинна поєднувати державну підтримку, специфічні механізми захисту банківських позичок, обслуговувати їх різними фінансовими посередниками, перш за все, кооперативними і приватними банками, які суттєво відрізняються функціями, умовами надання кредитів, механізмами розподілу прибутків, засадами управління тощо.

Попит вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на фінансові та кредитні ресурси не задовольняється повною мірою. Основна причина — непомірно висока плата за користування кредитами, що за нинішнього рівня рентабельності робить залучення кредитів збитковим.

З одного боку, аграрії відчувають дефіцит обігових коштів, мають значну кредиторську і дебіторську заборгованість, поставлені в невідповідні умови кредитування. З другого — не мають гарантій повернення можливих кредитів, характеризуються збитковістю та слабкою фінансовою

---

¹¹⁷ Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки : навч. посібник / В. І. Захарченко, Н. М. Корсикова, М. М. Меркулов. — Київ, 2012. — С. 502.

стійкістю¹¹⁸. За таких обставин передумови впровадження інноваційних процесів є неможливими.

Фінансування інноваційних процесів агропромислового сектору здійснюється з урахуванням специфіки функціонування цієї галузі, яка визначається: сезонністю виробництва; тривалим періодом відтворення основних засобів; наявністю значного часового інтервалу між періодами здійснення витрат та отримання кінцевих результатів; безперервністю виробничих процесів; використанням як засобів і предметів праці живих організмів, які підпорядковані передусім біологічним законам відтворення; залежністю результатів діяльності підприємств і відповідно джерел фінансування від впливу природно-кліматичних умов; необхідністю кредитного забезпечення операційної діяльності та подальшого успішного розвитку суб'єктів господарювання як наслідку впливу попередньо зазначених факторів.

Серед основних проблем фінансування інновацій в АПК можна виділити: зменшення обсягів державної підтримки сільського господарства; недоступність кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки і відсутність заставного майна; відсутність надійних гарантій повернення інвестицій та кредитів через збитковість підприємств; відсутність механізму швидкого і надійного доведення державних фінансових ресурсів до аграрних підприємств; брак глибокого і надійного контролю з боку державних структур за цільовим використанням коштів за призначенням¹¹⁹.

Потреба державного фінансування зумовлена не тільки специфікою галузі сільського господарства, а й низкою особливостей, притаманних вітчизняним агроформуванням, у т. ч. з інноваційною спеціалізацією. Серед них, зокрема, такі: зниження купівельної спроможності населення, що обмежує можливості підняття цін на сільськогосподарську продукцію; відставання України від розвинутих країн за рівнем науково-технічного прогресу, передових технологій тощо; потреба в інвестиціях для підтримки родючості ґрунту; низькі рівні розвитку інфраструктури сільської місцевості; розрив сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами агропромислового комплексу.

¹¹⁸ Благодатний А. В. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку підприємства в АПК України / А. В. Благодатний, Л. О. Мармуль // Матеріали III зборів Всеукраїнського конгресу «Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті». — Київ : ІАЕ УААН, 2011. — С. 207.

¹¹⁹ Першко Л. О. До питання створення механізму фінансового забезпечення діяльності підприємств / Л. О. Першко // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. — 2004. — № 37. — С. 100.

Учені ідентифікують три основні причини неефективного функціонування фінансових ринків АПК: високі коваріантні ризики, недосконала інформація і трансакційні витрати. Адекватними інструментами зменшення фінансового ризику можуть стати: застава, страхування, ф'ючерси, а також розроблення механізмів виконання контрактів, наприклад, контрактів щодо спільної відповідальності або групових кредитів.

Друга основна причина недостатнього розвитку фінансового ринку полягає в недосконалій або асиметричній інформації. Інформація є життєво важливою при оцінці та управлінні ризиком. Якісна інформація в деяких випадках може виконувати роль застави і попереджувати моральний ризик. У сільському середовищі практично відсутня формальна кредитна історія, ведення реєстрів, а також гетерогенність умов виробництва. Ці фактори ускладнюють оцінку кредитоспроможності і моніторинг позик або страхування.

Третя ключова причина — це високі трансакційні витрати, які залежать від особливостей фізичного та інституційного середовища. Сільські території характеризуються високими рівнями бідності, просторовою розосередженістю, сезонністю доходів, слабкою системою виконання контрактів, незадовільною інфраструктурою, а також низьким рівнем освіти. Ці чинники збільшують трансакційні витрати для посередників і клієнтів¹²⁰.

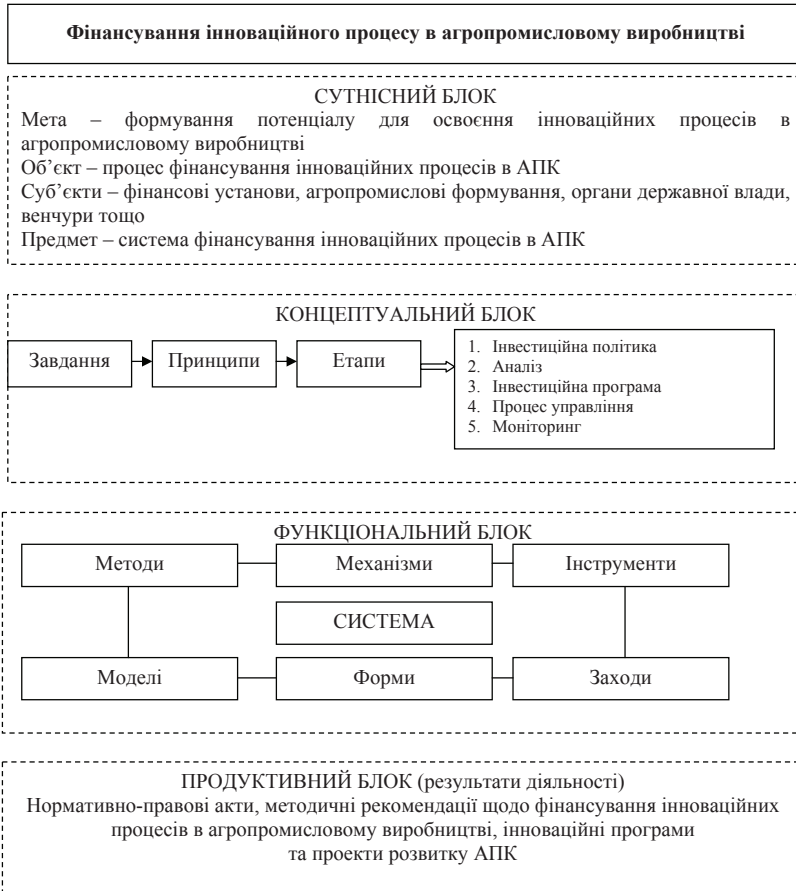
Проблема фінансового забезпечення в АПК ускладнюється тим, що потрібно одночасно проводити пошук нових джерел інвестування, розробляти нові схеми та механізми фінансування і забезпечувати інноваційний розвиток базових галузей навіть за умов дефіциту фінансових ресурсів. Конкретизуємо механізм фінансового забезпечення інноваційних процесів у агропромисловому виробництві (рис. 2.6).

Співвідношення структурних елементів фінансового забезпечення інноваційних процесів у агропромисловому виробництві формується в межах макроекономічної системи і залежить від ступеня участі суб'єктів у регулюванні інноваційної діяльності й можливості привласнення результатів цієї діяльності на різних рівнях господарювання. Розвиток інноваційної сфери та її результативність залежать від ефективності управління інноваційними проектами на різних рівнях фінансування і від організації участі держави в інвестиційному просторі.

Процес фінансування розглядається як стратегічно спрямоване вкладення різних за джерелами походження коштів, здійснюване з метою

¹²⁰ Панасюк Б. Я. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового комплексу / Б. Я. Панасюк, Ф. О. Ярошенко // Стратегія економічного розвитку України. — 2003. — Вип. 14. — С. 75.

набуття суб'єктом (продуцентом інновацій) індивідуальних конкурентних переваг щодо одержання в будь-якій формі (фінансовій, майновій, нематеріальній та ін.) ефективної віддачі у майбутніх періодах.

Рис. 2.6. Фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК на засадах системності

Примітка. Удосконалено автором за¹²¹.

Наукові узагальнення розгляду фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК на базі системного підходу дають змогу стверджувати,

¹²¹ Панасюк Б. Я. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового комплексу / Б. Я. Панасюк, Ф. О. Ярошенко // Стратегія економічного розвитку України. — 2003. — Вип. 14. — С. 76.

що його функціональне призначення реалізовується через відповідну систему конкретних заходів, в основі яких покладено послідовність дій, що реалізуються через сукупність спеціальних фінансово-кредитних форм, інструментів та важелів фінансового забезпечення задля ефективного розвитку учасників інноваційних процесів, досягнення ними поставлених цілей та мети як на рівні окремого суб'єкта господарювання, так і загалом галузі АПК.

Отже, саме фінансове забезпечення інноваційних процесів в АПК має бути зорієнтоване на створення системи спеціальних форм та методів фінансової підтримки задля сприяння розширеному виробництву та підвищенню їхньої ділової активності.

2.2. КОМПОНЕНТИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК

Система фінансування інноваційного розвитку має на меті забезпечення кожного суб'єкта інноваційних процесів потрібними фінансовими ресурсами.

Такий підхід зумовлює необхідність дослідження структури системи фінансового забезпечення інноваційних процесів, початково з'ясувавши зміст і специфіку, в якій вирізняємо такі компоненти: суб'єкти і об'єкти з урахуванням критеріїв відбору та специфіки інноваційних процесів, сукупність джерел, форми фінансування та відповідні важелі впливу, принципи організації системи фінансування (рис. 2.7).

Відтак розглянемо предметніше вищезазначені структурні компоненти. Чинне законодавство України визначає, що фізичні й юридичні особи України, фізичні та юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які ведуть в Україні інноваційну процес і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи позичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів, можуть бути суб'єктами інноваційних процесів¹²². Ними можуть стати різні види інвесторів та інвестиційні фонди різних видів (венчурні фонди, банківські установи, позабюджетні державні фонди, цільові державні бюджетні фонди, міжбанківські фонди).

¹²² Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.

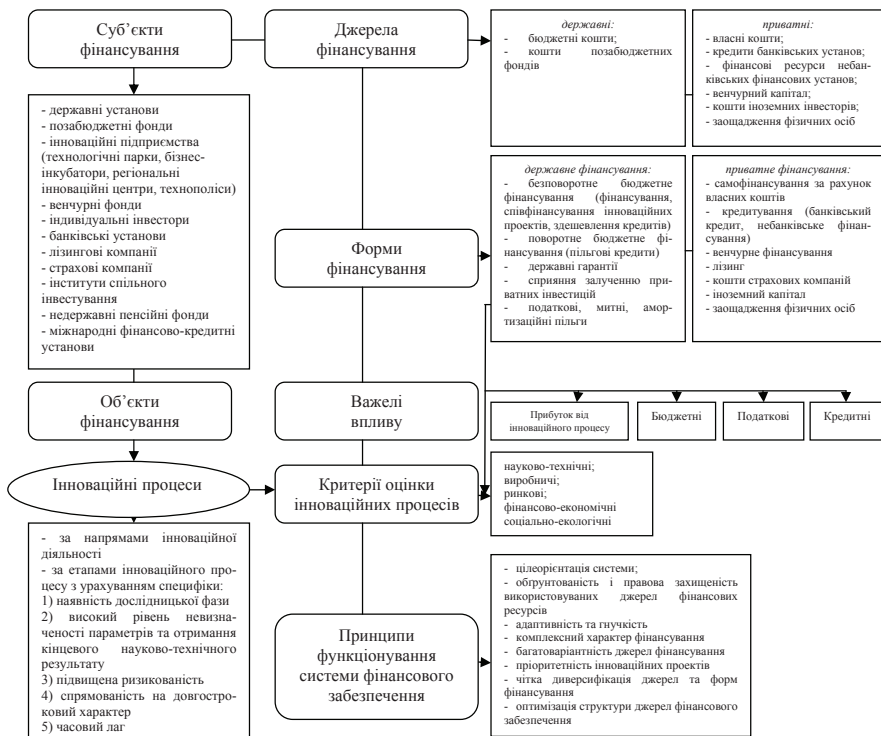

Рис. 2.7. Система фінансового забезпечення інноваційних процесів

Примітка. Удосконалено автором за^{123, 124}.

Суб'єктами фінансування інноваційних проектів є суб'єкти господарювання, зацікавлені в інвестуванні ресурсів з метою реалізації інноваційних проектів для досягнення певного ефекту.

Об'єктами, що входять до складу системи фінансового забезпечення інноваційних проектів, є інноваційні проекти за напрямками інноваційних процесів, етапами інноваційних процесів. Також об'єктний склад може бути доповнений за ознакою типу інновацій, оскільки особливості інноваційних процесів і характер фінансування впливають з типу інновацій, що переважає, які утворюють проекти, пріоритетними напрямками науки і техніки, рівня ухвалення рішення та ін.

¹²³ Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. М. Колодізев. — Суми, 2010. — С. 28.

¹²⁴ Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій / О. В. Кустовська. — Тернопіль : Економічна думка, 2005. — С. 8.

Слід наголосити, що формування фінансових ресурсів — основна початкова умова здійснення інноваційних процесів. Відповідно, фінансування інноваційних проектів потребує детального формування початкового бюджету вкладень і формування розрахованого бюджету в потрібному обсязі. Крім того, необхідно враховувати, що на різних етапах інноваційних процесів інноваційний продукт має різний ступінь готовності до комерціалізації.

Безумовно, усі елементи системи фінансового забезпечення тісно взаємопов'язані, тому необґрунтований вплив на будь-який із них на певному етапі інноваційних процесів неминуче призведе до зміни впливу інших елементів і зниження ефективності інноваційних процесів узагалі.

Для виявлення впливу окремих джерел фінансового забезпечення пропонуємо докладне обґрунтування складу основних джерел фінансових ресурсів, спрямованих на забезпечення реалізації інноваційних процесів.

Ураховуючи зазначене, для суб'єктів господарювання є можливість залучення державних і недержавних джерел фінансових ресурсів в інноваційний процес для реалізації інноваційних проектів, що надає можливість підприємству відносно вільно маневрувати структурою цих ресурсів, обираючи оптимальні їхні комбінації.

Зважаючи на це, у процесі виділення структури виокремлено:

— державні: кошти державного і місцевих бюджетів, позабюджетних фондів;

— приватні: власні кошти підприємств; фінансові ресурси банківських і небанківських фінансових установ;

— кошти іноземних інвесторів та інші зовнішні фінансові ресурси.

Для забезпечення ефективної реалізації системи фінансового забезпечення інноваційних проектів важливим є чітке визначення й оптимальне використання форм і важелів фінансового забезпечення. Важливість полягає у виборі форм фінансування, які доцільно використовувати за певних економічних умов та оптимального співвідношення фінансових ресурсів за одночасного поєднання кількох форм фінансування.

Отже, враховуючи можливість залучення для суб'єктів господарювання державних і приватних джерел фінансових ресурсів, відповідно, можна виокремити такі форми фінансування:

— державної підтримки:

1) безповоротне бюджетне фінансування (фінансування, співфінансування інвестиційних проектів, здешевлення кредитів); поворотне бюджетне фінансування (пільгові кредити);

2) державні гарантії;

3) сприяння залученню приватних інвестицій; податкові, митні, амортизаційні пільги;

— приватного фінансування:

- 1) самофінансування за рахунок власних коштів;
- 2) кредитування (банківський кредит, небанківське фінансування);
- 3) венчурне фінансування;
- 4) лізинг;
- 5) кошти страхових компаній;
- 6) іноземний капітал;
- 7) заощадження фізичних осіб¹²⁵.

Наукові та науково-дослідні організації працюють на етапі фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт, де в загальній сумі витрат більшу частку становлять кошти державного сектору. Фундаментальні дослідження і прикладні розробки здебільшого фінансовано за рахунок бюджетних. На 76 % витрати на науково-технічні розробки фінансуються за рахунок інших джерел, до яких належать кошти вітчизняних замовників та іноземні джерела¹²⁶. Тому поступово зменшується участь держави у фінансовому забезпеченні, підвищується зацікавленість інших постачальників ресурсів. Це зумовлено неможливістю безпосереднього використання наукових ідей у господарському процесі, метою якої є прибуток, тому підприємства стримано йдуть на пряме фінансування досліджень, результатів яких потребують.

Витрати на теоретичні дослідження є найменш капіталоємною ланкою інноваційних процесів. Загальний обсяг фінансування державних інноваційних розробок (ДІР) в абсолютних величинах збільшується, однак розподіл коштів між видами робіт залишається таким: більше половини фінансових ресурсів припадає на науково-технічні розробки.

Участь приватного сектору щодо фінансування з кожним наступним етапом інноваційних процесів є активнішою. Це зумовлено тим, що з наближенням до етапу комерціалізації інноваційних процесів меншим стає ступінь невизначеності щодо успішності його виконання й отримання прибутку.

Комплекс робіт з освоєння нової продукції, виготовлення перших партій, масовий випуск здійснюють на виробничому етапі, який є найкапіталоємнішим процесом на підприємстві; пов'язаний з цим етап інноваційних процесів безпосередньо є інноваційною діяльністю. Суб'єкти, що реалізують інноваційний процес, більшою мірою використовують

¹²⁵ Денисенко М. П. Інноваційна діяльність підприємств України: суть, оцінка та напрями активізації / М. П. Денисенко, Я. В. Шабліна // Проблеми науки. — 2008. — № 6. — С. 12.

¹²⁶ Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності / Ю. Каракай // Економіка України. — 2007. — № 3. — С. 17.

результати робіт наукових і науково-дослідних організацій, аніж проводять власні наукові розробки.

Наступним структурним компонентом фінансового забезпечення стають фінансові важелі, які забезпечують нарощення обсягу фінансових ресурсів і їх ефективне використання, що залежить від використання різноманітних фінансових інструментів з метою досягнення стабільного соціально-економічного розвитку.

На наше переконання, фінансове забезпечення інноваційних процесів на підґрунті системного підходу має враховувати специфіку інноваційних проєктів як безпосередніх об'єктів фінансування.

Таким чином, розуміння фінансового забезпечення інноваційних процесів ураховує такі теоретичні обґрунтування, що сформульовані таким чином:

— наявність дослідницької фази, яка передбачає виконання робіт творчого характеру високої складності;

— високий рівень невизначеності параметрів та отримання кінцевого науково-технічного результату реалізації інноваційного проєкту (як наслідок зменшення достовірності його попередньої фінансової оцінки);

— підвищена ризикованість, спрямованість на довгостроковий характер, на розроблення таких аспектів, які ще не отримали визнання у споживачів, що підвищує невизначеність отримання результатів;

— часовий лаг — особливий характер фінансування, пов'язаний із ризиком тимчасового розриву між витратами на створення інновації (від моменту авансування фінансових коштів) і доходами, що отримують у результаті її реалізації (до моменту отримання комерційної віддачі від них)¹²⁷.

Вибір підходу до фінансування інноваційних процесів на засадах системності є визначальним, оскільки вирішує дилему між рівнем ризику втрати ліквідності та рівнем рентабельності власного капіталу його учасників. Хоча й потенційних джерел отримання коштів є досить багато, найбільше труднощів під час здійснення інноваційних процесів виникає через брак чи недостатність фінансування.

Зважаючи на той факт, що інноваційний процес характеризується високим ступенем невизначеності й ризику, доцільно використовувати різноманітні джерела фінансування для досягнення їхньої ефективності та максимальної віддачі. У процесі формування фінансових активів та їхньої структури варто враховувати такі підходи¹²⁸:

¹²⁷ Фінансове забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Г. В. Возняк. — Львів, 2006. — 21 с.

¹²⁸ Бриггем Ю. Финансовый менеджмент. Полный курс : в 2-х т. / Ю. Бриггем, Л. Гапенски ; пер. с англ. под ред. В.В. Ковалева. — Санкт-Петербург : Экономическая школа, 1997. — С. 38.

— консервативний (фінансування завдяки власному й довгостроковому позиковому капіталу, що забезпечує високий рівень фінансової стійкості підприємства, однак призводить до зниження рентабельності власного капіталу);

— помірний (завдяки власному і довгостроковому позиковому капіталу фінансується постійна частина активів, а завдяки короткостроковому — змінна частина, що забезпечує прийнятний рівень фінансової стійкості підприємства та рентабельність власного капіталу);

— агресивний (фінансування завдяки власному й довгостроковому позиковому капіталу невеликої частки постійної частини, а решта — завдяки короткостроковому, що дозволяє забезпечити високу рентабельність власного капіталу).

Варто зазначити, що вітчизняне законодавство чітко закріплює класифікацію джерел фінансування інновацій в Україні, що подана в *табл. 2.1*.

Таблиця 2.1

**Джерела фінансування інновацій
відповідно до чинного законодавства України¹²⁹**

Закон України «Про інноваційну процес», ст. 18	Закон України «Про інвестиційну процес», ст. 10	Державна служба статистики
<ul style="list-style-type: none"> – кошти Державного бюджету України; – кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим; – власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; – власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційних процесів; – кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; – інші джерела, не заборонені законодавством України 	<ul style="list-style-type: none"> – власні фінансові ресурси інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові накопичення і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); – позичкові фінансові кошти інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); – залучені фінансові кошти інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); – бюджетні інвестиційні асигнування; – безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян 	<ul style="list-style-type: none"> – власні фінансові ресурси; – кошти державного бюджету; – кошти місцевих бюджетів; – кошти позабюджетних фондів; – кошти вітчизняних інвесторів; – кошти іноземних інвесторів; – кредити; – кошти з інших джерел

Проаналізувавши дані *табл. 2.1*, можемо зробити висновок про те, що функціональну роль щодо організації фінансування інноваційних

¹²⁹ Думанська І. Ю. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні / І. Ю. Думанська // Міжнародні економічні відносини в розвитку бізнес-процесів, підвищенні людського потенціалу та забезпеченні ефектів євроінтеграції України : матер. XIII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 30.11.2016). — Хмельницький : ХНУ, 2016. — С. 75.

процесів покладають насамперед на державу. Відповідно до статті 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну процес»¹³⁰, держава застосовує фінансово-кредитні та податкові важелі для створення економічно сприятливих умов із метою ефективного здійснення наукового і науково-технічного процесу.

У табл. 2.2 наведено критичну характеристику поширених у світовій практиці джерел фінансуваного забезпечення інноваційних процесів. Використання різноманітних джерел фінансування, з урахуванням їхніх переваг і недоліків, сприятиме активізації інноваційних процесів вітчизняних підприємств.

Таблиця 2.2

Характеристика джерел фінансового забезпечення інноваційних процесів

Джерела фінансування інноваційних процесів	Переваги	Недоліки
Довгостроковий комерційний кредит	Надається на термін реалізації інноваційного проекту. Умови кредитування узгоджуються безпосередньо між банком і позичальником	На можливість залучення цього джерела впливають перспективність і комерційна привабливість проекту, яку банк аналізує у процесі ознайомлення із бізнес-планом його реалізації, а також фінансовий стан і ділова репутація позичальника
Лізинг	Для лізингодавця це один із способів ефективного вкладення капіталу, ризик втрати якого невисокий, оскільки обладнання перебуває на балансі лізингодавця протягом усього терміну дії договору оренди. Лізингоотримувач має змогу одержати устаткування і розпочати нове виробництво без великих одноразових витрат	Застосовують тоді, коли йдеться про освоєння значних технічних проектів, що вимагає придбання дорогого устаткування
Франчайзинг	Поєднує переваги кредиту і лізингу: мінімізує стратегічний ризик для франчайзі і прискорює торговельну експансію (розширення) франчайзера	Для залучення цього джерела фінансування потрібна попередня ринкова апробація результатів інноваційних проектів

¹³⁰ Законодавство України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

Джерела фінансування інноваційних процесів	Переваги	Недоліки
Іноземні прямі інвестиції	Сприяють реалізації масштабних проектів, пов'язаних з технологічним оновленням виробництва, реорганізацією та диверсифікацією процесу	Обсяги залучення іноземних інвестицій в Україні обмежені внаслідок відсутності сприятливого інвестиційного клімату та невисокої привабливості для іноземних інвесторів більшості вітчизняних суб'єктів господарювання
Публічна емісія акцій та облигацій	Емісія акцій дає змогу суб'єктові диверсифікувати склад акціонерів без надання контрольного пакета акцій, підвищує ліквідність продажних акцій. При емісії облигацій суб'єкт самостійно ухвалює рішення про можливі обсяги залучення інвестицій та обирає терміни погашення облигацій	Можуть здійснювати, зазвичай, тільки відомі великі акціонерні товариства, акції яких мають попит. Потрібно виплачувати інвесторам (покупцям облигацій) високі відсотки для покриття їхніх ризиків
Венчурні фонди	Сприяють реалізації інноваційних проектів з високим рівнем ризику	Більшість вітчизняних венчурних фондів виступає інструментом фінансово-промислових груп щодо перерозподілу грошових потоків та оптимізації оподаткування і практично не фінансує інноваційний процес

Примітка. Узагальнено автором за¹³¹.

Зважаючи на специфіку інноваційних процесів в АПК, проаналізуємо методи та форми його фінансового забезпечення, розглянувши змістове наповнення цих категорій.

Форми і методи в науковій літературі утворюють методологічну основу досліджуваних явищ. Через них доповнюється сутність і уточнюються параметри дослідження, що дозволяє систематизовувати наукові знання і практичні аспекти фінансового забезпечення інноваційного розвитку АПК¹³².

¹³¹ Мішук О. В. Фінансове забезпечення економічного зростання в умовах реалізації інвестиційно-інноваційної політики / О. В. Мішук // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 2. — С. 28.

¹³² Сирцева С. В. Фінансово-кредитне забезпечення інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств України / С. В. Сирцева // Економічний простір. — 2010. — № 33. — С. 263.

Форма (від *лат. forma*, *грецьк. μορφή* — вигляд, обрис) тлумачиться як зовнішній вираз (упорядкованість) якого-небудь змісту або як вид, устрій, тип чи структура чогось¹³³. Як філософська категорія, форма визначається як спосіб організації і спосіб існування предмета, явища, чи, інакше кажучи, спосіб організації змісту. Узагальнюючи подані визначення, пропонуємо трактувати форми фінансування інноваційних процесів як спосіб чи вид організації відповідних фінансових процесів, що характеризуються впорядкованістю і чіткими зовнішніми ознаками.

Метод (від *грец. methodos* — шлях до чогось, шлях пізнання) у первинному значенні трактується як спосіб пізнання явищ природи чи суспільного життя¹³⁴.

Відповідно, щодо фінансового забезпечення інноваційних процесів метод характеризує прийом чи спосіб дій, завдяки якому відбувається забезпечення учасників інноваційних процесів фінансовими ресурсами чи їх розподіл за визначеними цілями.

Зазначимо, що в науковій літературі методи і форми фінансового забезпечення часто ототожнюють, що є некоректно. Щоб уникнути неточностей у трактуванні, пропонуємо при ідентифікації методів фінансового забезпечення орієнтуватися на важелі та інструменти, за рахунок яких суб'єкт фінансового процесу досягає бажаного результату, тоді як при визначенні форм аналізованого процесу орієнтуватися на зовнішні ознаки, що характеризують її стосунок до суб'єкта фінансової процесу.

У професійній літературі набір форм фінансового забезпечення подається досить варіативно. Так, за С. Юрієм, виділяють самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування, оренду та інвестування¹³⁵.

А. Бидик подає ширший перелік, включаючи сюди не тільки самофінансування, кредитування та інвестування, а й зовнішнє фінансування, страхування, лізинг, франчайзинг, факторинг, форфейтинг, консалтинг, боргове фінансування, інфляційне фінансування, венчурне фінансування, емісію цінних паперів, кредитну кооперацію¹³⁶.

Науковець У. Стріжик обмежується трьома формами: самофінансування, кредитування і бюджетне фінансування¹³⁷.

¹³³ Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій / О. В. Кустовська. — Тернопіль : Економічна думка, 2005. — С. 7.

¹³⁴ Там само.

¹³⁵ Фінанси: вишкіл студії: навч. посіб. / за ред. д-ра екон. наук, проф. С. І. Юрія. — Тернопіль : Карт-бланц, 2002. — С. 253.

¹³⁶ Бидик А. Г. Теоретична структура механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій / А. Г. Бидик // Інноваційна економіка. — 2013. — № 3. — С. 158.

¹³⁷ Стріжик У. Р. Суть фінансового механізму суб'єкта господарювання та його структура / У. Р. Стріжик // Економічний форум. — 2012. — № 3. — С. 415.

Як бачимо, узагальнена ідентифікація форм фінансового забезпечення характеризує впорядковані способи здійснення фінансових процесів із чіткими зовнішніми ознаками — визначеними джерелами залучення фінансових ресурсів та умовами, за яких вони використовуються. Так, форма використання власних ресурсів має назву «самофінансування», залучених ззовні на засадах платності, строковості та поворотності — кредитування, отриманих на безповоротній основі для покриття витрат і забезпечення процесу — бюджетне фінансування.

Інші форми фінансового забезпечення, виділені науковцями, відрізняються від наведених лише механізмом здійснення фінансових процесів, тоді як за формою вони зводяться до згаданих трьох видів: самофінансування (у т. ч. оренди та емісії цінних паперів); кредитування (у т. ч. інвестування, венчурного фінансування, боргового фінансування, страхування тощо); бюджетного фінансування.

Окремо, як форму фінансового забезпечення інноваційних процесів, пропонують виділяти зовнішнє фінансування, проте воно не характеризує форму по суті (зокрема, не передбачає умов його здійснення), а визначає виключно стосунок джерела залучення коштів до системи АПК.

У цьому контексті варто зазначити, що кошти донорських організацій, які часто ідентифікують як зовнішнє фінансування, доцільно ідентифікувати за умовами їх надання: бюджетне фінансування, якщо вони фінансуються на безповоротній основі для забезпечення певного проекту; кредитування, якщо вони надаються на умовах платності і повернення; чи самофінансування, якщо організації беруть безпосередню участь у фінансованих процесах і користуються їхніми результатами¹³⁸.

На відміну від форм, методи фінансового забезпечення характеризують не загальні зовнішні ознаки фінансових процесів, пов'язаних із виконанням учасниками інноваційного процесу їхніх повноважень, а конкретні способи та прийоми, що застосовуються для акумулювання і використання фінансових ресурсів.

При цьому більшість методів забезпечення акумуляції фінансових ресурсів прописані у Бюджетному¹³⁹ і Податковому¹⁴⁰ кодексах України. Тоді як методи розподілу фінансових ресурсів не мають чіткої регламентації

---

¹³⁸ Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : [монографія] / О. М. Ковалюк. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. — С. 124.

¹³⁹ Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50—51. — С. 231.

¹⁴⁰ Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 13—14, 15—16, 17. — Ст. 112.

і значною мірою визначаються залежно від умов функціонування та забезпеченості фінансовими ресурсами інноваційних процесів.

Відповідно до цього наведений у *табл. 2.3* перелік методів не є повним і виключним, його склад може доповнюватися за рахунок особливих умов співпраці при фінансовому забезпеченні інноваційних процесів.

Таблиця 2.3

Методи фінансового забезпечення інноваційних процесів¹⁴¹

Метод фінансування	Характеристика	За рахунок чого забезпечується фінансування
Самофінансування	невеликі реальні проекти, для яких важко визначити строк окупності та рівень дохідності	чистий прибуток, амортизаційні відрахування
Акціонування	великі проекти зі значними строками окупності витрат, за галузевої або регіональної диверсифікації	емісія акцій
Кредитне фінансування	невеликі короткострокові проекти з високою нормою рентабельності інвестицій	кредити банків, боргові зобов'язання юридичних та фізичних осіб, цільові облігаційні позики
Бюджетне фінансування	проекти, пов'язані з проведенням найважливіших науково-технічних розробок, які виконуються за державним замовленням чи в межах міжнародної науково-технічної співпраці на конкурсній основі	бюджетний кредит, закріплення в державній власності частини акцій створюваних акціонерних товариств, відшкодування частини вкладених інвестором фінансових ресурсів
Лізинг і селенг	модернізація або реконструкція суб'єкта з високим ступенем зміни технології	передання рухомого і нерухомого майна у тимчасове користування
Проектне фінансування	довгострокові великі проекти розвитку інфраструктури промисловості, а також надання комунальних послуг із використанням специфічних фінансових інструментів	банківський, комерційний, державний, міжнародний капітал
Венчурне фінансування	довгострокові ризикові проекти	великі та міжнародні компанії, банки, страхові та пенсійні фонди, приватні інвестори

¹⁴¹ Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : [монографія] / О. М. Ковалюк. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. — С. 124.

Аналіз розглянутих методів фінансового забезпечення інноваційних процесів у розрізі особливостей їх застосування і характеристик надає можливість виокремити ознаки для використання того чи іншого методу: за його пріоритетністю з урахуванням специфіки проекту, його строку окупності, розміру, ризикованості та спрямованості.

Розвиток АПК значною мірою залежить від його забезпеченості фінансовими ресурсами. Для багатьох аграрних суб'єктів України як на нинішньому етапі їх розвитку, так і на перспективу великою проблемою є і залишатиметься брак власних ресурсів і недоступність для них (особливо для малих і середніх суб'єкт) джерел зовнішнього фінансування. Це відбувається через підвищені ризики, обмеженість методів і фінансових інструментів, які пропонують їм фінансові інституції, які й самі потерпають від того, що їхні взаємовідносини із суб'єктами аграрного бізнесу є недостатньо розвиненими¹⁴².

Різноманіття інструментів, за допомогою яких може здійснюватися процес фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК, подано в *табл. 2.4*.

Таблиця 2.4

Методи та інструменти фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК¹⁴³

№ пор.	Інструменти	Методи
1.	Самофінансування	Виручка від реалізації / Аграрні розписки
2.	Кредитування	Банківський кредит / Кредиторська заборгованість / Кредити кредитних спілок / Кредити кооперативних банків / Кредити Аграрного фонду
3.	Страховання	Страхові відшкодування
4.	Державне фінансування	Програми здешевлення відсоткових ставок за кредитами / Програми відшкодування страхових тарифів / Відшкодування за екологічними програмами / Компенсації за лізинговими операціями / Пільги з оподаткування
5.	Інвестування	Емісія цінних паперів (облігацій, акцій) і вихід на фінансові ринки

¹⁴² Гудзь О. Є. Забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств у період змін та стабілізації [Електронний ресурс] / О. Є. Гудзь // Сільське господарство України 2013 : статистичний збірник. — Режим доступу : agrofin.com/ua/filez/gudz36pdf.

¹⁴³ Стецюк П. А. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств / П. А. Стецюк // Облік і фінанси АПК. — 2004. — № 4. — С. 12.

Залежно від особливостей країни чи ступеня розвиненості її економіки та фінансової інфраструктури набір інструментів може бути різним. Відрізнитися він може також залежно від розміру бізнесу, організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, цілей використання та ін. Тому для цілей управління процесом фінансового забезпечення суб'єктів його доцільно класифікувати додатково й за іншими ознаками (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Класифікація фінансового забезпечення інноваційних процесів
за ознаками**

№ пор.	Ознака	Види фінансового забезпечення
1.	За розміром об'єктів (площею сільгоспугідь чи за чистим доходом)	Фінансове забезпечення великих суб'єктів та агроформувань Фінансове забезпечення середніх суб'єктів Фінансове забезпечення малих суб'єктів
2.	За організаційно-правовою формою	Фінансове забезпечення господарських товариств Фінансове забезпечення фермерських господарств Фінансове забезпечення приватних суб'єктів Фінансове забезпечення кооперативів Фінансове забезпечення державних суб'єктів
3.	За напрямом використання	Фінансове забезпечення поточного процесу Фінансове забезпечення інвестиційного процесу
4.	За видами господарських формувань	Фінансове забезпечення сільськогосподарських суб'єктів Фінансове забезпечення фермерських господарств Фінансове забезпечення господарств населення

Примітка. Удосконалено автором за¹⁴⁴.

Таким чином, учасники інноваційних процесів в АПК України мають велику потребу у фінансових ресурсах для свого подальшого розвитку, але з об'єктивних і суб'єктивних причин не мають поки що достатнього доступу до джерел зовнішнього фінансування, хоча й у фінансовій системі напрацьовані різноманітні фінансові методи та інструменти, які можуть бути запроваджені агроформуваннями в інноваційних процесах.

¹⁴⁴ Недільська Л. В. Стан та шляхи удосконалення фінансового менеджменту сільськогосподарських підприємств / Л. В. Недільська // Вісн. ЖНАЕУ. — 2012. — № 1. — С. 307.

2.3. ПРИНЦИПИ, ФОРМИ І МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ АПК

Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку багатогранна за своїм змістом, в економіці циклічність виявляється в руху по спіралі, а не по замкненому колу, що виражає прогресивний аспект такого руху.

На сучасному етапі розвитку АПК як галузі економіки спостерігаються деякі особливості розгортання економічних циклів, основними з яких можна назвати: фази спаду (кризи) усе важче коригуються антикризовою політикою держав; з'явилося явище стагфляції, за якою у фазі спаду рівень цін зростає при зниженні обсягу виробництва; синхронізація фаз спаду і загострення кризових явищ у різних країнах у результаті глобалізаційних процесів в економіці; скорочення фази депресії та подовження фази піднесення¹⁴⁵.

В економічній літературі економічні цикли класифікують за різними ознаками. Цикли спостерігаються на всіх рівнях економіки, починаючи мікрорівнем та закінчуючи мегарівнем — глобальною економікою (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Класифікація економічних циклів за часовою ознакою¹⁴⁶

№ пор.	Вид циклів	Тривалість	Сутність
1.	Надмалі цикли (аграрні, сезонні)	До 1 року	сезонні короткострокові коливання в сільському господарстві
2.	Малі цикли (фінансово-економічні) Кітччина	3—5 років (у середньому 4 роки)	короткострокові коливання фінансово-ділової активності
3.	Основні середні (промислові, ділові) Жугляра	7—11 років (у середньому 9 років)	середньострокові коливання, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу в промисловості

¹⁴⁵ Думанська І. Ю. Циклічність інноваційної діяльності промислових підприємств в умовах трансформації технологічних укладів [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. — 2017. — № 3 (08). — Режим доступу : <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/8-2017-ukr>.

¹⁴⁶ Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения : избранные труды / Н. Д. Кондратьев ; Международный фонд Н. Д. Кондратьева и др. — Москва : ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. — С. 253.

№ пор.	Вид циклів	Тривалість	Сутність
4.	Середні (будівельні) Казнеця (Кузнеця)	16—20 років (у середньому 18 років)	середньострокові коливання, пов'язані з поновленням пасивної частини основного капіталу, насамперед житла
5.	Великі (демографічні) цикли	25—30 років	пов'язані зі зміною поколінь
6.	Великі цикли кон'юнктури Кондратьєва	50—60 років (у середньому 54—55 років)	довгострокові «довгі хвили» зміни технологічних укладів (ТУ)
7.	Надвеликі вікові	100—120 років (у середньому 108—112 років)	вікові цикли зміни економічного та політичного лідерства
8.	Цикли Форрестера (матеріально- енергетичні)	200 років	пов'язані з використанням енергії і матеріалів
9.	Цикли Тоффлера	1 000 років	пов'язані з розвитком цивілізацій

За часовою ознакою, максимальною спостережуваністю і виділенням їх у тренді економічного розвитку цикли поділяють на надмалі, малі, основні середні, середні, великі демографічні, великі цикли кон'юнктури, надвеликі вікові, матеріально-енергетичні, цивілізаційні¹⁴⁷.

Дослідження показали, що інноваційний процес характеризується низкою властивостей:

— циклічністю — чергуванням еволюційного і революційного етапів розвитку;

— безперервністю — інноваційний процес не переривається протягом усього циклу життя інноваційної продукції, яка в міру поширення вдосконалюється, стає більш ефективною, розширюється область її використання і здобуваються нові споживчі властивості;

— багатостадійністю. При розгляді інноваційних процесів слід виділити дві фази розробки, які включають виробниче освоєння і насичення ринку інновацією.

Важливе значення для розуміння сутності інноваційних процесів, на нашу думку, представляє підхід, представлений І. Ансоффом¹⁴⁸. Вивчаючи

¹⁴⁷ Кузьменко В. П. Теория экономических циклов и глобальный финансовый кризис / [Электронный ресурс] / В. П. Кузьменко ; Институт эволюционной экономики. — Режим доступа : <http://iee.org.ua/ru/publication/146/> (дата обращения 20.12.2014).

¹⁴⁸ Ансофф И. Стратегическое управление : сокр. пер. с англ. / науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. — Москва : Экономика, 1989. — С. 123.

вплив змінності технології на життєвий цикл попиту, дослідник розкриває взаємозв'язки нововведень на трьох можливих рівнях змінності технологій (рис. 2.8).

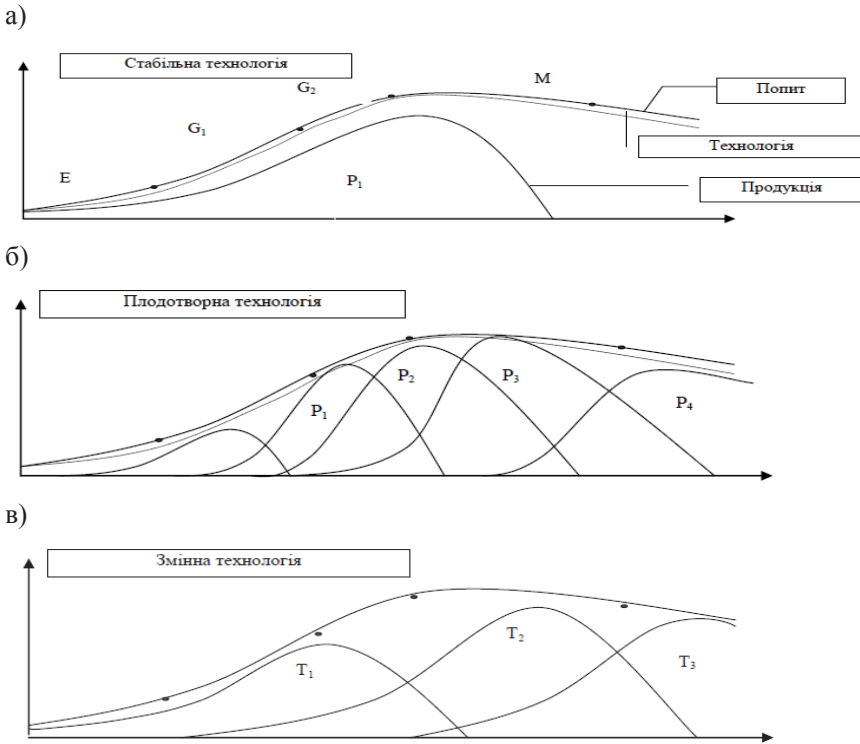

Рис. 2.8. Життєві цикли попиту, технології і продукції¹⁴⁹

Верхній графік відносять до стабільної технології, яка переважно залишається незмінною протягом усього життєвого циклу попиту. На ділянці прискореного зростання (G₁) продукція, яку пропонують різні конкуренти, є аналогічною і залишається здебільшого незмінною. На цій стадії здійснюються нововведення, які забезпечують зниження цін і зростання якості виробів. Розширення виробництва на стадії G₂

¹⁴⁹ Кузьменко В. П. Теория экономических циклов и глобальный финансовый кризис [Электронный ресурс] / В. П. Кузьменко ; Институт эволюционной экономики. — Режим доступа : <http://iee.org.ua/ru/publication/146/> (дата обращения 20.12.2014).

досягається головним чином за рахунок поліпшення окремих споживчих характеристик, а не за рахунок прогресу в технології¹⁵⁰.

Другий графік ілюструє поняття плідотворної технології. Основна технологія зберігається протягом тривалого часу, але розробляються покоління продукції з кращими показниками і ширшим діапазоном застосування, які змінюють одна одну. У межах плідотворної технології розробка нових видів продукції стає вирішальним фактором досягнення економічного успіху. Новітній продукт із найкращими показниками захоплює ринок. Однак його провідна роль може виявитись короткостроковою через появу більш ефективних продуктів, які пропонують конкуренти. У результаті суб'єкти перебувають під постійним тиском необхідності інновацій.

У галузях зі стабільною технологією протягом періодів G_1 і G_2 зростання обсягу продаж пов'язано зі збільшенням прибутковості. У галузях же з плідотворною технологією може виникнути ситуація процвітання без прибутку, коли за значного зростання виробництва прибутковість буде низькою або навіть виникають збитки, тому що інтенсивна конкуренція сприяє зниженню цін, а короткий життєвий цикл продукції не дозволяє повернути кошти, витрачені на випуск нових поколінь¹⁵¹.

На третьому графіку наведено випадок змінної технології, коли в період життєвого циклу попиту, окрім нових видів продукції, спостерігається поява, змінюючи одна одну, базових технологій. Їхня зміна, на думку І. Ансоффа¹⁵², має більш глибокий ефект, ніж поява нової продукції, погрожуючи моральним старінням попередньої технології: НДДКР, провідний науково-технічний персонал, виробничі фонди. І. Ансофф розглядає всі зміни, що відбуваються в контексті стратегій, які використовує суб'єкт. З вищенаведеного випливає, що інновацію як результат треба розглядати з урахуванням інноваційних процесів. Для інновації рівною мірою важливі три властивості: науково-технічна новизна, виробнича застосованість, комерційна реалізованість.

Відповідно до основних постулатів макроекономічного напряму інституціонально-еволюційної теорії, фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності є суттєво необхідною умовою розвитку

¹⁵⁰ Зубець М. В. Інноваційно-випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового виробництва / М. В. Зубець, П. Т. Саблук, С. О. Тивончук // Економіка АПК. — 2008. — № 12 (170). — С. 5.

¹⁵¹ Там само. — С. 7.

¹⁵² Ансофф І. Стратегическое управление : сокр. пер. с англ. / науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. — Москва : Экономика, 1989. — С. 301.

інноваційної системи. При цьому внаслідок зниження науково-технічного потенціалу й відсутності ефективно діючої інноваційної системи роль держави не повинна обмежуватися непрямими методами, тобто створенням сприятливих умов для інвестицій в інновації. У сучасних умовах потрібна пряма державна фінансова підтримка розвитку інноваційної системи та її елементів.

Необхідність фінансового забезпечення інноваційної діяльності можна обґрунтувати також з погляду мікроекономічних процесів, оскільки розроблення і впровадження інновацій здійснюється на суб'єктах, тобто безпосередньо на мікрорівні економічної системи¹⁵³.

На рис. 2.9 зображено типові етапи життєвого циклу інновацій, а також відповідні джерела фінансування, які є найбільш доступними для суб'єкта на кожному з етапів.

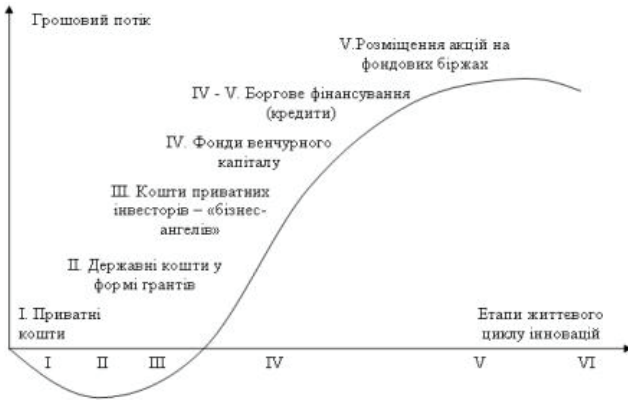

Рис. 2.9. Етапи життєвого циклу і відповідні джерела інновацій¹⁵⁴

Для кривої, яка описує наведену динаміку зміни грошового потоку і називається «крива Джей» (J-curve), характерне первинне падіння (відоме під назвою «долина смерті»), що пов'язане з від'ємним грошовим потоком на етапах створення та впровадження інноваційного продукту¹⁵⁵. Якщо

¹⁵³ Коршунова Е. Д. Модель иерархии жизненных циклов и её место в системе адаптивного организационного развития предприятия / Е. Д. Коршунова // Машиностроение. — 2003. — № 3. — С. 69.

¹⁵⁴ Гринчель Т. П. Планирование жизненного цикла продукции / Т. П. Гринчель. — Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1980. — С. 25.

¹⁵⁵ Власова А. М. Инновационный менеджмент : [учебн. пособие] / А. М. Власова, Н. В. Краснокутская. — Киев : КНЕУ, 1997. — С. 71.

концепція бізнесу виявиться правильною і доцільною, а первинні витрати — виправданими, то формується позитивний грошовий потік, суб'єкт поступово стає конкурентоздатним для виходу на ринок і переходить на наступні етапи — упровадження інноваційного продукту, зростання збуту і розширення частки ринку.

Як з теоретичного, так і з практичного погляду дуже важливим є успішне проходження перших трьох етапів життєвого циклу інновацій. Саме вони зумовлюють майбутню конкурентоспроможність інноваційного продукту. Проте цей період початкових етапів життєвого циклу інновацій пов'язаний із загостренням проблем невизначеності та підвищеного ризику.

Багато уваги серед дослідників¹⁵⁶ приділяється питанням удосконалення планування інноваційних процесів створення й освоєння нової техніки, скорочення циклу «наука — виробництво». Це пов'язано з тим, що на сучасному етапі розвитку економіки країни головним завданням є інтенсифікація виробництва на базі НТП.

Тривалість циклу «наука — виробництво» становить у середньому 5—10 років і починається з прикладного наукового дослідження. На основі стратегічних досліджень вітчизняної науки тривалість окремих етапів створення нової техніки становить: щодо фундаментальних і пошукових досліджень — 4,5 року, прикладних досліджень — 3,1 року, розроблення — 3,2 року, упровадження — 2,7 року, виробництва — 8,5 року. Між цими етапами є також і перерви, які становлять 25 % загальної тривалості. На тривалість циклу впливають втрати часу на передання виконаних етапів розробки від однієї організації до іншої, а сама тривалість цього циклу впливає на «моральне старіння» ідеї, а також самої продукції¹⁵⁷.

У країнах із розвинутою ринковою економікою період створення і освоєння нової техніки становить два-три роки. Це зумовлено впливом конкуренції і більш високими темпами НТП. Тривалість інноваційного циклу в цих умовах безпосередньо впливає на інтегральний ефект від реалізації інновацій за період їхнього життєвого циклу. Відповідно увага дослідників більшою мірою спрямовується на вдосконалення процесу управління і планування інновацій.

¹⁵⁶ Зубець М. В. Інноваційно-випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового виробництва / М. В. Зубець, П. Т. Саблук, С. О. Тивончук // Економіка АПК. — 2008. — № 12 (170). — С. 5.

¹⁵⁷ Пріб К. А. Механізм стабілізації діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах впливу фінансово-економічних криз / К. А. Пріб // Економіка АПК. — 2012. — № 5. — С. 56.

Планування є центральною ланкою управління процесом створення нової техніки, який має комплексний характер. Планування спрямоване на ухвалення і практичне здійснення управлінських рішень. Мета прогнозування — створити наукові передумови для їхнього ухвалення. Ці передумови включають: науковий аналіз тенденцій розвитку суспільного виробництва, оцінювання можливих наслідків ухвалених рішень, обґрунтування напрямів соціально-економічного розвитку суб'єкта¹⁵⁸.

Таким чином, завдання прогнозування, з одного боку, з'ясувати перспективи найближчого чи більш віддаленого майбутнього, а з другого — сприяти виробленню оптимальних поточних і перспективних планів з опорою на складений прогноз і результати оцінювання ухвалення рішення з позицій його наслідків у прогнозованому періоді.

Ринкова економіка формує суворі умови існування і розвитку суб'єктів аграрного сектору. Для підтримки своєї конкурентної позиції на ринку аграрії постійно вдосконалюють і розвивають інноваційну складову своєї діяльності, яка потребує грошових коштів.

Фінансове забезпечення пов'язане з потребою раціонального використання власних фінансових ресурсів, ефективним залученням додаткових коштів, визначенням оптимальної структури власних і залучених ресурсів. При цьому важливу роль відіграє узгодженість таких елементів фінансового забезпечення, як методи, форми та принципи, що становлять методологічну основу для ухвалення рішень з акумуляції, розподілу і подальшого використання фінансових ресурсів (рис. 2.10).

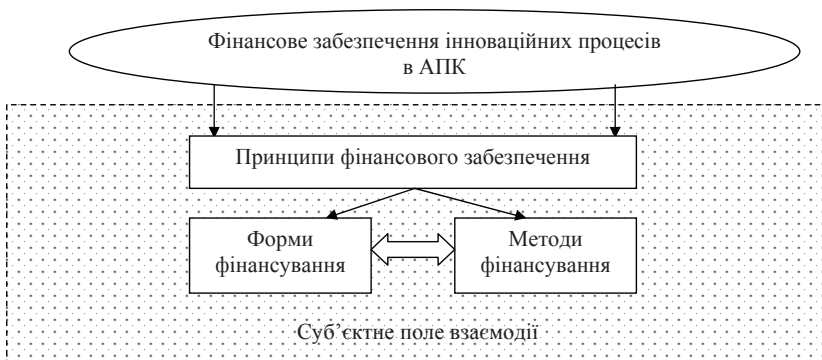

Рис. 2.10. Методи, форми і принципи як узгоджені елементи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК

¹⁵⁸ Павленко І. А. Економіка та організація інноваційної діяльності : [навч. посібн.] / І. А. Павленко. — [Вид. 2-ге, без змін]. — Київ : КНЕУ, 2006. — С. 108.

Основними суб'єктами в полі взаємодії окреслених процесів на рис. 2.10 виступають агрохолдинги, фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи та унітарні суб'єкта, міжнародні організації, науково-дослідні господарства мережі НААН, державні та місцеві органи виконавчої влади, оскільки саме вони виконують основні функції з розпорядження, акумуляції та створення умов для раціонального розподілу фінансових ресурсів.

Принципи, форми і методи в науковій літературі утворюють методологічну основу досліджуваних явищ. Через них доповнюється сутність і підлягають уточненню параметри дослідження, що дозволяє систематизувати наукові знання і практичні аспекти фінансового забезпечення інноваційних процесів (ФЗП) в аграрному секторі.

Попри значне поширення в українській мові, терміни «принцип», «форма» і «метод» мають іншомовне походження. Український словник іншомовних слів¹⁵⁹ трактує принцип (від лат. *principium* — начало, основа) як засаду чи основне, вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеології.

Зважаючи на специфіку інноваційних процесів в АПК, проаналізуємо методи і форми його фінансового забезпечення, розглянувши змістове наповнення цих категорій.

Форма тлумачиться як зовнішній вираз (упорядкованість) якого-небудь змісту або як вид, устрій, тип чи структура чогось, тоді як метод — це шлях до чогось, шлях пізнання, у первинному значенні трактується як спосіб пізнання явищ природи чи суспільного життя¹⁶⁰.

Зазначимо, що в науковій літературі методи і форми фінансового забезпечення часто ототожнюють, тому задля уникнення цього у трактуванні пропонуємо при ідентифікації методів фінансового забезпечення орієнтуватися на важелі та інструменти, за рахунок яких суб'єкт фінансового процесу досягає бажаного результату, тоді як при визначенні форм аналізованого процесу — орієнтуватися на зовнішні ознаки, що характеризують її стосунок до суб'єкта фінансової процесу.

Принципи ФЗП визначають засади здійснення процесів, пов'язаних із акумуляцією і розподілом фінансових ресурсів у межах визначеної системи і прямо чи опосередковано стосуються всіх суб'єктів системи. Серед них виділимо базові, які є загальними для всіх і які, значною

¹⁵⁹ Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; укладачі : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк ; відп. ред. Г. П. Півторак. — Київ : Довіра, 2006. — С. 152.

¹⁶⁰ Там само.

мірою їх застосування у практичній діяльності, мають імперативний (обов'язковий для виконання) характер. Відповідно власне бачення щодо принципів ФЗІН в АПК включає такий їхній перелік:

- органічна єдність науки, освіти і практики в умовах формування нового типу агропродовольчого комплексу, заснованого на знаннях;

- збалансованість співвідношення фундаментальних і прикладних наукових досліджень;

- комплексність підходу до розв'язання наукових проблем фінансового забезпечення інноваційної діяльності;

- плановість, економічна доцільність та ефективність наукових досліджень і впровадження їхніх результатів;

- задоволення потреб інноваційного розвитку економіки у фінансових ресурсах;

- адекватність визначення фінансових можливостей (потенціалу) стабільних інноваційних процесів;

- моніторинг внутрішніх і зовнішніх загроз фінансового забезпечення розвитку в умовах відповідного етапу боротьби зі світовою фінансовою кризою;

- оперативність і гнучкість реагування на попередження виникнення загроз і дестабілізуючих чинників із використанням наявних можливостей;

- своєчасність та ефективність інформаційного забезпечення на базі використання новітніх технологій та інноваційних програмних продуктів;

- перманентність розроблення заходів щодо підтримки адекватного рівня фінансового забезпечення інноваційного розвитку на всіх рівнях економіки, який відповідає визначеним орієнтирам (векторові розвитку).

Безпосереднє здійснення ФЗІП передбачає не лише застосування визначених принципів, пов'язаних із фінансовими ресурсами, які диференціюються як за формою, так і за методом їхнього впливу на визначені процеси.

У професійній літературі набір форм фінансового забезпечення подається досить варіативно. Так, за С. Юрієм¹⁶¹, виділяють самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування, оренду та інвестування. Науковець У. Р. Стріжик¹⁶² обмежується трьома формами: самофінансування, кредитування і бюджетне фінансування.

---

¹⁶¹ Фінанси: вишкіл студії : навч. посіб. / за ред. д-ра екон. наук, проф. С. І. Юрія. — Тернопіль : Карт-бланш, 2002. — С. 93.

¹⁶² Стріжик У. Р. Суть фінансового механізму суб'єкта господарювання та його структура / У. Р. Стріжик // Економічний форум. — 2012. — № 3. — С. 403.

А. Бидик¹⁶³ подає ширший перелік, включаючи сюди не тільки самофінансування, кредитування та інвестування, а й зовнішнє фінансування, страхування, лізинг, франчайзинг, факторинг, форфейтинг, консалтинг, боргове фінансування, інфляційне фінансування, венчурне фінансування, емісію цінних паперів, кредитну кооперацію.

Як бачимо, узагальнена ідентифікація форм фінансового забезпечення характеризує впорядковані способи здійснення фінансових процесів із чіткими зовнішніми ознаками — визначеними джерелами залучення фінансових ресурсів та умовами, на яких вони використовуються. Інші форми фінансового забезпечення, виділені науковцями, відрізняються від наведених лише механізмом здійснення фінансових процесів, тоді як за формою вони зводяться до згаданих трьох видів: самофінансування (у т. ч. оренди та емісії цінних паперів); кредитування (у т. ч. інвестування, венчурного фінансування, боргового фінансування, страхування тощо); бюджетного фінансування.

На відміну від форм, методи фінансового забезпечення характеризують не загальні зовнішні ознаки фінансових процесів, а конкретні способи і прийоми, що застосовуються для акумулювання і використання фінансових ресурсів. Тоді як методи розподілу фінансових ресурсів не мають чіткої регламентації і значною мірою визначаються залежно від умов функціонування, забезпеченості фінансовими ресурсами, взаємодії між суб'єктами інноваційних процесів тощо.

Виходячи з вищевикладеного, усвідомлюючи спільний інтерес і спільне прагнення всіх суб'єктів моделі фінансового забезпечення інноваційних процесів, пропонуємо відобразити узгодженість принципів, форм і методів фінансового забезпечення в контексті їх застосування аграріями при реалізації інноваційних процесів в аграрній галузі (*табл. 2.7*).

Як бачимо, узгодженість елементів системи фінансового забезпечення інноваційних процесів є вибірковою. Кожен із суб'єктів орієнтується на принципи, характерні для його рівня та специфіки діяльності. При цьому форми та методи фінансового забезпечення визначених процесів також формуються відповідно до нормативних умов їх взаємодії, відповідно, фрагментарно доповнюють один одного.

Отже, систематизація принципів, форм та методів фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК створює додаткові можливості для комплексного дослідження проблеми чи вирішення практичних

¹⁶³ Бидик А. Г. Теоретична структура механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій // Інноваційна економіка. — 2013. — № 3. — С. 156—162.

завдань. Так, зокрема, аналіз узгодженості елементів системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК дозволив виявити її фрагментарність і вибірковість, сформулювати на цій основі ключові проблеми системи, а також окреслити напрями їх вирішення за рахунок підвищення рівня координованості та узгодженості елементів як рекомендації до дії.

Таблиця 2.7

Узгодженість елементів фінансового забезпечення /інноваційних процесів в АПК за авторським підходом¹⁶⁴

Принципи	Форми	Методи	Суб'єкти
<ul style="list-style-type: none"> – органічна єдність науки, освіти і практики в умовах формування нового типу АПК, заснованого на знаннях; – збалансованість; – співвідношення фундаментальних і прикладних наукових досліджень 	<ul style="list-style-type: none"> – бюджетне фінансування; – кредитування 	<ul style="list-style-type: none"> – установлення норм і нормативів ФЗП; – установлення спеціальних режимів оподаткування; – розроблення програм і стратегій державного і місцевого розвитку; – фінансове планування; – фінансовий контроль; – державні трансферти, надання субсидій, субвенцій і дотацій; – пільгові умови оподаткування; – державне кредитування; – фінансування проектів 	<p>органи законодавчої та виконавчої влади, у т. ч. під егідою Міністерства аграрної політики та продовольства України</p>
<ul style="list-style-type: none"> – плановість; – економічна доцільність та ефективність наукових досліджень і впровадження їхніх результатів; – задоволення потреб інноваційного розвитку економіки у фінансових ресурсах; – адекватність визначення фінансових можливостей; – моніторинг внутрішніх і зовнішніх загроз фінансового забезпечення 	<ul style="list-style-type: none"> – самофінансування; – кредитування 	<ul style="list-style-type: none"> – сплата податків; – зборів і платежів; – оплата адміністративних послуг; – залучення до участі у статутному капіталі 	<p>усі суб'єкти господарювання АПК</p>

¹⁶⁴ Думанська І. Ю. Методи, форми та принципи як узгоджені елементи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК / І. Ю. Думанська // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. — 2018. — Т. 29 (68). — № 2. — С. 73. — (Серія : Економіка і управління).

Принципи	Форми	Методи	Суб'єкти
– самостійності, ефективності та результативності, – обґрунтованості, – публічності і прозорості	самофінансування	– внесення благодійних внесків; – фінансовий контроль	громадські об'єднання та кооперативи
– перманентність розроблення заходів щодо підтримки адекватного рівня фінансового забезпечення інноваційного розвитку на усіх рівнях економіки	– бюджетне фінансування; – самофінансування; – кредитування	– внесення грантових коштів, кредитів та цільового фінансування; – фінансовий контроль; – фінансове консультування	вітчизняні та міжнародні донорські організації
– самостійність; – ефективність; – результативність	самофінансування	– сплата податків, зборів і платежів; – оплата адміністративних послуг	фермери та домогосподарства

Дослідження принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК, їх визначення і класифікація мають теоретичне і прикладне значення в нових економічних відносинах, а також у сфері налагодження інноваційних процесів в агропромисловому секторі економіки України з огляду на потреби галузі у збільшенні продуктивності виробництва, досягнення вищих показників якості продукції та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Таким чином, зміст системного підходу полягає в комплексному, системноструктурному аналізі, цілісному розгляді тих або інших складних систем, у висвітленні їхніх різних аспектів. Це значною мірою стосується і дослідження принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів в аграрній галузі, що є багатоаспектним і включає низку складових дефініцій.

З'ясувати поняття і системи принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК потрібно через одиницю системи, її складову — принцип.

У цього поняття латинська етимологія (від лат. *principium* — початок, основа). У тлумачному словнику В. І. Даля визначено, що принцип — це наукове або моральне начало, основа, правило, від якого не відступають¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. — Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1955. — Т. 3. — С. 307.

Д. Н. Ушаков визначає «принцип» як основне начало, на якому побудовано щось; переконання, точка зору, правило поведінки¹⁶⁶.

Прихильники теорії позитивізму до принципів відносять ідеї, теоретичні, нормативно-керівні положення того чи іншого виду людської діяльності, які конкретизуються у змісті норм та об'єктивно зумовлені матеріальними умовами існування суспільства¹⁶⁷. Тобто позитивістський підхід зводиться до того, що принципи повинні бути закріплені у правовій формі, тоді вони набувають обов'язкового значення для учасників суспільних відносин. У разі відсутності нормативного закріплення принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів такі залишаються втіленням ідей, положень думок ученого.

Водночас Л. Воронова¹⁶⁸ ставить закономірне питання про те, чи буде відтворення принципів у законі означати автоматичне їх дотримання з боку суб'єктів конкретних відносин. Адже законодавець, формулюючи норми-принципи, дуже часто зводить їх до декларацій на рівні законодавчих актів і не розробляє механізм їх застосування. Учена зауважує з цього приводу, що принципи сьогодні визначають функціональну спрямованість усіх інших норм цієї галузі і є усталеними та довготривалими орієнтирами у системі фінансового забезпечення.

Аналіз наявних підходів до визначення дефініції «принципи» вказує на те, що принципи — це основні, керівні ідеї, об'єктивно зумовлені вимоги до усіх учасників суспільних відносин, обов'язковість яких залежить від нормативного їх закріплення.

Важливим із цього приводу є розробка принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів для ефективного функціонування АПК. Виходячи із парадигми системного підходу, принципи фінансового забезпечення інноваційних процесів в аграрній галузі повинні містити набуті ознаки складових дефініції фінансового забезпечення інноваційних процесів, а саме: принципи системності фінансування, принципи фінансового забезпечення АПК, принципи інноваційності та розробки інновацій, принципи інноваційних процесів АПК. При цьому

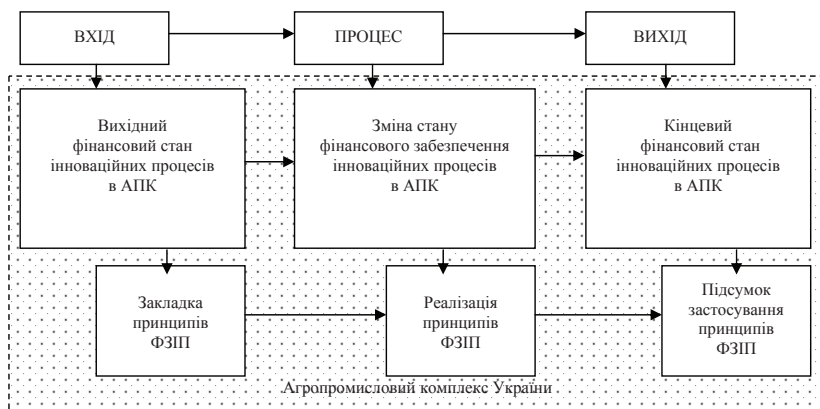
¹⁶⁶ Толковый словарь Ушакова онлайн [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=57734>.

¹⁶⁷ Старчук О. В. Щодо поняття принципів права [Електронний ресурс] / О. В. Старчук // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 41. — Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/40.pdf.

¹⁶⁸ Воронова Л. К. Общие принципы финансового права и его институтов / Л. К. Воронова // Принципы финансового права : материалы Междунар. науч.-практ. конф., г. Харьков, 19—20 апр. 2012 г. / [ред.-кол. : В. Я. Таций, Ю. П. Битяк, Л. К. Воронова и др.]. — Харьков : Право, 2012. — С. 49.

ієрархічність їх побудови становить вертикаль від елементів системи до складових детермінант ФЗІП¹⁶⁹.

Схематично систему їх реалізації представлено на *рис. 2.11*.

Рис. 2.11. Реалізація принципів у системі фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК

Примітка. Авторське узагальнення за¹⁷⁰

Системна дефініція «фінансове забезпечення інноваційних процесів» включає низку категорій, таких як «системне фінансування», «фінансове забезпечення», «інноваційність», «інноваційний процес», які становлять її зміст та є взаємодоповнюваними.

Узагальнене авторське бачення побудови системи принципів ФЗІП АПК відображено на *рис. 2.12*.

Представлена на рисунку система принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК описує сукупність елементів, що становлять базис фінансового забезпечення інноваційних процесів і, відповідно, передбачає їх реалізацію в сумарному синтезі та з поступовим переходом на індуктивних засадах.

¹⁶⁹ Думанська І. Ю. Розробка принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів АПК на засадах системності / І. Ю. Думанська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2018. — № 19. — С. 69. — (Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство).

¹⁷⁰ Думанська І. Ю. Методи, форми та принципи як узгоджені елементи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК / І. Ю. Думанська // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. — 2018. — Т. 29 (68). — № 2. — С. 71. — (Серія : Економіка і управління).

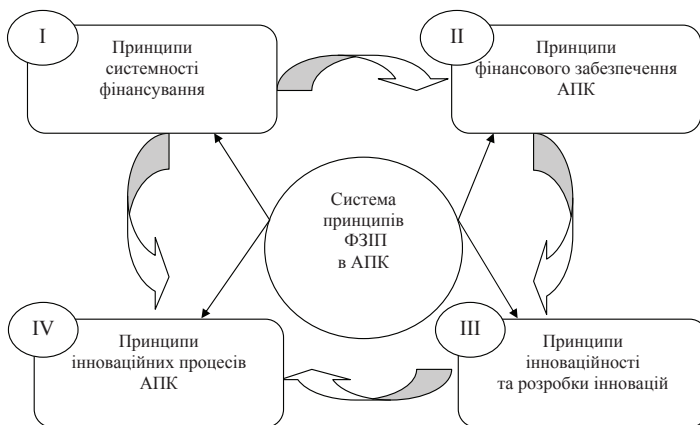

Рис. 2.12. Побудова системи принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК¹⁷¹

Проаналізуємо комплекс принципів системності фінансування АПК із системи фінансового забезпечення інноваційних процесів з огляду на специфіку галузі. Зазначимо, що аграрна сфера є за своєю сутністю системою взаємопов'язаних елементів за підгалузями (рослинництво є основою для кормів тваринництва, аграрна промисловість — засоби праці для рослинництва і тваринництва), за сезонністю (від пророщення зерна до його збору), за періодичністю фінансування [залежність від сезонності (посадка, догляд, збір врожаю) і від підгалузі (цикл виробництва, специфіка обороту продукції, брак тощо)]. Відповідно принципи системності фінансування АПК включають такий перелік:

- принцип взаємозв'язку і послідовного, безперервного забезпечення всіх етапів життєвого циклу та видів діяльності;
- принцип стабільного забезпечення відтворення фінансових ресурсів і технічних активів суб'єктів господарювання;
- принцип оптимального рівня фінансово-економічного забезпечення з урахуванням ризиків АПК і вартості фінансових ресурсів;
- принцип об'єктивного оцінювання доцільності державної підтримки аграріїв через систему субсидій і трансферів;
- принцип економії ресурсів;

¹⁷¹ Думанська І. Ю. Методи, форми та принципи як узгоджені елементи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК / І. Ю. Думанська // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. — 2018. — Т. 29 (68). — № 2. — С. 72. — (Серія : Економіка і управління).

- принцип ефективного використання фінансових ресурсів і технічних активів;
- принцип окупності витрат;
- організація контролю за цільовим використанням фінансових ресурсів;
- принцип гарантованого першочергового забезпечення населення продуктами харчування та іншою продукцією галузі для фізіологічних і побутових потреб;
- принцип відшкодування збитків, завданих унаслідок зловживань при виділенні коштів на дотаційне фінансування;
- забезпечення вільного доступу до інформації про обсяги і цільове спрямування фінансових ресурсів;
- додержання єдиних правил, норм і стандартів усіма суб'єктами відносин у сфері розподілу коштів.

Зазначені принципи передбачені на етапі формування системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК. Після їх реалізації суб'єкти інноваційних процесів здійснюють пошук джерел фінансування, визначають регламент фінансування, взаємодію з потенційними кредиторами та інвесторами тощо, тобто безпосередньо реалізують процес фінансового забезпечення.

Виходячи з наведеного, вважаємо, що доцільно розмежувати три рівні фінансового забезпечення АПК: на рівні державних фінансів, на рівні регіону та окремих суб'єктів фінансових відносин, при цьому характерними будуть такі принципи: комплексність системи фінансування; диверсифікація джерел фінансування; концентрація фінансових ресурсів; диференціація методів фінансування за стадіями інноваційних процесів; наукова обґрунтованість та правова захищеність механізмів фінансування; адаптивність і оперативність; загальнодоступність; чітка цільова орієнтація системи на швидке та ефективне впровадження інновацій.

Дослідження принципів організації фінансування інноваційних процесів вказують на те, що вони мають бути орієнтовані на множинність джерел фінансування, їхню гнучкість, динамічність окремих елементів системи і передбачати швидке та ефективне впровадження інновацій з їхню подальшою комерціалізацією, що забезпечить зростання фінансової віддачі від інноваційної діяльності. Серед основних принципів побудови ефективної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів з урахуванням етапів розроблення інновацій і посилення інноваційності суб'єктів галузі можна виділити такі:

— чітку цільову орієнтацію фінансової системи — її зв'язок із завданням швидкого та ефективного впровадження сучасних науково-технічних досягнень;

— логічність, обґрунтованість та юридичну захищеність використаних прийомів і механізмів;

— множинність джерел фінансування;

— широту і комплексність системи, тобто можливість охоплення максимально широкого кола технічних і технологічних нововведень і напрямів їхнього практичного використання;

— адаптивність і гнучкість, що припускає постійне реформування як всієї системи фінансування, так і її окремих елементів відповідно до змін зовнішнього середовища з метою підтримки максимальної ефективності.

Принципи інноваційності та розробки інновацій, що інтерпретовані в інноваційний процес становлення аграрної галузі, шляхом її фінансового забезпечення, включають такий перелік.

1. Принцип першого керівника. Кожне нововведення (особливо управлінське) вимагає уваги першого керівника суб'єкта.

2. Принцип колегіальності. Колегіальний принцип керівництва означає колективну відповідальність за ухвалені рішення створюваного нововведення і за послідовність його впровадження.

3. Принцип персоніфікації відповідальності. У кожного нововведення повинен бути керівник. У цьому сенсі це правило відповідає також принципу єдиноначальності.

4. Принцип авторства. До розроблення інноваційних рішень потрібно залучати майбутніх функціонерів (виконавців) такого нововведення. Цей прийом дозволяє знизити ймовірність відторгнення нововведень і підвищує введення інновації.

5. Принцип інноваційної безперервності. За сучасних умов постійними залишаються тільки постійні зміни.

6. Принцип «інноваційної безперервності» не виключає можливості радикальних організаційних змін.

7. Принцип збалансованості основної поточної та інноваційної діяльності. Кількість одночасно виконуваних організаційних проектів не може бути великим.

8. Принцип системності. Під системою розуміють організовану сукупність структурних елементів, що виконують певну функцію.

9. Принцип системності також означає дотримання комплексності. Комплексність означає включення до складу нововведення суттєвих усіх елементів і сторін створюваної системи.

10. Принцип науковості. Створювані нововведення повинні мати наукове обґрунтування.

11. Принцип доведеної практичної корисності. Застосування цього принципу в розробленні нововведень дозволяє скоротити трудомісткість цих розробок і уникнути помилок.

12. Принцип унікальності та наступності. Усі інновації повинні, по-перше, поєднуватися з наявними технологіями, а по-друге, мати властивості, які забезпечують їхню адаптацію до змін зовнішнього середовища і подальших змін.

13. Безперервність і поетапність розвитку інновацій — не тільки принцип проектування, а й одна з найбільш важливих властивостей інновації, яка не може тривалий час не видозмінюватися.

14. Принцип регламентації. Інновація повинна функціонувати незалежно від персонального складу виконавців.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що під принципами фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК слід розуміти основні, керівні ідеї, начала, об'єктивно зумовлені вимоги до учасників відносин у сфері фінансування інноваційних процесів (ІП) агропромислового комплексу, що визначають сутність, внутрішню єдність діяльності з формування, перерозподілу та використання фінансових ресурсів.

Вважаємо доцільною до застосування систему принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів АПК, що включає: принципи системності фінансування, принципи фінансового забезпечення АПК, принципи інноваційності та розроблення інновацій, принципи інноваційних процесів АПК. Запропонована система принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК описує сукупність елементів, що становлять базис фінансування інноваційних процесів і, відповідно, передбачає їх реалізацію в сумарному синтезі та з поступовим переходом на індуктивних засадах.

2.4. МОДЕЛЬ СИСТЕМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК

Одним із ключових аспектів створення ефективного механізму, який стимулюватиме успішне впровадження інноваційних процесів в АПК, має стати вибір найбільш обґрунтованої моделі фінансування цього процесу.

Як свідчать дослідження, здебільшого саме відсутність потрібного обсягу та якості фінансування (передусім, стабільність, вартість і терміни одержання фінансових ресурсів) стають ключовою перешкодою на шляху впровадження інноваційних процесів в АПК¹⁷².

Характерною рисою сучасного етапу функціонування агроструктур і є розроблення принципово нових моделей фінансового забезпечення впровадження інноваційних процесів в АПК, що ґрунтуються на гармонійному поєднанні процесу фінансування з потенційними можливостями майбутнього економічного розвитку на базі використання прогресивної техніки і технологій, упровадженні новітніх систем управління підприємством, комплексному підході до розроблення і впровадження нововведень, забезпечення прогресивних інноваційних змін та переорієнтації на інноваційний тип розвитку.

Інноваційний процес в АПК повинен здійснюватися з огляду на певну перспективу, маючи в основі формування системи довгострокових цілей і обґрунтування вибору найбільш ефективних шляхів їх досягнення.

Формування інноваційної моделі розвитку АПК ґрунтується на пошуку та оцінці альтернативних варіантів інноваційних рішень, що найбільш повно відповідають іміджу сектору економіки і завданням його розвитку. При цьому інноваційний процес є динамічною системою, яка потребує періодичного коригування з урахуванням можливих змін зовнішніх умов і нових можливостей росту галузі.

Для ефективного фінансування інноваційних процесів велике значення має вибір його моделі. У суб'єктів АПК існує можливість використання декількох типів інноваційних процесів, що зумовлюється специфікою різних моделей, особливостями галузі, неоднорідністю науково-технічного потенціалу підприємств, їхнім територіальним розташуванням і географією збуту продукції, характером реагування на потреби й умови суспільного розвитку і залежить від конкретних проблем, що стоять перед підприємствами. Тому одним із найголовніших пріоритетів економічного розвитку інноваційних процесів в АПК нині є розроблення моделі його фінансування, адекватної сучасному станові зовнішнього середовища.

Найпростішою є схема фінансування впровадження інноваційних процесів в агропродовольчому виробництві, яка передбачає орієнтацію агроструктур на часовий горизонт і відповідний метод фінансування (рис. 2.13).

---

¹⁷² Новікова О. С. Механізми впровадження інновацій на засадах сталого розвитку / О. С. Новікова / *Наука. вісник Національного лісотехнічного університету України*. — 2005. — Вип. 15.6. — С. 459.

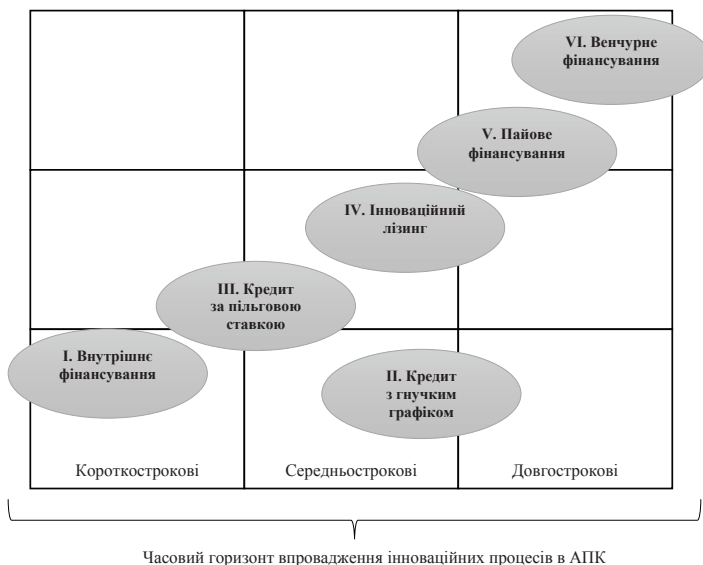

Рис. 2.13. **Модель фінансування впровадження інноваційних процесів в АПК**

Примітка. Удосконалено автором за¹⁷³.

Однак її застосування обмежується, по-перше, процесами переважно із незначною інвестиційною потребою та помірними ризиками самих інновацій; по-друге, переважно процесами із нетривалими термінами впровадження; по-третє, в сучасних умовах функціонування агропромислової сфери України, у якій значна частина суб'єктів представлена господарствами населення або малими фермерськими господарствами, схема фінансування впровадження інноваційних технологій за рахунок власних джерел недоступна більшості аграрних формувань.

Наявна модель є вкрай примітивною щодо розуміння ризиків фінансування агроструктур на кожному з етапів інноваційних процесів. Поряд з тим, саме питання етапу інноваційних процесів, який має бути профінансований, лягає в основу системи фінансування інноваційних процесів з огляду на ризики галузі та інноваційної сфери.

¹⁷³ Покотилова В. І. Інноваційний розвиток аграрного сектору в умовах НТР [Електронний ресурс] / В. І. Покотилова // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Режим доступу : http://www.confcontact.com/2009_03_05/1_pokotilova.htm.

Можливі моделі систем фінансування інноваційних процесів в АПК та їхня характеристика узагальнено відображена в *табл. 2.8*.

Таблиця 2.8

**Характеристика основних моделей систем фінансування
інноваційних процесів в АПК**

№ пор.	Модель	Характеристика	Мета	Результат
1.	Державної підтримки	В и к о н а н н я держзамовлень за рахунок коштів державного бюджету	Вирівнювання науково-технічного потенціалу України і розвинених країн світу; забезпечення продовольчої безпеки держави	Забезпечення населення продуктами харчування; розроблення і виробництво конкурентоздатної продукції для задоволення внутрішніх потреб і виходу на світовий ринок
2.	Локального інноваційного середовища	Концентрація наукового, виробничого та фінансового потенціалу, об'єднаних єдиним інноваційним процесом	Розроблення нових продуктів, техніки, технологій	Стратегічні випереджувальні інновації з метою одержання вирішальних конкурентних переваг на ринку в перспективі
3.	Внутрігалузеві кластери	Поєднання галузевої науки, досліджень, розроблення і виробництва у єдиний інноваційний ланцюг	Концентрація матеріально-технічних і фінансових ресурсів на вирішенні проблем розвитку харчової промисловості	Вивчення конкурентних переваг; розроблення і трансфер нових технологій та продуктів
4.	Розвиток міжгалузевих науково-технічних комплексів	Створення інноваційної системи за умови інтеграції всіх характерних чинників впливу на виробничу діяльність. Тісна взаємодія суб'єктів АПК з науковими установами, вишами, іншими підприємствами та організаціями	Підвищення якості науково-технічного потенціалу за мінімальних витрат ресурсів; трансфер технологій; ефективність науково-технічного потенціалу за умови задіяння міжгалузевих відносин	Реакція на зміни в зовнішньому середовищі та нові перетворення, здійснювані конкурентами; дифузія інновацій, розвиток взаємозв'язків та співпраці з машинобудівним сектором та АПК

№ пор.	Модель	Характеристика	Мета	Результат
5.	Світове співробітництво	Міжнародне науково-технічне співробітництво	Підвищення якості вітчизняного наукового потенціалу; упровадження передових світових досягнень; допомога материнських компаній	Широкий обмін науковими результатами і технологіями; використання передового світового досвіду
6.	Змішана модель	Узгоджене поєднання елементів попередніх моделей	Задоволення різномісних інноваційних інтересів аграрної галузі	Гармонійний інноваційний розвиток АПК

Примітка. Узагальнено автором за¹⁷⁴.

Слід зазначити, що жодна із перших п'яти запропонованих моделей не реалізується в так званому «чистому» варіанті, оскільки на практиці інноваційні процеси кожної з підгалузей АПК базуються на прагненні досягнути максимально оптимального поєднання різних елементів розглянутих моделей. Крім того, будь-яка агроструктура намагається диверсифікувати джерела фінансування інноваційної діяльності з метою зниження рівня ризику. Таким чином, можна стверджувати, що найбільш поширеним варіантом є змішана модель фінансування інноваційних процесів в агроструктурах. Водночас кожен суб'єкт АПК визначає для себе провідну модель, орієнтуючись переважно на її основні можливості.

Вихідними принципами обрання певної моделі фінансування інноваційних процесів мають бути: чітка цільова орієнтація на швидке й ефективне впровадження сучасних науково-технічних досягнень; множинність джерел фінансування; можливість охоплення максимально широкого кола технічних і технологічних новацій та можливостей їхнього практичного використання; адаптивність і гнучкість, що обумовлюють швидку адаптацію до динамічних змін умов зовнішнього середовища з метою підтримки максимально ефективної діяльності в майбутньому.

Обрання певної моделі фінансування інноваційних процесів залежить від стратегічних цілей розвитку реципієнта фінансових ресурсів, його розміру, продукції, яку виробляють, і багатьох інших чинників.

¹⁷⁴ Саблук П. Т. Концептуальні основи розробки аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини України / П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин. — Київ : ІАЕ УААН, 2002. — С. 27.

Серед усього різноманіття розглянутих форм інновацій у АПК варто виділити провідні форми забезпечення результативної інноваційної діяльності формування на рівні галузі інноваційних структур як кластерів, які б поєднали дослідження, розроблення і виробництво у єдиний інноваційний ланцюг на мезорівні. Створення і забезпечення функціонування таких спеціалізованих комплексів можна розглядати як найбільш оптимальну форму поєднання науки з промисловим виробництвом, оскільки при цьому враховуються галузеві особливості та створюється можливість відслідковування прогресивних зрушень у світовій і вітчизняній практиці саме цієї галузі. Ефективна діяльність таких внутрішньогалузевих кластерів дозволить зорієнтувати інноваційні процеси на створення нових продуктів і технологій, додаткових робочих місць, розроблення і впровадження енергоощадних технологій, поліпшення екологічних параметрів виробництва тощо. Крім того, такі інноваційні структури отримують змогу залучати вітчизняні та іноземні інвестиції на кращих умовах.

Через галузеві інноваційні структури окремі агроструктури поступово інтегруються шляхом спеціалізації виробництва на певних видах продукції, установлення стабільних економічних зв'язків, посилення гнучкості виробництва, обміну науково-технічними досягненнями та інформацією.

Таким чином, вибір моделі інноваційного розвитку залежить від багатьох параметрів фінансування інноваційних процесів в АПК. Разом з тим основні цілі є загальними для всіх типів моделей: формування умов, сприятливих для розвитку інноваційної діяльності; забезпечення реальних джерел її фінансування; селекція і підтримка перспективних науково-технічних проектів; створення умов для ефективного обміну інформацією; успішна комерціалізація науково-технічних розробок і дифузія нововведень; якісно нові підходи до розв'язання проблем енергозбереження і т. ін.

Комерціалізація — це етап інноваційних процесів, за допомогою якого результати науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР) своєчасно трансформуються у продукти і послуги на ринку. Саме на цьому етапі вбачається за доцільне застосування будь-якої із моделей фінансування інноваційних процесів АПК, оскільки ризики етапів освоєння, апробації та виробництва відсутні для потенційного інвестора інноваційного проекту в галузі.

Процес включає кілька послідовних етапів (рис. 2.14).

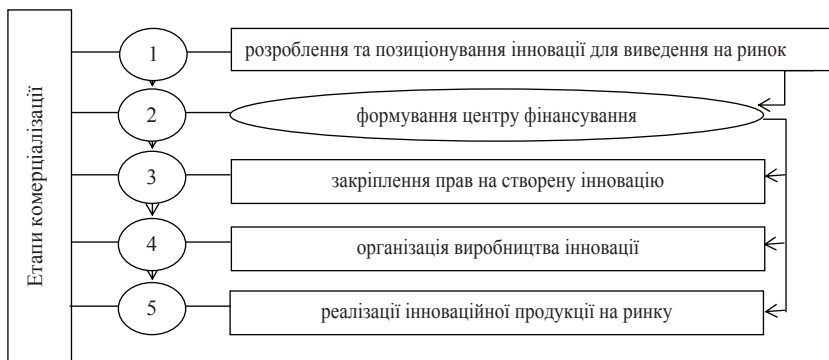

Рис. 2.14. **Етапи процесу комерціалізації з формуванням центру фінансування**¹⁷⁵

На першому етапі, якщо суб'єкт розробляє декілька інноваційних продуктів, відбувається оцінка і відбір тих, які найбільш вигідні для виведення на ринок.

Другий етап процесу комерціалізації полягає у формуванні центрів фінансування інновацій, що будуть направляти фінансові ресурси для забезпечення трьох — п'яти етапів комерціалізації в повному обсязі чи варіативно щодо кожного з них.

На третьому етапі відбувається закріплення прав на створену інновацію з їх розподілом між усіма учасниками процесу. При цьому продуцент інновацій може пропонувати центрові фінансування набути повних чи часткових прав власності на інноваційний продукт з отриманням власної вигоди на цьому етапі чи в майбутньому з перерозподілом ризику.

Четвертий етап комерціалізації передбачає організацію виробництва інновації або її впровадження у виробничий процес із подальшим її доопрацюванням за потреби. Поведінка інноваторів, забезпечених у фінансових ресурсах, на цьому етапі зводиться до потреб в обігових коштах, що за збереження права власності за ними на попередніх етапах зводить участь фінансових центрів до фінансування реципієнтів інновацій, а не самих продуцентів.

П'ятий етап — реалізація інноваційної продукції на ринку, в результаті чого учасник процесу комерціалізації, що має на це право, отримує дохід.

Відповідно власники чи співвласники інновацій досягають кінцевої мети, що завершує співпрацю продуцента інновацій і центру фінан-

¹⁷⁵ Думанська І. Ю. Співпраця «продуцент інновацій — центр фінансування» у комерціалізації інновацій АПК / І. Ю. Думанська // Причорноморські економічні студії. — 2018. — № 28. — С. 169.

сування та зведеться до розподілу прибутків чи збитків (спільна власність на інновації), повернення коштів кредиторів (збереження власності за продуцентом інновацій), виплата винагород чи інших виплат (виникнення повного права власності на інноваційний продукт у центру фінансування).

У процесі комерціалізації найважливішим моментом для продуцентів інновацій є вибір способу комерціалізації. Міжнародна практика сформувала три способи комерціалізації інновацій, в основу яких покладено право володіння інновацією¹⁷⁶ (рис. 2.15).

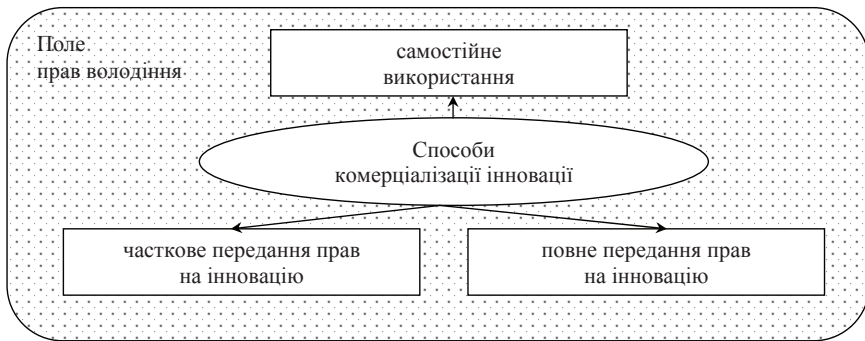

Рис. 2.15. Способи комерціалізації інновацій щодо збереження права володіння на інновацію¹⁷⁷

Кожен із способів надає продуцентів інновацій широкі можливості щодо реалізації їхніх розробок. Інноватор може самостійно вивести свій інноваційний продукт на ринок, подолавши всі етапи процесу комерціалізації. Якщо інноваційний продукт — сільськогосподарське устаткування, то продуцент після початку виробництва має можливість не тільки отримувати прибуток від його продажу, а й надавати його в лізинг. У разі якщо інновації пов'язані з оптимізацією виробничих процесів, наприклад картографування полів, суб'єкт може надавати інжинірингові послуги іншим суб'єктам аграрної галузі. З другого боку, продуцент інновацій має можливість продати ліцензію на свою інновацію або надавати інновацію в оренду (франчайзинг).

¹⁷⁶ Тихонов Н. В. Эффективность способов коммерциализации инноваций [Электронный ресурс] / Н. В. Тихонов // Упр. экон. системами. — 2012. — № 4 (40). — Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs402012/item/1271>.

¹⁷⁷ Думанська І. Ю. Комерціалізація інноваційної діяльності вітчизняних підприємств як антагонізм контрафакту / І. Ю. Думанська // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2016. — Ч. 1. — № 20. — С. 81.

За потреби інноватор може відрядити свого співробітника, наприклад суб'єктові-партнерові, тим самим передавши секрети виробництва. Також продуцент має можливість повністю продати всі права на інновацію і покинути галузь діяльності або укласти із замовником (якщо такий є) підрядний договір на виробництво інноваційної продукції з можливістю збереження прав на неї або повним переданням (відчуженням).

При цьому інноваторам не обов'язково зосереджуватися лише на одному варіанті комерціалізації, наприклад, можна організувати випуск розробленої інноваційної продукції у своїй країні і одночасно продаж ліцензій закордонним фірмам. Єдиний недолік полягає в тому, що таке рішення може бути збитковим для продуцента.

Обравши перший спосіб комерціалізації, інноватор повинен урахувати, що для успішної реалізації інноваційної продукції потрібні значні трудові, часові та фінансові ресурси. «Захоплення» ринку і повернення інвестицій можливі лише в довго- чи середньостроковій перспективі. І навіть за найбільш ефективної організації виробництва є ризик того, що продукція не буде затребувана потенційними споживачами.

Обравши другий або третій спосіб, інноватор має можливість повернути витрачені на розроблення інновації інвестиції в короткостроковому періоді. Продаючи ліцензію, продуцент «віддає» частину ринку ліцензіатові, але отримує стабільний невеликий дохід у формі роялті, а також додаткові можливості для просування інновації, у тому числі й на нових ринках, за рахунок ліцензіата.

Повний продаж усіх прав на інновацію дає можливість отримати значний прибуток, порівняний із доходом від власного виробництва (залежно від значимості інновації), але інноватор буде змушений змінити сферу своєї діяльності, тому що прав на використання власних розробок у нього не залишиться.

Особливості організації процесу комерціалізації, а саме кількість і зміст його етапів, безпосередньо залежать від способів комерціалізації, тобто від того, яку частку займають продуценти інновацій у подальшій долі свого інноваційного продукту. Кількість і склад учасників також залежать від способів комерціалізації. У цілому всіх учасників процесу комерціалізації інноваційних продуктів можна розділити на категорії (рис. 2.16): продуценти і реципієнти інновацій, центри фінансування.

Таким чином, будучи найважливішим елементом інноваційних процесів, комерціалізація слугує однією з базових умов успішного впровадження результатів інноваційних процесів в аграній галузі.

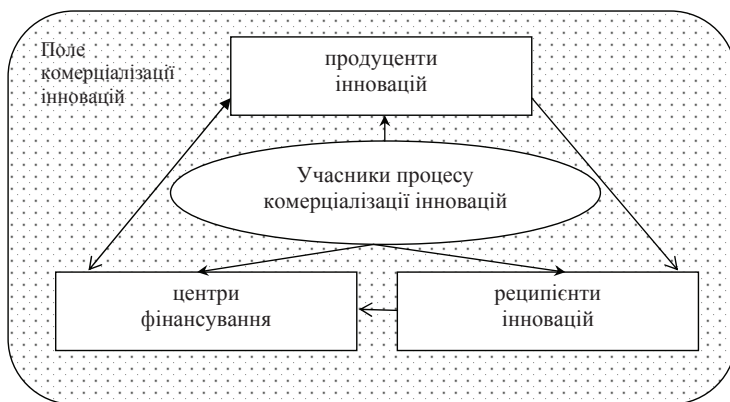

Рис. 2.16. Класифікація учасників процесу комерціалізації інновацій¹⁷⁸

Для ефективної комерціалізації інновацій їхнім продуцентам потрібно особливу увагу приділяти вибору способу комерціалізації (який, перш за все, залежить від фінансового стану розробника і наявних знань щодо процесу комерціалізації), що, у свою чергу, визначає кількість учасників та етапів процесу комерціалізації.

Інноватор, який може не тільки розробити інновацію, а й правильно профінансувати її реалізацію, здатний зберегти свою конкурентоспроможність і підвищити ефективність своєї діяльності або перерозподілити ризики з центром фінансування, отримає на виході менший, але більш гарантований прибуток чи змінімований збиток.

Отже, виважений обґрунтований вибір та успішна реалізація найбільш прийнятної із запропонованих моделей фінансування інноваційних процесів АПК дозволить подолати економічні проблеми суб'єктів аграрного комплексу, підвищити якість продуктів харчування, їхню конкурентоспроможність, забезпечити стабільне постачання населення вітчизняними продуктами харчування; задовольнити потреби населення в повноцінних продуктах харчування а також у продуктах спеціального призначення, збагачених вітамінами і біологічно активними речовинами; розширити асортимент виробів лікувально-дієтичного і профілактичного призначення; підвищити комплексність використання сировини тощо.

¹⁷⁸ Думанська І. Ю. Стартап як платформа для фінансування інноваційних процесів в АПК [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Приазовський економічний вісник. — 2018. — № 2 (07). — Режим доступу : <http://rev.kpu.zp.ua/vypusk-2-07>.

РОЗДІЛ 3 **СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ
ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
В АПК УКРАЇНИ**

3.1. ТЕНДЕНЦІЇ ТА СПЕЦИФІЧНІ РИСИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ

Актуальність розроблення та впровадження інновацій обумовлено також викликами, що стоять перед сучасним аграрним сектором України, а саме необхідністю реалізації реформ щодо технічного регулювання, гарантування продовольчої безпеки, пристосування українських регуляторних норм до відповідних міжнародних стандартів, налагодження співпраці й участі у програмах Європейського Союзу. Одним із викликів, що постає перед інноваційним розвитком аграрної галузі, є підвищення її ефективності та екологічності.

Аграрне виробництво підтримують в усьому світі, оскільки від стану його розвитку залежить у цілому як продовольча безпека держави, так і стабільність роботи похідної галузі аграріїв — харчової промисловості. Прогнози Організації Об'єднаних Націй свідчать про те, що чисельність населення планети до 2050 року збільшиться із 7,3 млрд чоловік до 9,7 млрд, що вимагатиме від сільськогосподарського сектору значного зростання обсягів виробництва¹⁷⁹. Підтримувати такі темпи зростання за рахунок екстенсивних заходів неможливо. Такі завдання вимагають інтенсифікації розвитку як технологічного, так і ресурсного факторів, що уможлиблюється лише через упровадження інновацій.

Агропромисловий комплекс є провідною галуззю України, на територію якої припадає приблизно 25 % чорноземів світу, а площа сільськогосподарських угідь становить 43 млн га (72 % від загальної площі країни); він формує 24 % випуску продукції та 18 % ВВП країни¹⁸⁰:

— продукція АПК 2015 року становила 38,2 % від товарного експорту, а це 14,6 млрд дол. США, при цьому майже половина (47,2 %) експорту вітчизняної агропромислової продукції спрямовувалася на країни Азії і майже третина (27,9 %) — на країни ЄС;

— Україна входить у сімку світових лідерів із виробництва зернових культур і соняшникової олії;

— сільське господарство є найбільш стабільно функціонуючим сектором економіки.

¹⁷⁹ Данілішин Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу — шлях в нікуди [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html.

¹⁸⁰ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Так, сільськогосподарське виробництво останні 10 років демонструвало в основному позитивну динаміку (за винятком кількох років, коли переважали негативні фактори впливу природно-кліматичних умов). Протягом 2013—2017 років випуск сільськогосподарської продукції зріс на 1 056 кг у розрахунку на одного жителя України, що становило 21,6 % приросту зазначеного показника¹⁸¹. Водночас Україна, на відміну від розвинених країн (США, Канади, країн ЄС), лише на третину використовує свій потужний природно-ресурсний потенціал. Про це свідчить наше відставання від розвинених країн за показниками ефективності вітчизняних сільськогосподарських виробників (низька врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тваринництва тощо)¹⁸².

Одним із показників інноваційної активності суб'єктів є динаміка створення нових виробів та технологій у галузі. У *табл. 3.1* наведено динаміку виконаних наукових і науково-технічних робіт у сільському господарстві протягом 2012—2017 років.

Таблиця 3.1

**Фінансування внутрішніх витрат
на виконання наукових і науково-технічних робіт в АПК
за джерелами фінансування за період 2012—2017 рр.,
тис. грн¹⁸³**

Роки	Джерела фінансування							
	Усього	Коштів бюджету		власних коштів	коштів організацій державного сектору	коштів організацій підприємницького сектору	коштів іноземних джерел	коштів інших джерел
		Усього	у т. ч. державного бюджету					
2012	548 111,2	453 902,5	453 698,3	67 299,1	3 134,7	18 997,2	2 325,6	2 452,1
2013	564 009,1	443 681,9	443 676,1	88 562,2	2 315,8	23 401,6	3 236,3	2 811,3
2014	647 005,3	514 275,8	512 734,4	95 781,2	2 316,2	31 339,5	1 370,7	1 921,9
2015	636 100,2	490 808,4	489 381,7	103 262	2 008,8	36 459,7	2 393,5	1 167,4
2016	590 817,1	451 140,6	451 140,6	80 948,5	5 648,3	45 539,6	5 020	1 029,1
2017	605 356,9	413 644	411 930	124 449	21 563,6	39 930,6	5 075,1	694,4

¹⁸¹ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

¹⁸² Зарубежный опыт государственной поддержки инновационных малых и средних предприятий [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://kfpp.ru/analytics/material/innovation.php>.

¹⁸³ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

В умовах трансформаційної економіки інноваційний процес виступає вагомим стимулятором ефективного розвитку агропромислового комплексу України. Слід звернути увагу на високий науковий потенціал АПК 2017 року: 132 організації, що виконують наукові та науково-технічні роботи (НТНТР) у сільському господарстві, належали до Академії аграрних наук, а це відповідає 30 % усіх організацій Академії наук, що займаються цим видом діяльності в Україні.

На жаль, 2017 року їхня чисельність зменшилась на 19 і у відсотковому співвідношенні становила 26,5 %. Зауважимо, що 2011 року із числа організацій, які виконують НТНТР у сільському господарстві, лише 47 не належали до Академії аграрних наук, а їхня частка в загальній структурі організацій у 2010—2017 рр. становила близько 14,0—14,7 %¹⁸⁴.

Аграрний сектор економіки України на сьогодні перебуває в досить тяжкому становищі, а головними причинами слугують дві головні його проблеми: недостатня фінансова підтримка і низький рівень інноваційного розвитку сільськогосподарських суб'єктів. Ефективне поєднання цих компонентів, на нашу думку, створює умови для стрімкого розвитку сільського господарства країни.

Інновації 2017 року впроваджували 88,5 % суб'єктів, які займалися інноваційною діяльністю, або 14,3 % обстежених суб'єктів АПК (рис. 3.1).

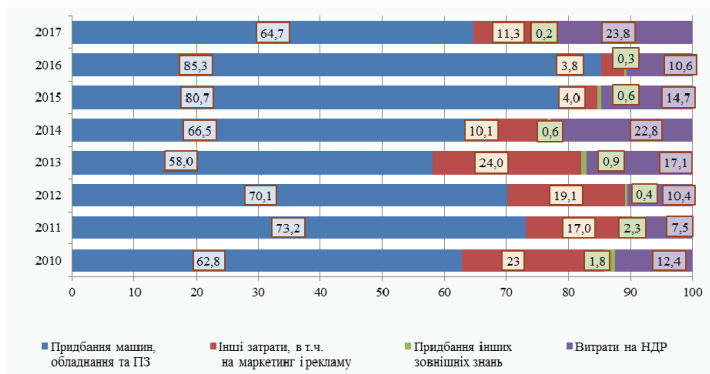

Рис. 3.1. Кількість суб'єктів, що впроваджували інновації (од.), та її питома вага у загальній кількості суб'єктів АПК (%)¹⁸⁵

¹⁸⁴ Офіційний сайт Національної академії аграрних наук України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://naas.gov.ua>.

¹⁸⁵ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

На інновації 2017 року суб'єкти витратили 9 117,54 млн грн, у т. ч. на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення — 5 898,84 млн грн, на внутрішні і зовнішні науково-дослідні розробки — 228,48 млн грн, на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) — 21,83 млн грн і на інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій (інші витрати), — 1 027,11 млн грн.

Динаміка виконання наукових і науково-технічних робіт у сільському господарстві протягом 2012—2017 років мала зростаючу динаміку. Так, загалом 2017 року було виконано на 1 756 робіт (або на 45,3 %) більше, ніж 2012-го, кількість нової техніки зменшилась на 34 од. (або на 64,2 %), ресурсощадних технологій зафіксовано на 410 одиниць менше (або на 43,8 %), кількість нових матеріалів зменшилась на 88 од. (або на 79,2 %), а от кількість нових сортів рослин та порід тварин збільшилась на 1 715 од. (майже в 3 рази), методів, теорій — зменшилось на 3 од. (або на 0,4 %).

Тобто враховуючи зменшення результатів майже за всіма напрямками наукових і науково-технічних робіт на тлі загального збільшення таких результатів майже удвічі, можемо припустити, що саме аграрний сектор, в якому зростання становило майже 300 %, переважно забезпечив позитивну динаміку зазначеного показника (рис. 3.2).

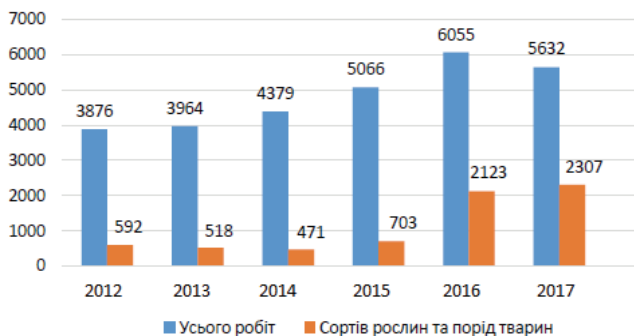

Рис. 3.2. Динаміка кількості виконаних наукових і науково-технічних робіт у сільському господарстві України, 2012—2017 роки¹⁸⁶

Наскільки стимулюється і визнається пріоритетною інноваційна діяльність, свідчать також обсяги капітальних інвестицій і їхня динаміка. Так, капітальні інвестиції в сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство протягом 2012—2017 років збільшились на 16 231,53 тис. грн

¹⁸⁶ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

(або на 189,5 %); сільське господарство, мисливство і надання пов'язаних із ними послуг у той самий час збільшилось на 88 823,05 тис. грн (або у 10,5 раза). Капітальні інвестиції в нематеріальні активи протягом 2012—2017 років, такі як права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо, збільшилися на 524,9 тис. грн (або на 14,4 %); на програмне забезпечення та бази даних — на 2 906,4 тис. грн (або на 85,3 %). У *табл. 3.2* наведено динаміку зазначених показників.

Таблиця 3.2

Капітальні інвестиції у матеріальні та нематеріальні активи в АПК,
тис. грн¹⁸⁷

Види ресурсів	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	8 564,2	8 976,0	37 182,3	58 525,1	24 795,7
Сільське господарство, мисливство і надання пов'язаних із ними послуг, з них:	8 422,2	8 782,1	36 369,7	56 829,0	97 245,2
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	3 655,9	5 631,5	2 974,3	12 457,8	4 180,8
програмне забезпечення і бази даних	3 409,1	3 477,6	3 207,3	4 808,4	6 315,5

Аналіз обсягів фінансування інноваційної діяльності в аграрному секторі України протягом 2012—2017 років (*табл. 3.3*) свідчить, що загальні обсяги фінансування протягом досліджуваного періоду збільшилися на 57 245,7 тис. грн (або на 10,4 %).

Фінансування за кошти бюджету скоротилося на 40 258,5 тис. грн (що становило 8,9 %), за власні кошти — збільшилось на 57 150,1 тис. грн (або на 84,9 %). Так само збільшилось на 2 749,5 тис. грн (або на 118,2 %) фінансування за кошти іноземних джерел.

Водночас бюджет залишається основним джерелом фінансування інноваційної діяльності, питома вага якого 2017 року становила майже 70 %.

Інформацію про фінансування інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій за кошти Державного бюджету 2017 року надали три головні розпорядники, а саме: Міністерство освіти і науки України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Національна академія аграрних наук України (2016-го — п'ять розпорядників).

¹⁸⁷ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Таблиця 3.3

**Кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт
у сільському господарстві за 2012—2017 роки¹⁸⁸**

Роки	Усього робіт	З них створення нових видів								
		Виробів			Технологій		Матеріалів	Сортів рослин та порід тварин	Методів, теорій	Інше
		Усього	у тому числі		Усього	з них ресурсозберігальних				
			тих, в яких використано винаходи	техніки						
2012	3876	292	69	53	936	576	111	592	767	1 178
2013	3964	333	75	40	847	487	135	518	853	-
2014	4379	224	75	99	734	384	71	471	822	2 057
2015	5066	311	87	150	773	379	49	703	946	2 284
2016	6055	187	17	109	600	298	34	2 123	1354	1 757
2017	5632	175	85	19	526	291	23	2 307	764	1 834

За даними головних розпорядників, загальний обсяг бюджетного фінансування інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій 2017 року становив 279 669,13 тис. грн проти 203 738,22 тис. грн — 2016-го. Зростання відбулося як у номінальних обсягах, так і у відсотках до ВВП — 0,0085 % ВВП у 2016 р. до 0,0094% ВВП у 2017 р. Фактичний розподіл обсягів фінансування інноваційної діяльності та діяльності із трансферу технологій у розрізі розпорядників бюджетних коштів відображено на рис. 3.3.

**Рис. 3.3. Структура фінансування інноваційної діяльності
головними розпорядниками бюджетних коштів 2017 року, %¹⁸⁹**

¹⁸⁸ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

¹⁸⁹ Офіційний сайт Національної академії аграрних наук України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://naas.gov.ua>.

Разом з тим аналіз даних Державної казначейської служби України свідчить, що 2017 року інноваційна діяльність провадилася більшою кількістю головних розпорядників (рис. 3.3) та у більшому обсязі — видатки спеціального фонду державного бюджету головних розпорядників бюджетних коштів на виконання наукових досліджень (рис. 3.4), підтримку розвитку наукової інфраструктури тощо становили понад 2 млрд грн. Особливо це стосується Національної академії медичних наук і Міністерства охорони здоров'я, які не надали інформації про провадження ними інноваційної діяльності, хоча, за даними Держказначейства, залучили разом понад 240 млн грн.

Рис. 3.4. Видатки спеціального фонду державного бюджету на виконання наукових досліджень, підтримку розвитку наукової інфраструктури тощо за розпорядниками бюджетних коштів, тис. грн¹⁹⁰

Фінансування стратегічних пріоритетів 2017 року в розмірі 259 129,71 тис. грн (92,7 % від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності) здійснювалося із загального (0,5 %) і спеціального (99,5 %) фондів (2016 року виключно за рахунок спеціального фонду).

¹⁹⁰ Офіційний сайт Національної академії аграрних наук України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://naas.gov.ua>.

Зокрема, 2017 року порівняно з 2016-м обсяги фінансування всіх трьох розпорядників коштів номінально збільшилися, з яких МОН — на 46,0 %, до 97 578,01 тис. грн; НААН — на 31,7 %, до 148 502 тис. грн; Мінприроди — на 2,9 %, до 13 049,70 тис. грн.

Найбільші обсяги фінансування (94,5 %) зазначеного виду припадають на НААН (54,1 % від загального обсягу фінансування цього виду за стратегічними пріоритетами) і МОН (40,4 %); (Мінприроди — 5,5 %). При цьому частка фінансування МОН у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності цього виду збільшилася на 3,9 в. п. порівняно з 2016 роком, водночас за двома іншими розпорядниками вона зменшилася: Мінприроди — на 1,4 в. п., НААН — на 1,3 в. п.

За даними Державного комітету статистики України¹⁹¹, наукоємність агропромислового виробництва України не перевищує 0,3 %, що в 10—20 разів менше від рівня високорозвинутих країн. За випуском продукції 3-й технологічний уклад в Україні в даний час становить майже 58 %, 4-й технологічний уклад — 38 %, і лише 4 % — 5-й технологічний уклад. З фінансування науково-технічних розробок ситуація така: майже 70 % становить нині 4-й і лише 2 % — 5-й технологічний уклад. За інноваційними витратами: 60 % становить 4-й уклад і 30 % — 3-й (тобто сумарно 90 %), а 5-й уклад в інноваційних витратах становить лише 8,6 %¹⁹².

У структурі інвестицій провідних країн Європи, США і Японії спостерігаються такі тенденції: скорочуються приватні інвестиції; зростає частка самофінансування в загальному обсязі коштів інвестування; збільшується бюджетне фінансування аграрної сфери, тобто розвинені держави, як суб'єкти інвестування, розглядають сільське господарство як перспективну сферу для інвестицій¹⁹³.

Окрім прямих економічних методів державного стимулювання, до заходів якого належать інструменти фінансово-бюджетної політики, фінансування НДДКР, освіти і підвищення кваліфікації в сільській місцевості, широко застосовуються адміністративні методи. Вони включають державні програми, директивне планування, інструменти зовнішньоторговельної політики і спрямовані на підвищення ефективності державного регулювання агросфери.

¹⁹¹ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

¹⁹² Демчишак Н. Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні : монографія / Н. Б. Демчишак. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. — С. 421.

¹⁹³ Зарубежный опыт государственной поддержки инновационных малых и средних предприятий [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://kfpp.ru/analytics/material/innovation.php>.

До непрямих заходів державного регулювання сільського господарства відносять інструменти цінової та податкової політики (держзакупівлі, гарантовані закупівельні ціни на основні види сільськогосподарської продукції, преференції в оподаткуванні); інструменти фінансово-кредитної та зовнішньоторговельної політики (пільгове кредитування, компенсація витрат сільгоспвиробників із придбання засобів виробництва шляхом надання субсидій на придбання добрив, отрутохімікатів і кормів). Серед розглянутих заходів превалюють заходи непрямого державного регулювання¹⁹⁴.

Вартим уваги є досвід зарубіжних країн, де сільське господарство належить до пріоритетних галузей економіки, і, виходячи з цього, держава в тій чи іншій формі субсидує сільськогосподарське виробництво¹⁹⁵. Серед найбільш ефективних державних методів підтримки інноваційної діяльності в інших країнах можна виділити такі:

— державні програми фінансової та технічної підтримки інноваційних суб'єктів малого і середнього бізнесу, що виконують НДДКР за тематикою урядових організацій (США, Японія, Великобританія, Індія, Китай); створення фондів упровадження інновацій з урахуванням можливого комерційного ризику (Великобританія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди);

— пряме фінансування (субсидії, позики), які сягають 50 % витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США та інші); цільові дотації на науково-дослідні розробки (практично у всіх розвинених країнах); надання позик, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); безоплатні позики на покриття 50 % витрат на впровадження нововведень (Німеччина);

— зниження державних мит для індивідуальних винахідників і подання їм податкових пільг (Австрія, Німеччина, США, Японія та ін.), а також створення спеціальної інфраструктури для їх підтримки та економічного страхування (Японія); відстрочення сплати мит або звільнення від них, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія); безплатні послуги патентних повірених за заявками індивідуальних

¹⁹⁴ Думанська І. Ю. Сучасний стан та тенденції фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК / І. Ю. Думанська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2018. — № 20. — С. 155. — (Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство).

¹⁹⁵ Думанська І. Ю. Оптимізація видатків держави для фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК / І. Ю. Думанська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2018. — Т. 1. — № 3. — С. 103.

винахідників, звільнення від сплати мит (Нідерланди, Німеччина, Японія, Індія);

— полегшення оподаткування для суб'єктів, що діють в інноваційній сфері, у т. ч. виключення з оподаткування витрат на НДДКР, пільгове оподаткування університетів і НДІ (США, Великобританія, Індія, Китай, Японія);

— законодавче забезпечення захисту інтелектуальної власності та авторських прав (у всіх розвинених країнах і країнах, що розвиваються);

— створення потужних державних організацій (корпорацій, агентств), що забезпечують усебічну науково-технічну, фінансову і виробничу підтримку інноваційних МСП (США, Японія, Індія, Китай); мережі наукових парків, бізнес-інкубаторів і зон технологічного розвитку (у всіх розвинених країнах і країнах, що розвиваються);

— інформаційно-пошукові спеціалізовані сайти за прогресивними технологіями та інноваційними розробками, що дозволяють зацікавленим суб'єктам швидко знайти потрібні технічні рішення і можливих партнерів¹⁹⁶.

Стимулювання і створення сприятливих умов для інноваційної діяльності у сфері АПК є важливим завданням у процесі розбудови ефективної національної інноваційної системи, що передбачає реалізацію цілої низки заходів. Серед таких заходів мають бути такі, як розвиток інфраструктури шляхом створення державних суб'єктів, які забезпечують усебічну підтримку інновацій; організація науково-дослідних інститутів, лабораторій і центрів, які оснащені обладнанням для проведення дослідів, а також забезпечені професіоналами для проведення консультацій щодо подання патентних заявок за інноваційними продуктами.

Важливими є організація і проведення регулярних виставок і ярмарків у різних містах країни з демонстрацією найбільш ефективних інноваційних розробок з метою здійснення ділових контактів з можливими інвесторами, виробниками і споживачами розроблених нових продуктів і послуг. Це дозволить прискорити просування багатьох інноваційних проектів і забезпечити їхню подальшу успішну комерціалізацію. Створення венчурних центрів підтримки МСП із надання спеціалізованих послуг з відбору перспективних інноваційних проектів і їхні експертизи, патентування, юридичного і технічного консультування з питань венчурної практики.

¹⁹⁶ Бернякова Е. В. Международный опыт государственной помощи сельскому хозяйству / Е. В. Бернякова // Вестник Удмуртского университета. — 2011. — № 10. — С. 12.

Аналіз показників інноваційної активності суб'єктів агросектору України демонструє значне зростання активності в підготовці таких результатів наукових і науково-технічних робіт, як нові породи тварин і сорти рослин, а також про збільшення їхньої питомої ваги в результатах наукових та науково-технічних робіт із промисловості. Збільшується фінансування інноваційної діяльності в агросекторі України за рахунок власних коштів, хоча кошти держбюджету залишаються основним джерелом такого фінансування.

Досвід більшості держав з активізації інноваційної діяльності у сфері АПК демонструє, що потрібно вводити системну підтримку з боку держави в усіх процесах, які стосуються модернізації національної економіки. Доцільним є розроблення комплексу законодавчих пропозицій для супроводження цільових програм та організаційних заходів, спрямованих на розбудову національної інфраструктури підтримки інноваційної діяльності в нашій країні. Їх реалізація може стати запорукою прискорення інноваційної діяльності у сфері сільського господарства.

3.2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРОСТРУКТУРАХ

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року визначає, що аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, є системоутворювальним у національній економіці, формує засади збереження суверенності держави — продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки і формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій¹⁹⁷. З огляду на стратегічну важливість галузі розв'язання проблем її фінансового забезпечення здійснюється через призму державної підтримки.

Державна підтримка сільського господарства в Україні охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію процент-

¹⁹⁷ Думанська І. Ю. Стратегія поведінки України на міжнародному ринку інновацій / І. Ю. Думанська // Вісник Одеського національного університету. — 2014. — Т. 19. — № 2/2. — С. 63.

них ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом тощо. Поряд з тим описаний комплекс заходів за сучасних умов не забезпечує належне фінансування АПК, оскільки не досягнуто визначених пріоритетів у відтворенні сільськогосподарського виробництва, збереження комплексу розвитку сільських територій, існують проблеми в задоволенні потреб населення у якісних та доступних продуктах харчування¹⁹⁸.

Зазначені деструктиви вказують на потребу зміщення орієнтирів з елементарного фінансування сільськогосподарського виробництва на фінансове забезпечення інноваційних процесів в АПК з метою трансформації аграрного сектору України зі збиткового у прибутковий.

З огляду на багатофункціональність аграрного сектору економіки оцінка ефективності підтримки його розвитку державою повинна охоплювати широкий спектр критеріїв, методів і показників. Вітчизняна методика передбачає використання з цією метою абсолютних та відносних показників бюджетного фінансування аграрної галузі: обсягів бюджетної підтримки у відсотках до ВВП, видаткової частини бюджету або вартості виробленої продукції певного виду; частки витрат на відтворення в галузі і структури витрат виробництва тощо.

Однак слід ураховувати, що державна підтримка здійснюється не лише через пряме бюджетне фінансування, а й позабюджетні заходи регулювання — заходи економічної політики, які не вимагають фінансових засобів державного або місцевих бюджетів для забезпечення розвитку галузі. У результаті здійснення таких заходів фермери в економічно розвинених країнах отримують за свою продукцію приблизно в 1,5 раза більше, ніж би вони отримували за вільної конкуренції на світовому ринку. Пряма підтримка сільськогосподарських товаровиробників становить близько 1/3 від одержуваних ними доходів, однак із загального обсягу підтримки сільського господарства на частку бюджету припадає дещо більше ніж 1/2, решта забезпечується заходами захисту ринку¹⁹⁹.

Тому об'єктивна характеристика рівня державної підтримки аграрного виробництва забезпечується використанням узагальнюючих показників, які включають оцінку широкого кола заходів: державне ціноутворення,

¹⁹⁸ Думанська І. Ю. Система державної підтримки у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в АПК / І. Ю. Думанська // Збірник тез XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми та перспективи трансформації міжнародних економічних відносин і світового господарства», 20—21 квітня 2018 року. — Харків : ХНУ, 2018. — С. 70.

¹⁹⁹ Трач Н. Д. Державна підтримка як чинник забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс] / Н. Д. Трач // Економічний блок досліджень. — 2013. — № 31. — Режим доступу : <http://sophus.at.ua>.

розвиток ринкової інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності продукції галузі та сприяння її інноваційному поступу, розвитку аграрної науки й освіти тощо, а також пряме фінансування товаровиробників.

Світовий досвід пропонує два методологічні підходи до дослідження ефективності впровадження регуляторних заходів державної підтримки аграрного сектору економіки: з позиції Світової організації торгівлі (СОТ) та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Відповідно до першого методологічного підходу, заходи внутрішньої підтримки поділяють на ті, що «спотворюють» виробництво і торгівлю сільськогосподарською та продовольчою продукцією, тобто впливають на умови світової торгівлі (заходи «жовтої скриньки»), і ті, що не чинять такого впливу (заходи «зеленої скриньки»). Оцінювання внутрішньої державної підтримки в рамках «жовтої скриньки» здійснюється на основі агрегованого виміру підтримки (AMS) — «річного рівня підтримки у грошовому еквіваленті, яка надається на певний сільськогосподарський товар на користь виробників сільськогосподарського товару, або підтримку, не пов'язану з конкретним товаром, а призначена для виробників сільськогосподарської продукції взагалі, за винятком підтримки, яка надається за програмами, що визначаються як такі, що звільнені від зобов'язань зі зменшення підтримки»²⁰⁰.

Згідно з домовленостями зі СОТ, сукупний вимір такої підтримки в Україні не повинен перевищувати 3 млрд 43 млн грн, при цьому додатково на «жовті» програми може витратитись до 5 % від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства і до 5 % від річної вартості щодо кожного окремого продукту щорічно. Методологічні підходи, використовувані ОЕСР, передбачають комплексну кількісну оцінку ефективності державної підтримки аграрної сфери за окремими складовими: аграрним виробництвом, аграрною інфраструктурою і споживачами продукції. Найбільш узагальнюючим індикатором за методикою ОЕСР є показник сукупної підтримки аграрної сфери (TSE — Total Support Estimate), за допомогою якого визначається сума трансферів, що їх отримує сільське господарство від платників податків і споживачів, за винятком надходжень від імпортного мита, у результаті політики підтримки галузі²⁰¹.

²⁰⁰ Калетнік Г. М. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників / Г. М. Калетнік, Н. В. Пришляк // Економіка АПК. — 2010. — № 8. — С. 53.

²⁰¹ Конєва І. І. Державна фінансова підтримка підприємств АПК: стан та стратегія розвитку / І. І. Конєва // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2016. — Вип. 14. — С. 107.

Дослідження динаміки цього показника в Україні засвідчило наявність значних коливань його значень, причиною яких стала непослідовна політика регулювання аграрної сфери (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Динаміка показників сукупної підтримки сільського господарства^{202, 203}

Рік	Україна		ЄС	
	млн євро	у % до ВВП	млн євро	у % до ВВП
2004	121,95	0,36	108 005,42	1,23
2005	852,73	2,01	105 726,79	1,16
2006	176,73	0,39	114 072,5	1,21
2007	247,03	0,56	113 471,75	1,18
2008	616,48	1,18	127 549,41	1,21
2009	2 125,78	3,07	119 114,26	1,08
2010	2 298,16	2,68	115 222,85	0,99
2011	1 087,23	1,04	106 886,33	0,86
2012	1 018,07	0,83	113 473,12	0,91
2013	1 615,23	1,91	101 751,93	0,86
2014	1 999,66	1,94	94 858,27	0,77
2015	-50,02	-0,04	93 990,65	0,74
2016	1 038,2	0,76	98 688,71	0,76
2017	-556,43	-0,41	106 434,09	0,82

У країнах Європейського Союзу обсяги трансферів сільському господарству мають загальну тенденцію до зниження, таку саму динаміку показує частка сукупної підтримки у ВВП. В Україні ж, хоча частка сільського господарства й вища, ніж у порівнюваних країнах, рівень сукупної підтримки галузі за останні п'ять років набуває низьких (найчастіше від'ємних) значень. Негативне значення відсотка TSE у ВВП означає перевищення світових цін на сільськогосподарську продукцію над внутрішніми, що спричинено неефективністю впроваджуваних непрямих регуляторних заходів у галузі²⁰⁴.

Державна фінансова підтримка розвитку агропромислового комплексу в Україні здійснюється за такими формами: непрямая державна підтримка

²⁰² Стратегія розвитку аграрного сектора «3+5» [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.

²⁰³ Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

²⁰⁴ Калетнік Г. М. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників / Г. М. Калетнік, Н. В. Пришляк // Економіка АПК. — 2010. — № 8. — С. 54.

(надання податкових пільг); пряма державна підтримка (бюджетні асигнування, бюджетні позики).

Основними напрямками державної підтримки АПК за рахунок коштів державного бюджету є:

— пряма бюджетна підтримка сільськогосподарських товаровиробників у формі субсидій, дотацій, компенсацій, де кошти спрямовувалися суміжним галузям, а також на підвищення платоспроможності товаровиробників і поліпшення їхньої інвестиційної привабливості;

— підтримка короткострокового грошового кредитування сезонних витрат товаровиробників АПК на пільгових умовах;

— державна підтримка забезпечення суб'єктів та організацій агропромислового комплексу машинобудівною продукцією на базі довгострокової оренди (лізингу);

— спеціалізована державна підтримка з окремих напрямів: розвитку фермерства, створення сезонних запасів запасних частин, централізованих фондів насіння й ветеринарних препаратів тощо;

— державне безповоротне фінансування капітальних вкладень в АПК, а також інвестицій у межах централізованих і децентралізованих цільових програм;

— безповоротне фінансування інвестицій у межах цільових програм, що проводяться на конкурсній основі, а також надання державних гарантій щодо залучених інвестиційних кредитів;

— фінансування розвитку системи аграрної освіти і науки²⁰⁵.

На початку аграрних реформ метою підтримки було створення передумов для роздержавлення і приватизації землі та майна сільськогосподарських суб'єктів. Коли галузь стала хронічно збитковою, через брак коштів були запроваджені механізми надання податкових преференцій.

У посткризовий період ці методи розвивалися паралельно і пряма підтримка передбачала надання виробничих дотацій товаровиробникам, кредитування витрат аграрного сектору, субсидії на придбання ресурсів та технічне переоснащення, цінове регулювання, а непряма підтримка здійснювалася через фіскальне стимулювання за рахунок спеціальних режимів оподаткування галузі і до 2016 року стала домінуючою.

Однак під тиском зовнішніх і внутрішніх факторів ухваленим Держбюджетом на 2017 рік було сформовано відносно новий механізм

---

²⁰⁵ Гмиря В. П. Державна підтримка фінансування аграрного виробництва України [Електронний ресурс] / В. П. Гмиря // Економіка і управління підприємствами. — 2016. — № 3 (23). — Режим доступу : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua>.

підтримки АПК, який суттєво обмежив дію непрямого фінансування і регламентував на 2017—2021 рр. щорічний обсяг коштів Держбюджету на підтримку сільськогосподарських товаровиробників не менше ніж від 1 % випуску продукції в АПК. За основу було взято рівень аграрного виробництва 2015 року та закріплено на рівні 5,5 млрд грн бюджетних коштів²⁰⁶.

Цю тенденцію частково «успадкував» Держбюджет на 2018 рік. Власне, у проєкті Державного бюджету на 2018 рік на Міністерство аграрної політики і продовольства (далі — МАПіП) передбачено 12,456 млрд грн видатків, які на 94 % плануються фінансувати із загального фонду (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Динаміка видатків на МАПіП у Зведеному бюджеті України
на 2013—2018 рр., млрд грн**^{207, 208}

Показники	2013 факт	2014 факт	2015 факт	2016 факт	2017 факт	2018 проєкт	Відхилення у %	
							2018 р. до 2016 р.	2018 р. до 2017 р.
Усього видатків, у т. ч.:	7,194	5,501	2,188	2,171	9,572	12,456	573,7	130,1
загальний фонд	4,175	3,359	1,613	1,691	5,565	11,770	696,0	211,5
частка видатків у видатках ДБ, %	58,0	61,1	73,7	77,9	58,1	94,5	16,6	36,4
спеціальний фонд	3,018	2,142	0,511	0,498	4,006	0,686	137,58	17,1
частка видатків у видатках ДБ, %	1,78	1,28	0,37	0,32	1,20	1,31	0,99	0,11
Видатки апарату, у т. ч.:	3,613	2,637	0,526	0,596	5,820	6,822	1 144,6	117,2
загальний фонд	1,669	1,487	0,450	0,504	2,360	6,658	1 321,0	282,1
спеціальний фонд	1,944	1,150	0,076	0,092	3,461	0,163	177,2	4,7
Кредитування	0,623	0,021	0,381	0,087	0,842	0,941	1081,6	111,8

Крім основного фінансування, передбачається виділити 0,941 млрд грн коштів кредитування на поворотній основі (без урахування коштів, що протягом року будуть повернені суб'єктами господарювання), і загалом

²⁰⁶ Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

²⁰⁷ Стратегія розвитку аграрного сектору «3+5» [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.

²⁰⁸ Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

прямі видатки у проекті Держбюджету 2018 року на МАПіП сягають 13,397 млрд грн, що на 22 % вище від рівня 2017 року.

У переліку бюджетних програм підтримки розвитку аграрного сектору 2018 року збережено й інші, чинні раніше програми, а також заявлено нову — «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» як основу для розвитку сільських територій (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Видатки на бюджетні програми розвитку АПК України
на 2013—2018 рр., млрд грн**^{209, 210}

Програма	Код	2015 факт	2016 факт	2017 факт	2018 проект	Відхилення у %	
						2018 р. до 2016 р.	2018 р. до 2017 р.
Фінансова підтримка заходів шляхом здешевлення кредитів	2801030	0,291	0,280	0,300	0,066	23,6	22,0
Фінансова підтримка заходів в АПК	2801180	-	-	0,060	0,005	-	8,3
Витрати Аграрного фонду	2801250	0,040	0,088	0,167	0,181	205,7	108,4
Підтримка садівництва	2801350	-	-	0,075	-	-	-
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	2801230	-	-	-	1,000	-	-
Підтримка тваринництва	2801450	0,040	0,030	0,170	2,300	76,7	13,5
Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників	2801580	-	-	4,774	2,945	-	61,7
Усього підтримки сільському господарству		0,371	0,398	5,546	6,497	16,3	117,1
Інші заходи, усього		0,155	0,198	0,274	0,325	164,1	118,6
наукові дослідження	2801050	0,086	0,099	0,125	0,132	133,3	105,6
Разом	2801000	0,526	0,596	5,820	6,822	11,4	117,2

За наведеними даними, 2018 року пряма бюджетна підтримка АПК становитиме 6,5 млрд грн, з яких найвагомішими є такі видатки:

— фінансова підтримка товаровиробників АПК — 2,9 млрд грн (45%), з яких 2 млрд грн (70%) буде направлено на бюджетні дотації, а майже 1 млрд грн на здешевлення вітчизняної сільськогосподарської техніки;

— підтримка тваринництва, на яку передбачено 2,3 млрд грн (35 %), зокрема на часткове відшкодування вартості: будівництва і реконструкції

²⁰⁹ Стратегія розвитку аграрного сектору «3+5» [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.

²¹⁰ Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

тваринницьких ферм і комплексів та доїльних залів; закуплених для подальшого відтворення телиць, нетелей, корів вітчизняного походження і племінних телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного напрямку продуктивності, племінних свинок та кнурців, племінних вівцематок; баранів, ярок; здешевлення відсотків за кредитами на будівництво, реконструкцію тваринницьких ферм і комплексів та доїльних залів. Обсяг фінансування у 23,5 раза перевищує план 2017 року та у 76,7 раза фактичне виконання програми 2016-го;

— фінансова підтримка розвитку фермерських господарств — 1 млрд грн (15 %), яку передбачається використати на підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств та їхніх кооперативних об'єднань у рівних пропорціях²¹¹.

На 2018 рік збережено функціонування механізму часткової компенсації суб'єктам АПК відсоткової ставки за банківськими кредитами, але значно нижче від обсягів попередніх років — лише 23 %.

Предбачені видатки за бюджетною програмою «Витрати Аграрного фонду», пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду, у сумі 52,2 млн грн зі спеціального фонду, що ідентично бюджету на 2017 рік, а за бюджетною програмою «Організація і регулювання діяльності установ у системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду» передбачено видатки державного бюджету в сумі 128,4 млн грн, зокрема за рахунок загального фонду — 86,4 млн грн.

На закупівлю насіння для формування державного резервного насінневого фонду фінансовою підтримкою становитиме 5 тис. грн за рахунок спеціального фонду державного бюджету.

На розвиток науки і дослідження передбачена сума 132,645 млн грн, з них 58 % із загального фонду. Немає запланованої 2017 року бюджетної програми «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними», на яку за півроку так і не було виділено фінансування.

А 2018 року планується продовження програми підтримки фермерських господарств за бюджетною програмою «Надання кредитів фермерським господарствам» в обсязі 43,1 млн грн (проти запланованих 65 млн грн 2017-го).

²¹¹ Павлова Г. Є. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектора економіки [Електронний ресурс] / Г. Є. Павлова // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 11. — Режим доступу : <http://www.investplan.com.ua>.

Збережено також програму надання кредитів для здійснення операцій фінансового лізингу за рахунок коштів спеціального фонду за програмою «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» в обсязі 3,82 млрд грн. Заплановано надання кредитів за бюджетною програмою «Формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду», а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників за рахунок спеціального фонду в сумі 894 млн грн, що дозволить проводити заходи із забезпечення стабільної цінової ситуації на організованому аграрному ринку²¹².

Отже, Держбюджет на 2018 рік у частині аграрних програм є спадкоємцем більшості чинних напрямів. Зважаючи на те, що загальне виконання видатків по апарату МАПіП України за перше півріччя становить 20,68 %, а за відповідний період 2016 року — 24 %, то загалом державна підтримка за сезонністю фінансування перебуває в рамках тенденцій попередніх періодів.

У виконанні основної програми 2017 року є певні особливості — відбулось масове блокування реєстрації податкових накладних, база виплати для аграрних суб'єктів виявилась заниженою через порядки ведення реєстру, розподілу дотацій і обміну інформацією між ДФС і казначейством. Тому станом на вересень 2017 року, за даними МАПіП, виплачено 2,315 млрд грн компенсації для 828 виробників, що становить 95 % від помісячного розпису фінансування на дев'ять місяців, тобто дотації виплачують за планом.

Але 41 %, а це 0,942 млрд грн, від усіх виплачених дотацій із початку року, за даними Держказначейства, отримав «Миронівський хлібопродукт». Друге місце в державній підтримці займає ГК «Укрлендфармінг», яким виплачено 0,236 млрд грн (10 %). При цьому дотримано вимог, відповідно до яких щомісячний розмір бюджетної дотації для товаровиробників у сфері птахівництва не може перевищувати 50 % виділених асигнувань на бюджетну дотацію в поточному місяці. Тобто практично державну допомогу аграрії не одержали. Хоч чинний механізм розподілу бюджетних коштів «виключає людський фактор», цього виявилось недостатнім для логічності та ефективності. Тому реалізована за перше півріччя 2017 року підтримка аграрного сектору свідчить, що новий механізм не позбувся вад попередніх і набув власних, які зводять нанівець заявлені зусилля державної політики.

²¹² Про Державний бюджет України на 2018 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

Проведений аналіз динаміки змін показників фінансової підтримки АПК України (Міністерство аграрної політики та продовольства) підтверджує те, що фінансова підтримка АПК 2017 року в порівнянні з 2012 роком зменшилась на 3,1 млрд грн, проте в порівнянні з двома останніми роками (2015 і 2016 рр.) прослідковувалась тенденція до збільшення. Показник 2017 року в порівнянні із 2015-м збільшився на 3,8 млрд грн, із 2016 року — на 3,9 млрд грн.

Однак виявлене зростання підтримки АПК не є позитивним результатом, ураховуючи те, що значення відсотка до загального обсягу видатків 2017 року становить 0,7 %, 2016-го — 0,25 %, 2015-го — 0,3 %. А згідно із законодавством нашої держави питома вага видатків державної підтримки АПК має становити не менше ніж 5 % від видаткової частини Державного бюджету. Реальні обсяги фінансування не досягають задекларованих показників²¹³.

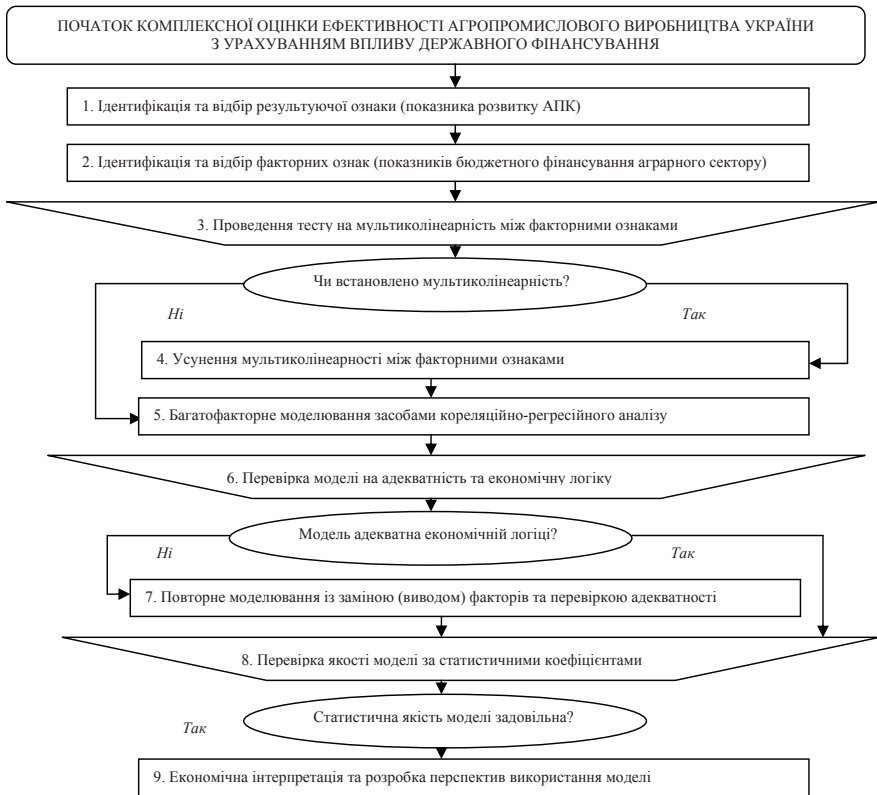
Ефективність аграрного сектору національної економіки України наперед відображає річна динаміка його результатів. Такими результатами є як абсолютні показники в натуральних і грошових одиницях (наприклад обсяг виробництва сільськогосподарської продукції, валова продукція сільського господарства, фінансовий результат аграрних суб'єктів тощо), так і відносні (рентабельність сільськогосподарського виробництва, продуктивність праці, капіталовіддача тощо).

Зрозуміло, що головна мета державної аграрної політики полягає у забезпеченні та підвищенні ефективності аграрного сектору, а для її реалізації потрібне фінансування. Тому доцільно при розробленні напрямів забезпечення ефективності фінансування аграрного сектору економіки дослідити сукупний вплив динаміки, рівня виконання і структури бюджетних видатків Міністерства аграрної політики та продовольства України на результати розвитку аграрного сектору національної економіки.

Державне фінансування аграрного сектору національної економіки України є важливим фактором економічного зростання АПК. Дослідження можливості розроблення основних напрямів забезпечення ефективності фінансування аграрного сектору економіки України доцільно розпочати з багатофакторного моделювання в системі комплексної оцінки, за алгоритмом, що передбачає наявність певної етапності дій (рис. 3.5).

---

²¹³ Стратегія розвитку аграрного сектору «3+5» [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.

Рис. 3.5. Алгоритм комплексної оцінки та моделювання ефективності АПК з урахуванням впливу державного фінансування

Примітка. Доопрацьовано автором за²¹⁴.

Для реалізації першого етапу алгоритму комплексної оцінки та моделювання ефективності аграрного сектору національної економіки, з урахуванням впливу державного фінансування, результативними ознаками візьмемо валову продукцію сільського господарства у постійних цінах 2017 року, млрд грн (Y_1); продуктивність праці в сільськогосподарських суб'єктах на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2017 року, тис. грн (Y_2); фінансовий результат (сальдо)

²¹⁴ Радченко О. Д. Методологічне забезпечення оцінки ефективності бюджетної підтримки аграрного сектору / О. Д. Радченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит : [науково-методичний журнал]. — 2013. — № 1. — С. 209.

суб'єкт АПК до оподаткування, крім бюджетних установ, млрд грн (Y_3); рентабельність сільськогосподарського виробництва, % (Y_4) (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Зведені показники ефективності розвитку аграрного сектору національної економіки України (результуючі ознаки моделювання)

Найменування показника	Значення показника за роками											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Валова продукція сільського господарства, млрд грн (Y_1)	168,4	149,9	179,4	179,6	184,1	172,1	201,6	197,9	194,9	233,7	223,3	252,9
Продуктивність праці в аграрних підприємствах, тис. грн (Y_2)	40,7	38,0	63,4	72,6	83,9	88,6	127,4	131,3	132,7	165,2	159,7	201,2
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств АПК, млрд грн (Y_3)	-0,25	0,77	2,77	3,70	2,73	7,62	6,04	7,90	17,29	25,57	27,21	16,01
Рентабельність сільськогосподарського виробництва, % (Y_4)	4,9	12,6	8,1	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	21,1	27,0	20,5	11,2

Факторними ознаками, які доцільно ввести в модель, будуть такі:

— обсяг фактичних сукупних видатків загального і спеціального фондів на фінансування Міністерства аграрної політики України, млн грн (X_1);

— питома вага фактичних сукупних видатків загального і спеціального фондів на фінансування Міністерства аграрної політики України у бюджеті, % (X_2);

— рівень фактичного виконання видатків загального і спеціального фондів на фінансування Міністерства аграрної політики України, % (X_3);

— частка загального фонду у видатках на фінансування Міністерства аграрної політики України, % (X_4);

— обсяг фактичних сукупних видатків загального і спеціального фондів на фінансування Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України, млн грн (X_5);

— рівень фактичного виконання видатків загального і спеціального фондів на фінансування Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України, % (X_6);

— частка загального фонду у видатках на фінансування Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України, % (X_7);

— обсяг фактичних сукуп видатків загального і спеціального фондів на фінансування розробок найважливіших новітніх технологій у сфері розвитку агропромислового комплексу, фінансова підтримка підготовки наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації, млн грн (X_8);

— питома вага фактичних сукупних видатків загального і спеціального фондів на фінансування розробок найважливіших новітніх технологій у сфері розвитку агропромислового комплексу, фінансова підтримка підготовки наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації в сукупних видатках на фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України, % (X_9).

Потрібні статистичні дані за факторними ознаками зведемо в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Зведені показники бюджетного фінансування аграрного сектору національної економіки України (факторні ознаки моделювання)^{215, 216}

Найменування показника	Значення показника за роками											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Фінансування Мінагрополітики, млн грн (X_1)	1397,8	2718,5	2953,2	4990,4	6679,1	8008	9677,6	6353,1	7339,6	8011,8	8005,5	7193,4
Частка фінансування Мінагрополітики у видатках Зведеного бюджету, % (X_2)	0,83	1,81	1,65	2,78	3,63	4,65	4,8	3,21	3,77	3,43	3,59	2,84
Рівень виконання видатків на фінансування Мінагрополітики, % (X_3)	74,64	95,78	88,21	93,44	92,37	96,12	78,87	91,02	93,97	82,56	96,78	82,62

²¹⁵ Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>.

²¹⁶ Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Найменування показника	Значення показника за роками											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Частка загального фонду у видатках на фінансування Мінагрополітики, % (X_4)	62,33	73	79,39	76,79	81,22	82,9	72,12	65,84	48,37	64,48	62,91	58,04
Фінансування Апарату Мінагрополітики, % (X_5)	959,8	2084,2	2247	4017,8	5410,1	6671	7878,9	4388,1	4976,8	4329,5	4294,3	3613,3
Рівень виконання видатків на фінансування Апарату Мінагрополітики, % (X_6)	61,11	95,94	86,72	92,93	92,67	96,06	75,84	89,59	93,09	77,43	103,99	77,14
Частка загального фонду у видатках на Апарат Мінагрополітики, % (X_7)	52,2	75,2	84,74	79,52	86,74	86,17	73,16	66,62	40,82	68,83	60,46	46,19
Фінансування розробок у сфері розвитку АПК, млн грн (X_8)	1,7	3,4	6,3	44	45,1	21,5	54,9	19,8	10,5	19,4	177,1	128,5
Фінансування розробок у сфері розвитку АПК у % до фінансування Мінагрополітики (X_9)	0,12	0,13	0,21	0,88	0,68	0,27	0,57	0,31	0,14	0,24	2,21	1,79

Наступний етап алгоритму комплексної оцінки та моделювання ефективності аграрного сектору національної економіки з урахуванням впливу державного фінансування стосується розпізнавання та усунення мультиколінеарності між факторними ознаками. Як уже зазначалося, необхідно побудувати матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.9).

У таблиці напівжирним шрифтом виділено парні коефіцієнти кореляції між тими факторами, між якими точно присутня мультиколінеарність. Це пари факторів $X_1 X_2$, $X_1 X_5$, $X_2 X_5$, $X_3 X_6$, $X_4 X_7$, $X_8 X_9$. При моделюванні обов'язково слід урахувати цю взаємодію і ввести в модель лише один із наведених пар факторних ознак. Також з урахуванням цих вимог зрозуміло, що максимальна кількість факторів, яку можна ввести в модель, — чотири.

Таблиця 3.9

Матриця парних коефіцієнтів кореляції між факторними ознаками

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9
X_1	1								
X_2	0,9452	1							
X_3	0,1135	0,2685	1						
X_4	-0,1277	0,0731	0,2352	1					
X_5	0,8892	0,9735	0,1601	0,1842	1				
X_6	0,2345	0,3615	0,9773	0,2400	0,2547	1			
X_7	-0,0507	0,1443	0,3060	0,9710	0,2360	0,3238	1		
X_8	0,4599	0,2777	0,1200	-0,2234	0,1830	0,2563	-0,2678	1	
X_9	0,3677	0,1868	0,1403	-0,1905	0,0967	0,2600	-0,2477	0,9864	1

Узагальнено багатфакторна кореляційно-регресійна модель характеризується рівнянням регресії:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n, \quad (3.1)$$

де Y — результуюча ознака;

$X_1, X_2, \dots, X_n$ — факторні ознаки;

β_0 — константа, яка зводить одиниці вимірювання факторних ознак до одиниць вимірювання результуючої ознаки;

$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ — коефіцієнти регресії (параметри моделі).

У результаті реалізації усіх етапів алгоритму комплексної оцінки та моделювання ефективності аграрного сектору національної економіки з урахуванням впливу державного фінансування одержано чотири багатфакторні моделі, параметри яких і статистичні коефіцієнти зведено у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Зведені дані значень параметрів багатфакторних моделей ефективності розвитку аграрного сектору економіки з урахуванням державного фінансування

Позначення результату	Y-перетин	Позначення фактору					R	R ²	t	F
		X_1	X_4	X_6	X_7	X_8				
Y_1	200,2	0,005	-	-	-0,650	0,205	0,821	0,674	4,07	5,51
Y_2	110,0	0,013	-	-	-1,298	0,240	0,903	0,815	5,94	11,77
Y_3	18,4	0,001	-0,452	0,133	-	0,042	0,839	0,704	4,08	4,15
Y_4	-	0,001	-0,220	0,227	-	-	0,940	0,884	7,83	22,97

Дані, наведені в *табл. 3.10*, свідчать про задовільність усіх статистичних коефіцієнтів, відповідність параметрів економічної логіки і повну придатність побудованих моделей до використання в комплексній оцінці ефективності розвитку аграрного сектору економіки з урахуванням бюджетного фінансування і розроблення напрямів щодо його подальшого зростання.

На основі значень параметрів одержаних моделей ефективності розвитку аграрного сектору національної економіки, наведених у *табл. 3.10*, можна розрахувати часткові коефіцієнти еластичності за формулою:

$$\epsilon_i = \beta_i \frac{\bar{X}_i}{\bar{Y}}, \quad (3.2)$$

де $\bar{X}_i$ — середнє значення i -тої факторної ознаки;
 $\bar{Y}$ — середнє значення результуючої ознаки.

Використовуючи формулу (3.2), розрахуємо часткові коефіцієнти еластичності процентного впливу факторної ознаки на результуючу.

Одержані дані зведемо у *табл. 3.11*.

Таблиця 3.11

Зведені дані коефіцієнтів еластичності багатфакторних моделей ефективності розвитку аграрного сектору економіки з урахуванням державного фінансування

Позначення результату	Позначення фактору				
	X_1	X_4	X_6	X_7	X_8
Y_1	0,1539	-	-	-0,2281	0,0466
Y_2	0,7068	-	-	-0,8165	0,0980
Y_3	0,9334	-3,1899	1,1821	-	0,1921
Y_4	0,6439	-1,1543	1,4964	-	-

У *табл. 3.11* напівжирним шрифтом виділено максимальні значення коефіцієнтів еластичності, які показують, який фактор найбільше впливає на результат. Економічна інтерпретація даних *табл. 3.11* така:

— при зростанні на 1 % видатків на фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України і видатків на фінансування розробок у сфері розвитку АПК обсяг валової продукції сільського господарства зростає, відповідно, на 0,15 і 0,05 %;

— при зростанні частки загального фонду у видатках на Апарат Мін-агрополітики на 1 % валова продукція сільського господарства зменшується на 0,23 %;

— при зростанні на 1 % видатків на фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України і видатків на фінансування розробок у сфері розвитку АПК продуктивність праці в аграрних суб'єктах відповідно зростає на 0,71 та 0,1 %;

— при зростанні частки загального фонду у видатках на Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України на 1 % продуктивність праці в аграрних суб'єктах зменшується на 0,82 %;

— при зростанні на 1 % видатків на фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України, рівня фактичного виконання видатків на фінансування Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України й видатків на фінансування розробок у сфері розвитку АПК обсяг фінансового результату (сальдо) до оподаткування суб'єкт АПК зростає, відповідно, на 0,93, 1,18 та 0,19 %;

— при зростанні частки загального фонду у видатках на фінансування Міністерства аграрної політики України на 1 % обсяг фінансового результату (сальдо) до оподаткування суб'єктів АПК зменшується на 3,19 %;

— при зростанні на 1 % видатків на фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України і рівня фактичного виконання видатків на фінансування Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України рентабельність сільськогосподарського виробництва зростає, відповідно, на 0,64 та 1,5 %;

— при зростанні частки загального фонду у видатках на фінансування Міністерства аграрної політики України на 1 % рентабельність сільськогосподарського виробництва зменшується на 1,15 %.

Отже, у результаті проведеного дослідження одержано такі висновки:

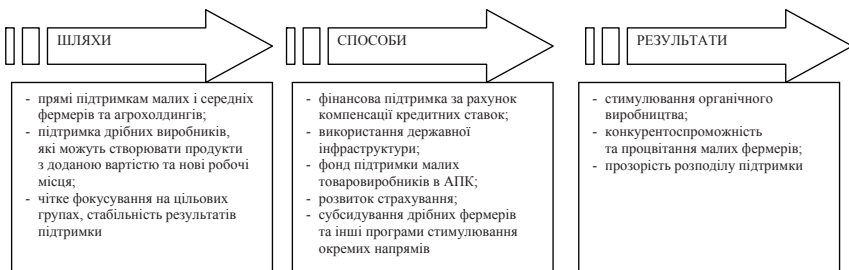
— по-перше, розроблено і реалізовано алгоритм комплексної оцінки та моделювання ефективності аграрного сектору національної економіки з урахуванням впливу державного фінансування;

— по-друге, побудовано трифакторні моделі валової продукції сільськогосподарства і продуктивності праці в сільськогосподарських суб'єктах, у яких спільними факторами є обсяг видатків на фінансування Мінагрополітики, частка загального фонду у видатках на фінансування Апарату Мінагрополітики та обсяг видатків на фінансування розробок у сфері розвитку АПК; чотирифакторну модель фінансового результату (сальдо) суб'єктів АПК до оподаткування і трифакторну модель рентабельності сільськогосподарського виробництва, де спільними факторами є обсяг видатків на фінансування Мінагрополітики, частка загального фонду у видатках на фінансування Мінагрополітики і рівень виконання видатків на фінансування Апарату Мінагрополітики;

— по-третє, встановлено, що найбільший вплив на обсяг валової продукції сільського господарства і продуктивність праці в сільськогосподарських суб'єктах чинить зміна частки загального фонду у видатках на Апарат Мінагрополітики, на фінансовий результат (сальдо) суб'єктів АПК до оподаткування — зміна частки загального фонду у видатках на фінансування Мінагрополітики, а на рентабельність сільськогосподарського виробництва — зміна рівня фактичного виконання видатків на фінансування Апарату Мінагрополітики;

— по-четверте, визначено, що побудовані комплексні багатofакторні моделі закладають основу для подальших досліджень авторів щодо прогнозування ефективності розвитку аграрного виробництва в умовах оптимізації бюджетної політики.

Для розв'язання описаних у нашому дослідженні проблем державної підтримки інноваційних процесів в АПК варто застосувати один з основних аспектів Стратегії розвитку аграрного сектору «3+5»²¹⁷, а саме — реформу державної підтримки, яку зображено на *рис. 3.6*.

Рис. 3.6. Шляхи розв'язання проблем державної підтримки АПК²¹⁸

На останок констатуємо, що державна підтримка є більше соціальною, ніж економічною, відповідно до закладених напрямів і задекларованих пріоритетів підтримки малого підприємництва відповідно до філософії бюджету зростання. Позиція досить переконлива, оскільки дрібні товаровиробники формують сільську зайнятість, внутрішню продовольчу безпеку, різноманітність асортименту сільськогосподарської продукції, насамперед органічної, підпадають під зобов'язання України перед

²¹⁷ Стратегія розвитку аграрного сектору «3+5» [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.

²¹⁸ Думанська І. Ю. Оптимізація видатків держави для фінансового забезпечення інноваційних процесів АПК / І. Ю. Думанська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2018. — Т. 1. — № 3. — С. 107.

міжнародними партнерами та згідно з практикою САП ЄС, до якого прагне долучитись Україна.

Проте на тлі економічної нестабільності, зростання інфляції, невизначеності вектора економічного і сільськогосподарського розвитку задекларована у Проекті підтримка аграрного сектору щодо впровадження інноваційних процесів залишається суто формальною і незначно впливатиме на його розвиток.

3.3. РОЛЬ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ

Показники діяльності АПК за останні роки характеризуються позитивною тенденцією, що свідчить про зростання ролі аграрного сектору в розвитку економіки України. Рекордними для сільського господарства України є результати діяльності за 2016 рік, коли аграрії забезпечили 40 % усього експорту держави, а показники врожайності зернових становили понад 64 млн т за врожайності 44 ц/га²¹⁹.

Безперечно, це вказує на значний потенціал вітчизняного сільського господарства, який у повному обсязі сьогодні ще не залучено. Світовий ринок диктує ціни на продукцію сільського господарства в Україні, а собівартість продукції вітчизняного агровиробника часто перевищує дохід від реалізації. Розроблені відповідні цільові програми розвитку сільського господарства та агропромислового комплексу не виконуються належним чином, оскільки бракує коштів на передбачені заходи і закупівлю нової техніки.

За таких умов потрібна зміна орієнтирів з екстенсивного вектора на інтенсивний. Саме інтенсивний вектор повинен базуватись на впровадженні інноваційних процесів у механізм функціонування АПК України, що забезпечить розвиток і піднесення економіки держави загалом. При цьому мають значення обсяги отриманих коштів, оскільки якими б не були масштабними інноваційні проекти, без достатнього фінансування поставлена мета залишиться недосягнутою.

²¹⁹ Сільське господарство України : статистичний збірник за 2017 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Останніми роками фінансування інноваційних процесів агропромислового комплексу України здійснюється виключно за рахунок власних фінансових ресурсів суб'єктів (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

**Динаміка і структура джерел фінансування інновацій АПК,
2010—2017 рр.²²⁰**

Роки		Усього	У т. ч. за рахунок коштів		
			власних	державного бюджету	кредитів
2010	тис. грн	64 917,8	64 407,8	-	510
	у % до загального обсягу	100	99,2	-	0,8
2011	тис. грн	85 140,2	85 140,2	-	-
	у % до загального обсягу	100	100	-	-
2012	тис. грн	75 878,4	70 726,3	2 828,1	2 324
	у % до загального обсягу	100	93,2	3,7	3,1
2013	тис. грн	72 241,9	72 017,9	-	224
	у % до загального обсягу	100	99,7	-	0,3
2014	тис. грн	67 225,9	67 225,9	-	-
	у % до загального обсягу	100	100	-	-
2015	тис. грн	85 533,9	85 533,9	-	-
	у % до загального обсягу	100	100	-	-
2016	тис. грн	92 742,6	92 742,6	-	-
	у % до загального обсягу	100	100	-	-
2017*	тис. грн	103 712,5	103 712,5	-	-
	у % до загального обсягу	100	100	-	-

Незначна частка у структурі джерел фінансування в окремі роки припадає на кошти державного бюджету (3,7 % у 2012 році) і кредитування (0,8 % — у 2010 році, 3,1 % — у 2012 році, 0,3 % — у 2013 році). Така структура фінансового забезпечення гальмує інноваційну активність галузі, оскільки власні кошти спрямовуються переважно на модернізацію наявного обладнання, а не на створення нового.

Підтвердженням цього є те, що найбільша частка витрат, спрямованих на інноваційний розвиток агроструктур, припадає на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (табл. 3.13), що ще раз підтверджує першочергове прагнення до поліпшення власної матеріально-технічної бази.

²²⁰ Матеріали офіційного сайта Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.

Структура загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності, 2010—2017 рр.²²¹

Напрямок інноваційної діяльності	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Внутрішні науково-дослідні роботи	18,01	19,46	14,60	11,78	17,18	10,78	11,40	8,30
Придбання науково-дослідних розробок	0,19	0,09	0,04	0,00	0,38	0,05	0,03	0,01
Придбання машин, обладнання та ПЗ	71,83	64,39	68,31	68,13	70,17	81,55	85,30	90,10
Придбання інших зовнішніх знань	0,02	0,02	0,03	0,02	0,00	0,00	0,01	0,07
Інші витрати	9,95	16,04	17,02	20,07	12,27	7,62	3,26	1,52
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100

Водночас такі поліпшення не завжди задовольняють потреби аграріїв у прирості випуску сільськогосподарської продукції, її якості та промисловій переробці, вимагають коштів із зовнішніх джерел запозичення і не можуть бути перекриті за рахунок власних грошових надходжень. Виникає об'єктивна потреба використання кредитних відносин в аграрній сфері економіки, що упорядковує сільськогосподарське виробництво до світових стандартів, підвищує ліквідність агроструктур при релаксації інновацій і нейтралізує відхилення в потребах оборотних коштів від їхньої фактичної наявності²²².

Вважаємо, що вітчизняна банківська система через запровадження прогресивних механізмів кредитування агросуб'єктів відіграє важливе значення в безперервності відтворювального процесу і розвитку підприємницької діяльності в АПК саме завдяки масштабності отримання коштів порівняно із самофінансуванням. Варто зазначити, що за результатом огляду кредитних пропозицій для аграріїв по усій мережі банків України²²³ встановлено, що банки не кредитують інновації як такі, а забезпечують кредитом уже готові інноваційні розробки, що перебувають на стадії комерціалізації.

²²¹ Сільське господарство України : статистичний збірник за 2017 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

²²² Гудзь О. Є. Модернізація банківської кредитної політики при обслуговуванні агроформувань / О. Є. Гудзь // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Економічні науки. — 2012. — Вип. 126. — С. 12.

²²³ Асоціація українських банків : офіційна інтернет-сторінка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.aub.org.ua>.

З метою аналізу пропозицій кредитування для аграріїв на тлі сукупності всіх банківських установ дослідимо їхню структуру і кількісні параметри як учасників фінансового ринку України. Станом на 01.01.2017 в Україні банківську ліцензію на здійснення операцій мають 84 комерційні банки, чотири банки виключено з реєстру, оскільки вони ліквідуються. За останні вісім років кількість банківських установ, що мають банківську ліцензію, скоротилась на 8,76 %. З реєстру в період 2010—2017 рр. було виключено 41 установу (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Динаміка кількості діючих в Україні банків, 2010—2017 рр.²²⁴

Показник	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість банків у Державному реєстрі (на початок періоду)	194	198	176	182	182	182	182	177
Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)	176	176	175	179	162	119	99	84
Виключення з реєстру банків за рік	6	–	26	2	2	1	–	4
у т. ч. у зв'язку з ліквідацією	4	–	1	–	2	–	–	4

Такі тенденції вказують на посилення контролю за діяльністю банків та описують вимоги щодо збільшення капіталізації активів з метою виконання поставлених НБУ зобов'язань, починаючи з 2014 року.

Окрім того, за досліджуваний період у структурі банківського сектору відбулися досить вагомні зміни у кредитному портфелі, зокрема, окреслилася тенденція щодо збільшення обсягів протермінованої заборгованості за кредитами установ банківської системи України та коливання обсягів їхніх кредитних вкладень (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Динаміка кредитного портфеля і резерву під кредитні ризики банків України, 2010—2017 рр.²²⁵

Показник	На початок року							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Кредитний портфель</i>								
а) млн грн	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358	1 009 768	1 005 923
б) у % до попереднього року	94,3	101,1	109,3	98,8	111,7	110,4	100,3	99,6

²²⁴ Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

²²⁵ Там само.

Показник	На початок року							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Резерв за кредитними операціями</i>								
а) млн грн	99 238	112 965	118 041	132 105	122 404	204 931	321 303	484 383
б) у % до кредитного портфеля	13,2	16,2	14,7	16,2	13,4	20,4	30,9	48,2
в) у % до попереднього року	223,0	113,8	104,5	11,9	92,65	167,4	156,8	150,8

Більшість науковців та аналітиків ситуацію, що склалась на вітчизняному ринку кредитування (див. *табл. 3.15*), пояснюють наслідками фінансової кризи 2008–2011 рр. З цим складно дискутувати, але, на нашу думку, світова фінансова криза лише посилила глибокі негативні тенденції на вітчизняному ринку кредитування, а першопричиною стрімкого погіршення виконання кредитних угод є нехтування з боку банків базовими принципами управління кредитним ризиком з одночасним надто швидким нарощуванням кредитного портфеля²²⁶.

Дані *табл. 3.15* свідчать про погіршення якості кредитного портфеля українських аграріїв: постійно зростає питома вага короткострокових кредитів за рахунок зниження частки довгострокових. Цю тенденцію науковці визнають ключовою в останні роки²²⁷. Відповідно, сьогодні кредитується лише операційна діяльність аграрних суб'єктів, але й при цьому існує дефіцит у ресурсному забезпеченні їхніх виробничих потреб (*табл. 3.16*).

Для подолання кредитних обмежень сільськогосподарських товаровиробників 2000 року в Україні була впроваджена система пільгового кредитування АПК, згідно з якою здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валютах.

²²⁶ Мазнев Г. Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору / Г. Є. Мазнев // Економіка АПК. — 2014. — № 9. — С. 7.

²²⁷ Непочатенко О. О. Сучасний стан і перспективи короткострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств / О. О. Непочатенко, О. В. Яковенко // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету / редкол. : А. Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. — 2009. — Вип. 70. — Ч. 2 : Економіка. — С. 132.

Таблиця 3.16

**Динаміка обсягів кредитного забезпечення АПК України,
2013—2017 рр.²²⁸**

Показник	Роки					Відхилення 2017 р. до 2016 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	
Кількість суб'єкт, які залучали кредити, од.	2 996	2 267	2 689	2 801	3 011	210
Видано кредитів суб'єктам АПК — усього, млрд грн, у т. ч.:						
короткострокових	10,9	10,9	23,4	31,5	40,3	8,8
середньострокових	7,8	7,8	22,9	29,0	36,5	7,5
довгострокових	2,0	2,0	0,1	2,3	3,5	1,2
Кількість суб'єктів, які залучали пільгові кредити	1,1	1,1	0,4	0,2	0,3	0,1
Отримано пільгових кредитів, млн грн	-	-	439	347	382	35,0
	-	-	300,0	162,8	294,9	132,1

Компенсація надається за кредитами, залученими для покриття виробничих витрат, пов'язаних із закупівлею пально-мастильних матеріалів, насіння, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, кормів, ветеринарних препаратів, молодняку сільськогосподарських тварин і птиці, обладнання для тваринницьких ферм і комплексів тощо²²⁹.

Система функціонувала до 2013 року. Протягом 2013 і 2014 років пільгові кредити не надавались. Водночас Законом України «Про Державний бюджет на 2015 рік» і в наступних нормативних актах до 2018 року було передбачено кошти для фінансової підтримки заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів у сумі 300 млн гривень²³⁰. Таким чином система пільгового кредитування АПК відновила власне функціонування.

Динаміку бюджетних компенсацій, спрямованих на здешевлення кредитних ставок для сільгоспвиробників протягом 2013—2017 рр., наведено на *рис. 3.7*.

З даних, наведених на *рис. 3.7*, помітно, що починаючи з 2015 року держава відновила свою підтримку сільськогосподарських товаровиробників, що мають попит з огляду на висхідну тенденцію в отриманні пільгових кредитів, хоча й незначну у природі.

²²⁸ Матеріали офіційного сайта Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.

²²⁹ Маслак Н. Банки та АПК України: співпраця триває! [Електронний ресурс] / Н. Маслак, О. Маслак // Пропозиція. — 2017. — № 5. — С. 157.

²³⁰ Законодавство України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

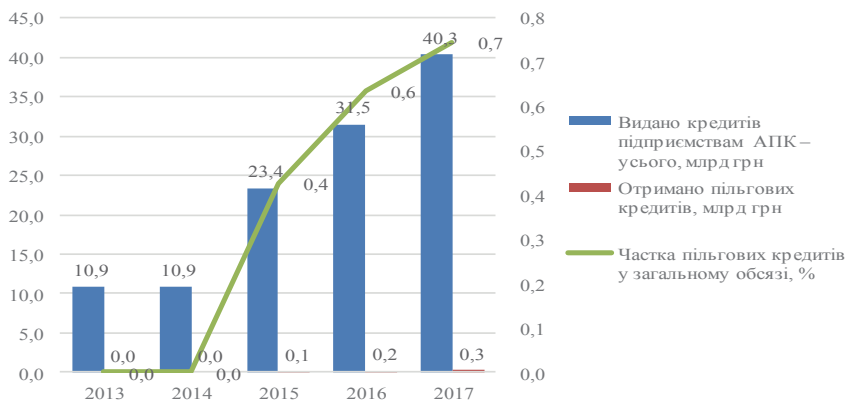

Рис. 3.7. **Обсяг кредитів, наданих у сільське господарство України, у т. ч. пільгові кредити, млрд грн**²³¹

Однак існують певні недоліки програми компенсації процентних ставок, які не дали можливості подолати кредитне раціонування значною мірою. По-перше, критерії відбору для програми чітко не визначені, відповідно всі суб'єкти можуть брати участь, незалежно від їхнього розміру, обороту і цілей кредиту. По-друге, розмір субсидій не корелюється з розміром кредиту. По-третє, процес надання субсидії складний і непрозорий.

Слід звернути увагу на те, що процентні ставки за сільськогосподарськими кредитами були значно вищі, ніж рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва. Навіть компенсація процентів не забезпечила вигідність кредитування сільського господарства. В окремі роки рівень рентабельності виробництва в АПК був нижчий від рівня процентної ставки з урахуванням компенсації. Це свідчить, що компенсація процентної ставки не завжди забезпечувала процентну ставку за кредитами, яка менша від рівня рентабельності виробництва в аграріїв. Отже, механізм компенсації був не завжди ефективний.

Аналіз оперативної інформації Асоціації українських банків²³² визначив, що у сфері кредитування суб'єктам АПК банки пропонують такі програми:

— на поповнення обігових коштів — програма спрямована на фінансування оборотного капіталу на будь-якому етапі виробничого циклу для

²³¹ Матеріали офіційного сайту Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.

²³² Асоціація українських банків : офіційна інтернет-сторінка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.aub.org.ua>.

купівлі добрив, засобів захисту рослин, пально-мастильних матеріалів, придбання племінного поголів'я худоби тощо (овердрафт, кредитна лінія, строковий кредит);

— на купівлю сільськогосподарської техніки — програма кредитування на придбання техніки іноземного і вітчизняного виробництва;

— на впровадження інвестиційних проектів — програма спрямована на фінансування інвестиційних проектів з будівництва основних засобів, таких як елеватори, склади тощо, а також закупівлю обладнання для облаштування цих об'єктів²³³.

Ураховуючи потреби клієнтів АПК, які працюють у сфері з яскраво вираженою сезонністю бізнесу, банки розробили до пакета пропозицій такий банківський продукт, як овердрафт. Його використання дозволяє позичальникові здійснювати своєчасні та безперервні розрахунки з партнерами, забезпечувати фінансування строкових (термінових) комерційних угод, раціонально використовувати кредитні кошти, а також оптимізувати витрати на оплату відсотків (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Умови овердрафту в банках України для агропромислових суб'єктів, станом на лютий 2017 року²³⁴

Банк Параметр	АТ «Ощадбанк»	ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»	АТ «Прокредит банк»	АКБ «ІндустріалБанк»
Строк	до 2 років з обов'язковим щомісячним повним погашенням заборгованості	Можливість 90 днів користуватися кредитом без погашення суми кредитної заборгованості; строк дії кредитного договору – 36 місяців	до 2 років з обов'язковим щомісячним повним погашенням заборгованості	від 1 місяця до 1 року з обов'язковим щомісячним повним погашенням заборгованості
Ліміт	до 50 % від середньомісячних надходжень на поточні рахунки	Максимальний ліміт – 3 млн грн	до 50 % від середньомісячних надходжень на поточні рахунки	30—85 % (максимальний ліміт — до 500 тис. грн)

²³³ Маслак Н. Банки та АПК України: співпраця триває! [Електронний ресурс] / Н. Маслак, О. Маслак // Пропозиція. — 2017. — № 5. — С. 157.

²³⁴ Асоціація українських банків : офіційна інтернет-сторінка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.aub.org.ua>.

Банк Параметр	АТ «Ощадбанк»	ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»	АТ «Прокредит банк»	АКБ «Індустріал Банк»
Процентна ставка, % річних	1—7 днів — від 17,5, 8—14 днів — від 19,5, 15—30 днів — від 21,5, більше ніж 30 днів — від 23,5	без застави — 19—21, із заставою — 19	фіксована	від 23
Комісія, %	1,0—1,5 від суми ліміту овердрафту при укладенні договору	1,0	1,0 від суми ліміту овердрафту при укладенні договору	1,0 від суми (ліміту) кредиту, мінімальна сума — 1 500,00 грн
Забезпечення	Нерухоме і рухоме майно, оборотні кошти, бланковий	застава, бланковий	застава, бланковий	застава, бланковий

Інший банківський продукт — кредитна лінія. Це форма кредитування, у якій у межах встановленого ліміту здійснюється видавання і погашення кредиту декількома частинами (траншами), у найбільш зручному режимі для ведення бізнесу позичальника. Може бути відновлювана і невідновлювана. Остання передбачає, що в разі часткового або повного погашення кредиту, позичальник може повторно отримати кредит у межах встановленого ліміту і терміну дії кредитного договору (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Умови кредитування за кредитними лініями в банках України для агропромислових суб'єктів, станом на лютий 2018 року²³⁵

Банк Параметр	КБ «ПриватБанк» АТ «Ощадбанк» ПАТ АБ «УкрГазБанк»	ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» ПАТ «ОТП Банк» ПАТ «Креді Агріколь Банк»	ПАТ «ПУМБ»	ПАТ «Банк Кредит Дніпро»
Строк	до 3 років обов'язкове щорічне повне погашення всього кредиту або кожного окремого траншу не рідше ніж раз на 12 місяців	до 18 місяців, до 12 місяців у межах семирічного рамкового договору	до 36 місяців (з щорічним погашенням і поновленням ліміту)	до 18 місяців

²³⁵ Асоціація українських банків : офіційна інтернет-сторінка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.aub.org.ua>.

Закінчення табл. 3.18

Банк Параметр	КБ «ПриватБанк» АТ «Ощадбанк» ПАТ АБ «УкрГазБанк»	ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» ПАТ «ОТП Банк» ПАТ «Креді Агріколь Банк»	ПАТ «ПУМБ»	ПАТ «Банк Кредит Дніпро»
Ліміт	до 60,0 % витрат на проведення кампанії з посіву, догляду та збирання врожаю	максимальний – 500 тис. євро	-	до 70,0 % від загальних витрат на сезон
Процентна ставка, % річних	28,0—34,0 (КБ «ПриватБанк») 21,25—24,0 річних у гривні; від 12,0 річних у доларах США; від 12,0 річних у євро	19,0—21,0	від 23,5	від 21 у гривнях, сплата в період отримання виручки від реалізації урожаю
Комісія, %	від 0,2 щомісячно	одноразово 0,99—1,0 від суми встановленого ліміту	0,68 — за встановлення ліміту на перший рік фінансування; 0,50 — за встановлення ліміту на кожний наступний рік фінансування	-
Забезпечення	нерухоме та рухоме майно, майнові права, порука	Сільськогосподарська техніка та обладнання, легковий та вантажний автотранспорт; нерухомість; власні активи позичальника; як додаткова застава — велика рогата худоба, зерно, урожай майбутнього періоду	майнові права на депозит фізичної або юридичної особи, нерухомість, автотранспорт, обладнання, сільськогосподарська техніка, біржові товари	Майбутній урожай та техніка

Досліджуючи кредитні програми банків, направлені на поповнення обігових коштів сільськогосподарських суб'єктів, зазначимо, що загалом умови для користування ними можуть виконати не всі суб'єкти. Це стосується як плати за користування ресурсами, так і виконання вимог щодо забезпечення.

Наразі, крім загальноприйнятих видів майна і майнових прав, як кредитну заставу при кредитуванні сільськогосподарські суб'єкти можуть використовувати подвійні складські свідоцтва і майбутній урожай, зокрема так кредитують ПАТ АБ «УкрГазБанк», ПАТ «Креді Агріколь Банк» і ПАТ КБ «Правекс-Банк»²³⁶.

Крім зазначеного, ПАТ «Креді Агріколь Банк» і найбільший вітчизняний виробник та експортер сільськогосподарської продукції ТОВ СП «НІБУЛОН» мають спільну партнерську програму з кредитування клієнтів-агровиробників під заставу зерна, що зберігається на сертифікованому складі. Олійне насіння, яке приймають як забезпечення [пшениця 2-го, 3, 6 класів, соняшник (насіння), рапс, ячмінь, кукурудза, соя] зберігають на сертифікованому зерновому складі ТОВ СП «НІБУЛОН», що підтверджуються подвійними складськими свідоцтвами, оформленими відповідно до вимог чинного законодавства. Таким чином, з одного боку, існує можливість максимально оперативно отримати кошти на поповнення обігового капіталу, а з другого — забезпечити якісне зберігання своєї продукції на сучасних елеваторах²³⁷.

Четвертого лютого 2016 року ПАТ «Астра Банк» вийшов на ринок під новим брендом — ПАТ «Агропросперіс Банк», який надає професійне фінансування оборотного капіталу малим і середнім виробникам зерна. ПАТ «Агропросперіс Банк», урахуваючи специфіку агробізнесу і маючи розвинені аграрні експертизи, пропонує їм фінансування під заставу виключно майбутнього врожаю. Фінансування під заставу майбутнього врожаю є можливим завдяки наявності форвардного контракту і введенню в дію інноваційного інструменту — аграрних розписок, який забезпечує рівні взаємовигідні умови для обох сторін угоди²³⁸.

²³⁶ Стецюк П. А. Модернізація механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва [Електронний ресурс] / П. А. Стецюк // Облік і фінанси. — 2016. — № 1. — С. 132—136. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_1_19.

²³⁷ Думанська І. Ю. Інноваційний капітал в системі вартісно-орієнтованого управління підприємством // Вісник Одеського національного університету. — 2016. — Т. 21. — № 9 (51). — С. 65.

²³⁸ Думанська І. Ю. Банківське кредитування в системі фінансового забезпечення інноваційних процесів АПК / І. Ю. Думанська // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2018. — № 2 (25). — С. 78.

ПАТ «Агропросперіс Банк» став першим в Україні банком, який надає фінансування виробникам зерна під аграрні розписки. Зокрема, 2016 року він підписав 26 аграрних розписок із 62-х, виданих протягом року. Упровадження аграрних розписок розпочалося 2014 року в межах Полтавської області. А 2015 року були включені Вінницька, Черкаська та Харківська області. З жовтня 2016-го їхній механізм почали впроваджувати ще в чотирьох областях — Хмельницькій, Тернопільській, Миколаївській та Сумській. Наприклад, 2015 року в Полтавській області, де реалізовувався пілотний проект, було видано 10 аграрних розписок на суму 40 млн грн. Ще 50 агророзписок на 120 млн грн були видані 2016-го. Це новий інструмент, насамперед, призначений для поліпшення доступу малим і середнім сільськогосподарським суб'єктам і фермерським господарствам до фінансування. Ця робота здійснюється за активного сприяння Проекту Міжнародної фінансової корпорації (IFC, Група Світового банку) «Аграрні розписки в Україні», який фінансується Швейцарською Конфедерацією²³⁹.

Одним із факторів, який гальмує розвиток агророзписок в Україні, є вимога НБУ, яка передбачає, що видача аграрної розписки вимагає від банку 100-відсоткового резервування, що робить цей інструмент витратним для кредитора. Тому 30 червня 2016 року НБУ була ухвалена Постанова № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», яка набула чинності з 3 січня 2017 року²⁴⁰. За новим положенням про оцінку кредитного ризику, застава майбутнього врожаю більше не буде враховуватися при визначенні розміру кредитного ризику. Тобто кредит під заставу майбутнього врожаю за впливом на капітал банку дорівнює кредиту без забезпечення. Це звужує можливості банків у кредитуванні аграріїв.

З огляду на стан фінансування інноваційних процесів в АПК актуальним є питання готовності фінансування інноваційних процесів коштами комерційних фінансових установ і можливості здійснення цього на системній основі з отриманням позитивного фінансового результату.

Передумовою проведення відкритого анкетування фінансових установ на доцільність і можливість участі у ФЗІП в АПК було первинне дослідження банківських продуктів та спеціальних пропозицій для аграріїв у вітчизняних комерційних банків та інших фінансових установ.

²³⁹ Маслак Н. Банки та АПК України: співпраця триває! / Н. Маслак, О. Маслак // Пропозиція. — 2017. — № 5. — С. 156.

²⁴⁰ Мазнев Г. Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору / Г. Є. Мазнев // Економіка АПК. — 2014. — № 9. — С. 7.

У результаті огляду 45 банків було встановлено наявність фінансування АПК, а не інноваційних розробок для його потреб.

Анкета була розміщена за представленим електронним посиланням у відкритому Інтернет-доступі та у формі запиту до опитування розіслана на електронні адреси респондентам²⁴¹.

Вихідні дані опитування: 50 одиниць респондентів: 22 од. — банки, 10 од. — кредитні спілки, 7 од. — страховальники, 5 од. — лізингодавці, 6 од. — бізнес-ангели. Кількість інформативних питань — 30 од.

Чотири блоки інформаційного навантаження:

I — Персоналізація. (Наведено особистісні характеристики респондентів, що визначають їхній рівень статусності як експертів).

II — Фінансування у вимірі «галузь — ризик». (Проводиться аналіз наявного фінансування галузі та можливості його трансформації).

III — Фінансування у вимірі «інновація — ризик». (Проводиться аналіз фінансування інноваційних процесів банками та іншими фінансовими установами загалом та в розрізі АПК зокрема).

IV — Бачення перспективності фінансування потреб АПК в інноваційних процесах.

Блок I «Персоналізація» вказує на доцільність урахуванням думок опитуваних респондентів як експертів, оскільки 63,6 % з них мають стаж роботи понад 10 років, 27,3 % — від 5 до 10 років. З них більшість (59,1 %) залучались як суміжні спеціалісти до фінансування ІІ в АПК, 18,2 % — спеціалізуються на цьому, є й такі, що ніколи не брали в цьому участь (22,7 %). Варто відзначити, що серед 22,7 % тих, що не брали участь у проектах із фінансування ІІ в АПК, є працівники установ, що ніяким чином не фінансують АПК.

Серед установ, представники яких є респондентами, 18,2 % спеціалізуються на фінансуванні АПК, 45,5 % мають програми спеціалізованого фінансування АПК, 2,5 % мають відповідні ініціативи в майбутньому, але поки що не фінансують. Поряд із цим 63,6 % не мають інформаційних платформ для двостороннього зв'язку із клієнтами для моніторингу їхніх потреб у фінансових ресурсах, лише 22,7 % мають інтернет-ресурси (інформацію сайта чи інший електронний ресурс) про наявні продукти чи програми.

Блок II «Фінансування у вимірі «галузь — ризик»». Вказує, що у 68,2 % респондентів наявні програми фінансування АПК, при цьому механізмами

²⁴¹ Онлайн-опитування «Аналіз готовності фінансування інноваційних процесів АПК фінансовими установами» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://docs.google.com/forms/d/1efWjvidJc7n4DvdI4ebO9saTZsSmtS7mBeUPv_uPK-I.

компенсації ризиків у галузі в 40 % опитуваних є застава, 35 % — страхування, що повністю консолідує з домінуючими формами фінансування в АПК, 40 % — короткострокове кредитування і 20 % — довгострокове.

Серед об'єктів цільового фінансування домінує придбання техніки та устаткування — 55 %, на другому місці — 20 % — придбання нерухомого майна (земля, нерухомість), на третьому — 15 % — біологічні активи.

При цьому ефект від реалізації програм фінансування АПК оцінюється респондентами як постійний та очікуваний прибуток, що вказує на здобуті навички в умінні подолати ризики агропромислового виробництва.

Блок III «Фінансування у вимірі “інновація-ризик”». Вказує, що у 95,5 % респондентів фінансує власну інноваційну діяльність, але готовність фінансувати інноваційну діяльність інших виявили лише 27,3 %. Досвід у фінансуванні інноваційних проектів в АПК мають лише 50 % респондентів, що профінансували менше ніж 10% усіх проектів АПК, які були інноваційними. При цьому 61,1 % — це фінансування готових результатів ІП в АПК, а саме — виробництво і розширення збуту агроінновацій. Тип партнера у фінансуванні (а це більше ніж 80 % опитаних) — співпраця з постачальниками обладнання, сировини та матеріалів.

Об'єктом цільового фінансування були: інноваційне програмне забезпечення, прилади і навігація (33,3 %), еконапрям (22,2 %), інновації з бенчмаркетинговою природою (16,7 %).

Блок IV «Бачення перспективності фінансування потреб АПК в інноваційних процесах». Серед перешкод у фінансуванні ІП в АПК 59,1 % — подвійний ризик (специфіка галузі та інноваційний продукт) і відсутність дієвих механізмів їх компенсації, 22,7 % — кадрове забезпечення та інфраструктурні проблеми, 13,36 % — низький рівень мотивації, оскільки є більш прибуткові види діяльності.

Поряд з цим актуальність у створенні спеціалізованих установ із фінансуванні ІП в АПК підтримали 95,5 % респондентів, готовність бути її співзасновником — 99 % (при цьому більшою мірою як співзасновник із державою чи приватними установами — бачення можливості перерозподілити таким чином ризик).

Питання переведення вектора держави з просто фінансування АПК у вектор фінансування інноваційних розробок для його потреб підтримали 50 %, ще 36,4 % вважають, що має фінансуватись не сам АПК, а інновації для його розвитку. Існують і консервативні погляди — 13,6 % вважають АПК дотаційним, оскільки галузь є гарантом продовольчої безпеки країни.

Такі результати анкетування вказують на готовність фінансових установ фінансувати АПК, поряд із тим додатковий ризик — інноваційний, не сприяє готовності участі у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів у вітчизнянному агропродовольчому виробництві.

Деталізуючи фінансові установи, зазначимо, що у правовому аспекті їх поділено на дві групи. Це банки і небанківські фінансові установи (кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг)²⁴².

Зважаючи на зазначене, виникає доцільність поступового становлення і розвитку національного ринку небанківських фінансових установ. Зокрема, це створить основи для зростання перспектив фінансування потреб в інноваційному розвитку аграрного сектору. Серед небанківських фінансових установ, які беруть участь у реалізації інноваційних процесів АПК, вважаємо доцільним розглянути лізинг, факторинг, форфейтинг та андеррайтинг (рис. 3.8).

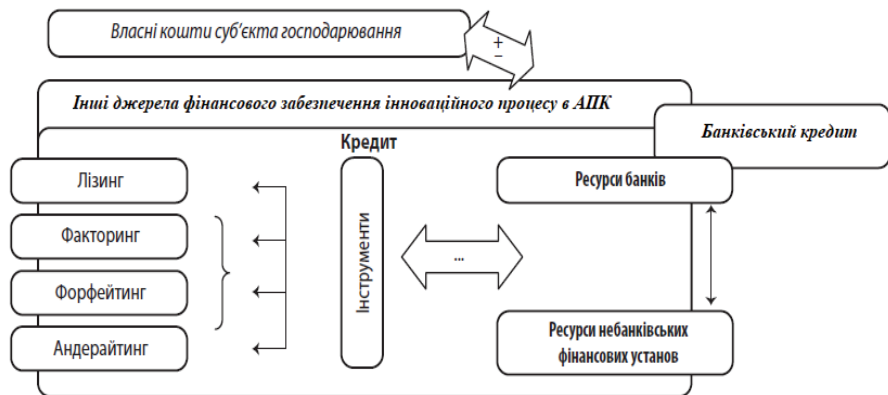

Рис. 3.8. Небанківські фінансові установи у кредитуванні інноваційних процесів в АПК²⁴³

²⁴² Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III, редакція від 01.10.2018 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

²⁴³ Диба О. М. Участь небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних проектів [Електронний ресурс] / О. М. Диба, Є. А. Поліщук, Ю. О. Гернего // Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 272—277. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_1_41.

Вважаємо, що серед небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних процесів в АПК важливу роль відіграють лізингові компанії. Лізинг може слугувати ресурсом для якісного оновлення обладнання та устаткування. Це дозволить підвищити технологічний рівень виробництва, що слугуватиме базою для розвитку інноваційного проектування, збільшення можливостей виробництва інноваційної продукції. Варто зауважити, що в Німеччині 2011 року 34 % респондентів ставить лізинг на перше місце у структурі джерел фінансування, 27 % — на друге. На противагу цьому інвестиційному кредиту перевагу надають 28 % респондентів, на друге місце у структурі джерел фінансування його ставлять 18 %²⁴⁴.

Вітчизняний ринок лізингових послуг заснований переважно на можливостях банків. Серед гравців на ринку лізингових послуг названі «Райффайзен Лізинг Аваль», «ВАБ Лізинг», «ING Лізинг Україна»²⁴⁵. Перші вітчизняні лізингові компанії, зокрема «Аваль-лізинг», Фінансово-лізинговий дім та «Укрексімлізинг», виникли на базі та завдяки зусиллям банків²⁴⁶. Це пояснюється банкоцентричним характером вітчизняного кредитування, доводить недостатній рівень розвитку небанківських фінансових установ.

Можливості вітчизняних лізингодавців значно відстають від рівня лізингових послуг фінансових установ у розвинутих країнах світу. Згідно з даними Європейської асоціації лізингу, Українське об'єднання лізингодавців 2012 року займало лише 0,22 % європейського ринку лізингових послуг²⁴⁷.

Але підвищення ефективності реалізації інноваційних процесів у розвинутих країнах світу пов'язане не лише з лізингом. Інструментами участі небанківських фінансових установ у процесі реалізації інноваційних процесів в аграрній галузі є факторинг, форфейтинг та андерайтинг. Проте вітчизняні ринки форфейтингу та андерайтингу перебувають на стадії становлення. Так, учасником Міжнародної асоціації форфейтингу від України є лише ПАТ «КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК»²⁴⁸. Операціями з

²⁴⁴ Jahrebericht 2010—2011 / Bundesverband Deutscher Leasing Unternehmen. — 2011. — P. 53.

²⁴⁵ Бадзим О. С. Лізинг комерційної нерухомості як альтернатива банківському фінансуванню / О. С. Бадзим, А. Р. Древуш // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 3 (129). — С. 259.

²⁴⁶ Галецька Т. І. Лізинг в Україні: історичний аспект виникнення та становлення / Т. І. Галецька // Наукові записки НУ «Острозька академія». Економіка. — 2011. — Вип. 15. — С. 392.

²⁴⁷ Leaseurope. The voice of leasing and automotive rental in Europe: Annual survey 2013. — P. 7.

²⁴⁸ International forfeiting association (IFA) [Electronic resource]. — Available at : <http://www.forfaiters.org/about/regional/ceurope>.

розміщення ринкових облігацій в останні роки займалися такі банки, як: Альфа-Банк Україна, Укрсоцбанк, УкрСиббанк, Райффазен Банк Аваль, ING Wholesale Banking²⁴⁹. Варто зазначити, що, наприклад, у США 13 % суб'єктів господарювання скористалися послугою андеррайтингу²⁵⁰. У Швеції існує орієнтація андеррайтингових компаній на потреби машинобудування та суднобудування.

Вітчизняний ринок факторингу, за оцінками Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, перебуває на етапі зростання, згідно з дослідженнями компанії «Арма Факторинг», його загальний обсяг 2011 року становив 1,5 млрд євро²⁵¹. Для України вважаємо перспективним формування небанківських фінансових установ відповідного профілю, які спеціалізуюватимуться на фінансуванні інноваційних процесів пріоритетних підгалузей АПК.

З наведеного вище аналізу можна зробити висновок, що результативність реалізації інноваційних процесів перебуває в тісному зв'язку з тенденціями розвитку джерел та інструментів кредитування. Для економіки України нами зроблено реалістичний (1), оптимістичний (2) і песимістичний (3) прогнози участі небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних проектів (рис. 3.9).

Реалістичним вважаємо прогноз (1) на рис. 3.9, згідно з яким вітчизняні небанківські фінансові установи поступово залучаються до процесу кредитування інноваційних проектів. Виходячи із сучасних тенденцій, інструменти для залучення кредиту спочатку реалізовуватимуться за рахунок ресурсів банків. Проте ресурси небанківських фінансових установ будуть поступово нарощуватись. Це дозволить створити додаткове фінансове підґрунтя для розвитку інноваційного проектування і підвищення ефективності процесу кредитування інноваційних проектів. Оптимістичним (2) на рис. 3.9 вважаємо прогноз, за яким банки і небанківські фінансові установи будуть мати рівноцінні ресурси для кредитування інноваційних проектів. Проте, зважаючи на наявні тенденції розвитку вітчизняних небанківських фінансових установ, швидке зростання обсягів їхніх ресурсів є практично неможливим. Песимістичним (3) на рис. 3.9 вважаємо прогноз, згідно з яким ресурси банків значно

²⁴⁹ Украинский банковский портал [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://banker.ua/bank_news/banks/2008/08/27/1180432398.

²⁵⁰ London company market statistics report. International underwriting association [Electronic resaurce]. — Available at : http://www.iaa.co.uk/IUA_Test/Documents/Statistics/London_Company_Market_Statistics_Reports/London_Company_Market_Statistics_Report_2011.aspx.

²⁵¹ Инвест-газета [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.investgazeta.net/finansy/factoring-v-ukraine-162572>.

переважатимуть ресурси небанківських фінансових установ. У такому разі суб'єкти господарювання, що реалізують інноваційний проект, втрачають потенційний фінансовий ресурс. У зв'язку з недостатнім рівнем фінансового забезпечення інноваційних проектів є ймовірним сповільнення тенденцій розвитку інноваційного проектування.

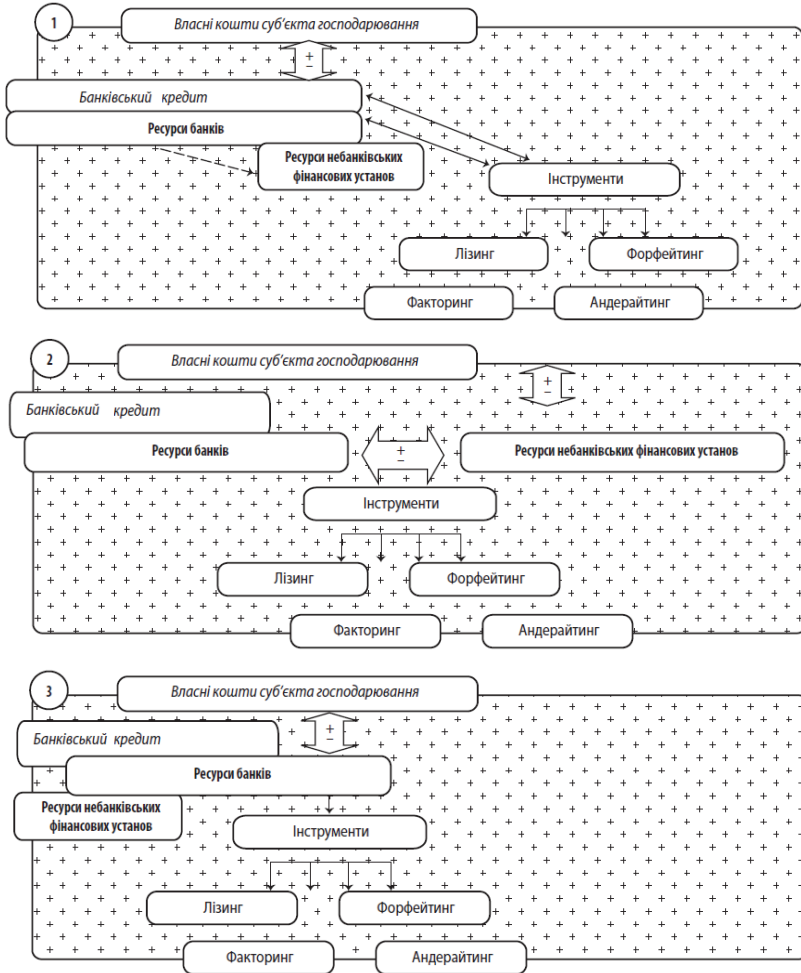

Рис. 3.9. Прогнози участі небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних процесів в АПК України (1), (2), (3)

Примітка. Авторська розробка.

Вважаємо, що для підтримки реалістичного прогнозу участі небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних процесів в АПК України варто розробити план організації цих процесів (див. *рис. 3.9*). Зокрема, на початковому етапі варто проаналізувати наявні тенденції розвитку небанківських фінансових установ, розглянути можливості кредитування за рахунок їхніх фінансових ресурсів. Для цього потрібно узагальнити інформацію стосовно результатів діяльності небанківських фінансових установ. Доцільно створити комісію для збору інформації та зіставлення результатів діяльності небанківських фінансових установ різного профілю. Варто сформувані універсальні форми звітності для вітчизняних небанківських фінансових установ²⁵². Це дозволить побачити загальну картину впливу небанківських фінансових установ за рахунок різних інструментів на результативність процесу кредитування інноваційних проектів.

Аналіз узагальнених результатів діяльності небанківських фінансових установ дозволяє перейти до регулювання тенденцій їхнього розвитку. Зокрема, за результатами сформованого рейтингу небанківських фінансових установ можливо оцінити потенціал для їх подальшої діяльності. Важливо оцінити співвідношення ресурсів банків і небанківських фінансових установ, які можуть бути спрямовані на цілі кредитування. З огляду на поточну ситуацію вважаємо доцільним розробити програми співробітництва банків і небанківських фінансових установ. Зокрема, варто звернути увагу на зосередженні основних інструментів участі фінансових установ у процесі кредитування інноваційних процесів АПК у банківському секторі. Тому важливо обрати небанківські фінансові установи, які мають досвід і перспективи участі у процесі кредитування.

Для участі небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних процесів аграрної галузі потрібно визначитися з пріоритетами і можливостями інноваційної діяльності в АПК. У процесі вибору інноваційних проектів для кредитування за посередництва інструментів небанківських фінансових установ рекомендуємо звернути увагу на їхню роль для подальшого розвитку національної економіки. Важливо оцінити динаміку ділової активності та наявність достатнього обсягу власних фінансових ресурсів суб'єкта господарювання. Вважаємо доцільним сформувані національну базу пріоритетних інноваційних проектів, що

²⁵² Думанська І. Ю. Оптимізація статичного спостереження щодо провайдингу інноваційної діяльності суб'єктів [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Інфраструктура ринку. — 2017. — № 6. — Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/6-2017>.

дозволить спростити процедуру їх вибору небанківськими фінансовими установами.

У результаті кредитування інноваційних проектів за рахунок ресурсів небанківських фінансових установ варто спинитися на результативності такого процесу. Тобто важливий систематичний контроль за результатами застосування інструментів участі небанківських фінансових установ у процесі кредитування інноваційних проектів.

Для цього варто визначитися з єдиною формою звітності для небанківських фінансових установ різних напрямів діяльності. Рекомендуємо на державному рівні створити фонд стимулювання небанківських фінансових установ. У результаті систематичного моніторингу результатів кредитування інноваційних проектів за рахунок ресурсів небанківських фінансових установ можна розглянути варіант надання пільг небанківським фінансовим установам із найкращими результатами діяльності. Вважаємо, що це сприятиме подальшому зростанню можливостей для кредитування інноваційних проектів за рахунок ресурсів небанківських фінансових установ. Це, у свою чергу, дозволить посилити кредитну та інноваційну складові розвитку економіки України.

Проведений аналіз дає підстави констатувати, що сформована в Україні система фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК не відповідає сучасним вимогам гарантування позитивної динаміки розширеного відтворення, ресурсної ефективності та підвищення конкурентоспроможності суб'єктів аграрної сфери економіки.

У процесі оцінювання кредитного забезпечення інноваційних процесів аграрних суб'єктів було встановлено такі банківські продукти, як поповнення обігових коштів (овердрафт, кредитна лінія, строковий кредит), кредитні лінії на купівлю сільськогосподарської техніки, програми кредитування проектів із будівництва основних засобів, таких як елеватори, склади тощо. Водночас широке коло інструментів банківського фінансування вказує на те, що саме кредитне забезпечення позбавляє сільськогосподарські суб'єкти можливості залучення кредитів через високий ризик, процентну ставку, що вища за рентабельність галузі АПК, і брак ліквідної застави.

Розв'язання окреслених проблем убачається у площині партнерських відносин у кредитуванні між банками та аграріями через створення спеціалізованих кредитних інститутів та елементів їхнього інфраструктурного забезпечення. Відповідно, банківські установи повинні максимально враховувати особливості сільськогосподарського виробництва при наданні кредитів, а суб'єкти АПК довести спроможність скористатися взятими в борг коштами, надавши надійну заставу, і вчасно їх повернути.

Перспективними напрямками подальших досліджень є формування фінансово-кредитної інфраструктури АПК, зокрема, обґрунтування створення державного аграрного банку, стимулювання створення спеціалізованих лізингових, страхових, фінансових й інвестиційних компаній, пенсійних фондів, кредитних спілок, гарантійних установ та інших інституційних ланок у кредитуванні інноваційних процесів в АПК.

У результаті обґрунтування основних інструментів участі небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних проектів можемо зробити такі висновки:

- зростання потреб суб'єктів господарювання, які реалізують інноваційний проект, потребують систематичного залучення достатнього обсягу фінансових ресурсів;

- поряд із власними коштами суб'єкта господарювання варто звернути увагу на джерела та інструменти залучення кредиту;

- альтернативою традиційному банківському інвестиційному кредиту вважаємо лізинг, факторинг, форфейтинг та андерайтинг;

- на сьогодні спостерігаємо обмежені можливості вітчизняних небанківських фінансових установ для участі у процесі кредитування інноваційних проектів;

- прогноз, згідно з яким відбудеться поступове залучення небанківських фінансових установ до процесу кредитування інноваційних проектів, вважаємо реалістичним; оптимістичний прогноз передбачає рівноцінну участь банків і небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних проектів; песимістичний прогноз характеризує відсутність кредитування інноваційних проектів за рахунок ресурсів небанківських фінансових установ, що значно обмежує можливості розвитку інноваційного проектування;

- реалізація реалістичного прогнозу можлива лише на основі організації особливостей використання інструментів участі небанківських фінансових установ у процесі кредитування інноваційних проектів, що передбачає аналіз, регулювання і контроль за їхньою діяльністю.

Участь небанківських фінансових установ у процесі кредитування інноваційних проектів є необхідною. Проте зазначений процес є досить складним, що пояснюється недостатнім досвідом і ресурсами небанківських фінансових установ. Зокрема, важливим є врахування можливостей використання різноманітних інструментів участі небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних процесів в АПК.

3.4. СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПАРКІВ АПК В УКРАЇНИ

Сьогодні в більшості розвинутих країн світу ключовими складовими інфраструктури, що забезпечує функціонування інноваційної моделі агропромислового комплексу, є технопарки. Розуміючи їхню актуальність і доцільність, держава запроваджує для них особливу економічну політику, яка охоплює надання податкових і кредитних пільг, цільове фінансування окремих інноваційних розробок, державне замовлення на інноваційну продукцію тощо.

Поряд з тим розвиток технологічних парків України прямо залежить від якісної системи фінансового забезпечення з відповідною організаційною структурою. Як результат, питання фінансування технопарків в АПК, а також пошук актуальних організаційних форм і засад їхньої діяльності набуває особливої актуальності.

Сьогодні в Україні відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків»²⁵³ нараховується 16 технопарків, із яких функціонує вісім, чотири не працюють через брак фінансування, а чотири — проходять стадію державної реєстрації.

Майже за 10 років свого функціонування, включаючи і стартовий період, українські технопарки реалізували 116 інноваційних проектів на суму 12 259,5 млн грн, у тому числі на експорт — 1,7 млрд грн; створено 3 250 робочих місць; отримали державну підтримку — 480 млн грн. І майже удвічі більше перерахували податків до державного бюджету — 900 млн грн²⁵⁴.

Два провідні технопарки — «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона» та «Інститут монокристалів» — забезпечують 9 % випуску інноваційної продукції всіх українських технопарків²⁵⁵.

Досвід ж агропромислового комплексу невтішний, хоча саме цей сектор економіки вимагає створення таких інституційних структур з огляду на втрату властивостей біологічних інновацій у разі їхнього фізичного старіння.

²⁵³ Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» від 12.01.2006 № 333-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 22.

²⁵⁴ Технологічні парки: світовий та український досвід / за ред. Д. В. Табачника. — Київ : ТП ІЕЗ, 2004. — 48 с.

²⁵⁵ Мазур О. А. Технопарк Інститута електросварки ім. Е. О. Патона НАНУ: результати і перспективи / О. А. Мазур // Наука і інновації. — 2008. — № 1. — С. 75.

У цілому, діяльність технопарку має сприяти формуванню моделі організації науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і створенню виробництва високотехнологічної наукоємної продукції галузей вітчизняної промисловості зі збереженням гнучких методів державного регулювання та підтримки²⁵⁶.

На сьогодні у світовому господарстві здебільшого діють три моделі створення технопарків — американська, японська і європейська, або змішана. Підсумок наявних наукових дискусій та обговорень практиків констатує, що українські інноваційні структури не повною мірою відповідають усталеній американській або європейській моделі. З цього приводу, на наш погляд, слід зазначити ось що.

1. У будь-якій країні світу у функціонуванні технопарків присутні свої національні елементи, відмінні від традиційних — американських чи європейських, а тому формальне перенесення цих моделей без урахування національних особливостей і стану економіки — марна річ.

2. Українська економіка ще не має тих можливостей, які має економіка США і країн ЄС.

3. Реальні умови української економіки на момент створення технопарків виключали можливість використання державою методів прямої фінансової підтримки²⁵⁷.

Окрім того, створення українських технопарків відбувалося в умовах ринку науково-технічної продукції, що формувався в Україні під впливом низки несприятливих факторів, а саме:

— обмежений попит на інноваційні пропозиції всередині країни через кризовий стан економіки — одна третина всіх суб'єктів збиткова, а дві третини — низькорентабельні;

— низька платоспроможність вітчизняних споживачів нової техніки;

— обмежені можливості фінансування інноваційної діяльності з державного бюджету;

— брак зацікавленості фінансових і банківсько-кредитних систем у підтримці інноваційних проєктів;

— наявність конкуренції на внутрішніх ринках з боку західних фірм — розробників технологій, виробників і постачальників матеріалів, устаткування й технологій у цілому;

---

²⁵⁶ Семиноженко В. Технологічні парки в Україні: перший досвід формування інноваційної економіки / В. Семиноженко // Економіка України. — 2004. — № 1. — С. 18.

²⁵⁷ Мазур О. А. Технологічні парки. Світовий та український досвід : монографія / О. А. Мазур, В. С. Шовкалюк. — Київ : Прок-Бізнес, 2009. — С. 69.

— прагнення західних замовників без скільки-небудь істотних інвестицій комерціалізувати у своїх інтересах наявний в Україні науковий потенціал, передусім з технологій подвійного призначення;

— політична нестабільність у країні²⁵⁸.

Світова фінансова криза, яка зачепила й Україну, ще більше загострила несприятливі чинники інноваційної діяльності у країні. Як результат, сьогодні виділяють такі шляхи створення технопарків.

1. Створення малих суб'єктів у межах університету його співробітниками, що прагнуть комерціалізувати результати власних наукових розробок. Відтак до них приєднуються інші малі фірми (у деяких технопарках науковці-підприємці становлять приблизно половину фірм парку).

2. Створення власних спеціалізованих малих фірм науково-технічним персоналом великих промислових об'єднань, який вийшов із фірми заради відкриття власної справи. Зазвичай, великі фірми не перешкоджають цьому, а навпаки, сприяють, оскільки отримують можливість приєднатися до виробництва найновішої продукції, якщо вона виявиться перспективною.

3. Створення парку внаслідок реорганізації діючих суб'єктів, які хочуть скористатися пільговими умовами, що існують для науково-технологічних парків за чинним законодавством.

Значення технопарків і доцільність їх створення в Україні полягає в тому, що:

— вони є ефективною формою зближення науки і виробництва, бо скорочується до мінімуму тривалість циклу «дослідження — розроблення — впровадження»;

— у технопарках зосереджуються висококваліфіковані кадри різних спеціальностей — учені, розробники, дослідники, аналітики, інженери, спеціалісти різного профілю, що забезпечує можливість міжгалузевих досліджень;

— у технопарках зосереджується унікальне устаткування, обчислювальні центри, лабораторії, що дає змогу проводити дослідження і наукові експерименти;

— у парках фінансовий капітал представлений у найдосконаліших формах — венчурному капіталі;

— у технопарках формується «еталонне середовище» як щодо економічних, так і організаційно-географічних умов для створення нових,

²⁵⁸ Стельмащук А. М. Проектування інноваційного аграрного технопарку як основи сталого розвитку сільського господарства / А. М. Стельмащук // Інноваційна економіка. — 2014. — № 2 (51). — С. 217.

наукомістких виробництв, що відповідають сучасним вимогам розвитку суспільства.

Основною метою діяльності науково-технологічних парків та інших подібних організаційних формувань є:

— фінансова та організаційна підтримка інноваційної діяльності підприємницьких структур, стимулювання розроблення і виробництва принципово нових високотехнологічних видів продукції, сприяння у впровадженні у практику нових технологій і винаходів;

— сприяння формуванню ринкових відносин у науково-технічній сфері, заохочення конкуренції між суб'єктами інноваційної діяльності шляхом залучення вільних фінансових ресурсів для їх цільового, ефективного використання в межах реалізації програм (проектів) із виробництва наукомістких продуктів;

— участь у розробленні, проведенні експертизи, конкурсах з вибору і реалізації місцевих, регіональних і галузевих програм, які б забезпечували демонополізацію процесів створення та освоєння нових технологій, насичення ринку виробленими на їх основі конкурентоспроможними товарами;

— залучення на конкурсній основі суб'єктів малого підприємництва, вітчизняних та іноземних інвесторів до реалізації державних науково-технічних програм і проектів;

— підтримка освоєння і впровадження нових технологій і ноу-хау з використанням патентів і ліцензій²⁵⁹.

Технологічний парк України — це здебільшого комплекс суб'єктів та організацій із визначеними науково-технічними напрямками, який об'єднує дослідження, розроблення та виробництво і на основі підприємницької діяльності забезпечує реалізацію високих технологій, виробництво конкурентоспроможної продукції. Матеріальною базою інноваційної структури є значна наукова організація і розвинена наукова, виробнича, господарська та соціальна інфраструктура, об'єкти якої зорієнтовані на розроблення і впровадження нових технологій²⁶⁰.

Структуру інноваційного регіонального технопарку представлено на *рис. 3.10*.

²⁵⁹ Стельмашук А. М. Проектування інноваційного аграрного технопарку як основи сталого розвитку сільського господарства / А. М. Стельмашук // Інноваційна економіка. — 2014. — № 2 (51). — С. 218.

²⁶⁰ Думанська І. Ю. Технопарки в Україні та світі: економіко-правовий погляд / І. Ю. Думанська // 36. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конференції. «Актуальні питання економічних наук» (м. Донецьк, 14—15 лютого 2014 р.). — Донецьк : Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2014. — С. 79.

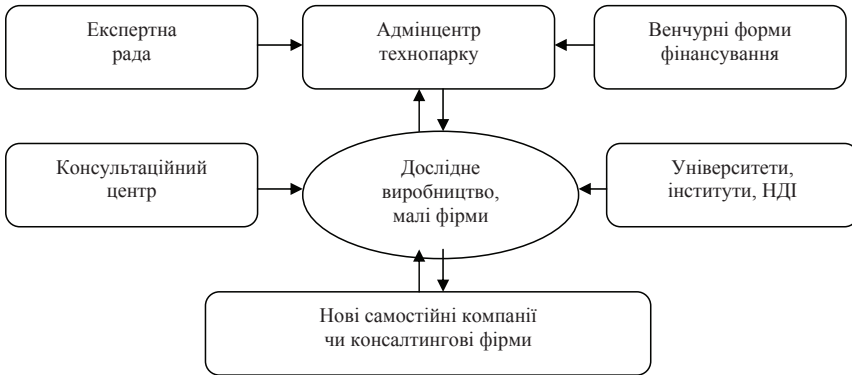

Рис. 3.10. Структура інноваційного технопарку²⁶¹

Основне завдання технопарку — перетворити наукові розробки в товар, у корисну продукцію і вивести її на ринок зусиллями нових чи вже наявних суб'єктів.

У технопарках запроваджується спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності строком на 15 років. Він діє при виконанні проектів перших п'яти років із дати реєстрації проектів, але в межах вище від зазначеного строку дії спеціального режиму інвестиційної та інноваційної діяльності.

Спеціальний режим ґрунтується на державній підтримці технопарків, яка здійснюється насамперед у формі пільгового оподаткування. Технопарки, їхні учасники, дочірні та спільні суб'єкти не перераховують до бюджету суми податку на додану вартість і податку з прибутку, а зараховують їх на спеціальні рахунки. Ці кошти використовуються виключно на наукову і науково-технічну діяльність, розвиток власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз.

Технопарки створюються з метою інтенсифікації розробок, виробництва і впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції; координації і взаємного погодження дій учасників технопарку, спрямованих на задоволення потреб внутрішнього ринку і нарощування експортного потенціалу країни; організаційного вдосконалення інноваційної діяльності та комерційного трансферу науково-технічних розробок; залучення внутрішніх та іноземних інвестицій для вирішення завдань, що стоять

²⁶¹ Думанська І. Ю. Обґрунтування засад створення технопарків в АПК та їх фінансування [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Інфраструктура ринку. — 2018. — № 19. — Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/19-2018>.

перед технопарком; створення сприятливих умов становлення та розвитку малих і середніх інноваційних суб'єктів, що працюють у науково-технічному середовищі, у тому числі шляхом організації бізнес-інкубатора в межах технопарку; організації виробництва і широкого використання інноваційних продуктів технопарку; створення нових і збереження наявних робочих місць; іншої діяльності, що не суперечить чинному законодавству.

Місією технопарку є:

- сприяння інноваційному шляху розвитку регіону і країни в цілому;
- екологізація виробництва, продукції і територій та енергозбереження;

- забезпечення можливостей для зростання людського капіталу та культивування бізнес-цінностей через розвиток інфраструктури й надання власних послуг;

- створення мережі партнерів для розвитку інноваційних формувань, росту інноваційної активності й інноваційної привабливості екологічно безпечної продукції і сільських територій та інших пріоритетних напрямів технопарку²⁶².

Державне сприяння інноваційній діяльності технопарків здійснюється шляхом державної фінансової підтримки і цільового субсидування проєктів технопарків, зокрема передбачено встановлення податкових пільг та цільового субсидування. Крім того, проєкти технопарку є пріоритетними для залучення коштів Української державної інноваційної компанії та її регіональних відділень.

Технопаркам надається право нараховувати прискорену амортизацію — щорічно 20 % — на основні фонди 3-ї та 4-ї груп. При цьому амортизація основних фондів 3-ї групи повинна проводитись доти, доки балансова вартість групи не становитиме нульового значення.

Розрахунки за експортно-імпортними операціями, що здійснюються при виконанні інноваційних проєктів, проводяться у строк до 150 календарних днів. Для реалізації проєктів технопарків щорічно в бюджеті країни відповідно до бюджетної програми підтримки діяльності технопарків виділяють зазначені кошти, які спрямовують ось на що.

1. Повне чи часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) проєктів технологічних парків.

2. Повну чи часткову компенсацію відсотків фінансово-кредитним організаціям за кредитування проєктів технологічних парків, що були сплачені виконавцями проєктів.

²⁶² Петрина М. Ю. Шляхи вдосконалення фінансового забезпечення діяльності технопарків в Україні / М. Ю. Петрина // Фінанси України. — 2013. — № 8. — С. 99.

3. Звільнення від ввізного мита при ввезенні до України для реалізації проектів технологічних парків нового обладнання і комплектуючих, а також матеріалів, об'єктів інтелектуальної власності, які не виробляють в Україні.

4. Видавання податкового векселя на суму імпортного ПДВ.

5. Перерахування податку на прибуток на спеціальний рахунок технопарку для цільового використання (80 % спрямовують на науково-дослідну діяльність, 20 % — на виплату відсотків за кредитами).

6. Інвестиції з-за кордону на п'ять років звільнюються від ввізного мита і ввізного ПДВ.

7. Прибуток звільняється від податкообкладання на три роки на 100 % та ще на три роки на 50 %.

8. Залучені інвестиції виводять зі складу валового прибутку.

9. На період освоєння земельної ділянки проект звільнюють від плати за землю.

10. Кошти, що надійшли в іноземній валюті від реалізації продукції (продаж товарів, виконання робіт, надання послуг) технопарком, учасниками та СП, не підлягають обов'язковому продажу. Спеціальний режим інноваційної діяльності вводиться для технопарку строком на п'ять років і діє в разі реалізації проектів технологічного парку²⁶³.

Засади фінансування діяльності технопарків представлено на *рис. 3.11*.

Дієвим прикладом державної фінансової підтримки інноваційних проектів є фінансування технопарків.

Технологічний парк — інноваційна структура, здатна до найефективнішого використання найважливішого в сучасних умовах чинника конкурентоспроможності — ресурсного забезпечення. Концентруючи наукові, виробничі та фінансові ресурси, технопарки забезпечують відтворення повного життєвого циклу інновацій: дослідження — розроблення — упровадження — масовий промисловий випуск наукоємної високотехнологічної конкурентоспроможної на світових ринках продукції²⁶⁴.

Проекти технопарку містять усі етапи інноваційних процесів — від досліджень і розробок до організації виробництва і виходу інноваційної продукції на ринок, мають потрібний ступінь патентного захисту, зокрема у країнах — потенційних споживачах цієї продукції.

²⁶³ Петрина М. Ю. Шляхи вдосконалення фінансового забезпечення діяльності технопарків в Україні / М. Ю. Петрина // Фінанси України. — 2013. — № 8. — С. 100.

²⁶⁴ Дорошко О. О. Технопарки як засіб стимулювання інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / О. О. Дорошко // Ефективна економіка. — 2011. — № 1. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_1_30.

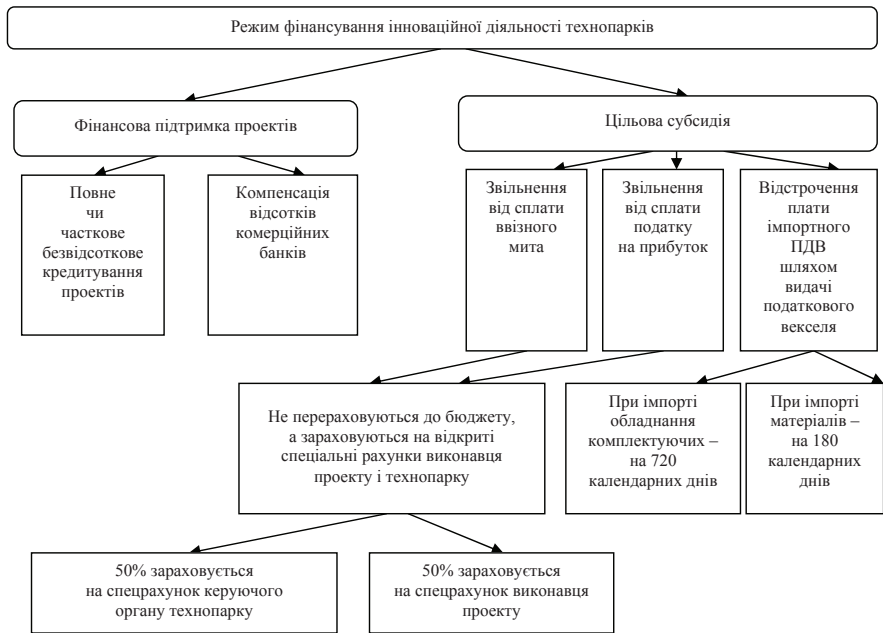

Рис. 3.11. Засади фінансування технопарків в Україні²⁶⁵

За експертизи до проектів висувають спеціальні вимоги, у т. ч.: реалізація проекту технопарку не може стати причиною зниження податкових зобов'язань із основного виду діяльності виконавця цього проекту, інноваційність продукції; відповідність пріоритетам технопарку і державним пріоритетам інноваційної діяльності, збереження рівня відрахувань до бюджету загалом на рівні попереднього року, економічна ефективність, наявність потрібної виробничої інфраструктури, перелік ризиків виконавця проекту; забезпечення проекту фінансуванням; науково-технічний рівень продукції; імпорт лише устаткування і комплектуючих, які не випускають в Україні або випускають, але вироби не відповідають поставленим вимогам, захист інтелектуальної власності у складі проекту, бюджетна ефективність не пізніше ніж за рік до терміну закінчення дії спецрежиму, вирішення соціальних, економічних та інших питань.

²⁶⁵ Думанська І. Ю. Обґрунтування засад створення технопарків в АПК та їх фінансування [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Інфраструктура ринку. — 2018. — № 19. — Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/19-2018>.

Станом на кінець 2010 року відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків»²⁶⁶ реєстрацію пройшли 16 технопарків. Проте три провідні, створені на базі наукових організацій Національної академії наук України — ІЕЗ ім. Є. О. Патона, Інституту монокристалів, Інституту напівпровідників, — забезпечують 97 % випуску інноваційної продукції всіх українських технопарків (зокрема Технопарк ІЕЗ — 67 %). Агротехнопарк залишився здебільшого на папері. Для порівняння: у польських технопарках, що працюють за стандартами ЄС, проекти світового значення становлять 1,9 %, національного — 14 %, переважна кількість проектів — відповідають третьому і четвертому укладам.

Державна підтримка проектів у рамках технопарків істотно прискорює їх виконання. В іншому разі строки виконання проектів збільшать в 1,5—2,0 рази, а виконання деяких узагалі стане неможливим. Після 2004 року обсяги державної підтримки знижували і 2017-го вони досягли нульової позначки. Також спостерігаються падіння відрахувань до бюджету і позабюджетних фондів від інноваційної діяльності, скорочення обсягів постачання продукції в рамках спецрежиму на зарубіжні ринки, а також частки продукції технопарку в інноваційній продукції промисловості.

Це зумовлено припиненням державної підтримки, виключенням основних економічних засад спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків із Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків», яким визначено надання державної фінансової підтримки діяльності технологічних парків, їхніх учасників і спільних суб'єктів за реалізації за пріоритетними напрямками діяльності й цільового субсидіювання проектів технологічних парків.

Бюджетне фінансування технопарків розпочато 2007 року й практично закінчено 2009-го. За період з 2000—2009 рр. технопаркам надано податкових пільг на суму 483 млн грн, а сплачено до бюджету 931 млн грн, що свідчить про високу ефективність функціонування технопарків і недостатнє їх державне фінансове стимулювання. Протягом 2005—2007 рр. не приймали інноваційних проектів через наявність мораторію на їх розгляд. Зроблено висновок, що існує пряма залежність ефективного функціонування вітчизняних технопарків від рівня фінансового забезпечення й законодавчої стабільності в державі²⁶⁷.

²⁶⁶ Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

²⁶⁷ Ревуцький С. Застосування інтелектуальної власності в умовах діяльності технопаркових інноваційних структур / С Ревуцький // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2012. — № 1 (63). — С. 71.

Порівняльну характеристику заходів державної підтримки технопарків у відповідних нормативно-правових актах наведено в *табл. 3.19*.

Таблиця 3.19

Державна підтримка проектів технопарків в Україні²⁶⁸

Вид підтримки	Закон України № 991-XIV від 16.07.1999	Закон України № 3333-XIV від 12.01.2006	Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010
Цільові субсидії			
Звільнення від сплати:			
- податку на прибуток	Діяла	Діє	Скасовується
- ПДВ	Діяла	Скасовано	Скасовується
- мита	Діяла	Діє	Залишається
- ПДВ при імпорті товарів	Діяла	Скасовано	Скасовується
Сплата ПДВ податковим векселем при імпорті нового обладнання, устаткування та комплектуючих — 720 днів, матеріалів — 180 днів		Дію призупинено 2008 р., 2009 р.	Скасовується
Фінансова підтримка проектів технопарків			
- повне або часткове безвідсоткове кредитування		Не виконується	Скасовується
- повна або часткова компенсація процентів за кредитами		Не виконується	Скасовується
Прискорена амортизація основних фондів	Діяла	Діє	Скасовується

З огляду на те, що на нинішній день бюджетне фінансування проектів технопарків не передбачене, вексельна оплата митного ПДВ відмінена, учасники технопарків вимушені або припинити виконання проектів, або оплачувати роботи за бізнес-планом співвиконавців, штрафи за невиконані контракти, зокрема з митниці, за рахунок своїх обігових коштів (собівартості продукції). Звідси зниження рівня прибутку або взагалі робота у збиток, що позбавляє виконавця проекту і технопарк можливості перерахування на спецрахунок однієї з останніх на сьогодні пільги — податку на прибуток. Проте технопарки позбавлені і цієї мінімальної державної підтримки.

²⁶⁸ Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Зазначимо, що в Податковому кодексі України від 02.12.2010²⁶⁹ передбачено запровадження системи пільг із податку на прибуток суб'єктів, однак доцільність цього викликає заперечення:

- інноваційно-інвестиційний податковий кредит, що мають надавати на період виконання інвестиційного (інноваційного) проекту (програми), але не більше ніж на три роки, за рахунок відстрочення податкових зобов'язань;

- зниження ставки податку до 20 % для суб'єктів, що здійснюють інвестиції у нові основні засоби класифікаційних груп — четвертої і п'ятої (крім легкових автомобілів) і шостої, об'єктів нематеріальних активів четвертої групи, що надалі використовують у господарській діяльності такого платника не менше ніж три роки;

- звільнення від оподаткування 80 % прибутку суб'єктів, отриманого від продажу на митній території України таких видів товарів власного виробництва, як устаткування, що працює на нетрадиційних і відновлюваних джерелах енергії; устаткування для виробництва альтернативних видів палива;

- звільнення від оподаткування 50 % прибутку, отриманого від здійснення енергозбежувальних заходів і реалізації енергоефективних проектів суб'єктів;

- зарахування 50 % суми нарахованого податку на прибуток на спеціальні рахунки і використання їх за цільовим призначенням протягом п'яти років з моменту отримання першого прибутку від реалізації інвестиційного проекту на територіях пріоритетного розвитку;

- зарахування на спеціальні рахунки усєї суми податку на прибуток суб'єктів, отриманого технологічними парками, їхніми учасниками і спільними суб'єктами під час реалізації проектів технологічних парків.

Наголосимо, що така система податкових пільг є обтяжливою для держави, невиваженою і суперечливою, оскільки застосування двох пільг для стимулювання інвестицій (інноваційно-інвестиційного податкового кредиту і 20 % ставки податку для суб'єктів, що здійснюють інвестиції в нові основні засоби) є недоречним. Заборона суб'єктам, що реалізують інвестиційні проекти на територіях пріоритетного розвитку, користуватися пільгами з оподаткування і спеціальними податковими режимами, якими користуються суб'єкти господарювання, розташовані на територіях, де не встановлені спеціальні режими оподаткування, не відповідає вимогам рівності і справедливості.

²⁶⁹ Законодавств України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Викликає зауваження механізм надання інноваційно-інвестиційного податкового кредиту. У розвинутих країнах, де застосовують такий кредит, нараховану суму податку зменшують не на всю суму витрат на інвестиції (або їх приросту), а лише на частину [сума пільги дорівнює сумі витрат на інвестиції (приросту витрат на інвестиції), помножену на ставку податкового кредиту]. В Україні передбачено надавати кредит на всю суму інвестицій, що спричинить великі втрати бюджету. Передбачений у Кодексі кредит лише за назвою є інноваційно-інвестиційним, проте не передбачає стимулювання інвестицій лише в інноваційні проекти, що, на нашу думку, було б доречним і актуальним. Крім того, за надання такого кредиту стає недоцільним запровадження спеціальних режимів оподаткування суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти на територіях спеціальних (вільних) економічних зон, територіях пріоритетного розвитку, а також спеціального режиму оподаткування технологічних парків. Отже, надання пільг у такому обсязі зруйнує базу податку на прибуток суб'єктів, унаслідок чого податок до бюджету сплачуватимуть лише суб'єкти.

Світовий досвід свідчить, що головний ефект від реалізації бази оподаткування, створюваної технопарками, виникає після виконання перших проектів, тобто на п'ятий, шостий і т. д. роки їх існування. Американські вчені вважають, що головним завданням інноваційної діяльності технопарків є не комерційний успіх у найближчі 3—5 років, а створення науково-технічної і виробничої бази подальшого розвитку економіки, стабільно працюючих суб'єктів, що нарощують обсяги випуску інноваційної продукції, і в результаті — створення й нарощування бази оподаткування²⁷⁰. Це дає змогу виконати головні завдання економіки — забезпечити зростання надходжень до бюджету і за їхній рахунок — підвищення добробуту суспільства, повернення грошей, витрачених на інновації, і фінансування подальшого інноваційного розвитку.

Зазначимо, що галузева звітність технопарків обмежена лише терміном дії спецрежиму, тобто п'ятьма роками з моменту затвердження проекту, і не враховує подальших наслідків їхньої роботи, хоча бізнес-плани перших проектів технопарків розраховували на 10 років (п'ять років у рамках спецрежиму плюс п'ять років після закінчення цього пільгового терміну). У результаті податкові надходження до бюджету і позабюджетних фондів від реалізації продукції, розробленої за виконання інноваційних проектів

²⁷⁰ Каленюк І. Розвиток технопарків в Україні: історія та проблеми становлення / І. Каленюк, О. Сакун // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2011. — № 2 (10). — С. 12.

і випущеної за межами термінів спецрежиму для кожного з проектів, не враховують, хоча надходження до бюджету в цьому разі є головним результатом діяльності технопарків.

Звичайно, українська економіка ще не має тих можливостей, які має економіка США і країн ЄС, а тому реальні умови вітчизняної економіки на момент створення технопарків виключали і виключають сьогодні можливість використання державою методів прямої фінансової підтримки.

Для здійснення в АПК позитивних економічних, соціальних і екологічних зрушень, забезпечення ефективного функціонування суб'єктів аграрної сфери і розвитку сільських територій доцільно створити інноваційний технологічний парк АПК і відповідні умови та механізми його функціонування. Зокрема, удосконалити чинну нормативну базу щодо розширення доступу до можливостей створення технопарків, а отже, і до особливих умов фінансування діяльності.

На завершення слід зазначити, що для успішної активізації створення технопарків в АПК за умов трансформаційних змін національної економіки потрібні їхнє комплексне фінансування і спрощений підхід до організації.

3.5. РОЗВИТОК ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ

Сучасний стан економіки України характерний зниженням темпів розвитку важкої промисловості та високих технологій, кризою банківської системи і спадом темпів розвитку малого та середнього бізнесу, що виводить на перші місця розвиток аграрного сектору. Але, зважаючи на ризиковий характер виробництва в сільському господарстві та обмеженість у доступі до банківського кредитування, зумовлює доцільність пошуку нових джерел фінансування. Одним із таких джерел в Європі та США виступає венчурний капітал.

Венчурне фінансування здійснюється на принципах пайової участі, а засоби фірм венчурного капіталу функціонують як акціонерний капітал²⁷¹.

²⁷¹ Андрощук Г. А. Фінансування інновацій і роль венчурного капіталу: бізнес-ангели / Г. А. Андрощук // Інтелектуальна власність. — 2011. — № 9. — С. 27.

Слід зазначити, що невід'ємною частиною венчурного фінансування є безпосередня участь венчурного інвестора в управлінні компанією, а також перетворення приватного суб'єкта в акціонерне. Венчурне фінансування не можливе без основної його складової — венчурного капіталу. Провівши дослідження, ми прийшли до висновків, що венчурний капітал — це підвид акціонерного капіталу, що направляє на фінансування ризикованих інноваційних високодохідних проєктів у перспективних галузях терміном у середньому від трьох до п'яти років.

Щодо привабливості всі сектори економіки венчурні капіталісти розподіляють на привабливі, непривабливі і нейтральні. До привабливих належать високі технології та виробництво продукції для промисловості. У світі майже не існує венчурних інвесторів, які б інвестували кошти в роздрібну і гуртову торгівлю, оскільки ці напрями вважаються непривабливими. Місце сільського господарства — так званий нейтральний сектор, до якого часто ще відносять добувну промисловість, індустрію розваг та інвестиції в нерухомість. Тобто інвестиції в нейтральні сектори розглядаються, але запропоновані проєкти мають бути революційними, інноваційними, еволюційними чи пропонується виробництво дешевих продуктів-замінників.

Статистичні дані MoneyTreeTM, що проводить дослідження венчурної активності для NVCA (National Venture Capital Association), свідчать про те, що навіть у США, де венчурна індустрія розвинена досить добре, у сільське господарство направляє 15—16,5 % загальних інвестицій, що становили 4,65 млрд дол. із загальних 29,69 млрд дол. 2013 року, а вже 2014-го фінансування сектору біотехнологій (у т. ч. сільське господарство) збільшилось до 6,059 млрд дол., а за перше півріччя 2015-го в аграрний сектор залучено 3,9 млрд²⁷².

В ЄС ситуація з фінансуванням аграрного сектору за рахунок венчурного капіталу гірша, ніж у США. Так, зокрема, 2013 року за рахунок венчурного капіталу було профінансовано 16 компаній. Загальна сума інвестицій становила 9,05 млн євро, а це лише 0,3 % від ринку венчурного капіталу; 2014-го сільськогосподарським виробникам вдалося залучити уже 12 млн євро і профінансувати 19 компаній. За даними Європейської асоціації венчурного капіталу, найбільше венчурного капіталу направляє в сільське господарство (Нідерланди — вісім компаній, Франція — дві компанії, Фінляндія — одна компанія).

²⁷² Статистичні дані агентства MoneyTreeTM [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.pwcmo-neytree.com/HistoricTrends/CustomQueryHistoricTrend>.

В Україні за рахунок саме венчурних фондів, за даними Європейської асоціації венчурного капіталу (EVCA), а саме PEREP_Analytics, яка є некомерційною загальноєвропейською базою даних приватного акціонерного капіталу, за рахунок венчурного капіталу не було профінансовано жодної компанії АПК. Єдиною галуззю, якій за результатами 2014 року вдалося залучити венчурний капітал, стала галузь ІТ, у яку було інвестовано 2,1 млн євро²⁷³.

За словами головного виконавчого директора фонду Horizon Capital, 2017 року фонд має намір інвестувати близько 50 млн дол. в українську економіку. Найбільш перспективними галузями в Україні щодо інвестування, на думку виконавчого директора, є ІТ-технології, АПК, харчова промисловість та інші галузі, орієнтовані на експорт. Конкретні проекти і компанії, в які будуть спрямовані інвестиції, поки що не називаються.

Ми не можемо порівняти дані EVCA з українськими джерелами, тому що статистики з венчурного фінансування та венчурного капіталу в Україні немає як такої. Державна служба статистики оприлюднює дані лише про капітальні інвестиції за видами економічної діяльності і за джерелами фінансування.

Як зазначає низка дослідників, в Україні таких венчурних суб'єктів, які діють у високорозвинутих країнах, немає. У нашій економіці існують лише деякі форми діяльності, що наближаються за своїм характером до венчурних²⁷⁴.

Можливість створення фондів венчурного капіталу в Україні досить проблематична. Основні постачальники венчурного капіталу, за даними EVCA, які б теоретично могли працювати в Україні, — це пенсійні фонди, на частку яких 2014 року припало 12 % (504,8 млн євро), банки — 2,6 % (106 млн євро) та страхові компанії — 2,2 % (91,2 млн євро). Але, як зазначає О. М. Петрук, багато комерційних проектів починають приносити результати у формі прибутків лише через три — п'ять років, і в такому разі вони погіршують баланс банку. Кетрин Кемпбелл зазначає, що зацікавленість банків до фінансування венчурних проектів знизилась останнім часом через нерівномірність надходжень від реалізації проектів і надмірних

---

²⁷³ Статистичні дані Європейської асоціації венчурного капіталу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.evca.eu/research/activity-data/annual-activity-statistics>.

²⁷⁴ Поручник А. М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні : монографія / А. М. Поручник, Л. Л. Антоноук. — Київ : КНЕУ, 2000. — С. 104.

ризиків, тому банківський сектор поволі покидає цю нішу²⁷⁵. Що ж до пенсійних фондів, то в Україні пенсійним фондам дозволено інвестувати лише в обмежені фінансові інструменти. Страхові компанії, яких у нашій державі достатньо багато, також могли б виступити інвестором, але хоча їх і велика кількість, дослідники порівнюють їхній сумарний акціонерний капітал з акціонерним капіталом рентабельної європейської страхової компанії.

Роль держави в розвитку венчурного фінансування повинна ґрунтуватись на програмах розвитку. Зокрема, на сайті Міністерства агрополітики розміщено План заходів із виконання Мінагрополітики України та центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується КМУ через Міністра аграрної політики та продовольства України, Програми діяльності КМУ і Коаліційної угоди у 2015», п. 6.18.р. якого передбачає «сприяння залученню інвестицій міжнародних фінансових установ та країн — стратегічних партнерів України (зокрема, Європейський Союз, США, Китай) для реалізації проектів в агропромисловому комплексі, у т. ч. залучення 2015 року кредитних ресурсів розміром до 1 млрд доларів США від міжнародних інституцій»²⁷⁶. Як бачимо, мова лише про кредити, а не про венчурний капітал. Хоча якщо порівнювати 1 млрд кредитних коштів та 1 млрд венчурного капіталу, то відмітимо, що венчурний капітал має ще і додаткову вартість, яка полягає у досвіді та зв'язках венчурного капіталіста, що виражається в інтелектуальному капіталі, як додаткової складової венчурного капіталу.

Венчурне фінансування в розвинутих країнах на шляху свого розвитку подолало і продовжує долати низку перешкод. В Україні, на нашу думку, основними перешкодами, з якими зіштовхується венчурний інвестор, який хоче інвестувати в АПК, є відсутність чіткої політики сприяння розвитку венчурного бізнесу з боку держави, високий рівень ризику і низький розвиток законодавства у сфері венчурних інвестицій, низький рівень розвитку біржових інститутів, сезонність виробництва (рослинництво) і мала кількість підприємців в аграрному секторі, які претендують на венчурний капітал, недостатній розвиток інфраструктури. Також однією з проблем сучасної України виступає брак спеціалістів венчурного середовища, які б налагодили співпрацю між венчурними капіталістами та підприємцями.

²⁷⁵ Кемпбелл К. Венчурный бизнес: новые подходы / К. Кемпбелл ; пер. с англ. Д. Липинский. — Москва : Альпина Бизнес Букс, 2004. — С. 422.

²⁷⁶ Програми діяльності КМУ і Коаліційної угоди у 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=15654>.

А 2016 року був проведений AgrInvest Forum, на якому представники європейських інвестиційних компаній сформува­ли три основні кроки, які потрібно зробити урядові для залучення інвестицій. Це, по-перше, урегулювання ситуації у країні; по-друге, ухвалення ефективних законодавчих актів; по-третє, проведення економічних реформ. Але найбільше міжнародних інвесторів відлякує велика кількість фіскальних органів та незрозуміла ситуація з орендою землі²⁷⁷.

Аграрний сектор вважають хорошим першим ринком для впровадження багатьох передових технологічних розробок, що забезпечують вирішення складних питань точного землеробства. Фінансування проєктів AgTech (Agriculture Technology), які направлені на використання високих технологій у сільському господарстві, зріс у 12,25 раза за період 2010—2015 рр. (рис. 3.12).

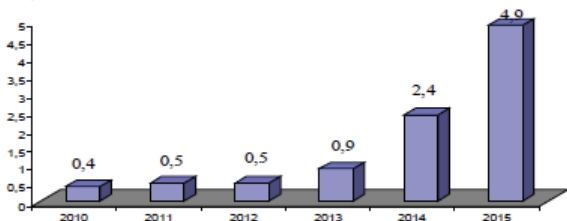

Рис. 3.12. Обсяг фінансування AgTech за 2010—2015 рр., млрд дол.²⁷⁸

За 2015 рік 449 компаній змогли залучити 4,6 млрд дол. за 526 раундів фінансування, що удвічі більше за 2014-й.

Згідно із щорічним звітом Venture Pulse Report 2015²⁷⁹, підготовленим компанією KPMG, 2015 року аграрний сектор забезпечив 10 % світового ВВП (7,8 трлн дол.), а інвестиції в технології AgTech становили менше ніж 3,3 % від загальних венчурних інвестицій у 128 млрд дол., що є досить малим показником для галузі, що становить десятку частину світового ВВП. Для порівняння: частка сфери охорони здоров'я становить 12 % від ВВП і щорічно залучає близько 12 % від усіх венчурних інвестицій. Тому вже зараз прогнозується зростання венчурних інвестицій у сектор AgTech, що підтверджується залученням 4,9 млрд за прогнозованих 4,1 млрд 2015 року.

²⁷⁷ Быть сильным в условиях кризиса [Электронный ресурс]. — Режим доступа : https://inventure.com.ua/news/ukraine/byt_silnymi_v_usloviyah_krizisa.

²⁷⁸ AgTech Investing Report 2015 [Electronic resource]. — Available at : <https://agfunder.com/research>.

²⁷⁹ Там само.

Компанії, які розташовані у США, залучили 2,4 млрд дол. (48,9 %) фінансування для впровадження передових технологій в аграрних суб'єктах, але 2014-го цей показник був значно більшим і становив близько 90 %. Ізраїль став 2015 року другим за показником інвестицій в AgTech із сумою в 550 млн дол., третім та четвертим регіонами стали Індія і Китай — 506 і 408 млн відповідно. Значне зростання чисельності населення в регіонах сприяє впровадженню інновацій у сфері сільського господарства для вирішення продовольчого питання²⁸⁰.

Обсяг залученого венчурного капіталу в технології, направлені на точне землеробство, збільшився 2015 року на 140 % порівняно з 2014-м. Сектор точного землеробства є набором апаратних і програмних технологій, які допомагають фермерам посприяти у процесі ухвалення рішень, використовуючи аналітичні сервіси. На сектор точного землеробства припало 30 % від усіх угод і лише 12 % від загального обсягу інвестицій — у сектор AgTech. Точне землеробство все частіше поєднує ідеї та різні технології як інструменти для ухвалення рішень, наприклад, фінансування систем, які використовують супутники для зйомки та стеження, займає 27 % від загального обсягу (рис. 3.13).

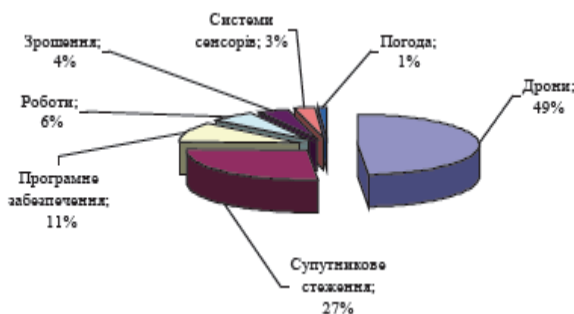

Рис. 3.13. Залучення венчурного капіталу для точного землеробства за секторами AgTech 2015 року²⁸¹

Однією з найбільших подій у сфері агротехнологій експерти InVenture вважають придбання 2013 року за 1,1 млрд дол. провідним світовим постачальником технологічних рішень у сфері сільського господарства Monsanto компанії зі збору та обробки кліматичних даних The Climate

²⁸⁰ AgTech Investing Report 2015 [Electronic resource]. — Available at : <https://agfunder.com/research>.

²⁸¹ Там само.

Corp. Компанія є страховим сервісом для фермерів, який на основі спеціальних інструментів і аналітики даних визначає ризики, пов'язані з майбутніми погодними умовами. The Climate Corp — це успішний вихід із проекту венчурних фондів Google Ventures and Khosla Ventures, які 2011 року інвестували 42 млн дол. у стартап WeatherBill (пізніше перейменованій у The Climate Corporation). Крім того, Google Ventures не зупинився 2015 року спільно із ще двома венчурними фондами — DBL Investors і Kleiner Perkins Caufield & Byers — інвестував на раунді «В» 15 млн дол. у стартап Farmers Business Network. Сервіс дає можливість фермерам ухвалювати більш обґрунтовані і виважені рішення щодо вирощування зернових культур, використовуючи дані про погоду і ґрунти, отримані за допомогою сенсорних сільськогосподарських датчиків. На основі аналізу даних компанія надає рекомендації фермерам з використання потрібних ресурсів: насіння, добрив або хімікатів.

Слід зазначити, що Google Ventures став провідним інвестором у Farmers Business Network, раніше, 2014 року на раунді «А» у проєкт інвестував 5,6 млн дол. Kleiner Perkins Caufield & Byers і 3,3 млн дол. DBL Investors²⁸².

Збільшення кількості угод у секторі точного землеробства та AgTech призвело до зростання кількості зацікавлених інвесторів. Основні міжнародні фонди та приватні інвестори наведено на *рис. 3.14*.

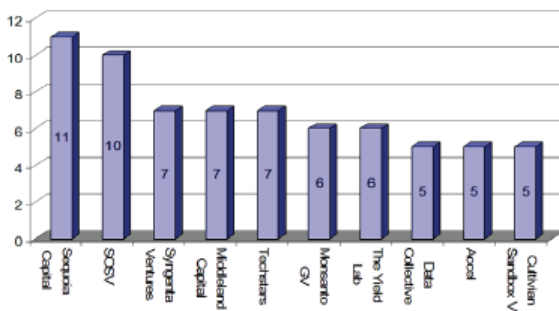

Рис. 3.14. **Топ венчурних інвесторів за кількістю угод про фінансування 2015 року**²⁸³

²⁸² Venture Pulse: Q4 Global analysis of venture funding, KPMG [Electronic resource]. — Available at : <https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2015/10/venture-pulse.html>.

²⁸³ AgTech Investing Report 2015 [Electronic resource]. — Available at : <https://agfunder.com/research>.

Системи точного землеробства і технології AgTech також використовуються і в Україні. Але для їх упровадження на аграрних суб'єктах зазвичай не вистачає інвестицій. Венчурний капітал, який фінансує розвиток таких технологій у світі, неохоче розглядає схожі проекти в Україні через високі ризики на економічну нестабільність. Але попри це, багато агрохолдингів уже активно впроваджують технології. Наприклад, «Астарта» використовує комплексну систему GPS-моніторингу, що дає змогу в режимі реального часу відслідковувати виконання польових робіт, місцезнаходження техніки, контролювати витрату пального і вести автоматизований облік процесів. Окрім того, в «Астарті» впроваджується система точного землеробства для підвищення продуктивності кожного окремого поля в обробці. Активно розвиваються системи автоматизованого звітування у тваринництві та контролю над рухом продукції на елеваторах. Ж. Ерцег, операційний директор компанії «Астарта», констатує, що «розвиток агротехнологій в Україні, з одного боку, дуже добре, але, з другого боку, розрахунок глобальності показує нам, що в Україні не всі технології можуть швидко окупитися. Тим більше, що більшість наших колег з агрохолдингів зіштовхуються з іншими фундаментальними проблемами у плані браку техніки, поганої якості засобів захисту рослин. Є багато інших напрямів інвестування, які сьогодні конкурують із упровадженням інновацій».

В Україні активно створюються власні технології для аграрного сектору. Так, вітчизняна технологія Envu Sensor являє собою систему моніторингу клімату і концентрації вуглекислого газу в теплицях та овочесховищах. Вона збирає дані за допомогою датчика на основі графену, що дає змогу вловлювати і фіксувати дуже низькі концентрації CO₂²⁸⁴.

Основні технічні характеристики проекту. Загальна площа під зрощенням — 12 000 га. Пропонується купити 95 машин. Загальна вартість придбання — 182 000 грн. Супутні витрати: заміна насосної станції — 5 000 грн, модернізація електромереж — 32 000 грн. Витрати електроенергії для руху машин — 3 000 грн на рік. Сума економії електроенергії — 17 000 грн. Приріст урожайності у грошовому вимірі — 22 000 грн. Зменшення витрат на ремонт та обслуговування — 5 000 грн. Економія витрат на ФЗП — 2 000 грн.

Вхідні дані та проведені розрахунки наведено в *табл. 3.20*.

²⁸⁴ Умный агробизнес: как украинские ИТ-предприниматели завоевывают аграрный рынок [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://inventure.com.ua/news/ukraine/umnyjagrobiznes-kak-ukrainskie-it-predprinateli-zavoevyayutagrarnyj-rynok>.

Таблиця 3.20

Розрахунок економічної ефективності впровадження проекту, тис. грн

Вхідні дані		Рік									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Придбання машин	-182										
Придбання насосів	-5										
Підключення енергоносіїв	-32										
Електроенергія для машин		-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Економія електроенергії		17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
Економія витрат на ремонт		5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Економія фонду заробітної плати		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Приріст урожайності		22	22	22	22	22	22	22	22	22	22
Усього		43	43	43	43	43	43	43	43	43	43
Усього наростаючим підсумком	-219	-179	-139	-99	-59	-19	21	61	101	141	181
Результат											
Період окупності	5,5										
IRR	14,62%										

Примітка. Авторські розрахунки.

Виходячи з отриманих результатів, бачимо, що очікувана внутрішня норма дохідності (IRR) становить 14,62 %, що є досить хорошим показником для власника проекту, але на фінансування від венчурних фондів не варто розраховувати²⁸⁵, оскільки така дохідність є недостатньо високою в Україні. Крім того, венчурні капіталісти захочуть вивести кошти з цього проекту вже через чотири-п'ять років, за розрахункової окупності у 5,5 року. Проект не передбачає чітких стратегій виходу для інвестора і є класичним прикладом упровадження технологій точного землеробства і переоснащення виробництва.

На шляху розвитку сектору агротехнологій в Україні стоїть велика кількість суттєвих перешкод. По-перше, брак висококваліфікованих підприємців, які готові розробляти і впроваджувати нові технології. По-друге, в умовах слабого розвитку і малої кількості вітчизняних класичних венчурних фондів не доводиться очікувати широкого фінансування в нових галузях (інвестиції в аграрний сектор не є ключовим критерієм у жодному із секторів). По-третє, обмеженість шляхів виходу венчурних інвесторів із проектів (малий відсоток українських компаній, які здійснюють процедуру IPO чи M&A).

²⁸⁵ Внутрішня норма рентабельності Internal Rate of Return (IRR) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/1309/42/1/3/#4361>.

Цікавими є погляди фахівців, які вважають, що проблема законодавчо-го забезпечення венчурної діяльності насправді є ширшою, а її розв'язання на обмежується лише ухваленням Закону України «Про венчурну діяльність», тут скоріше треба створити не шар для регулювання цієї сфери, а надати максимальний рівень свободи для венчурного бізнесу як одного з найбільш ризикованих. Потрібне також удосконалення корпоративного законодавства, що регулює відносини між акціонерами або засновниками для надання можливості створення проектних компаній в Україні, а не за її межами, а також внесення деяких дерегуляційних змін до Закону України «Про інститути спільного інвестування»²⁸⁶.

Однією з найбільш значних перешкод для функціонування інструментів економічного розвитку України є Міністерство фінансів, яке щороку подає Закон про державний бюджет, що зупиняє дію статей близько 10 інших законів України. Одним із важливих факторів, який визначає ефективність інноваційної діяльності, є зв'язок між розробником (науковцем) і підприємцем.

В Україні розпочато формування центрів трансферу технологій (фактично вони вже створені в НАН України і низці науково-дослідних інститутів, у деяких університетах тощо), діє мережа центрів науково-технічної інформації. У рамках їхньої діяльності доцільно організувати тренінги зі створення спін-оф компаній, допомагати науковцям у написанні якісних бізнес-планів, здатних зацікавити інвесторів. Продовжуючи цю, безумовно, позитивну тенденцію, держава повинна активізувати виконання своїх посередницьких функцій для поєднання науковців — носіїв наукових результатів із потенційними інвесторами; усебічно сприяти створенню у країні сприятливого для інновацій бізнес-середовища і підвищенню рівня інноваційної культури суспільства.

Згідно з даними Української асоціації інвестиційного бізнесу, в Україні існує близько 50 «венчурних» фондів, п'ять з яких сформовано за участі іноземного капіталу²⁸⁷.

Отже, як свідчать дослідження, на відміну від класичних венчурних фондів, український венчурний капітал в АПК не орієнтується на інноваційні проекти. Для нього більш привабливою є реалізація інвестиційних проектів середнього рівня ризику з використанням операцій

²⁸⁶ Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

²⁸⁷ Можливості використання українськими венчурними фондами досвіду діяльності зарубіжних фондів [Електронний ресурс] / Українська асоціація інвестиційного бізнесу. — Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/11_4.pdf.

із фінансовими активами і нерухомістю. Венчурні інвестиції зазвичай спрямовують у нові компанії, що швидко зростають. Здебільшого, венчурний інвестор вкладає кошти безпосередньо в компанію, а не купує її акції на вторинному ринку, що характерно для портфельного інвестора. Найважливішою ознакою венчурного інвестування є участь інвестора в господарській діяльності компанії, органах управління з метою сприяти збільшенню її вартості та подальшого продажу своєї частки²⁸⁸.

Науковці вбачають у венчурних інвестиціях ледве не порятунок від усіх проблем і можливість одержання довгоочікуваного фінансування. Малий високотехнологічний бізнес активно звертається до венчурних фондів, сподіваючись одержати серйозного помічника, здатного дати імпульс інноваційному підприємництву²⁸⁹. У провідних країнах розвиток венчурного бізнесу приводить до спрямування інвестицій у високо-ризикову інноваційну сферу, тоді як в Україні тенденції протилежні — наявні венчурні фонди віддають однозначну перевагу низько- і середньоризиковим короткотривалим операціям з фінансовими активами і нерухомістю й поки що слабо орієнтовані на хай-тек технології.

Існують такі особливості використання венчурного капіталу за фазами життєвого циклу: початкова, зростання, розширення, стабілізації, спаду. На кожній із виділених фаз може здійснюватися венчурний цикл фінансування, який являє собою сукупність п'яти стадій: 1) пошуку і відбору суб'єктів — потенційних об'єктів венчурного інвестування; 2) аналізу цих суб'єктів; 3) підготовки й складання угоди між венчурним інвестором і обраним інноваційним суб'єктом; 4) спільного управління суб'єктом, що інвестується; 5) виведення капіталу з інноваційного суб'єкта²⁹⁰.

Після початку венчурного фінансування, на четвертій стадії, крім контролю за фінансовим станом інноваційного суб'єкта, плануються заходи для максимально можливого зростання бізнесу. Після цього проводиться підготовка до завершення заключної стадії венчурного циклу — виведення капіталу.

²⁸⁸ Гоменюк О. Венчурний капітал як спосіб фінансування інноваційних проектів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://udau.edu.ua/library.php?pid=705>.

²⁸⁹ Думанська І. Ю. Мале та середнє підприємництво як оптимальні продуценти інновацій / І. Ю. Думанська // Розвиток національної економіки України: нові реалії та можливості в умовах євроінтеграції : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 28 жовтня 2016 р.). — Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. — С. 69.

²⁹⁰ Варфоломєєва В. О. Венчурний бізнес у сфері малого інноваційного підприємництва і форми його забезпечення / В. О. Варфоломєєва // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 12. — С. 123.

Кожне джерело фінансування інноваційних процесів залежно від організаційно-економічної форми венчурного підприємництва певним способом накопичує кошти й надає їх у формі венчурних інвестицій. Отже, кожному інноваційному суб'єктові принципово важливо мати інформацію про процедуру фінансування і походження капіталу інвестора. Ми визначили такі економічні характеристики джерел фінансування, на які поширюються інтереси інноваційних суб'єктів: обмеження напрямів використання, послідовність та умови надання коштів, рівень дохідності й ризику інвестиційних проектів, термін реалізації проектів. Успішна реалізація венчурного фінансування й завершення проекту зі створення і впровадження інноваційного проекту залежать від зацікавленості в участі у венчурному проекті венчурного інвестора та інноваційного суб'єкта. Механізм венчурного фінансування починається з формування венчурного капіталу, джерелами якого є фінансові, інтелектуальні та людські ресурси (рис. 3.15).

Принципова схема механізму венчурного фінансування, на наш погляд, є такою: венчурний фонд [зазвичай це професійна фінансова фірма, яка управляє капіталом від імені інших (пенсійних фондів, страхових компаній тощо)] або управляюча компанія від його імені придбають частку (пакет акцій) у молодій компанії, що швидко зростає (або в тій, що трансформується), за мінімальною вартістю й вводить до її органів управління своїх представників, які є, зазвичай, професійними менеджерами. Останні беруть активну участь у регулюванні інноваційних процесів і контролюють витрати коштів. Так забезпечується блокуючий пакет венчурного інвестора при збереженні свободи підприємницької ініціативи основних власників суб'єкта²⁹¹.

Отже, поданий механізм венчурного фінансування включає такі складові: джерела венчурного капіталу, механізм акумуляції ресурсів, механізм розподілу акумульованих ресурсів, механізм контролю та повернення інвестицій.

Доведено, що головним регуляторним параметром у механізмі мотивації венчурного інвестора у фінансуванні інноваційного проекту й діяльності інноваційного суб'єкта є глибина інновації, яка відображає складність і наукоємність усього інноваційного циклу. Мотивувальним чинником, пов'язаним із глибиною інновації, є прибутковість проекту. У комплексі ці параметри дають змогу обрати оптимальну стратегію

²⁹¹ Баранецький І. О. Особливості та перспективи розвитку венчурного підприємництва в Україні / І. О. Баранецький // Формування ринкових відносин в Україні. — 2004. — № 4. — С. 48.

венчурного інвестора, основною складовою якої є схема виведення вкладеного капіталу з інноваційного суб'єкта.

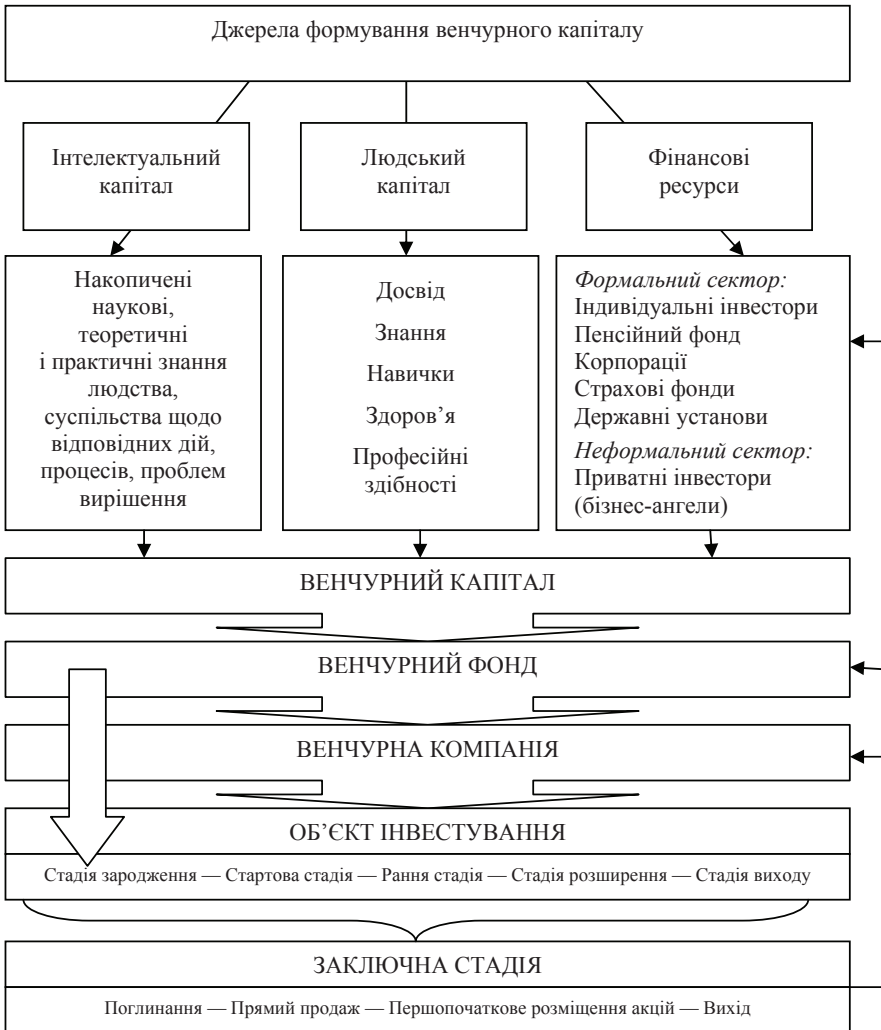

Рис. 3.15. Методичний підхід до розроблення механізму венчурного фінансування

Примітка. Авторська розробка.

Специфіка українського ринку і робота на ньому венчурних фондів спрямовує венчурне інвестування в Україні усе далі від прийнятих у світовій практиці основ цього бізнесу. Як і раніше, найбільш важливими й активними на вітчизняному ринку є фонд прямого інвестування Western NIS Enterprise Fund (капіталізація 150 млн дол.) і SigmaBleyzer (управляє фондом UGF у розмірі більше ніж 100 млн дол.)²⁹².

Інші венчурні фонди (серед яких Euroventures Ukraine, фонд прямих інвестицій «Україна» і Commercial Capital) оперують меншими сумами — у межах 20—40 млн дол. кожний. За даними венчурних компаній, в українські суб'єкти вже вкладено близько 250 млн дол. венчурних інвестицій. Суми, що найближчим роком можуть бути спрямовані венчурними компаніями на інвестиції, коливаються від 20 млн до 100 млн дол. і за наявності достатньо великої кількості ринків, що динамічно розвиваються, за оцінками експертів, є дуже незначними. Найближчим часом можливість надходження значного іноземного капіталу в Україну, як і раніше, залишається дуже низькою²⁹³.

Менеджери венчурних фондів констатують, що протягом останніх двох років умови їхньої роботи на українському ринку достатньо серйозно змінилися. По-перше, венчурний капітал, який за своєю природою спеціалізувався на придбанні невеликих (до 49 %) пакетів акцій, після кількарізових втрат малих пакетів був змушений переключитися на контрольні. Це, у свою чергу, призвело до значного збільшення суми однієї інвестиції (від 1—3 млн до 7—10 млн дол.) і скоротило кількість угод²⁹⁴. По-друге, зіштовхнувшись із серйозними проблемами забезпечення ефективності інвестицій, оскільки останнім часом жодний із відомих операторів українського ринку не зміг навести приклад продажу свого великого суб'єкта стратегічному інвесторові, сьогодні венчурні фонди орієнтуються на роботу лише з компаніями, що вже сформувались. Причому такими, які спроможні найближчим часом стати лідерами на своїх ринках і, отже, у майбутньому спростити процедуру пошуку стратегічного інвестора. По-третє, дотепер більшість фахівців венчурного інвестування намагається

²⁹² Нежиборець В. Венчурне інвестування: стан, проблеми, закордонний досвід / В. Нежиборець // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2008. — № 4. — С. 58.

²⁹³ Шевцов А. Розвиток венчурного підприємництва в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання [Електронний ресурс] / А. Шевцов, Р. Боднарчук, О. Гриненко. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/june2009/6.htm>.

²⁹⁴ Долгополова Л. М. Венчурне інвестування — панацея інноваційної діяльності: приклад США та країн Європи [Електронний ресурс] / Л. М. Долгополова. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/21_NIEK_2007/Pravo/24534.doc.htm.

особливо не ризикувати й вкладають венчурний капітал в українські суб'єкти лише на два-три роки.

Отже, венчурний бізнес в Україні перебуває на початковій стадії. Провівши низку економічних реформ і перейнявши світовий досвід, Україна зможе привернути до себе увагу світових країн-інвесторів та залучити у свою економіку значний венчурний інвестиційний капітал, налагодити ділові відносини з потенційними світовими партнерами.

У світовій практиці, починаючи зі стадії «стартапу» і далі через зростання обсягу потрібних інвестицій, індивідуальне інвестування поступається місцем інструментам колективного інвестування — інвестиційним фондам²⁹⁵.

Активний розвиток стартап-руху є визначальною особливістю сучасного глобалізованого соціально-економічного середовища, знаменує перехід до нової моделі економічного зростання в аграрній галузі. Як зазначає у своєму інтерв'ю для видання «Forbes» В. Ванг, «ми переходимо від економічної моделі, яка розглядала індивіда як заміний гвинтик у безликій, але продуктивній системі, до такої, яка визнає, що людина є єдиним, хто може зробити систему краще через свої інновації, винаходи і витвори»²⁹⁶.

В економічних умовах, яких наразі опинилась Україна, активізація стартап-руху вбачається однією з основоположних передумов, що уможливує технологічне оновлення та інноваційний розвиток не лише АПК, а й країни загалом. Тому особливої актуальності набувають питання, пов'язані з пошуком і залученням фінансових ресурсів для підтримки та розвитку креативних і, поряд з тим, ризикованих бізнес-структур — стартапів, особливо зважаючи на стрімке зростання чисельності українських стартапів та їхню затребуваність для реалізації інноваційних процесів в АПК.

Тематику стартапів обговорюють і досліджують не лише вчені, а й інвестори, підприємці та безпосередньо самі стартапери, які досягли значних успіхів і можуть поділитися певним досвідом у цьому питанні.

---

²⁹⁵ Думанська І. Ю. Обґрунтування засад створення технопарків в АПК та їх фінансування [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Інфраструктура ринку. — 2018. — № 19. — Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/19-2018>.

²⁹⁶ Hwang V. The Startup Movement Is Not About Startups, Actually [Electronic resource] / V. Hwang // Forbes: Business and Financial Magazine [Online edition]. — 2014. — January 3. — Available at : <https://www.forbes.com/sites/victorhwang/2014/01/03/the-startup-movement-is-not-about-startupsactually/#1670300d71a9>.

Зокрема, визначний науковець В. Геєць зазначив, що формування нових організацій інноваційного типу, а також підтримка інноваційного розвитку має відбуватися насамперед за рахунок збільшення фінансування інноваційної діяльності підприємцями, зокрема шляхом розширення можливостей для залучення фінансових ресурсів венчурного характеру²⁹⁷. О. Саліховою досліджено питання заохочення та підтримки створення і розвитку високотехнологічних суб'єктів, зокрема стартапів на базі інкубаторів²⁹⁸. У роботі «Створення статистичного підґрунтя для оцінки особливостей інноваційних стартапів України» О. Курченко вперше представлено поліаспектну статистичну форму для опитування стартапів в Україні з метою оцінки їхніх ресурсів та результатів, перешкод на шляху інноваційної діяльності та інтеграції в європейський науково-технологічний простір²⁹⁹.

Щороку в Україні зростає кількість інноваційних ідей і прогресивних людей, які готові втілювати ці ідеї. Згідно з рейтингом країн за кількістю стартапів, складеним сервісом Startup Ranking, Україна займає 33-тє місце у світі (зі 151-го) і з показником у 132 стартапи обігнала Японію, Австрію, Швецію, Південну Корею, Литву та Естонію³⁰⁰.

Стартап являє собою нову, нещодавно створену компанію, що буде свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, володіє обмеженою кількістю ресурсів (як людських, так і фінансових) і планує виходити на ринок. Упроваджені нею інноваційні технології можуть бути глобальними (тобто така інновація буде інновацією для всього світу) або локальними (тобто така технологія та ідея запозичені, але будуть інновацією в конкретному регіоні або країні)³⁰¹.

Проте найоригінальніша ідея не завжди виживає на ринку і знаходить фінансування на розвиток. Розробникам стартапів потрібно докласти багато зусиль, щоб знайти хоча б одне джерело фінансування, не

---

²⁹⁷ Геєць В. М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання / В. М. Геєць // Економіка України. — 2015. — № 1. — С. 3.

²⁹⁸ Саліхова О. Б. Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні : монографія / О. Б. Саліхова ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. — Київ, 2012. — С. 582.

²⁹⁹ Саліхова О. Б. Створення статистичного підґрунтя для оцінки особливостей інноваційних стартапів України / О. Б. Саліхова, О. О. Курченко // Статистика України. — 2016. — № 1. — С. 19.

³⁰⁰ Startup Ranking. Countries Ranking [Electronic resource]. — Available at : <http://www.startup-ranking.com/countries>.

³⁰¹ Чазов Є. Стартап як нова форма ведення бізнесу / Є. Чазов // Наукові праці Національного університету харчових технологій. — 2013. — № 52. — С. 124.

говорячи вже про три і більше. Свідченням цього є позиція України за показником «Легкість залучення стартаперами фінансових ресурсів», який обчислюється в індексі глобальної конкурентоспроможності країн світу. Так, 2017 року за цим показником Україна посіла 102-ге місце (зі 140-ка) з 2,4 бала (із семи можливих, де сім — максимально легко) за середньосвітових 2,95 бала³⁰².

З початку реалізації власної ідеї у стартапера працює правило «трьох F»: у нього вірять і підтримують фінансово лише сім'я (Family), друзі (Friends) і «дурні» (Fools)³⁰³. Основною перевагою такого фінансового джерела є відсутність боргів та отримання стартапером усього прибутку. Але обсяг власних і сімейних коштів, які інвестуються у стартапи, здебільшого, є незначним. Крім того, у нинішніх умовах економічної та політичної нестабільності в Україні це джерело фінансування стартапів має більше теоретичний, аніж практичний характер, оскільки платоспроможність населення перебуває на вкрай низькому рівні. Причинами цього є високий рівень інфляції, який 2017 року через девальвацію гривні щодо долара США, зростання тарифів на житлово-комунальні послуги, а також цін на овочі і фрукти досяг свого максимального значення за останні 20 років і становив 43,3 %.

Кожен стартап має свій індивідуальний шлях розвитку і неможливо задати для кожного із них одну єдину програму, за якою він буде розвиватись. Основне завдання розподілу стартапу на етапи полягає в тому, щоб мати уявлення про те, що являє собою стартап, і показати, який шлях розвитку він може проходити. На *рис. 3.16* представлено, як стартап проходить усі стадії свого розвитку, виходячи зі стану збитковості у стан прибутковості, і подальше залучення нових інвесторів. Оскільки другий підхід є найрозповсюдженішим, розглянемо його детальніше. Здебільшого, його зображують як схему (див. *рис. 3.16*).

Першу («посівну») стадію ще називають «долиною смерті», тому що саме на цій стадії найбільше стартапів не реалізуються або через брак фінансування, або через неактуальність самої ідеї, або брак досвіду автора.

Друга стадія startup, коли є тільки бізнес-ідея винахідника, ризик невдачі в освоєнні нової технології максимальний, коло інвесторів дуже вузьке, потенційний прибуток від вкладень на цьому етапі величезний.

³⁰² Дуб А. Р. Джерела фінансування стартапів та можливості їх залучення в Україні / А. Р. Дуб, М.-С. Б. Хлопецька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2016. — Вип. 1. — С. 87—92.

³⁰³ Українців попередили про чергове «незначне» зростання цін [Електронний ресурс] // UNIAN. — Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance>.

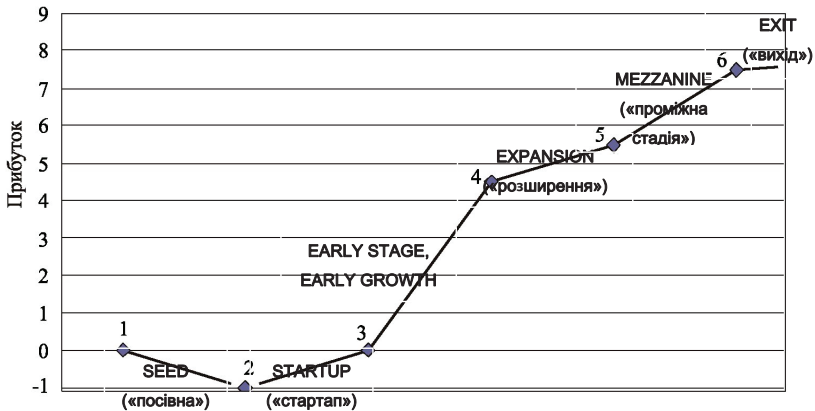

Рис. 3.16. Цикл розвитку стартапу³⁰⁴

Потім, у міру розроблення технології на етапі earlygrowth і expansion, з'являється все більше інформації про кінцевий продукт, ризик вкладень істотно знижується, потенційна прибутковість бізнес-проекту стає більш очевидною, кількість охочих вкласти кошти у проект збільшується, серед них з'являються стратегічні інвестори, націлені на отримання контролю над суб'єктом, рентабельність вкладень знижується, але ще залишається досить високою.

На етапі mezzanine і exit-технологія уже розроблена і випробувана на ринку — венчурна компанія освоює масове виробництво нової продукції. Тут велика ймовірність злиття, приєднання або викупу венчурної компанії одним із стратегічних інвесторів. Якщо цього не відбувається, проходить реорганізація суб'єкта у відкрите акціонерне товариство, статус суб'єкта змінюється з високоризикового на стабільно функціонуюче і зростаюче³⁰⁵.

Первинну фінансову підтримку на доволі лояльних умовах, порівняно з іншими інвесторами, стартапам можуть надавати і грантові організації. В Україні працюють такі грантові організації³⁰⁶: Microsoft Seed Fund

³⁰⁴ Думанська І. Ю. Обґрунтування засад створення технопарків в АПК та їх фінансування [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Інфраструктура ринку. — 2018. — № 19. — Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/19-2018>.

³⁰⁵ Чазов Є. Стартап як нова форма ведення бізнесу / Є. Чазов // Наукові праці Національного університету харчових технологій. — 2013. — № 52. — С. 123.

³⁰⁶ Стартап-інкубатори та бізнес-акселератори: що і де шукати? [Електронний ресурс] / TEMPUS. NEFESIE. — Режим доступу : <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news>.

(працює з IT-компаніями, що створюють програмне забезпечення, інтернет-сервіси і «хмарні» рішення для роботи); Global Technology Foundation (Фонд сфокусований на IT-проектах, які націлені на розв'язання проблем у сфері державних публічних сервісів, медицини, комунікацій, банківської справи, фінансового розвитку, хмарних додатків, ігор і медіа); TechPeaks (фонд робить ставку на людей, а не на проект чи ідею. Програма допоможе досягти успіху без конкретного плану на майбутнє).

На Заході для залучення коштів для стартапів широко використовуються краудфандингові платформи. Краудфандинг (від англ. «збір коштів натовпом») — це колективна робота людей (донорів), які з власної волі об'єднують кошти або ж інші ресурси, здебільшого через мережу «Інтернет», щоб підтримати зусилля інших людей або організацій (реципієнтів). Для реалізації цих проектів спочатку повинна бути заявлена мета, визначена потрібна грошова сума, складена калькуляція всіх витрат, а інформація в ході збору коштів повинна бути відкрита для всіх. Крім того, краудфандингові платформи допомагають отримати відповідь на питання, чи дійсно майбутній продукт потрібний користувачам, а значить — чи є в нього ринок і майбутнє³⁰⁷.

В Україні, через низький рівень довіри населення до фінансової системи, краудфандингові платформи, метою яких є збір коштів, не є популярний і, відповідно, — не розглядається як серйозне джерело залучення коштів для реалізації проектів³⁰⁸.

Головними ж інвесторами стартапів сьогодні виступають бізнес-ангели, бізнес-акселератори і венчурні фонди.

Бізнес-ангел — це приватна особа, що володіє капіталом, який вкладає в невеликі (порівняно з венчурними фондами) інвестиції за незначну (знову-таки, в порівнянні з венчурними фондами) частку в стартапі. Здебільшого, бізнес-ангел — це людина, яка сама була або досі є приватним підприємцем. Нею керує не лише можливість примножити свої інвестиції, а й особистий інтерес до стартапу, в який вони вкладені. Така людина, зазвичай, не тільки фінансує стартап і чекає, поки він почне приносити прибуток, але й сама надає стартапові технічну і консультаційну допомогу (особливо, якщо обраний бізнес-ангелом стартап працює в тому напрямі, в якому він досягнув успіху).

---

³⁰⁷ Чазов Є. Стартап як нова форма ведення бізнесу / Є. Чазов // Наукові праці Національного університету харчових технологій. — 2013. — № 52. — С. 124.

³⁰⁸ Стартап-інкубатори та бізнес-акселератори: що і де шукати? [Електронний ресурс] / TEMPUS. NEFESIE. — Режим доступу : <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news>.

Українські бізнес-ангели мають тісні зв'язки з іноземними інвесторами, що дозволяє їм акумулювати капітал та інвестувати його у прогресивні, але ризиковані ідеї. Нині українські стартапи залучають «ангельські» інвестиції як від українських бізнес-ангелів, так і від зарубіжних (США і Європи). Вітчизняна мережа бізнес-ангелів наразі слабо розвинута, але демонструє тенденцію до зростання³⁰⁹. Головним недоліком співпраці з бізнес-ангелами є його пряме втручання в управління проектом, яке може не збігатися з баченням стартапера, а також загроза припинення фінансування на будь-якій стадії розвитку проекту.

Ще одним джерелом фінансової підтримки стартапів є бізнес-акселератори (бізнес-інкубатори), які являють собою як установи, так і організовані ними програми інтенсивного розвитку компаній через менторство, навчання, фінансову та експертну підтримку в обмін на частку в капіталі компанії. Характерною особливістю акселераторів є те, що вони пропонують структуровану програму, яка допоможе команді відпрацювати свою бізнес-модель, набуті потрібні зв'язки і збільшити продаж. Головною відмінністю акселераторів від бізнес-інкубаторів для традиційного малого та середнього бізнесу є програма акселерації, яка триває від трьох місяців до півроку (у бізнес-інкубаторі програма може тривати від одного до чотирьох років). Переважно бізнес-акселератори працюють у парі з венчурним фондом (фонд дає інвестиції, акселератор — освітню програму, нетворкінг — інфраструктуру)³¹⁰.

Учасник акселератора (стартапер) отримує змогу: попрацювати з кваліфікованими фахівцями різних напрямів (переважно з технологічними, фінансовими, юридичними фахівцями, бізнес-консультантами); пройти майстер-класи, стажування, лекції, воркшопи в суміжних галузях, набуваючи знань, які стануть потрібними для розвитку бізнесу в майбутньому; здійснювати свої розробки у сприятливому середовищі (акселератори забезпечують офісним простором, офісною технікою, доступом до мережі «Інтернет»); отримати інформаційну підтримку (акселератори є брэндами, які володіють зв'язками і медійним впливом, що дозволяє проектам одержати популяризацію у пресі вже на момент потрапляння до програми); залучити інвестора (інвестори часто цікавляться стартапами, які перебувають в акселераторських програмах, бо

³⁰⁹ Дуб А. Р. Джерела фінансування стартапів та можливості їх залучення в Україні / А. Р. Дуб, М.-С. Б. Хлопецька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2016. — Вип. 1. — С. 87—92.

³¹⁰ Стартап-інкубатори та бізнес-акселератори: що і де шукати? [Електронний ресурс] / TEMPUS. NEFESIE. — Режим доступу : <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news>.

в них потрапляють найбільш конкурентоспроможні, сильні та перспективні стартапи)³¹¹.

В Україні функціонує понад 20 бізнес-акселераторів (бізнес-інкубаторів) у галузі АПК, найпотужнішими серед яких є бізнес-акселератори сфери ІТ-технологій: EastLabs (створений 2012 року), iHUB (2013), Happy Farm (2012), GrowthUp (2010), WannaBiz (2012), Voomy ІТ-парк (2013) і Polyteco (2013) [9].

Ще одним джерелом коштів для стартапів є венчурні фонди. Венчурними прийнято називати фонди приватного капіталу, які інвестують у суб'єкти, що перебувають на ранніх стадіях свого розвитку³¹².

Згідно зі статтею 7 Закону України «Про інститути спільного інвестування»³¹³, венчурним фондом є недиверсифікований інститут спільного інвестування закритого типу, який здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів інституту спільного інвестування серед юридичних і фізичних осіб. Приклади, коли поняття «венчурний фонд» визначено законодавчо, у світі знайти складно, проте в багатьох країнах їхня активність на ринку капіталу є значною.

До особливостей венчурного фінансування можна віднести такі: відносно невелика частка в капіталі компанії, яка завжди менша від контрольного пакета; інвестиції на ранніх стадіях проекту; участь фонду в управлінні стартапом; продаж частки компанії після виходу продукції на ринок; диверсифікація ризиків.

Звичайний термін венчурної інвестиції становить три — п'ять років, а в деяких випадках термін може сягати сім-вісім років. Залучити фінансування від венчурного фонду — це ключовий момент для майбутнього розвитку, великий шанс для стартапу. Тисячі стартаперів шукають собі у партнери венчурні фонди і лише 10 % укладають угоди³¹⁴. Основою успіху для отримання венчурного фінансування є спроможність стартапера показати свій потенціал і переваги інвесторові. У силу значного різноманіття стартапів та особливостей сфер їх реалізації доволі складно виділити єдину програму їхнього розвитку і фінансування.

³¹¹ Дуб А. Р. Джерела фінансування стартапів та можливості їх залучення в Україні / А. Р. Дуб, М.-С. Б. Хлопецька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2016. — Вип. 1. — С. 87—92.

³¹² Стартап-інкубатори та бізнес-акселератори: що і де шукати? [Електронний ресурс] / TEMPUS. NEFESIE. — Режим доступу : <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news>.

³¹³ Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 № 5080-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

³¹⁴ Стартап-інкубатори та бізнес-акселератори: що і де шукати? [Електронний ресурс] / TEMPUS. NEFESIE. — Режим доступу : <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news>.

Щодо банківського кредитування, то його отриманню нині перешкоджає високий рівень ризику стартапів, що для банку може означати неповернення вкладених коштів, а для стартапера — високі кредитні ставки і необхідність надання ліквідної застави або поручительства. У країнах Заходу фінансування стартапів шляхом банківського кредитування як на коротко-, так і на довгостроковій основі є суттєвим джерелом розвитку інновацій.

Оскільки в нас немає державної програми підтримки стартапів, у травні 2016 року ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України вперше ініціював опитування стартапів як найбільш динамічних агентів національної інноваційної системи. Усвідомлюючи, що репрезентативність вибірки є основним критерієм для визначення меж генералізації, був використаний метод, що дозволяє отримати достатню для дослідження репрезентативність вибірки, — простий випадковий (рандомізований) відбір. У його основі — формування списку об'єктів генеральної сукупності за системою відбору, що гарантує рівну ймовірність попадання кожного об'єкта у вибірку. Цей список було складено на основі переліку, визначеного Top-100 українських стартапів, а також переліку, складеного GrowthUP Group — оператором рейтингу українських стартапів. Усім стартапам із ключових рейтингів (найбільш поширених в Україні) було розіслано анкету опитування³¹⁵.

Перші результати цього пілотного проекту, у якому брали участь майже 70 стартапів (один з критеріїв участі в анкетуванні — наявність серед засновників щонайменше одного громадянина України), свідчать про таке.

Для 70 % компаній стартовим капіталом стали: власні кошти, кошти друзів чи сім'ї. Лише незначна частина респондентів отримала фінансування від бізнес-ангелів та венчурних інвесторів; одиниці — гранти чи субсидії. Консультаційна допомога стартапам надається переважно в Україні; технічна і фінансова — частіше надходить із США і країн ЄС. Із тих, хто брав участь в опитуванні, майже половина 2015 року отримала дохід, що не перевищував 100 тис. дол. (за середньої чисельності працівників до 10 осіб).

Доказом того, що стартапи в Україні слугують «двигунами прогресу», є їхня активна позиція щодо інноваційної діяльності — її здійснюють

---

³¹⁵ Думанська І. Ю. Обґрунтування засад створення технопарків в АПК та їх фінансування [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Інфраструктура ринку. — 2018. — № 19. — Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/19-2018>.

майже 65 % опитаних. Стартапи купують обладнання, програмне забезпечення та ліцензії; здійснюють технологічну і дослідницьку діяльність, промислове проектування для створення та/або запровадження інновацій щодо продукту чи процесу. У цій частині компанії співпрацюють із контрагентами (за пріоритетністю) з України, США, країн Європейського Союзу та асоційованих країн, Китаю³¹⁶.

Показовим фактом є те, що 76 % учасників опитування очікують на запровадження в Україні державної програми підтримки стартапів. Причому найголовнішими стимулами, що сприятимуть розвитку їхніх компаній, відзначили: державні гранти і замовлення (частка становить 24 %), пільги в оподаткуванні (20 %), субсидії з метою відшкодування частини вартості підготовки і підвищення кваліфікації працівників (17 %), субсидії з метою відшкодування витрат на організацію бізнесу (15%) та інші пільги (8 %) (рис. 3.17).

Рис. 3.17. Структура фінансових стимулів, що сприятимуть розвитку стартап компаній, %³¹⁷

³¹⁶ Startup Ranking. Countries Ranking [Electronic resource]. — Available at : <http://www.startup-ranking.com/countries>.

³¹⁷ Онлайн-опитування «Становлення стартапів в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://docs.google.com/forms/d/134fl385fEWH2IzPfQhXPAdMOT-F7IEMXT3QAG_K5Jk/viewform.

Окремі стартапи налагодили зв'язки з лабораторіями та науковими установами (як державними, так і приватними), університетами та іншими вищими навчальними закладами, державними академічними науково-дослідними інститутами.

Попри те, що галузева наука, яка забезпечувала технологічний та інноваційний розвиток аграрної галузі України (мається на увазі розгалужена мережа науково-дослідних господарств НААН при Міністерстві аграрної політики та продовольства України), майже повністю знищена, з тими галузевими науково-дослідними інститутами, що зберегли свій потенціал, співпрацюють стартапи. Зокрема, у цьому розрізі створена платформа «Агротехнополіс» Інститутом інноваційного провайдингу НААН³¹⁸.

Технологічна платформа «Агротехнополіс» утворена як формат державної інноваційної політики з підтримки діяльності учасників наукоємного аграрного ринку всіх форм власності, які займаються створенням, освоєнням наукоємних технологій, виробництвом і реалізацією інноваційної продукції (селекційних матеріалів, насінневих, племінних та інших генетичних і високотехнологічних ресурсів, технічних засобів їх використання), що забезпечують конкурентоспроможність аграрного виробництва і функціональність ринкової інфраструктури.

Місія технологічної платформи «Агротехнополіс» відповідає європейським нормам і пріоритетам рамкової програми «Горизонт 2020». Її утворення передбачає:

— забезпечення цивілізованих правил гри на наукоємному аграрному ринку у сфері створення і розповсюдження передових технологій та сприяння освоєнню виробництва і реалізації інноваційної продукції;

— сприяння встановленню паритетних відносин учасників наукоємного ринку (наукових установ та їхніх експериментальних баз, консалтингових установ, виробників наукоємної продукції, суб'єктів агробізнесу) у формі статутних і договірних формувань різних організаційно-правових форм, що забезпечують інноваційно-інвестиційну активність і захист інтересів стимулювання галузевих і регіональних програм та проєктів пріоритетного інноваційного розвитку АПК.

Створення такої платформи є кроком співпраці в рамках державно-приватного підприємництва щодо впровадження інноваційних процесів в аграрну галузь, яка, безумовно, є ключовою в економіці України.

³¹⁸ Технологічна платформа «Агротехнополіс» [Електронний ресурс] / Інститут інноваційної біоекономіки. — Режим доступу : <http://www.iipnaan.com.ua/platforma-ahrotekhnopolis.html>.

Завдяки сільському господарству лише за 2017 рік в Україну надійшло 15,5 млрд доларів валютної виручки. Проте, за оцінками компанії InVenture, лише близько 10 % українських агроформувань упроваджують новітні технології. Інші або не можуть їх собі дозволити, або не готові ментально³¹⁹. А в числі тих 10 % українських агрокомпаній, які впроваджують інновації, — усі найбільші агрохолдинги країни, що визначають обличчя ринку. Вони не тільки купують рішення українських і зарубіжних стартапів, а й самі займаються інхауси-розробкою, створюючи IT-рішення для власних потреб.

На нашу думку, саме описані вище імперативи переходу від консервативної політики організацій і інноваційних процесів в АПК до новітніх форм співпраці з альтернативними формами залучення фінансових ресурсів в інноваційні рішення для потреб галузі є фундаментом її подальшого розвитку та поступальними кроками до відмови від бюджетного дотування.

Таким чином, аналіз джерел фінансування стартапів довів, що основними ресурсами підтримки і сприяння розвитку інноваційних проектів в АПК є венчурні компанії, які вкладають чималі кошти як на початкових етапах, так і на етапах розвитку та розширення проектів. Обсяг же фінансових ресурсів, які надходять від бізнес-ангелів і бізнес-акселераторів, є меншим і скеровується, головним чином, у початковій стадії впровадження проектів. Через економічну нестабільність у державі та високу ризиковість проектів практично незадіяними у фінансуванні стартапів залишаються банківські установи і держава.

Вважаємо, що вихід з економічної кризи сприятиме розширенню кола потенційних інвесторів для потреб реалізації інноваційних процесів в АПК, готових інвестувати у прогресивні інноваційні проекти, що дозволить стартаперам легше залучати потрібні фінансові ресурси.

---

³¹⁹ Українців попередили про чергове «незначне» зростання цін [Електронний ресурс] // UNIAN. — Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance>.

РОЗДІЛ 4 **ПОБУДОВА СИСТЕМИ
ФІНАСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
В АПК УКРАЇНИ**

4.1. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ

Досвід провідних країн світу у сфері фінансового забезпечення інноваційних процесів в агропродовольчому виробництві свідчить про недостатню організованість стимулювання інноваційних процесів в Україні. Як результат, сучасна економічна ситуація характеризується низьким рівнем використання наукових знань, украй повільним нарощуванням інноваційного потенціалу³²⁰.

Ця проблема стосується всієї економіки і підтверджується розрахунками, які свідчать про незадовільне співвідношення між обсягом витрат на науково-технічну діяльність в Україні та обсягом її результатів, трансформованих в інновації, яке становить 1 : 1,06, порівняно з аналогічним показником у зарубіжних країнах 1 : 10³²¹.

Досягнення рівня фінансування високорозвинених країн та забезпечення належного економічного розвитку потребує переорієнтації вітчизняної економіки на економіку знань. Саме від людини, її інтелекту і знань, що реалізуються в абсолютній своїй більшості через наукові та освітні інституції, залежить успішне запровадження інноваційної моделі розвитку як усієї національної економіки, так і аграрної сфери зокрема. Результати наукових досліджень засвідчують, що останнім часом пройшов певний спад і в інноваційній активності аграрної науки.

Світова практика свідчить, що система кредитування агроінноваторів повинна поєднувати державну підтримку, специфічні механізми захисту банківських позичок, обслуговувати їх різними фінансовими посередниками, перш за все, кооперативними і приватними банками, які суттєво відрізняються функціями, умовами надання кредитів, механізмами розподілу прибутків, засадами управління тощо. Запровадження випробуваних світовим досвідом прогресивних моделей банківського обслуговування повинно стати одним з основних пріоритетів побудови ефективної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК.

³²⁰ Шурик М. В. Інноваційні засади відтворення земельних ресурсів аграрного сектору : монографія / М. В. Шурик, М. В. Тимоць. — Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2013. — С. 92.

³²¹ Захарич Г. М. Активізація інноваційних процесів підприємств на основі фактора інноваційної культури / Г. М. Захарич // Регіональна економіка. — 2009. — № 4. — С. 83.

Попит вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на фінансові та кредитні ресурси не задовольняється повною мірою. Основна причина — непомірно висока плата за користування кредитами, що за нинішнього рівня рентабельності робить залучення кредитів збитковим. З одного боку, аграрні продуценти інновацій відчують дефіцит обігових коштів, мають значну кредиторську і дебіторську заборгованість при розробленні та освоєнні інновацій, поставлені в невідгідні умови кредитування. З другого — не мають гарантій повернення можливих кредитів, характеризуються збитковістю та слабкою фінансовою стійкістю³²².

Сьогодні фінансові потреби інноваційних процесів в АПК України залишаються незадоволеними. Учені ідентифікують три основні причини неефективного функціонування фінансових ринків: високі коваріантні ризики, недосконала інформація і трансакційні витрати.

Адекватними інструментами зменшення фінансового ризику можуть стати: застава, страхування, ф'ючерси, а також розробка механізмів виконання контрактів, наприклад, контрактів щодо спільної відповідальності або групових кредитів.

Друга основна причина недостатнього розвитку фінансового ринку полягає в недосконалій, або асиметричній, інформації. Інформація є життєво важливою при оцінюванні та управлінні ризиком. Якісна інформація в деяких випадках може виконувати роль застави і попереджувати моральний ризик. У сільському середовищі практично відсутня формальна кредитна історія, ведення реєстрів, а також гетерогенність умов виробництва. Ці фактори ускладнюють оцінку кредитоспроможності і моніторинг позик або страхування.

Третя ключова причина – це високі трансакційні витрати, які залежать від особливостей фізичного та інституційного середовища. Сільські території характеризуються високими рівнями бідності, просторовою розосередженістю, сезонністю доходів, слабкою системою виконання контрактів, незадовільною інфраструктурою, а також низьким рівнем освіти. Ці чинники збільшують трансакційні витрати для посередників і клієнтів.

Украї обмежені бюджетні кошти в нашій країні доцільно спрямувати виключно на ключові заходи з підтримки розвитку сільського господарства і підприємництва в сільській місцевості, а саме: наукові дослідження, зокрема в галузях елітного насінництва і племінного тваринництва;

---

³²² Готра В. В. Умови та напрямки вдосконалення фінансово-кредитного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України / В. В. Готра // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 5. — С. 118.

проведення технологічних ярмарків; здійснення інвестицій, які впливають на зниження затрат, поліпшення якості робіт і продукції; розвиток інфраструктури сіл і сільськогосподарських ринків; освіти і професійне навчання, перепідготовку землеробів на несільськогосподарські професії; здійснення державних замовлень³²³.

Таким чином, до основних напрямів удосконалення фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК слід віднести:

- підвищення дієвості та ефективності державної підтримки галузі;
- якісний розвиток фінансової інфраструктури аграрного сектору (створення системи кооперативних банків, розвиток кредитних спілок, лізингових, страхових та інвестиційних компаній, функціонування потужних аграрних бірж, розвиток ринку цінних паперів тощо);

- подальший розвиток страхування майна, фінансових та підприємницьких ризиків в аграрному секторі;

- удосконалення системи кредитування суб'єктів АПК (застосування пільгового кредитування, зниження ставок за кредитами, збільшення частки довгострокових позик, розвиток іпотечного і лізингового кредитування, створення аграрного інноваційного банку за рахунок внесків сільськогосподарських виробників і довготермінових безвідсоткових позик держави тощо);

- розвиток фінансового аграрного консалтингу на базі служб до-радництва за участі спеціалістів у сфері фінансів;

- запровадження механізму державно-приватного підприємництва у сфері венчурного фінансування;

- відновлення та стимулювання інноваційних процесів в АПК.

Зазначимо, що у пріоритетному секторі національної економіки майже не проводиться робота із забезпечення вітчизняних або іноземних фахівців інформацією про потребу в коштах господарств та регіонів, про види кредитів, які їм потрібні, і реальні строки повернення цих кредитів, виходячи з виробничого та інноваційного потенціалів агро-структур, прогнозу цін на інноваційну продукцію та технології, що вони виробляють, можливостей збуту цієї продукції. До речі, такий аналіз допоміг би зорієнтуватись в економічній ситуації не тільки фінансовим установам, а й самим продуцентам інновацій в АПК³²⁴.

³²³ Палькевич Ю. С. Аналіз та шляхи вдосконалення фінансово-кредитних відносин в АПК / Ю. С. Палькевич // Науковий вісник НАУ. — 2009. — Вип. 18. — С. 42.

³²⁴ Панасюк Б. Я. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового комплексу / Б. Я. Панасюк, Ф. О. Ярошенко // Стратегія економічного розвитку України. — 2003. — Вип. 14. — С. 73.

Констатуємо, що в сучасному агропромисловому виробництві особливу роль відіграє інформаційна інфраструктура. Розвиток інформаційної інфраструктури потрібний для наукових організацій як канал доведення своїх науково-технічних розробок безпосередньо до сільськогосподарських товаровиробників³²⁵.

Ключовим елементом інформаційної інфраструктури є інформаційно-консультаційна служба (далі — ІКС). Вона є одним із важливих компонентів ефективного механізму взаємодії науки, освіти, виробництва й управління. Система сільськогосподарського консультування може відігравати роль дієвого інструменту реалізації аграрної політики держави, направленої на розвиток аграрного сектору на основі досягнень науково-технічного прогресу і ефективного використання знань. Тому на сьогодні існує потреба створення повноцінної системи сільськогосподарського консультування із залучення фахівців у сфері фінансування.

В аграрному секторі багатьох країн світу функціонує система аграрного консалтингу, або дорадництва, — *extension* [з *англ.* поширення (знань)], її основні принципи і методи збігаються з консультуванням, хоча основну увагу приділено розповсюдженню знань.

Досвід таких країн, як Латвія, Литва, Польща, Чехія, Угорщина, Румунія, Словенія, та інших підтверджує високу ефективність сільськогосподарського консультування як інструменту, що сприяє інноваційним процесам в аграрному секторі. На утримання ІКС у цих країнах виділяються бюджетні кошти, які в декілька разів перевищують витрати на фінансування сільськогосподарської науки. Така політика пояснюється тим, що інноваційний розвиток аграрного сектору визначається на сьогодні не тільки кількістю і якістю науково-технічних розробок, а й перш за все масштабами і темпами їх освоєння на виробництві.

Історія становлення консультаційних служб в Україні почалась 1996 року, коли в областях з'явилися перші консультаційні центри. Зокрема, 2003-го була створена Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України, яка покликана забезпечувати дотримання інтересів представників основних суб'єктів агроконсалтингової діяльності. Зарубіжний досвід свідчить про велике значення таких суспільних органів для діяльності служби. Так, у США в кожному окрузі функціонує рада, що складається з найбільш авторитетних фермерів, бізнесменів та банкірів, які підтримують тісні контакти з товаровиробниками. Рада контролює

---

³²⁵ Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. — Київ : ІЗМН, 2005. — С. 151.

витрати коштів на консультаційну службу, бере участь у комплектуванні штату служби, разом зі співробітниками служби визначає потреби товаровиробників і складає річний план роботи³²⁶.

Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України об'єднує сільськогосподарські дорадчі служби, сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників, основним завданням яких є широке впровадження в сільське господарство і соціальну сферу інноваційних рішень. Це забезпечується шляхом безпосередньо організаційно-консультаційної роботи із сільськогосподарськими суб'єктами, фермерами, особистими селянськими господарствами, сільськими радами і сільським населенням через проведення на місцях науково-практичних семінарів, запровадження демонстраційних проектів та ін.

Очевидно, що система сільськогосподарського консультування повинна бути єдиною і функціонувати на чотирьох взаємодіючих рівнях: державному, регіональному, районному і сільських громад. Ураховуючи обмеженість державних коштів і відсутність довгострокової політики щодо розвитку аграрного сектору, повноцінну систему сільськогосподарського консультування на сьогодні створити проблематично. У тій структурі, яка склалась сьогодні в сільському господарстві, основою якої є виключно великий бізнес, дорадники й не дуже потрібні. Дорадницька служба потрібна в разі такої моделі сільського господарства, що опирається на малий і середній бізнес. Такий підхід є в основі європейської аграрної політики, оскільки саме дрібні агровиробники потребують фінансових ресурсів для реалізації власних інноваційних розробок в аграрне виробництво.

Проте на сьогодні залишається фактом, що в аграрному бізнесі України працюють близько 200 агрохолдингів із середньою площею землекористування 56 тис. га на одне господарство, близько 7 тис. середніх суб'єктів, на одне з яких припадає більш як 1 тис. га, 41 тис. фермерів із 110 га на кожного і 4,2 млн особистих селянських господарств із середнім наділом 1,5 га³²⁷. Ігнорування державою такої кількості середніх і малих господарств та їхньої ролі у продукуванні та освоєнні інноваційних продуктів і технологій у виробництві сільськогосподарської продукції є помилковим. Більшість таких господарств не мають відповідних знань, навичок роботи в ринкових умовах і не володіють інформацією про доступ до фінансових ресурсів та особливості застосування тих чи інших фінансових інструментів, що доволі часто зменшує їхні потенційні можливості на розвиток і розширення.

³²⁶ Щербина С. В. Механізм формування державної політики у сфері інформаційного забезпечення аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] / С. В. Щербина. — Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12SSBSEU.pdf>.

³²⁷ Там само.

Основні завдання розвитку системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва для впровадження інноваційних процесів в АПК можна охарактеризувати так:

- 1) диверсифікація діяльності суб'єктів агропромислового комплексу і посилення міжгалузевих зв'язків;
- 2) упровадження нових технологій в аграрний сектор економіки, що вимагають організації інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників;
- 3) створення спільних суб'єктів з провідними зарубіжними фірмами;
- 4) розвиток міжнародних, всеукраїнських і регіональних програм розвитку і фінансування суб'єктів АПК;
- 5) розширення сектору інформаційних продуктів і послуг для суб'єктів;
- 6) правова та інформаційна підтримка кооперативного руху;
- 7) інформаційно-консультаційна підтримка розробки бізнес-планів, інвестиційних проектів і техніко-економічних обґрунтувань для підвищення можливостей аграрних суб'єктів отримувати інвестиційні ресурси³²⁸.

На нашу думку, система інформаційного забезпечення інноваційного аграрного підприємництва у сфері фінансування має бути різноплановою і включати декілька рівнів (державних, регіональних і місцевих органів влади та рівень суб'єктів господарювання) (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

**Система інформаційного забезпечення фінансування
інноваційного підприємництва в АПК**

№ пор.	Напрямок інформаційного забезпечення	Зміст	Виконавці
<i>Рівень державних, регіональних і місцевих органів влади</i>			
1.	Нормативно-правове забезпечення	Створення нормативно-правових актів діяльності аграрних суб'єктів	Верховна Рада України, Міністерство аграрної політики і продовольства України
2.	Ринкова інформація	Прогнозування динаміки зміни цін, усунення диспаритету цін, підтримка конкуренції, проведення маркетингових досліджень окремих ринків	Служби, які створюються як структурні підрозділи галузевих, регіональних чи місцевих органів управління. Фермерські організації або об'єднання з надання консультаційних послуг

³²⁸ Проциаликіна А. М. Напрями вдосконалення інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва в регіонах / А. М. Проциаликіна, О. С. Дудник // Вісник Черкаського університету. — 2016. — № 4. — С. 57.

№ пор.	Напрямок інформаційного забезпечення	Зміст	Виконавці
3.	Фінансування	Пряма і непряма підтримка аграрного бізнесу, підтримка нових форм фінансування, збільшення чисельності міжнародних, державних і регіональних програм фінансування	Служби, які створюються як структурні підрозділи галузевих, регіональних чи місцевих органів управління. Фермерські організації або об'єднання з надання консультаційних послуг. Міжнародні організації, міжнародні проекти
4.	Соціально-трудова відносина	Регулювання питань оплати праці, створення типових галузевих угод, забезпечення умов співпраці між органами державної влади, роботодавцями і профспілками	Верховна Рада України, Міністерство аграрної політики і продовольства України, Міністерство соціальної політики України, Федерація профспілок
5.	Інфраструктура АПК	Наявність інформації про умови діяльності об'єктів інфраструктури аграрного ринку, стимулювання їхнього розвитку, сприяння кооперативному руху	Фермерські організації або об'єднання з надання консультаційних послуг
<i>Рівень суб'єкта господарювання</i>			
1.	Юридична	Відповідність діяльності суб'єкта чинним нормам законодавства, а продукції — державним і міжнародним стандартам	Приватні консультаційні служби чи підрозділ суб'єкта
2.	Виробнича	Спеціалізація виробництва, ефективне використання всіх видів ресурсів, оновлення основних виробничих фондів	Підрозділи суб'єкта
3.	Фінансова	Забезпечення раціонального використання та оптимального співвідношення джерел фінансових ресурсів	Консультаційні служби як підрозділи суб'єктів, приватні консультаційні служби
4.	Організаційно-управлінська	Планування розвитку, ведення внутрішньої документації суб'єкта, пошук партнерів, забезпечення ресурсами, вирішення питань збуту продукції, мотивація і контроль	Керівництво суб'єкта чи власник фірми

№ пор.	Напря́м інформаційного забезпе́чення	Змі́ст	Виконавці
5.	Технологічна	Автоматизація виробничих процесів, раціоналізація рівня витрат, виробництво продукції за стандартами, застосування нових технологій, засобів захисту рослин, нових сортів рослин і порід тварин	Консультаційні служби як підрозділи комерційних фірм, приватні консультаційні служби. Регіональні або галузеві університети чи науково-дослідні інститути

Примітка. Авторське узагальнення.

Ураховуючи важливість для сільськогосподарських товаровиробників інформаційних, консультаційних, інноваційних та освітніх послуг, ми розробили систему сільськогосподарського консультування, яка сприятиме поширенню нових знань із доступу до фінансування і застосування різних фінансових інструментів. Низка елементів запропонованої системи сільськогосподарського консультування вже функціонують (Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України, національні наукові центри НААН). Для забезпечення балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави, прозорості державного регулювання дорадчої діяльності потрібно створити координаційну раду з питань фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК. Координаційна рада створюється з числа представників Кабінету Міністрів України; центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики; представників, делегованих іншими органами державної влади, до повноважень яких належить реалізація державної політики з питань дорадчої діяльності, які мають потрібний рівень підготовки з питань дорадчої діяльності; представників, делегованих закладами аграрної науки та аграрної освіти; представників, делегованих фінансовими установами, що виявили готовність узяти участь у фінансуванні інноваційних процесів в АПК.

Державний рівень системи сільськогосподарського консультування також представляють наукові установи НААН (національні наукові центри), які визначатимуть фундаментальні напрями розвитку аграрної науки, і галузеві наукові установи (науково-методичні центри) за окремими напрямками в рослинництві, тваринництві, переробці сільськогосподарської продукції.

На регіональному рівні система сільськогосподарського консультування представлена обласними дорадчими службами, діяльність яких

направлена на розвиток регіональної системи служби сільськогосподарського консультування, створення районних (міжрайонних) дорадчих центрів, надання інформаційно-консультаційних послуг органам управління АПК області і районів, товаровиробникам з урахуванням місцевих виробничих, економічних і екологічних умов. Базою створення обласних дорадчих центрів можуть бути освітні заклади, наукові організації, інститути підготовки кадрів, органи управління АПК і структурні підрозділи фінансових установ, що фінансують АПК та його інноваційні розробки.

Регіональний рівень системи консультування можуть представляти зональні науково-інноваційні центри і закріплені за ними дослідні господарства НААН, які забезпечують освоєння та трансфер технологій у регіонах України. Дослідні господарства НААН мають умови для проведення демонстраційних полів, які мають найбільший ефект на фермерів, керівників і спеціалістів суб'єктів. По-перше, інновації, які підходять до ґрунтово-кліматичних умов товаровиробників. По-друге, оцінка інновацій керівниками і спеціалістами у процесі демонстрації найбільш об'єктивна і близька до практики. По-третє, учені і консультанти, які проводять демонстрацію, отримують зворотний зв'язок із споживачами новацій і зможуть своєчасно врахувати їхні пропозиції та зауваження, щодо потреб в обсягах фінансування і його забезпечення³²⁹.

Щодо джерел фінансування дорадчої діяльності на різних рівнях, то це можуть бути кошти суб'єктів дорадчої діяльності, кредитні кошти комерційних банків, кошти державних фондів, державного і місцевих бюджетів, грантів, коштів міжнародних програм і проектів, благодійних внесків фізичних і юридичних осіб, інших джерел фінансування, не заборонених законодавством, і так зване народне фінансування (краудфандинг).

Цей інструмент уже давно використовується в багатьох країнах світу і набирає все більшої популярності в Україні (*табл. 4.2*). Він використовується для фінансування як комерційних, так і соціальних проектів.

Приклад такого фінансування — проект ПриватБанку «Країна підприємців», який був створений для підтримки малого і середнього підприємництва. Народне фінансування (crowdfunding) широко використовується у країнах ЄС і визнано Європейською комісією одним з альтернативних джерел фінансування соціального та економічного розвитку, що є підґрунтям становлення інноваційних процесів в АПК³³⁰.

³²⁹ Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dorada.org.ua/about.html>.

³³⁰ Огородник В. Краудфандинг як інноваційний інструмент модернізації національної фінансово-інвестиційної системи / В. Огородник // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. — 2014. — Вип. 3 (44). — С. 104.

Таблиця 4.2

Кількість краудфіндингових платформ³³¹

Країна	Кількість платформ	Країна	Кількість платформ
США	344	Бразилія	17
Франція	53	Канада	34
Італія	15	Австралія	12
Великобританія	87	Південна Африка	4
Іспанія	27	Індія	10
Нідерланди	34	Російська Федерація	4
Німеччина	26	Китай	1

Ці джерела фінансування можуть бути частиною моделі реалізації соціальної політики через розвиток інноваційного підприємництва. Однак подібно до соціального підприємництва цей інструмент не отримав належної уваги з боку держави.

Держава в цьому разі повинна забезпечити функціонування таких суб'єктів відповідною нормативно-правовою базою, надати методичну підтримку для тих, хто не має досвіду створення та управління такими суб'єктами, сприяти забезпеченню таких суб'єктів приміщеннями і потрібним офісним обладнанням, надати PR-підтримку наявним і новоствореним інноваційним суб'єктам.

Крім цього, найважливішим є фінансова підтримка інноваційного підприємництва в АПК. Мікрофінансування та надання гарантій є найпоширенішими формами державної або державно-банківської підтримки продуцентів інновацій в інших країнах світу. Держава може визначити пріоритетні напрями розвитку інноваційного підприємництва або проводити фінансування на конкурсній основі, мотивуючи тим самим розвиток найбільш актуальних та/або інноваційних проектів. Основні характеристики різних краудфіндингових моделей світу, що можуть бути адаптовані до вітчизняної практики фінансування інноваційного процесу в АПК, представлено в *табл. 4.3*.

Аналогічно до соціального підприємництва, держава повинна забезпечити нормативно-правовою базою організації-посередники, які і проводять збір коштів через народне фінансування (crowdfunding). Крім цього, повинно відбуватися широке навчання соціальних підприємців,

³³¹ Марченко О. Краудфіндинг: соціально-економічний зміст та види / О. Марченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — 2013. — № 4 (15). — С. 29.

неприбуткових організацій, закладів соціальної сфери щодо можливостей народного фінансування (crowdfunding) та порядку використання цього інструментарію.

Таблиця 4.3

Основні характеристики різних краудфіндингових моделей³³²

Крауд-фандингова модель	Бізнес-модель	Ознаки
Пожертвування	Благодійна (Donation-based)	Це філантропічна модель, яка не передбачає грошової компенсації за надання допомоги
	Винагородна (Reward-based)	Базується на отриманні певної вигоди, наприклад, попереднього продажу товару чи отримання подарунка
Інвестування	Equity-based	Краудфандери стають рівноправними співвласниками проекту і беруть участь у розподілі прибутку
	Lending-based	Це боргова позика, здебільшого, під фіксовану процентну ставку, яка має чіткий графік повернення
	Royalty-based	Інвестори отримують роялті, які виплачують за поточне користування їхніми активами

З іншого боку, фінансові організації-посередники також повинні забезпечити популяризацію своєї діяльності серед населення. Ці організації можуть збирати «народні» та інвесторські кошти як для комерційних, так і суто соціальних неприбуткових проектів. Не існує ніяких обмежень щодо ідей соціальних проектів, які можуть отримати фінансування. Водночас ці проекти мають бути привабливими для широкого загалу.

Перевагами народного фінансування (crowdfunding) є:

- повна свобода вибору ідей проектів для фінансування;
- необмеженість у просторі (можуть бути залучені кошти з цілого регіону або декількох регіонів чи навіть країни);
- можливість фінансування проектів, на які немає коштів у бюджеті;
- широке залучення громадськості до розв’язання важливих соціальних проблем;
- автоматизація процесу збору коштів (через веб-сайти);
- впливовий додатковий PR-проект за рахунок участі особливо відомих і впливових спонсорів-інвесторів.

³³² Єлісеєва Л. В. Експонентний розвиток краудфіндингу як інструмент активізації інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / Л. В. Єлісеєва // Економіка та суспільство. — 2017. — № 8. — Режим доступу : <http://economyandsociety.in.ua>.

Таким чином, пропонується у стратегії та програмах соціального розвитку на державному і регіональному рівнях запровадити інструменти та механізми реалізації окремих заходів соціальної політики: через більш широке залучення банків, у тому числі залучення як посередників у народному фінансуванні (crowdfunding) і для програм мікрокредитування інноваційного підприємництва; розвиток і просування соціального підприємництва на всіх територіальних рівнях і в усіх галузях економічної, трудової та соціальної сфер; більш широке використання інструментарію народного фінансування (crowdfunding) для реалізації соціально важливих, однак менш пріоритетних для державного фінансування соціальних заходів.

Яскравими прототипами такого краудфандингу в практиці фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК сьогодні є функціонування стартапів, інноваційних платформ, інноваційних лабораторій, агрохабів, що є осередками розміщення інформації про пошук донорів коштів для фінансування інноваційних проектів в аграрному секторі.

За змістом, агрохаби і стартапи є організаціями колективного впливу, де об'єднуються різні зацікавлені сторони. Це і бізнес, це і розробники технологій, це і зацікавлені інвестори. Існує безліч прикладів позитивного досвіду їх функціонування. Зокрема, це проникнення інноваційних розробок із-за кордону. Крапельне зрошування з Ізраїлю, термальний піддвір з Ісландії, інноваційні сорти рослинництва з Нідерландів. За різними даними, різними експертами, ця цифра не перевищує 10%³³³. Поряд з тим вітчизняні розробки у сфері ІТ-технологій щодо картографування полів, інноваційні технології в агровиробництві, помології, селекції є об'єктами конкурентної боротьби провідних агрокомпаній світу, таких як Bayer, Syngenta, щодо участі в їх фінансуванні на предмет освоєння і поширення.

Таким чином, стартапи, агрохаби та їхні прототипи є не лише «брокерами знань», а й сполучною ланкою між реципієнтами і донорами коштів для впровадження інноваційних процесів в агропромислове виробництво. Такі інноваційні платформи розв'язують проблеми фінансування і надають можливість більш детально зосереджуватись саме на потребах інноваційного розвитку аграрної галузі.

Водночас зазначимо, що впровадження більш інвестиційномістких і ризиконасичених інноваційних технологій, які здатні забезпечити

³³³ Діамандіс П. Переможець: як досягти колосального успіху і вплинути на світ / П. Діамандіс, С. Котлер. — Київ : К. Fund, 2016. — С. 181.

АПК значно ширший економічний ефект і які при цьому орієнтовані на тривалішу перспективу (наприклад, нових технологій землекористування або нових технологічних процесів утримання птиці та худоби), потребує залучення зовнішніх фінансових джерел. З огляду на специфічну особливість інноваційних технологій в АПК таким джерелом передусім має стати спеціалізоване, пільгове банківське кредитування.

Загалом, слід виділити особливості кредитування аграрної сфери, які вимагають використання для таких цілей саме спеціалізованих банківських установ:

— по-перше, агропромислового секторові загалом притаманний високий рівень кон'юнктурних ризиків, пов'язаних із кліматичними чинниками (причому не ізольовано в одній країні, а у специфічних масштабах), що може вкрай негативно позначитись на портфелі аграрних кредитів універсального банку;

— по-друге, інноваційним технологіям АПК притаманні деякі особливості, що радикально відрізняє їх від інноваційних технологій у промисловості і потребує залучення виключено вузькоспеціалізованих фахівців для ретельної оцінки потреби в інвестиціях, а також оцінки ризиків і перспектив упровадження таких технологій;

— по-третє, аграрним кредитам характерні деякі особливості (зокрема, необхідність надання державних гарантій або страхування), що унеможливають використання стандартних підходів банківського ризик-менеджменту до управління кредитним портфелем³³⁴.

З огляду на наведені аргументи вважаємо цілком обґрунтованою доцільність створення в Україні спеціалізованого аграрного інноваційного банку (далі — АІБ), який би займався виключно фінансуванням проєктів із упровадження інноваційних технологій агропромисловими формуваннями. Зважаючи на аграрно-інноваційну специфіку АІБ, підкреслимо, що його ресурсна база має формуватись не за рахунок залучення коштів населення на депозитні рахунки (з огляду на нестійкість цього джерела і неможливість його використання для фінансування довгостроково орієнтованих інноваційних технологій). Навпаки, капітал АІБ має бути сформований на пропорційно-змішаній основі з використанням коштів трьох джерел:

---

³³⁴ Ігнатєва Т. Г. Недержавне фінансування та кредитування інноваційної діяльності аграрних підприємств України: стан і проблеми [Електроний ресурс] / Т. Г. Ігнатєва // Економічний форум. — 2012. — № 1. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2012_1/44.pdf.

1) держави у формі внесків Міністерства фінансів України, за рахунок якої має формуватись до 70 % капіталу цього банку;

2) коштів інвестиційних фондів, які спеціалізуються на фінансуванні інноваційних проектів у аграрній сфері — до 10—15 % капіталу банку;

3) коштів найпотужніших агропромислових формувань в Україні, які активно займаються впровадженням інноваційних технологій, за рахунок яких має формуватись 20—25 % капіталу аграрного інноваційного банку.

Запропонований до створення аграрний інноваційний банк має здійснювати фінансування проектів упровадження інноваційних технологій в АПК на спеціальних умовах, а саме:

1) пільгове кредитування зі зниженою відсотковою ставкою (що в окремих випадках може становити 0 % — при впровадженні технологій, які мають виняткове регіональне або соціальне значення) переважно короткострокових інноваційних проектів, які характеризуються достатньо вагомими ризиками (оцінюються як «середні»). Зокрема, прикладами таких проектів можна навести нові технології розведення продуктивніших та економічно ефективніших порід тварин, коли занижена чи взагалі нульова відсоткова ставка повинна виступати стимулом до впровадження такої інноваційної технології агропромисловими формуваннями;

2) розроблення гнучких схем кредитного фінансування проектів, які вирізняються відносно невисокими ризиками, проте є достатньо тривалими в часі. Зокрема, прикладом таких інноваційних технологій є більшість екологічноорієнтованих, ресурсозберігальних та інфраструктурних проектів. Стимулом до реалізації середньо- і довгострокових інноваційних технологій має стати застосування гнучкого графіка погашення кредитів і диференційований розподіл процентних платежів, що дозволить оптимальним чином розподілити фінансовий тиск на суб'єкти, збільшивши навантаження на віддалені періоди проекту, коли вже спостерігається відчутний ефект від їх упровадження.

Зазначимо, що запропоновані моделі кредитування впровадження інноваційних технологій за пільговими відсотковими ставками, так само як і використання гнучких графіків погашення, є, по суті, різновидом моделей боргового банківського фінансування, особливість яких полягає в обов'язковості повернення банку позичальниками (агропромисловими формуваннями) не лише основної частини боргу, а й відсотків за ним. Однак у разі впровадження інноваційних технологій, що характеризуються більшими обсягами інвестицій і яким притаманні підвищені ризики, кредитне фінансування не здатне забезпечити дотримання

інтересів кредитора. У цьому зв'язку механізмом, що не лише забезпечить агропромисловим формуванням потрібне фінансування, але й знизить ризики, є лізинг аграрних інноваційних технологій, підкріплений системою страхування³³⁵.

Доцільність активного розвитку лізингових технологій в Україні викликана тим, що лізинг дозволяє агроформуванням упроваджувати перспективні технології навіть в умовах обмеженого капіталу, що пояснюється невеликою першою виплатою або її відсутністю і може забезпечити до 100 % від потрібного фінансування. Разом із тим зазначимо, що, попри наявність вагомих переваг, застосування лізингу інноваційних технологій в агроформувань має низку обмежень, а саме:

1) інноваційний лізинг може застосовуватись відносно тих технологій, до складу яких входять техніка та обладнання, тобто переважно виробничих інноваційних технологій. При цьому лізинг не застосовний відносно продуктових та організаційно-управлінських технологій;

2) для повноцінного функціонування системи лізингу потрібне існування вторинного ринку інноваційних технологій в аграрному секторі, який на даний момент в Україні відсутній;

3) третьою перепорою на шляху розвитку лізингу інноваційних технологій може стати відмова страхових компаній страхувати ризики їх упровадження, які є не тільки високими, але також і досить специфічними³³⁶.

З огляду на наявність недоліків і обмежень лізингового механізму при впровадженні інноваційних технологій, які існують не у формі техніки або обладнання, при цьому характеризуються значною потребою в інвестиціях, тривалими термінами реалізації, високим рівнем невизначеності і ризиків, доцільно застосовувати схему пайового фінансування за рахунок коштів аграрного інноваційного банку. У такому разі АІБ виділятиме агропромислового формуванню, що впроваджує високо-ризиковану і довгостроково орієнтовану інноваційну технологію, до 100 % від потрібного обсягу фінансування, виступаючи співінвестором цього проекту.

При цьому можливі такі варіанти його реалізації:

---

³³⁵ Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України. — Київ : НІСД, 2011. — С. 34.

³³⁶ Кожушко І. Г. Сучасний стан і проблеми технічного забезпечення аграрних підприємств України [Електронний ресурс] / І. Г. Кожушко. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_31/Zmist/19PDF.pdf.

1) у разі успішного завершення проекту та одержання економічного ефекту від упровадження інноваційної технології прибуток розподіляється у визначеному співвідношенні між банком та агроформуваннями. При цьому пропорції розподілу прибутку мають визначатись параметрами впроваджуваної технології: потребою у фінансових ресурсах, мірою ризику, тривалістю впровадження;

2) у разі невдалого впровадження інноваційної технології АІБ одержить збитки, які на перших етапах його процесу будуть компенсовані за рахунок додаткових внесків до капіталу з держбюджету; у подальшому, коли АІБ набуде достатнього досвіду і зможе забезпечити широку диверсифікацію фінансування впроваджуваних інноваційних технологій, — за рахунок прибутків, одержаних за іншими проектами.

Окреслені вектори вдосконалення системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК спрямовані на забезпечення інформаційного зв'язку в пошуку потенційних донорів коштів, створення спеціалізованих інфраструктурних одиниць фінансування інноваційних розробок та оптимізацію діяльності небанківських фінансових установ.

4.2. УПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВЕНЧУРНЕ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ

Сьогодні в Україні існує велика кількість чинних нормативно-правових актів, які певною мірою регулюють науково-технічну та інноваційну діяльність. Проте результативність їхньої діяльності не можна визнати ефективною. Основним їхнім функціональним недоліком є розрізненість, несистемність і відсутність координації та спрямованості на досягнення єдиної мети — переходу економіки на інноваційній шлях розвитку.

Несистемність законодавчих актів у сфері науково-технічного розвитку є головною причиною того, що сьогодні не можна розвивати ефективний інститут інноваційної економіки, зокрема інститут фінансування венчурного бізнесу.

Інститут фінансування вітчизняного венчурного бізнесу повинен сприяти гармонійному поєднанню інтересів усіх учасників венчурного бізнесу: неформальних приватних інвесторів-добровольців (так званих «бізнес-янголів»), венчурних фондів і незалежних фірм венчурного капіталу, підприємців і державних фондів фінансування.

Для досягнення цієї мети потрібні такі напрями розвитку інституту фінансування венчурного бізнесу: перетворити венчурний бізнес на особливу підсистему національної науково-інноваційної системи і сформувати систему відносин між усіма агентами фінансування, зокрема такими, як національні та іноземні приватні венчурні фонди, венчурні фонди національного уряду, приватні національні фірми венчурного капіталу та інвестори-добровольці (так звані «бізнес-яголи»).

У зв'язку із цим еволюція інституту венчурного фінансування передбачає вдосконалення інституціонального середовища і створення прямих інститутів фінансування національного венчурного бізнесу.

Основні шляхи вдосконалення інституціонального середовища венчурного бізнесу, на нашу думку, мають полягати в такому.

1. У рамках спеціально створених державних програм варто розробити конкретні механізми економічного співробітництва міністерств і відомств, а також великих приватних компаній з малим наукоємним венчурним бізнесом в окремих сферах науково-технічних досліджень і комерційних проєктів, пов'язаних із пілотною комерціалізацією інноваційної продукції. У межах цих спеціалізованих програм потрібно забезпечити прозорість конкурсного відбору проєктів у рамках державних замовлень, а також розробити механізм визначення попиту, інновації та місце венчурного бізнесу в задоволенні цього попиту.

Ще однією умовою цього інституту є вдосконалення правових механізмів забезпечення ефективності бюджетного й приватно-публічного (змішаного) фінансування і створення системи контролю за витрачанням коштів, що виділяють на інновації. Доцільність розроблення правового забезпечення змішаного фінансування зумовлена тим, що в усіх структурах такого типу управління здійснюється професіоналами — приватними особами й компаніями, державна присутність передбачає введення представника держави в раду директорів або консультативну раду.

Другим найважливішим напрямом державної політики у сфері розвитку інституту венчурного фінансування є створення правил діяльності державних агентів венчурного фінансування, що чітко регламентовані. При цьому державі в цьому процесі відведено роль не лише агента

фінансування, а й основного гаранта прав і інвестицій для інших агентів. Виступаючи гарантом прав для інших агентів, держава забезпечує найважливішу для венчурного фінансування умову — зниження ризиків для інвесторів венчурного капіталу.

2. Потрібно внести цілу низку поправок до чинного законодавства України про інтелектуальну власність. Для венчурного фінансування, спрямованого на створення інноваційних продуктів, питання правового регулювання прав на результати інтелектуальної діяльності набувають важливого значення, оскільки основним активом фінансованих суб'єктів є інтелектуальна власність. Основними нормативними актами у сфері інтелектуальної власності є Цивільний кодекс України, Закон України «Про авторське право і суміжні права», а також міжнародні договори України. Названі акти законодавства України визначають загальні поняття у сфері інтелектуальної власності, питання володіння, користування і розпорядження правами на результати інтелектуальної діяльності та їхнього захисту. Окрім цього, на сьогодні у сфері реалізації прав держави на результати інтелектуальної діяльності діють окремі норми підзаконних нормативно-правових актів України, зокрема Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» від 27.12.2001³³⁷.

Найважливішим питанням при здійсненні діяльності з венчурного фінансування в цій галузі правового регулювання є конкретний момент виникнення виняткового права у правовласника щодо чинних правових режимів охорони прав на інтелектуальну власність. Відповідь на це питання дає змогу визначити момент, починаючи з якого певному об'єктові інтелектуальної власності надається охорона і він може бути введений у цивільний обіг, у тому числі й застосовуватись у процесі венчурного фінансування. Додатковою умовою є визначення розміру платежу за використання результатів інтелектуальної власності тим організаціям, на кошти і з використанням устаткування яких його було створено.

Ураховуючи вищезазначене, шляхами вдосконалення законодавчого захисту прав на інтелектуальну власність щодо розвитку системи венчурного фінансування мають бути:

- розроблення конкретних режимів передання виняткового права на об'єкти інтелектуальної власності;
- досконалість усіх потрібних процедур оформлення прав на службовий результат інтелектуальної діяльності;

³³⁷ Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua..>

- забезпечення розробникові всіх необхідних прав на єдину технологію;
- створення ефективної системи обліку й відображення інтелектуальної власності в бухгалтерському обліку;
- формування справедливої системи виплат винагород за участь у розробленні інтелектуальної власності для державних наукових організацій.

3. Удосконалювати нормативно-правову базу функціонування наукоємного венчурного бізнесу. Для цього потрібно внести низку поправок до чинного законодавства України про малий бізнес, зокрема до Податкового кодексу України, щоб чітко визначити статус наукоємного венчурного бізнесу.

З огляду на зазначене перспективним напрямом розвитку венчурного фінансування є використання механізму державно-приватного партнерства (далі — ДПП).

Успішна реалізація інноваційних проектів державно-приватного партнерства в АПК залежить від низки чинників та умов, надійності учасників, а також особливостей середовища, в якому ця співпраця розвивається. У зв'язку з цим особливу актуальність має розроблення стратегії державно-приватного партнерства в АПК з метою підвищення успішності фінансування інноваційних проектів ДПП.

Очевидним є той факт, що забезпечення високих і стійких темпів розвитку країни та окремих галузей економіки на даний час залежить від ефективного партнерства державних і місцевих органів влади з представниками приватного сектору. Регіональні стратегії та програми, що орієнтуються тільки на використання бюджетних коштів, не дозволяють органам влади здійснювати масштабні проекти, що здатні забезпечити конкурентоспроможність галузі, сприяти її соціально-економічному розвитку. Визаною у світі альтернативою такому способу фінансування є державно-приватне партнерство.

Державно-приватні партнерства виникли як механізм забезпечення доступу до капіталу і досвіду управління у приватному секторі з метою їх застосування у сферах, які традиційно є державними монополіями: громадські послуги і розвиток інфраструктури. Згідно з визначенням Європейської комісії, запропонованим 2003 року, публічно-приватне партнерство (public-private partnerships) можна охарактеризувати як передання приватному секторові частини повноважень, відповідальності та ризиків щодо реалізації інвестиційних проектів, які традиційно впроваджуються

і фінансуються публічним сектором³³⁸. Публічно-приватні партнерства мають потенціал успішного впровадження практично в усіх галузях економіки і сферах суспільства. Досвід зарубіжних країн, у тому числі пост-соціалістичних, показує, що державно-приватне партнерство — могутній інструмент для залучення інвестицій і розвитку інноваційної сфери.

На даному етапі сформувався загально визнані базові ознаки ДПП:

- сторонами ДПП є держава і приватний бізнес;
- взаємодія сторін у ДПП закріплюється на офіційній, юридичній основі (угоди, контракти і т. п.);
- взаємодія вказаних сторін має партнерський, рівноправний характер (тобто в обов'язковому порядку повинен дотримуватися паритет, баланс обопільних інтересів);
- ДПП має публічну, суспільну спрямованість (його головна мета — задоволення державного інтересу);
- у процесі реалізації проектів на основі ДПП консолідується й об'єднуються активи (ресурси і внески) сторін;
- фінансові ризики і витрати, а також досягнуті в ДПП результати розподіляються між сторонами у пропорціях згідно із взаємними домовленостями, зафіксованими у відповідних угодах, договорах, контрактах і т. п.³³⁹

Основною ознакою державно-приватного партнерства є участь у публічно-приватному коопераційному ланцюжку зі створення доданої вартості від реалізації інноваційних процесів у галузі. У свою чергу, процес створення цієї доданої вартості значною мірою орієнтується на ступінь перерозподілу завдань і ризиків між державним (публічним) і приватним партнерами. При цьому кожний партнер бере на себе ті завдання і відповідальність, які він може забезпечити з кращою якістю і ефективністю. У цьому проявляється синергетичний потенціал партнерства.

У зв'язку зі змінами умов ринкового середовища і погіршенням економічної ситуації потрібні зміни в системі та підходах фінансування інноваційних процесів АПК. Тенденція розвитку АПК обумовлює необхідність посилення застосування в контексті галузевого управління стратегічного підходу. Його ключовим елементом є обґрунтування стратегії державно-приватного партнерства, яка покликана визначати пріоритети на

³³⁸ Recent Experience with Infrastructure Privatization and PPPs, World Development Report 2003 [Electronic resource] // PublicPrivate Partnership : Research Paper. — 2003. — Chapter 2. — Available at : <https://www.worldbank.org/en/topic/publicprivatepartnerships>.

³³⁹ European PPP Report 2009 [Electronic resource] / DLA Piper, European PPP Expertise Centre. — 2009. — Available at : <http://www.eib.org/epec/resources/dlaeuropean-ppp-report-2009.pdf>.

довгострокову перспективу і перелік конкретних завдань, направлених на усунення наявних диспропорцій і розв'язання проблем виходу економіки регіону на траєкторію динамічного і стійкого розвитку.

Стрижнем стратегічного управління виступає система стратегій, що включає низку взаємозв'язаних конкретних підприємницьких, організаційних і трудових стратегій. Стратегію розвитку ДПП доцільно представити у формі загальної і декількох функціональних стратегій, реалізація яких тісно пов'язана із загальною стратегією соціально-економічного розвитку АПК. До функціональних стратегій відносять виробничу, кадрову, фінансову та інші. Підтримка розвитку ДПП повинна стати одним із пріоритетів політики розвитку вищевказаної галузі³⁴⁰.

Таким чином, потрібно зазначити, що стратегія ДПП дозволяє скоординувати зусилля різних структур на досягнення однієї мети і формувати механізм їхньої взаємодії. Вона повинна забезпечувати економічну і соціальну ефективність за умови дотримання заходів економічної безпеки, розвиток підтримуючої інфраструктури³⁴¹.

У зв'язку з цим у даний час має бути приділено велику увагу забезпеченню продовольчої безпеки, яка лежить в основі економічної безпеки країни. Для сучасної України питання продовольчої безпеки є досить актуальним і відображає невідповідність виробництва продовольства наявним потребам. Це характеризується падінням сільськогосподарського виробництва, деградацією соціальної сфери на селі, старінням матеріально-технічної бази АПК, різким погіршенням якості продуктів харчування через їхнє екологічне забруднення. Без забезпечення продовольчої безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед країною, як на національному, так і на регіональному і галузевому рівнях. Головна мета забезпечення продовольчої безпеки — гарантоване і стійке постачання переробних суб'єктів сировиною, а населення — продовольством, що не схильне до впливу зовнішніх і внутрішніх несприятливих дій, на інноваційній основі.

З огляду на вищезазначене процес обґрунтування стратегічних перспектив державно-приватного партнерства в АПК повинен базуватися, з одного боку, на методичних положеннях, що враховують специфіку сучасних умов функціонування галузі, з другого — на використанні

³⁴⁰ Підгаєць С. Європейський досвід застосування моделей державно-приватного партнерства / С. Підгаєць // Журнал європейської економіки. — 2011. — Т. 10 (№ 3). — С. 297.

³⁴¹ Навроцька О. В. Державно-приватне партнерство у фінансуванні розвитку інфраструктури України / О. В. Навроцька // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / [наук. ред. І. Г. Манцуров]. — Київ : НДЕІ, 2009. — Вип. 6 (97). — С. 25.

основних підходів і методів, напрацьованих економічною наукою у сфері стратегічного управління. Стратегічний аналіз як фундамент для розробки стратегії ДПП одночасно служить і для визначення варіантів стратегій. Вказаний аналіз передбачає визначення спеціалізації регіону в цілому, оцінку його соціально-економічного стану, аналіз фінансових потоків та інноваційного потенціалу з виявленням динаміки параметричних характеристик.

Аналіз фінансових потоків є одним із ключових моментів розроблення стратегії ДПП, оскільки дозволяє скласти об'єктивну оцінку розвитку інвестиційного сектору області. З одного боку, найсприятливішими для галузі є іноземні інвестиції, тим більше, що в Законі України «Про державно-приватне партнерство» прописаний порядок участі іноземного інвестора в партнерстві³⁴². Надходження таких інвестицій, зазвичай, обумовлює створення спільних суб'єктів, які, у свою чергу, забезпечують населення робочими місцями, регіональний бюджет — податковими відрахуваннями, а також свідчать про стабілізацію ситуації в галузі. З другого боку, процес залучення іноземних інвестицій на умовах партнерства повинен бути таким, що контролюється з боку держави.

Стратегія розвитку ДПП повинна враховувати такі основні положення:

- оптимізація законодавчої бази в інвестиційній сфері;
- розроблення нових і оптимізація наявних організаційних механізмів залучення інвестицій;
- стимулювання діяльності із упровадження перспективних інвестиційних проектів;
- організація підтримки суб'єкта в пошуку інвесторів;
- проведення заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості на міжрегіональному і міжнародному рівнях.

Основними інструментами стратегічного управління ДПП в АПК є: місія об'єкта управління, цілі діяльності, сценарій його розвитку, встановлення взаємозалежностей між факторами впливу³⁴³.

На нашу думку, місія партнерства повинна мати цільову орієнтацію і відображати специфічні (унікальні) особливості АПК, територіального положення, а також умови соціально-економічного розвитку.

Для того, щоб партнерство успішно працювало, варто поєднати багато чинників, що стосуються як представників обох сторін парт-

³⁴² Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

³⁴³ Навроцька О. В. Державно-приватне партнерство у фінансуванні розвитку інфраструктури України / О. В. Навроцька // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / [наук. ред. І. Г. Манцуров]. — Київ : НДЕІ, 2009. — Вип. 6 (97). — С. 24.

нерства, так і середовища, в якому вони взаємодіють у процесі реалізації проекту. Аналіз досвіду у сфері ДПП дає можливість виявити умови успішного розвитку проектів державно-приватного партнерства в АПК, які дозволяють урахувати наявність фінансів, інфраструктури, забезпечення гарантій збуту, наявність усіх правових умов, особливості логістики, а також справедливий розподіл ризиків між усіма учасниками партнерства.

Сценарій розвитку стратегії ДПП в АПК є описом основних параметрів, що характеризують її стан на кінець прогнозованої перспективи, і траєкторії переходу в нього зі стану теперішнього часу. Сценарії стратегії можуть принципово відрізнитися один від одного набором основної мети розвитку і траєкторіями їх досягнення, оскільки одна і та сама мета може бути реалізована різними засобами. Зважаючи на багатокомпонентність цілей ДПП, сценарії можуть бути такими:

- бюджетно-фінансовий, в основі якого лежить ідея пріоритетного розвитку тих секторів АПК, які в осяжній перспективі забезпечать значне збільшення рівня бюджетної самозабезпеченості;

- ресурсний, що орієнтується на максимальне використання природних можливостей (ґрунтових, природно-кліматичних, рекреаційних ресурсів) і припускає відхід від використання зовнішніх джерел;

- інвестиційний, націлений на підвищення інвестиційної привабливості для широкого залучення як великих вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів з метою модернізації виробничого потенціалу;

- інноваційний, що припускає істотні зміни в механізмах і структурі економічного зростання, причому його основним джерелом повинні стати результати використання досягнень науково-технічного прогресу.

У процесі визначення стратегічних пріоритетів доцільно використовувати можливості SWOT-аналізу, що дозволяє виявити і в подальшому системно представити основні чинники і явища, що впливають на розвиток економіки, сильні і слабкі сторони, можливості і загрози.

Розробляючи стратегію впровадження інноваційних процесів ДПП, можна виділити дві фази, що вирізняються спільністю результатів виконуваних робіт:

- прогнозний аналіз, що передбачає здійснення етапів і робіт, орієнтованих на аналіз поточної ситуації і визначення найбільш ефективного напрямку розвитку ДПП;

- цілепокладання, що включає етапи і роботи, направлені на подальшу деталізацію і конкретизацію обраної стратегії соціально-економічного

розвитку галузі, — визначення пріоритетів, конкретних планів, механізмів реалізації.

Щодо забезпечення продовольчої безпеки предметом діяльності держави в рамках реалізації стратегії впровадження інноваційних процесів у ДПП має бути:

- 1) моніторинг чинників, що визначають виникнення і дію загроз продовольчої безпеки;
- 2) розроблення програми дій у сфері забезпечення безпеки;
- 3) реалізація програми дій.

Зі свого боку, держава як соціальний інститут за допомогою економіко-правових механізмів здатна регулювати поведінку й умови діяльності агентів відносин у рамках ДПП у цілях забезпечення ефективності інноваційних процесів.

В Україні на даний час є досить значний потенціал державно-приватного партнерства у сфері малого і середнього бізнесу АПК, який, на жаль, зараз недостатньо використовується. Накопичена світовим досвідом різноманітність концептуальних підходів, форм, методів і конкретних механізмів державно-приватного партнерства цілком може бути використана при вирішенні низки важливих завдань сучасної агропромислової політики.

Органи і представники державної влади регіонального та муніципального рівнів за допомогою ДПП матимуть можливість привертати увагу суспільства, підприємницьких співтовариств, а також керівників організацій до потенційних можливостей і проблем розвитку галузі, володіючи при цьому ініціативою щодо підтримки перспективних напрямів розвитку економіки та її інституціональної інфраструктури. Правильно ухвалена політика стратегічного управління державно-приватним партнерством в АПК — дієвий інструмент його конкурентоспроможності розвитку потенціалу, підвищення темпів економічного зростання, а також важлива умова забезпечення стійкості в умовах глобалізації.

Таким чином, універсальним джерелом фінансування інноваційних процесів в АПК може стати комплексне фінансування, що полягає у змішаному фінансуванні, зокрема в комбінуванні різних методів фінансування інвестиційних проектів (кредит, фінансовий лізинг, придбання банком частки у статутному капіталі ініціатора проекту, заснування нової спеціальної компанії зі спільною участю ініціатора проекту, банку і залучених співінвесторів, випуск цільових облігаційних позик тощо). Позитивне в цьому способі є те, що він може бути використаний для

фінансування будь-яких інвестиційних, у тому числі й для інноваційних, проектів.

За такого методу основним джерелом є кошти державного і місцевого бюджетів, а також кошти спеціалізованих державних фондів. Для залучення цих коштів інноваційні проекти повинні сприяти економічному та соціальному розвитку держави і бути пріоритетними напрямками структурної перебудови економіки.

Інноваційні проекти для державного фінансування відбираються на конкурсній основі, але все-таки перевага надається проектам в агропромисловому комплексі. Відповідно, щодо розвитку аграрної сфери зацікавлена сама держава, яка потребує збільшення фінансування інновацій у цьому напрямі з метою відродження сільського господарства за рахунок відновлення селекції у тваринництві, системи насінництва і створення надійної кормової бази для годівлі тварин.

Згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства в Україні» передбачено надання страхових і кредитних субсидій, а також бюджетних дотацій³⁴⁴. Варто уточнити, що кредитні субсидії не надаються позичальникам, яких визнано банкрутами, стосовно яких порушено справу про банкрутство або які перебувають у стадії ліквідації. Бюджетна дотація, на відміну від страхової та кредитної субсидій, надається з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва і запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції.

Узагалі урядова інтервенція в сільське господарство може здійснюватись через ринки продукції або ринки ресурсів сільського господарства. Тобто існують альтернативи державній підтримці галузі навіть за дефіциту державного бюджету, зокрема підтримка цін на продукцію сільського господарства або субсидування виробництва ресурсів для нього.

Субсидування ресурсів для аграрних суб'єктів є доцільнішим, ніж підтримання цін на його продукцію, оскільки дає можливість знизити виробничі витрати суб'єктів, що, відповідно, передбачає підвищення ефективності господарювання в цілому та ефективності використання виробничих ресурсів зокрема в умовах нарощування обсягів виробництва.

Наведемо схему взаємовідносин, які виникають за комплексного механізму фінансування аграрного суб'єкта (рис. 4.1).

³⁴⁴ Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Рис. 4.1. Структура механізму венчурного фінансування аграріїв

Примітка. Авторська розробка.

Як видно з рис. 4.1, у результаті використання цього механізму фінансування усі сторони взаємовідносин отримують бажані результати. Зокрема, держава, здійснивши витрати з надання субсидій сьогодні, у подальшому, а саме після ефективного і цільового використання коштів, отримує розширення малого бізнесу, зокрема в галузі сільського господарства; венчурний інвестор — збільшення капіталізації своїх акцій і, відповідно, своїх прибутків; сам продуцент інновацій — поліпшення своєї фінансової та розширення виробничої діяльності.

Через надання субсидій держава контролює діяльність аграрного суб'єкта, а саме за цільовим їхнім використанням, а венчурні інвестори, вкладаючи кошти в такі суб'єкти, — знижують свої ризики.

Отже, бюджетні інвестиційні асигнування можуть здійснюватися державою частково або повністю для реалізації важливих капіталомістких проектів у розвиток сільського господарства. Основними формами здійснення інвестицій в аграрний сектор України є створення спільних суб'єктів; укладення ліцензійних угод науково-технічних центрів, технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів із вітчизняними суб'єктами (венчурними суб'єктами), згідно з якими останні набувають право на використання

нової технології виробництва товару; придбання контрольних пакетів акцій у вітчизняних суб'єктів (венчурне фінансування).

Таким чином, венчурне фінансування має на меті забезпечити кожного суб'єкта інноваційних процесів АПК не лише необхідними фінансовими ресурсами, але й підтримкою досвідчених менеджерів. Перевагою у виборі інноваційного проекту для венчурного інвестора може стати державна підтримка аграрного суб'єкта у формі субсидій, що допоможе розділити частину відповідальності та ризиків за реалізацію такого проекту. Тому пропонуємо у процесі фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК залучати механізм державно-приватного партнерства щодо венчурного фінансування.

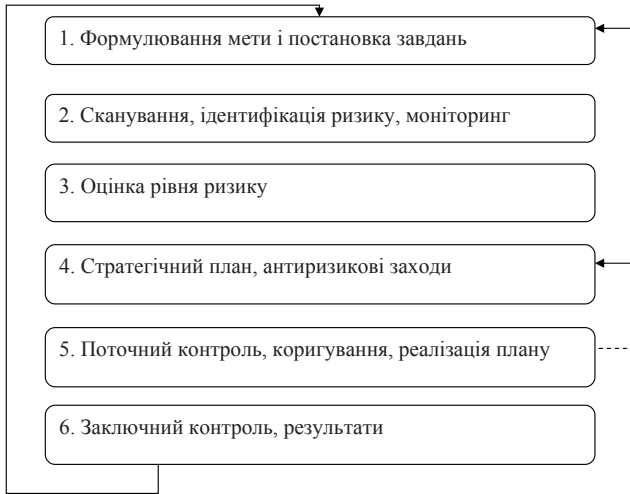
4.3. ФОРМУВАННЯ ПІДСИСТЕМИ ДВОВИМІРНОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ

Особливістю фінансування інноваційних процесів в агропромисловому виробництві є наявність двох вимірів ризику: ризик галузі і ризик власне інновацій.

Проведене анкетне опитування серед фінансових установ — потенційних учасників фінансування процесу створення, обігу та комерціалізації інновацій в АПК (детальніше див. підрозділ 3.3 нашої монографії) вказує на здобутий позитивний досвід у банків, страховиків та лізингодавців щодо подолання ризиків сільського господарства і готовність фінансування АПК. Поряд з тим, респонденти анкетування зазначили, що ризик інновацій є високим та існує значна неготовність щодо фінансування інноваційних процесів в агропромисловому виробництві, хоча й відзначили його актуальність.

З огляду на зазначене ми розробили підсистему ризик-менеджменту для комплексної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК з урахуванням можливості подолання ризику інновацій через інформаційно-логічну модель управління ними і за допомогою їх страхування.

Пропонуємо методичний підхід до створення підсистеми ризик-менеджменту на суб'єкті, основні етапи якого наведено на *рис. 4.2*.

Рис. 4.2. Етапи до створення підсистеми ризик-менеджменту в підсистемі фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК

Примітка. Сформовано автором.

Перший етап. Формуємо мету і ставимо завдання щодо використання методів аналізу та прогнозування економічної кон'юнктури, виявлення можливостей суб'єкта в рамках поточної стратегії та оперативних планів.

Другий етап. На цьому етапі проводимо ідентифікацію ризиків, здійснюємо моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища. Ідентифікація ризиків починається зі сканування (розпізнавання) змін, що відбуваються в зовнішньому середовищі організації, переходячи до розкриття всіх елементів невідомості (ризиків), використовуючи моніторинг майбутніх змін із певним ступенем ризику.

Третій етап. На цьому етапі на основі наявної довідкової, методичної та фактичної інформації оцінюємо рівень ризику із залученням методів якісного і кількісного аналізу.

На четвертому етапі складаємо стратегічний план заходів, спрямованих на зниження економічних втрат і пом'якшення дії факторів ризику. Тут же розробляємо управлінські дії (антиризикових заходів): нейтралізація повністю або частково впливу ризику, узяття ризику на себе, передання

частини або всього ризику третім особам. Усе це завершуємо складанням протоколу ризику.

П'ятий етап. На цьому етапі здійснюємо поточний контроль виконання плану антиризикових заходів щодо усунення негативних економічних наслідків виявлених ризиків. У разі виявлення відхилень від плану вносимо корективи у протокол управління ризиком.

Шостий етап. Здійснюємо заключний контроль і моніторинг результатів антиризикових впливів. Підбиваємо підсумки зниження втрат у результаті вжиття антиризикових заходів. Потім повертаємось до 1-го етапу з метою розгляду іншої ризикової ситуації.

Зазначимо, що у вітчизняній і зарубіжній практиці розроблено багато різносторонніх моделей оцінювання кредитного ризику з метою його мінімізації. Проте з огляду на розбіжності в бухгалтерській і фінансовій звітності, а також порівняно нетривалого функціонування фінансового сектору України, не всі зарубіжні моделі можуть застосовувати вітчизняні фінансові установи. Тому потрібно розробляти системи оцінювання ризиків фінансування, які б поєднували український і зарубіжний досвід та враховували специфіку нашої економіки.

Скоринг — це спеціальна процедура швидкого визначення рейтингу позичальника залежно від рівня його кредитоспроможності. В основі скорингу лежить математична модель, яка співвідносить параметри позичальника з рівнем кредитного ризику, визначеного за кредитними історіями попередніх клієнтів, тобто скорингові системи дозволяють банкам за даними про повернення кредитів попередніми клієнтами визначити, наскільки велика ймовірність вчасного повернення кредиту оцінюваним позичальником. Такий інструмент дуже широко використовується у практиці зарубіжних банків.

Наприклад, «скоринг-формуляр» німецького банку складається з дванадцяти показників, по кожному з яких клієнтові нараховується певна кількість балів. Максимальний бал — 20. Аналогічний підхід при аналізі кредитоспроможності позичальників використовують французькі банки. Єдина складність полягає в тому, що бальні оцінки кредитоспроможності позичальника мають бути статистично вивірені й потребують постійного оновлення інформації, що вимагає додаткових витрат для банку³⁴⁵.

Інформаційно-логічна модель, що забезпечує підтримку і алгоритм виконання основних функцій у розробленій підсистемі, пов'язаних із

³⁴⁵ Банковское дело: розничный бизнес : учеб. пособие / под ред. Г. Н. Белоглазовой, Л. П. Кроливецкой. — Москва : КНОРУС, 2010. — 416 с.

формалізованою обробкою даних, що спрямована на підвищення ефективності здійснення роботи ризик-менеджера на суб'єкті. Модель включає 26 блоків інформаційного, нормативного, довідкового, методичного і розрахункового характеру.

Наведемо характеристику блоків.

Блок 1. Постановка завдання до створення підсистеми ризик-менеджменту. На цьому етапі проводимо генерування ідей і ухвалюємо рішення про привабливість і відбір ідей, формулюємо завдання.

Блоки 2—6 являють собою систему бізнес-управління. Вони напряму взаємодіють із зовнішнім середовищем (блок 5) і блоком 6, який безпосередньо координує процес управління ризиком.

За результатами первинної оцінки даних, наведених вище категорій, може бути підготовлена карта ризиків, яку наводимо у формі графічного і текстового опису визначених видів ризиків, наданих у прямокутній таблиці. На одній вісі координат вказуємо значимість ризику, на другій — імовірність або частоту його виникнення (рис. 4.3).

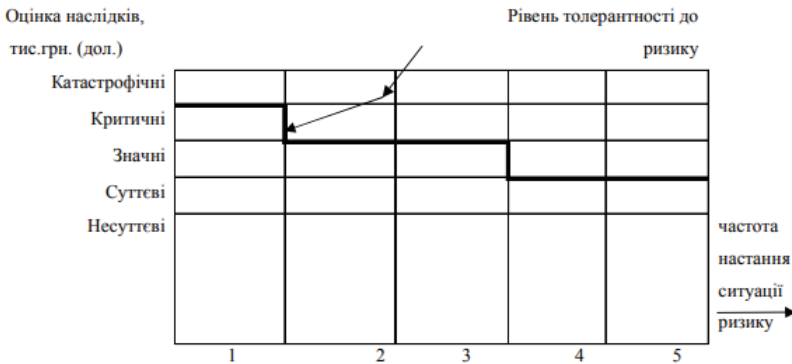

Рис. 4.3. Приклад карти ризиків і межі толерантності

Карту ризиків будуємо на основі таких параметрів:

- імовірність дії ризиків (настання ситуацій ризику);
- частка величини втрат, що виникли в результаті дії ризику щодо планового прибутку за період.

Для побудови карти ризиків виділяємо границі толерантності до ризику (див. рис. 4.3) того чи іншого виду.

Під толерантністю до ризику розуміємо припустимий рівень, за якого суб'єкт зберігає фінансову сталість. Вона складається з набору

суб'єктивних і об'єктивних факторів, що формують ситуації ризику. До суб'єктивних факторів відносять ті, що пов'язані з персоналізацією ухвалення рішень. З цього слідує, що рівень толерантності визначається людськими характеристиками особи (групи осіб), що ухвалює рішення.

Об'єктивною причиною, яка визначає готовність або неготовність до визначення ступеня ризику, є характеристика суб'єкта, у межах економічного потенціалу (ресурсу) якого планується одержати відповідний результат.

При побудові карти кожна вісь поділяється на три-чотири ділянки, які перетинаючись, утворюють, відповідно, 10—20 областей. У результаті кількісної або експертної оцінки ризик включається у визначену область на карті. Потім на карті будуємо лінію толерантності до ризику таким чином, що частина областей потрапляє вище від лінії, а частина — нижче від неї. Ризики, що лежать у цих областях, є небезпечними для суб'єкта фінансування, тому менеджмент реципієнта коштів повинен ужити заходів на зниження їхньої небезпеки нижче від рівня толерантності.

Жирною лінією на *рис. 4.3* відмічена зона толерантності до ризику, вісі по вертикалі відповідає ступінь збитків у результаті настання ризикових факторів, а вісі по горизонталі — частота або ймовірність, з якою, за оцінками експертів, може відбутися (сформуватися) ситуація ризику. Кожному значенню частоти від 1 до 5 відповідає своя лінгвістична змінна (або її узагальнена характеристика) у наведеному порядку:

- неймовірна ситуація;
- малоймовірна ситуація;
- імовірна ситуація;
- можлива ситуація;
- дуже можлива ситуація.

Цілком зрозуміло, що ситуації ризику, які розташовані вище від границі толерантності, потребують безпосередньої уваги саме на час ухвалення рішення.

Тому важливо розробити визначені плани (алгоритми) дій для зменшення величини або ймовірності втрат від діючого ризику. Потрібно також визначити показники-індикатори і міру оцінки ефективності управління ними в конкретних часових інтервалах.

У результаті побудови карти ризиків потрібно встановити, як (або за рахунок чого) перемістити кожний конкретний ризик лівіше і нижче в зону толерантності. Для цього можна зіставити таке переміщення з вигодами від нього. У цьому контексті проблема лише в тому, що будь-яке зменшення «ціни ризику» конкретної ситуації ризиків

суб'єкта призводить до втрати очікуваного результату у прямолінійній залежності

Блоки 7—9 являють собою комплекс заходів, у ході яких проводимо моніторинг суб'єкта і середовища функціонування, ідентифікацію факторів ризику і побудову дерева цілей із проблеми «Збільшення ймовірності ефективної діяльності компанії через зниження ступеня впливу факторів ризику до прийнятного рівня».

Блоки 10—19 — це експертні процедури аналізу та оцінки рівня ризику.

Блоки 11—18 утворюють підсистему ризику-менеджменту.

У блоках із 20 до 24 включно зосереджена база нормативно-довідкової та методичної інформації. Основна частина інформації формується в кожному блоці завчасно, у ході роботи поповнюється для зберігання й актуалізується.

Блок 25. Стеження за ризиком. Цей блок слідкує за кожним протоколом ризику, фіксує дев'ять основних факторів ризику, які виявляються при ранжуванні блоком 13, і створює їхнє додаткове обстеження у блоках із 14 до 18. Далі ці дані направляються у блок 25 і складають рейтинговий лист Топ-9 [список найбільш критичних факторів ризику про кожний оцінюваний розділ (мету)], який містить потрібну інформацію про фактори ризику, і після кожного аналізу направляється у блок 6 «Координація процесів управління ризиком».

Блок 26. Розроблення управлінських впливів (антиризових заходів). Цей блок розробляє антиризові заходи щодо запобігання небажаному розвитку подій і зниження рівня ризику та величини економічного збитку до прийнятних значень.

Використовуючи методичний підхід та інструменти розробленої підсистеми ризик-менеджменту, можна здійснювати планування антиризових заходів у реальних умовах фінансування інноваційних проектів агроструктур.

Одним із традиційних варіантів мінімізації інноваційного ризику є диверсифікація інноваційної діяльності, що полягає в розподілі ресурсів і зусиль дослідників для виконання різних, безпосередньо не пов'язаних один з одним інноваційних проектів. Якщо один із проектів виявиться збитковим, то інші, успішні, можуть покрити втрати, що виникнуть. Крім того, існують такі основні методи зниження ризику:

— уникнення — просте ухилення від діяльності або обставин, що містять ризик;

— передача — перекладання відповідальності за ризик на іншу сторону;

- мінімізація — вживання власних спеціальних заходів для обмеження розміру ризику, створення спеціальних систем запобігання збиткам;
- прийняття — збереження відповідальності за ризик; готовність і здатність покрити всі можливі збитки за рахунок власних засобів.

Для реалізації цих методів можна застосовувати такі способи захисту, як розподіл ризику між учасниками проекту, страхування, резервування засобів на покриття непередбачених витрат.

Розбудова комплексної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в агропромисловому виробництві не можлива без вирішення питань функціонування ринку інтелектуальної власності як невід'ємної складової національної економіки. Значною перепорою на шляху активізації інноваційних процесів є недостатній захист інтелектуальної власності, адже порушення або втрата прав на інтелектуальну власність для продуцента інновацій в АПК — це не лише втрата репутації, довіри до його інноваційної розробки, а й втрата значних фінансових ресурсів, відтак актуалізуються питання страхового захисту інтересів суб'єктів АПК, які беруть участь у фінансуванні створення, освоєння і поширення результатів інноваційних процесів.

Ураховуючи те, що страхування інтелектуальної власності є неосвоєним видом страхування в Україні, розробка автора з визначеної проблематики є принципово новою. Однак зростаючі темпи розвитку глобальних ринків інновацій та наукоємної продукції дають можливість щодо припущення наявності значного попиту на зазначену страхову послугу серед українських продуцентів інновацій не лише в АПК.

З правового погляду, інтелектуальна власність охороняється патентами, авторським правом і товарними знаками, що дозволяє людям домагатися визнання або отримати фінансову вигоду з того, що вони винайшли або створили.

Об'єктами права інтелектуальної власності в агропромисловому комплексі є, зокрема, селекційні досягнення. Під цими досягненнями розуміють винайдення нових сортів рослин і порід тварин, для яких притаманні специфічні ознаки. Права на селекційні досягнення можуть бути присвоєні та відчужені у свого володільця лише разом із матеріальним продуктом, наприклад насінням, що відрізняє його оборотоздатність від інших об'єктів інтелектуальної власності. Саме на прикладі селекційних досягнень у тваринництві та рослинництві варто досліджувати право інтелектуальної власності в агропромисловому комплексі.

Винайдений сорт рослин належить виключно особі, яка його створила внаслідок цілеспрямованого дослідження. Лише автор сорту може:

- 1) заборонити третім сторонам посягати на його авторство;
- 2) вимагати вжиття свого імені при використанні продукції, якщо це можливо;
- 3) заявляти про збереження його імені в таємниці як автора винаходу або не розголошувати його в публікаціях.

Отже, для торгівлі, наприклад насінням, повинні укладатися ліцензійні договори, а автори сортів у ролі власників патентів повинні відстежувати посягання на власні права. Саме в такий спосіб вони можуть захисти свої майнові та немайнові права.

Об'єктами інтелектуальної власності в селекційній діяльності, пов'язаній із тваринництвом, є племінні тварини. Племінна тварина — це одержана внаслідок творчої діяльності нова порода тварин, яка в подальшому використовуватиметься для цілей селекції і має генетичну цінність. Така тварина повинна мати нові генетичні ознаки і здатна передавати їх нащадкам.

Закон не передбачає видачу патенту в разі селекційних досягнень у сфері тваринництва. Автори такого досягнення повинні мати свідоцтво, що є документальним підтвердженням факту належності їм винайдених тварин та ембріонів³⁴⁶.

Власники патенту на сорти тварин або свідоцтва на породи тварин володіють виключним правом використовувати сорти рослин і породи тварин, винайдені ними власноручно; дозволяти використовувати сорти рослин і породи тварин третім особам; запобігати неправомірному використанню сортів рослин, порід тварин, а також накладати заборону на таке використання.

Селекційне досягнення реалізується у формі залучення виробів у економічний обіг. Це продаж матеріального продукту і прав на селекційне досягнення від одного суб'єкта до іншого. Суб'єкт господарювання (сільгоспвиробник насіння рослин або племінного матеріалу), маючи дозвіл (ліцензію) на здійснення із насінням або племінними матеріалом дій, обумовлених у договорі, присвоює одну частину прибутку при продажу селекційного досягнення. У свою чергу, власник виключних прав (власник патенту) на селекційні досягнення присвоює другу (додаткову) частину прибутку суб'єкта господарювання.

Проблема захисту права інтелектуальної власності є надзвичайно актуальною сьогодні в Україні, адже відсутність ефективного законодавчого механізму врегулювання цього питання дуже часто призводить до зловживання з боку недобросовісних осіб.

³⁴⁶ Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Установлюючи правильний баланс між інтересами продуцентів інновацій і більш широкою публікою, система інтелектуальної власності в АПК сприяє створенню умов для процвітання, творчості та інновацій, адже саме інновації є життєво важливими для виживання й успішного розвитку агропромислового сектору України.

Страховання є одним із найважливіших елементів системи економічних взаємовідносин — досить специфічна фінансова послуга, притаманна, головним чином, розвиненим країнам. Сутність цієї послуги в наданні страховою компанією за обумовлену договором страховання плату (страхову премію) фінансового захисту суб'єктам господарювання і громадянам при настанні страхового випадку в результаті виникнення конкретного застрахованого ризику або переліку ризиків³⁴⁷. У табл. 4.4 узагальнено тлумачення терміна «страховання» законодавством України.

Таблиця 4.4

**Тлумачення терміна «страховання»
нормативно-правовими актами України³⁴⁸**

Нормативно-правовий акт	Визначення
Стаття 1. Закон України «Про страховання» від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР	Страховання — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страховання або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.
Ст. 352. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV	Страховання — це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їхніх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страховання подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів. Страховання може здійснюватися на основі договору між страхувальником і страховиком (добровільне страховання) або на основі закону (обов'язкове страховання).

³⁴⁷ Цыганов А. А. Основы страхования интеллектуальной собственности / А. А. Цыганов. — Москва : Анкил, 2006. — С. 99.

³⁴⁸ Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Нормативно-правовий акт	Визначення
Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України «Про затвердження Тимчасової методики визначення очікуваних збитків від забруднення довкілля при транспортуванні небезпечних речовин та відходів» від 15 травня 2001 р. № 181	Страховання — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).
Правила добровільного страхування транспортних засобів від 25 березня 1997 р. № 19-1	Страховання — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами чи юридичними особами страхових премій (страхових платежів).
Класифікація інституційних секторів економіки України від 18 квітня 2005 р. № 96	Страховання — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Отже, усі нормативно-правові акти України визначають предметом страхування саме майнові інтереси. Однак, у Закон України «Про страхування» не визначено термін «майновий інтерес». Водночас законодавство вказує, що майнові інтереси пов'язані із життям, здоров'ям, працездатністю і пенсійним забезпеченням (особисте страхування); з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності)³⁴⁹.

Отже, це інтерес щодо матеріальних і нематеріальних благ, відповідно, і страховий захист поширюється на інтереси, пов'язані з цими благами.

³⁴⁹ Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.

Для функціонування і подальшого розвитку фінансування продуцентів інновацій в АПК потрібна спеціальна система перерозподілу ризику, що дозволяє забезпечити незалежність суб'єкта, галузі, товарного ринку, національної економіки загалом від будь-яких несприятливих подій, що мають ризиковану природу.

Фізичні та юридичні особи, що є учасниками процесу фінансування інноваційних процесів в агропромисловому виробництві, зацікавлені в існуванні джерел компенсації понесеного збитку, тобто проявляють конкретні страхові інтереси і потребу в суб'єктів економічних взаємовідносин до укладення угоди страхування з організаціями, що спеціалізуються в наданні такого роду послуг, — зі страховими компаніями чи створеними страхувальниками товариствами взаємного страхування.

В осіб, які планують отримати страховий захист, — страхувальників повинен бути майновий інтерес відносно закріпленого в договорі страхування об'єкта страхування.

Як показано на рис. 4.4, майнові інтереси, ризик-менеджмент і страхування — це єдина трикомпонентна взаємопов'язана система. Тому лише в комплексному злагодженому системному підході цих трьох основних компонентів буде забезпечена повноцінна роль страхування в ринковій економіці.

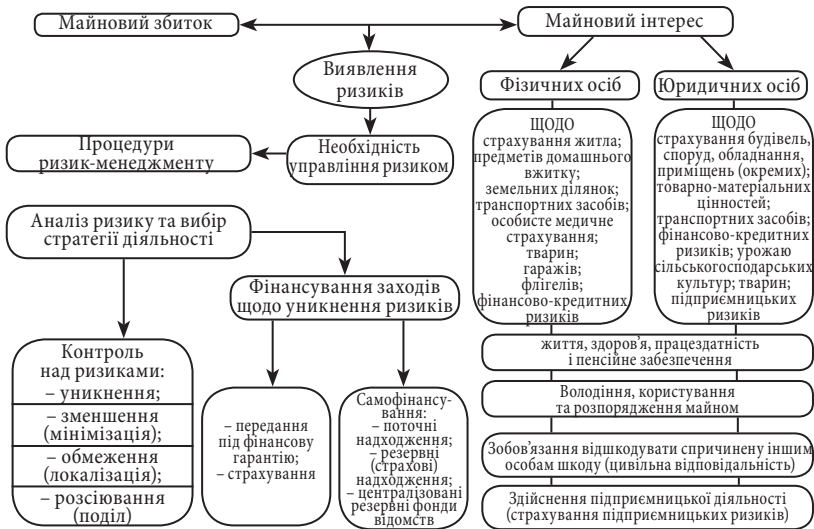

Рис. 4.4. Майнові інтереси, ризик-менеджмент і страхування

Примітка. Сформовано автором.

Окрім підприємницьких ризиків, що притаманні будь-якому інноваційному проекту, присутня схильність до декількох інших типів ризиків, які безпосередньо пов'язані з використанням інноваційних розробок, а також з їхнім ринковим обігом (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Майнові інтереси, пов'язані з фінансуванням створення, обігу та використання продуктів інноваційних процесів в АПК

Примітка. Сформовано автором.

Наприклад, при проведенні процедури патентування в патентному відомстві (нині — Український інститут промислової власності, що є структурним підрозділом Державної служби інтелектуальної власності) можливі ризики розголошення, що стали відомі під час експертизи конфіденційних відомостей працівниками Патентного відомства і сторонніми експертами, яких періодично запрошують для спеціальної експертизи винаходів та інших об'єктів промислової власності. У такому разі доцільно застрахувати відповідальність цих залучених експертів і відповідність патентного відомства щодо ненавмисного розголошення конфіденційних відомостей, що стали відомі під час експертизи³⁵⁰.

Винахідник під час процедури патентування або згодом може сам зазнати збитків, пов'язаних із неякісною підготовкою документів, які подають до патентного відомства. Збиток може виражатися як у відмові у видачі охоронних документів, так і у ненавмисному зайвому

³⁵⁰ Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність / В. Д. Базилевич. — Київ : Знання, 2006. — С. 359.

розголошенні конфіденційних відомостей, наприклад, при описі сутності винаходу, яким можуть скористатися конкуренти. Використання послуг патентних повірених переносить ризик на їхній бік, що може і повинно спонукати їх страхувати професійну відповідальність. У результаті неправильного оформлення заявочних документів (при написанні формули винаходу) можуть бути звужені права власників об'єктів прав інтелектуальної власності (далі — ОПІВ), що охороняються законом, це також може дати шанс конкурентам налагодити виробничий процес із фактичним використанням чужих ОПІВ без порушення законів. У такому разі конкуренти шляхом отримання додаткових патентів, які уточнюють і доповнюють винаходи, можуть заблокувати основні патенти. Це автоматично спричинить або призупинення виробництва, або укладення ліцензійної угоди, якої могло б і не бути при правильному оформленні документів.

Специфічні ризики мають місце на всіх етапах створення і використання ОПІВ. Це можуть бути ризики, пов'язані з придбанням та охороною ОПІВ, ризики, притаманні винахідницькому процесу, ризик відмови у видачі патенту і невіплата авторської винагороди, ризики професійної відповідальності працівників, пов'язаних за родом займаної посади зі створенням, патентуванням і використанням ОПІВ, та багато інших, що показано на *рис. 4.5*. Схематизовано фінансові взаємовідносини, пов'язані зі створенням, використанням та охороною інноваційних розробок в АПК та можливими ризиками, які виникають при їх використанні. Як бачимо, автори об'єктів прав інтелектуальної власності, патентовласники, правонаступники та патентні повірені передають інноваційний продукт його продуцентів, який уже, у свою чергу (на свій власний розсуд), може або застрахувати винахід на ринку страхових послуг, сплативши страхові внески, або ж одразу відправити інноваційну продукцію на ринок товарів і послуг, зіткнувшись не лише з легальними конкурентами, а й з виробниками контрафактної продукції.

У господарській діяльності продуцент інновацій може випадково і ненавмисно порушити права на інтелектуальну власність третіх осіб, щиро вважаючи себе за результатами проведення патентних досліджень вправі використовувати будь-які винаходи або інші інноваційні розробки, що може поставити під загрозу власне існування самого суб'єкта господарювання і його інвесторів.

Так, наприклад, 2002 року американський суд зобов'язав корпорацію Sony виплатити 90,7 млн дол. США фірмі — розробникові ігрового обладнання Immersion. Японська компанія нелегально використовувала у своїх ігрових картах рисових полів запатентовані Immersion технології.

Сума, яку повинна виплатити Sony, втричі перевищувала середньорічну виручку Immersion. Нині патентні війни займають світові масштаби та оперують мільярдами доларів США.

Окрім виплати компенсаційної суми, ще й сама патентна тяганина несе значні витрати і припускає певний ступінь ризику як для патентовласника, якого можуть позбавити патентних прав, так і для відповідача, бізнес якого може переслідуватись, якщо його відповідальність буде доведено.

Перед розглядом можливих варіантів страхування судових патентних позовів важливо оцінити кількісно витрати на патентні спори та розміри відповідних компенсацій. Тривалість процедури і витрати істотно відрізняються між державами, кількість чинних патентів та вартість судових витрат і компенсацій відображено в *табл. 4.5*.

Таблиця 4.5

Чинні патенти та судові витрати і компенсація за збитки в європейських країнах³⁵¹

Країна	Кількість чинних патентів	Загальна вартість судового процесу (тис. євро)	Вартість судового процесу за один чинний патент (євро)	Загальна сума компенсації за збитки (тис. євро)	Компенсація за збитки на один чинний патент (євро)	Судові витрати, у т. ч. компенсація за збитки на один чинний патент (євро)
Австрія	83 636	284	3,40	30	0,36	3,75
Бельгія	84 621	1 675	19,79			19,79
Велика Британія	257 600	56 950	221,08	4 860	18,87	239,95
Греція	27 963	190	6,79	40	1,43	6,39
Данія	45 067	4 370	96,97			
Іспанія	97 146	2 360	24,29	650	6,69	30,98
Нідерланди	121 337	7 815	64,41	100	0,82	65,23
Німеччина	307 488	224 500	730,11	3 500	11,38	741,49
Польща	12 457	460	36,93			36,93
Угорщина	9 513	61	6,39			6,39
Фінляндія	36 064	2 940	81,52	62	1,72	83,24
Франція	252 798	2 520	9,97	1 660	6,57	16,53
Чехія	9 807	189	19,27			19,27
Швеція	82 125	2 080	25,33	102	1,24	26,57
Усього	1 427 622	306 394	214,62	11 004	7,71	222,33

³⁵¹ Жилінська О. Страхування інтелектуальної власності: світові тенденції та перспективи для України [Електронний ресурс] / О. Жилінська, А. Вікулова. — Київ, 2014. — Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/strahuvannya-intelektualnoyi-vlasnosti-svitovi-tendentsiyi-taperspektivi-dlya-ukrayin>.

Страхові експерти дійшли висновку, що потрібна така схема страхування, яка б охоплювала переважну більшість патентів. Були розглянуті широкі альтернативи:

— ухвалення статусу кво — не принесе переваг;

— добровільна схема страхування патентних позовів — більшість великих страховиків виступають проти будь-якої схеми, окрім добровільного страхування. Така схема теоретично можлива, але для того, щоб уникнути несприятливого відбору, патентовласник зобов'язаний застрахувати всі свої нові патенти з моменту їх створення, і схема повинна поширюватись, щоб уникнути технічного ризику із самого початку;

— обов'язкова програма страхування, в яку будуть включені всі нові європейські або патенти Європейського економічного співтовариства, — може принести економічні вигоди³⁵².

Таким чином, можемо узагальнити таке: продуценти інновацій готові застрахувати свої патенти за умови, якщо премія та умови будуть прийнятними; ринок страхування патентних позовів нині дуже малий і слабкий, ризики вступу для страхувальників перевищують потенційні вигоди, тому мала кількість страхувальників є зацікавленою; без примусу в даний час схема не має шансів на успіх, хоча можна повернутися до добровільної схеми пізніше, коли схема стане загально визнаною; лише обов'язкова до виконання схема може отримати економічні і технічні переваги для ЄС і окремих патентів, які будуть з'являтися в результаті широкого розповсюдження схеми страхування патентних позовів.

На нашу думку, доцільність запровадження обов'язкової системи страхування очевидна, проте варто запровадити таку схему страхування, за якою б продуцент інновацій (патентовласник) міг самостійно обрати програму страхування, яка була б для нього максимально вигідна. Основні запропоновані види полісів страхування продуктів інноваційних процесів в АПК наведено у *табл. 4.6*. Провідні зарубіжні спеціалісти в галузі страхування зазначають, що страхування здійснюється, коли ймовірність страхового випадку може бути оцінена та існують визначені фінансові гарантії з боку страховика в компенсації збитку. Потенційний ризик має бути охарактеризований деякою вірогідністю його настання, що базується на фактичних статистичних даних попереднього досвіду³⁵³.

³⁵² Базилевич В. Д. Страхові послуги на сучасному ринку інтелектуальної власності / В. Д. Базилевич // Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю, 15 трав. 2015 р. — Житомир : ЖНАЕУ, 2015. — С. 78.

³⁵³ Думанська І. Ю. Оптимізація статичного спостереження щодо провайдингу інноваційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Інфраструктура ринку. — 2017. — № 6. — Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/6-2017>.

Таблиця 4.6

Головні види полісів страхування інтелектуальної власності³⁵⁴

Види полісів страхування інтелектуальної власності	Покриття витрат
Поліс захисту і компенсації першої сторони	Покриваються прямі фінансові втрати страхувальника при виникненні ризику зниження його фінансової платоспроможності через порушення третьою стороною прав на ОПВ, що належать страхувальникові
Поліс страхування витрат на усунення порушення права інтелектуальної власності	Покриває страхувальникові судове переслідування сторони, яка неналежним чином використовує її права інтелектуальної власності. Страхувальникові відшкодуються витрати, пов'язані зі захистом його порушених прав
Поліс страхування витрат із захисту прав на інтелектуальну власність	Передбачає покриття в разі пред'явлення позовів страхувальникові з боку інших правовласників. Відшкодування збитків, які виникли в результаті пред'явлення позову страхувальникові у зв'язку з передбачуванним порушенням ним патентних прав, що належать третім особам

У підрозділі 4.1 нашої монографії винесено пропозицію, що є основою для оцінювання вірогідності такого ризику, зокрема — це розроблення електронного реєстру інноваційних проектів із принциповим уведенням у практику фінансування інноваційних розробок із зазначенням характеристик фінансування (зادля поширення інноваційних ідей і запобігання недобросовісному інноваційному інвестуванню), обсяги освоєння фінансування на кожному з етапів реалізації (можливість перерозподілу і диверсифікації ризиків), меж конфіденційності, консультування і формат співпраці в комерціалізації.

На сьогодні функціонування чинного електронного реєстру інноваційних проектів не передбачає наявності такого інформаційного поля і визначення меж конфіденційності серед користувачів. Власне це й ускладнює оцінку ймовірності настання страхового випадку в майбутньому і можливих від нього фінансових наслідків.

Нині вартісне оцінювання об'єктів інтелектуальної власності є складною проблемою, яка не має однозначного розв'язання, оскільки інновації нематеріальні за своєю сутністю, їхню вартість неможливо визначити

³⁵⁴ Жилінська О. Страхування інтелектуальної власності: світові тенденції та перспективи для України [Електронний ресурс] / О. Жилінська, А. Вікулова. — Київ, 2014. — Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/strahuvannya-intelektualnoyi-vlasnosti-svitoviy-tendentsiyi-taperspektivi-dlya-ukrayin>.

за допомогою традиційного інструментарію; не всі інтелектуальні блага піддаються безпосередньому ринковому оцінюванню; не існує (і не може бути) єдиної загальноприйнятої, уніфікованої методики оцінювання об'єктів інтелектуальної власності у зв'язку з оригінальністю і неповторністю інтелектуальних продуктів та умов їх використання окремими суб'єктами господарювання; динаміка вартості інноваційних розробок не підпорядковується закономірності, є індивідуальною для кожного конкретного її об'єкта, оскільки інновації не стільки йдуть за ринковою кон'юнктурою, скільки визначають її зміни.

Отже, пошук єдиної методики оцінювання інновацій як складової інтелектуального капіталу є доволі складним. Тому методика може спиратись лише на конкретні цілі оцінки з урахуванням особливостей конкретних об'єктів інтелектуальної власності. В Україні поки що відсутня єдина методика їхнього оцінювання, тому ні страхову суму, ні страхову премію за об'єктом страхування визначити неможливо, що унеможливує запровадження цілісного механізму страхування результатів інноваційних процесів в АПК у вітчизняній практиці.

4.4. КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ: ПРОГНОЗИ І СЦЕНАРІЇ

Агропродовольчий комплекс України, орієнтований на інноваційний шлях розвитку економіки, обов'язково повинен ураховувати синергетичні ефекти інновацій. У зв'язку з цим система фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК має характеризуватись комплексністю і повинна бути:

- рефлексивною, тобто базуватися на здатності прогнозувати наслідки реалізації ухвалених рішень щодо фінансування і на цій основі коригувати дії з урахуванням ситуації, що склалася, відповідно до інноваційних та галузевих ризиків;

- багатоваріантною і нелінійною;

- ситуаційною, щоб порівнювати управлінські дії зі станом і тенденціями розвитку соціально-економічного середовища на момент ухвалення рішень щодо фінансування інновацій;

— самоорганізовуваною, тобто система повинна змінюватися, щоб відповідати вимогам оновленого агропродовольчого виробництва.

З огляду на викладені вище твердження головними напрямками реалізації комплексної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК на сучасному етапі мають стати:

— визначення основних напрямів інноваційного прориву на основі комплексного аналізу світових тенденцій, технологічного передбачення і ретельного аналізу наявних тенденцій у сфері фінансування інновацій в АПК;

— забезпечення сприятливих умов для технологічної модернізації виробничої бази реципієнтів інновацій, підвищення інноваційної сприятливості та інвестиційної привабливості виробництва;

— прийняття концепції партнерства держави, наукового співтовариства в досягненні параметрів державних галузевих програм і проєктів формування внутрішнього ринку споживання продовольства та експертного потенціалу наукоємної продукції;

— створення дієвої інфраструктури генерації наукових знань і здійснення інноваційних процесів у комплексі з їхнім фінансовим забезпеченням;

— інформаційно-аналітичного забезпечення ринку, ведення моніторингу та прогнозування кон'юнктури ринку, здійснення суворого контролю за безпекою продукції та запровадження європейських стандартів якості продукції.

Для вирішення завдань ефективного фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК одним із найбільш перспективних є синергетичний підхід до управління складовими системи, який акцентує увагу на узгодженні взаємодії частин при утворенні структури як єдиного цілого, тобто системи.

Якісне вдосконалення виробничого процесу на новій техніко-технологічній основі розглядається як важливий фактор розвитку виробництва. Для цього доцільно створити відповідну систему стимулів для розвитку інновацій як необхідної складової вдосконалення виробництва суб'єктів. Це пов'язано з тим, що такі стимули певною мірою впливають на підвищення техніко-економічного рівня виробництва і можуть поєднати поточні цілі суб'єктів галузі зі стратегічними.

Таким чином, організація фінансування інноваційних процесів в АПК має здійснюватися на основі обґрунтованої інноваційної стратегії, яка повинна відповідати критеріям доцільності фінансової підтримки нововведень.

Кожне агроформування у структурі галузевого виробництва повинно розробляти дієвий стратегічний план свого інноваційного розвитку, спрямований на досягнення рівноваги між власним платоспроможним попитом, наявними обсягами пропозиції з боку наукових організацій та інвестиційними можливостями.

Саме завдяки такому прогнозу агроформування повинні визначити, які технології виробництва потрібно розвивати, а від яких слід відмовитися. Упровадженню інноваційних стратегій розвитку мають передувати прогнозовані розрахунки обсягів потенційних потреб в обладнанні, технологіях, технологічних елементах, провідних фахівцях. Потім проводять аналіз ринку наукоємної продукції, вибір потенційних виробників і пошук фінансових та інвестиційних ресурсів для її придбання.

Дуже важливе значення фінансове прогнозування має для агроформувань — продуцентів інновацій, які вважаються виробничими і технологічними лідерами у певній галузі виробництва.

У процесі прогнозування доцільно використовувати такі методи, як: підготовка сценаріїв, екстраполяція трендів, метод Дельфі тощо.

Світовий досвід переконує, що форми і методи розвитку конкуренції в інноваційних процесах повинні суттєво змінюватися. Держава має активно сприяти розробленню програм щодо залучення і використання фінансових ресурсів, брати участь в управлінні процесами і ризиками в інноваційному процесі АПК.

Реформування виробництва в АПК України неможливе без проведення великомасштабних інституціональних та організаційно-економічних перетворень. Структурні зрушення в економіці України, використання синергетичного підходу для вирішення завдань ефективного управління інноваційним процесом агроформувань передбачають активізацію використання їхніх ресурсно-виробничих можливостей, навіть перепрофілювання, що забезпечить можливість реалізації перспективних науково-технічних програм розвитку агровиробництва. Це потребує залучення великого обсягу фінансових ресурсів.

Дослідженнями встановлено, що причинами низького рівня фінансування інноваційних процесів в АПК України в цілому є недостатність обсягів і неефективність використання власних, залучених і позикових джерел фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності. Така ситуація безпосередньо пов'язана з наслідками проведених реформ, політичною нестабільністю, недостатністю обсягів державного фінансування інноваційних процесів, низьким рівнем зацікавленості фінансово-

кредитних установ у підтримці інноваційних процесів, невідгідними умовами банківських структур щодо кредитування інноваційної діяльності суб'єктів виробництва. Тому для ефективного стимулювання інноваційних процесів доцільно використовувати як внутрішні можливості суб'єктів господарювання, так і розширювати можливості залучення фінансових ресурсів інвесторів.

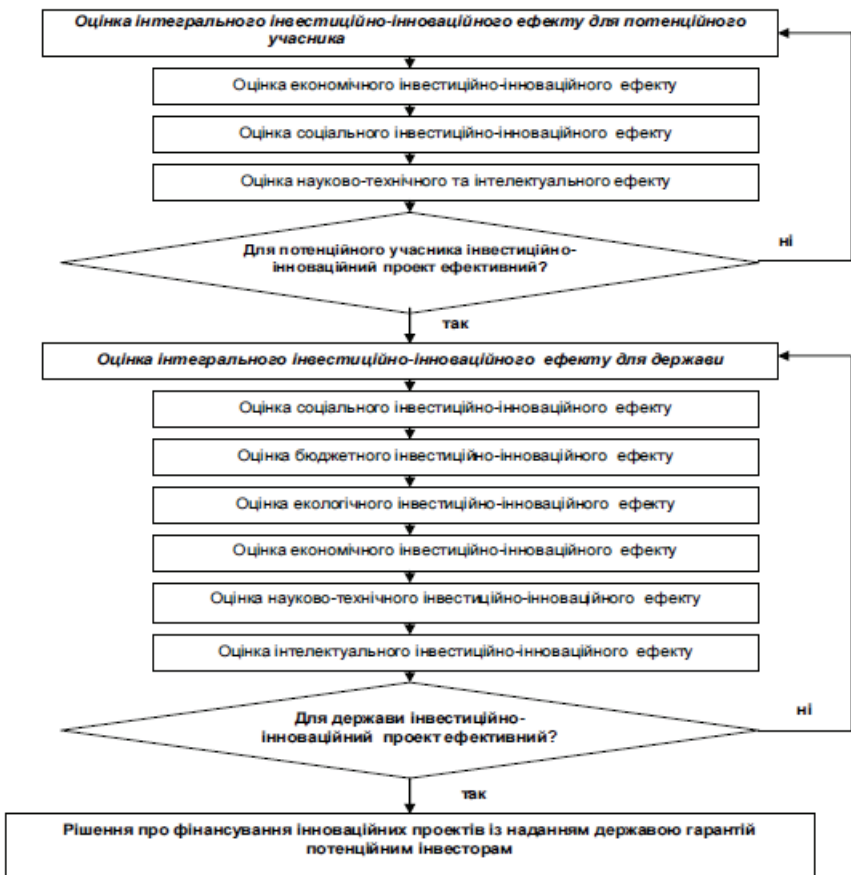
Ураховуючи специфіку інноваційного розвитку агроструктур — продуцентів інновацій, для розв'язання наявних проблем недержавного фінансування і кредитування інноваційних процесів, на нашу думку, потрібно впровадити змішану форму фінансового забезпечення інноваційних процесів. Так, на докомерційному етапі реалізації інновацій, коли приватний сектор не спроможний забезпечити достатні обсяги фінансової підтримки або не має для цього відповідних стимулів, слід застосовувати механізми бюджетного стимулювання інноваційних процесів.

На етапі комерціалізації інновацій варто запроваджувати механізм більш активного залучення недержавних джерел підтримки інноваційних процесів в АПК, зокрема за рахунок засобів недержавного фінансування, переважно залучених фінансових ресурсів.

Можливість швидкого залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, передусім у науково-виробничу сферу виробництва, дасть можливість багатьом агроструктурам отримати ефективні можливості прискорення розвитку пріоритетних сфер виробничої діяльності.

Пріоритетний вплив на реальну можливість залучення фінансових ресурсів відіграють макроекономічні фактори, такі, як ємність внутрішнього ринку, валютна стабільність, політична стабільність, рівень розвитку інфраструктури, наявність кваліфікованої робочої сили, гарантії іноземним інвесторам, ефективне і стабільне функціонування правової системи. Інноваційна політика визначає специфіку напрямів і засобів регулювання допуску іноземних інвестицій у приймаючу економіку, а також засобів стимулювання їх залучення.

Як уже зазначалося, переважна більшість агроформувань не має можливості самостійно фінансувати масштабні інвестиційно-інноваційні проекти. Відсоткові ставки за банківськими позиками також дуже високі. Державний бюджет постійно залишається дефіцитним, тобто держава нездатна підтримувати інноваційно активні агроструктури. У зв'язку з цим ми пропонуємо методичні засади комплексного ухвалення рішення про фінансування інноваційних процесів із наданням державою гарантій потенційним донорам фінансових ресурсів (рис. 4.6).

Рис. 4.6. Алгоритм комплексного ухвалення рішення про фінансування інноваційного проекту в АПК із наданням державою гарантій потенційним донорам фінансових ресурсів

Примітка. Сформовано автором.

Послідовна реалізація цього алгоритму являє собою аналіз, якісну та кількісну оцінку видів ефектів як для потенційного учасника фінансування, так і для держави. Перша складова передбачає обов'язкове врахування важливості та необхідності економічного ефекту для кожного учасника інноваційних процесів. Друга складова передбачає розрахунок потрібного соціального ефекту для продуцента інновацій, що бере участь у реалізації процесу. Прояв науково-технічного та інтелектуального ефектів

конкретизується у підвищенні науково-технічного потенціалу агроструктур, а також в одержанні доходу від реалізації інтелектуальної власності.

Соціальний ефект для суспільства позначається у зміні характеру та умов праці, підвищенні життєвого рівня населення, зменшенні масштабів диференціації суспільства та поліпшенні умов праці. Збільшення обсягів фінансування інноваційного підприємництва АПК, а також відрахувань на природоохоронні заходи перебуває у прямій залежності від бюджетного ефекту.

Досягнення позитивних показників екологічного ефекту враховують вплив інновацій на навколишнє природне середовище, здоров'я населення, рівень продуктивності праці. Здійснення оцінки економічного ефекту дозволить оцінити вигоди проекту з позиції держави, а також для приватного сектору, що брали участь у реалізації інноваційних процесів. При цьому найважливішою складовою інтегрального ефекту для держави є науково-технічний та інтелектуальний ефекти, досягнення яких безпосередньо веде до підвищення науково-технічного рівня АПК у цілому, поліпшення параметрів техніки і технологій, сприяє виходу держави на світові високотехнологічні аграрні ринки.

У процесі ухвалення остаточного рішення про доцільність і потребу фінансування інноваційного процесу в АПК варто концентрувати увагу не лише на можливості найшвидшої окупності та прибутковості, а розглядати інтегральний ефект від їх реалізації як складної системи, якій притаманні властивості цілісності, емерджентності, синергетичності, самоорганізації і саморозвитку, мобільності, інерційності. Обов'язковим також є урахування зовнішніх і внутрішніх, які позитивно (негативно) впливають на результативні показники проекту. Зазначимо, що доцільність реалізації інноваційних процесів в АПК обов'язково повинна базуватися на оцінці його вкладу в підвищення прибутковості донорів і реципієнтів коштів та досягненні запланованої величини ефективності використання всіх видів ресурсів.

Вважаємо, що недооцінювання окремих складових при розрахунку інтегрального ефекту сприятиме тому, що пріоритетними будуть лише ті процеси, які мають реальні можливості збільшити капітал власників інвестиційних ресурсів. Урахування значення потенційного соціального, екологічного ефектів буде незначним.

Таким чином, на наш погляд, при визначенні ефекту від упровадження інновацій потрібно враховувати всі складові інтегрального ефекту (економічний, науково-технічний, інтелектуальний, ресурсний, екологічний, бюджетний, соціальний). Багато авторів акцентують увагу на тому,

що інновації, науковий та інтелектуальний потенціали стають не менш значущими факторами, ніж інші складові ресурсного потенціалу будь-якого суб'єкта господарювання.

Для розроблення сценарію готовності реалізації комплексної системи фінансування інноваційних процесів в АПК України для оцінювання ендогенних та екзогенних чинників фінансування інноваційних процесів в АПК України ми використали метод SWOT-аналізу (рис. 4.7).

<p style="text-align: center;">СИЛЬНІ СТОРОНИ</p> <ul style="list-style-type: none"> – зростання ролі екологічно безпечних технологій виробництва і позитивний тренд попиту на екобезпечну продукцію за кордоном; – низька хімізація сільського господарства; – наявність значної кількості потенційно придатних земель; – сприятливі кліматичні і природні умови; – забезпечення високої якості та безпечності продукції; – наявність незайнятого сільського населення, зацікавленого в розвитку галузі; – наявний досвід ведення екологічно безпечного аграрного виробництва вітчизняними господарствами 	<p style="text-align: center;">СЛАБКІ СТОРОНИ</p> <ul style="list-style-type: none"> – розвиненість інституційного середовища; – відсутність національних органів сертифікації та маркування; – висока собівартість і ціна продукції за низького терміну її зберігання; – слабкий розвиток тваринництва; – низький рівень забезпечення просування та ритейлу безпечних продуктів і пропаганди здорового харчування; – диспаритет цін на сільгосппродукцію й пальне, а також сільгоспмашини; – низький достаток населення; – низька доступність позикових фінансових ресурсів
<p style="text-align: center;">МОЖЛИВОСТІ</p> <ul style="list-style-type: none"> – низька конкуренція на внутрішньому ринку інноваційної продукції; – поширення досвіду закордонних виробників екобезпечної продукції; – зростання екологічної свідомості населення; – збереження традицій та національної культури; – збереження навколишнього природного середовища; – поєднання сільського господарства із суміжними сферами природокористування, зокрема рекреацією та туризмом; – розвиток допоміжних сфер; – вихід на зовнішні ринки 	<p style="text-align: center;">ЗАГРОЗИ</p> <ul style="list-style-type: none"> – непослідовний та неналежний розвиток нормативно-правової бази для виробників інноваційної продукції; – неналежна державна підтримка сільського господарства (інформаційна, фінансова, маркетингова); – недостатнє забезпечення науковими дослідженнями з питань розвитку галузі та еколого-економічного обґрунтування; – нестабільність економічної та політичної ситуації в країні; – зниження рівня купівельної спроможності населення; – відсутність повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення

Рис. 4.7. Оцінка перспектив фінансування інноваційних процесів в АПК України за допомогою SWOT-аналізу (на прикладі екологічно безпечного виробництва біопалива)

Примітка. Сформовано автором.

За основу взято процес виробництва біопалива із соняшникових пелет, що є вторинною сировиною (лушпиння соняшнику)³⁵⁵.

Варто зазначити, що на сьогодні існує недостатнє забезпечення статистичною інформацією, з причини відсутності виділення інноваційної продукції в окрему категорію офіційними органами статистики, аналіз стану і тенденцій інноваційних технологій аграрного виробництва базується на даних звітів вітчизняних та іноземних інспектуючих й сертифікаційних організацій, а також на матеріалах експертного опитування виробників, переробників та споживачів інноваційної продукції.

Загалом, стратегічний розвиток інноваційних процесів полягає в тому, щоб розв'язати важливу господарську проблему, а саме: забезпечити продовольчу безпеку держави, наситити внутрішній ринок якісними екобезпечними продуктами вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, а також розвивати сільські території за допомогою інноваційних розробок для АПК.

Проте, як уже зазначалося, темпи подальшого розвитку інноваційних процесів зумовлені низкою ендогенних та екзогенних чинників, що впливають на нього. На підставі дослідження таких чинників було сформовано три середньострокові (до 2020 року) дескриптивні сценарії фінансування інноваційних процесів в АПК. Для цього використано елементи методики, запропонованої В. І. Кордовичем³⁵⁶.

Процес прогнозування розпочато з аналізу формованого поля. За цим етапом управління сценарієм потрібно виявити зовнішні і внутрішні чинники розвитку інноваційних процесів в аграрному секторі України. Для цього було застосовано результати SWOT-аналізу, представленого на *рис. 4.7* нашого дослідження. Наступним етапом є формування основних сценарних сфер впливу на фінансування інноваційних процесів в АПК України (*рис. 4.8*).

Далі конкретизуємо сфери впливу шляхом виявлення основних чинників впливу на фінансування інноваційних процесів аграрного виробництва методом експертного опитування. У результаті було виявлено 15 чинників, які можуть вплинути на розвиток фінансування інновацій в АПК (*табл. 4.7*).

³⁵⁵ Думанська І. Ю. Біопаливо як основний продукт диверсифікованих виробництв інноваційного типу підприємництва / І. Ю. Думанська // Збірник тез XII Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічні напрями розвитку міжнародних відносин у забезпеченні ефектів інтеграції України до ЄС», 25 вересня 2015 р. — Хмельницький : ХНУ, 2015. — С. 83.

³⁵⁶ Кордович В. И. Техника построения сценариев для описания и анализа рисков в сельском хозяйстве : монография / В. И. Кордович. — Санкт-Петербург : СПбГАУ, 2011. — С. 71.

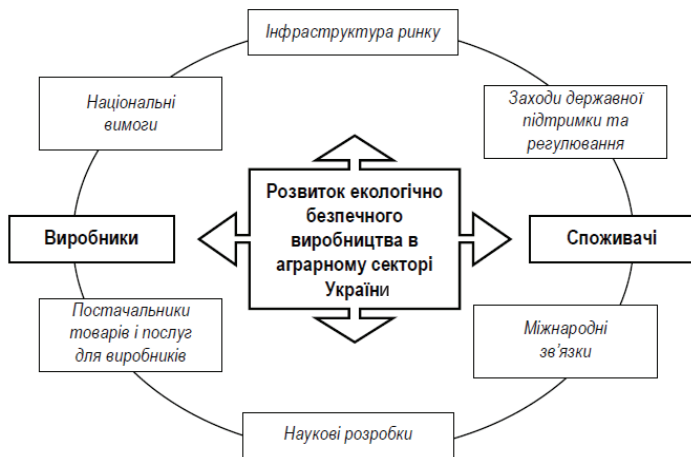

Рис. 4.8. Сфери впливу на фінансування інноваційних процесів аграрного виробництва в Україні (на прикладі екологічно безпечного виробництва біопалива)

Примітка. Сформовано автором.

Таблиця 4.7

Чинники впливу сценарних полів у фінансуванні інновацій в АПК України

№ чинника	Чинник впливу
1	Попит на інноваційну продукцію за кордоном
2	Інституційне забезпечення
3	Агропродовольчий імпорту та експорт
4	Інвестиції в сільське господарство
5	Фіскальна політика держави
6	Екологічна політика держави
7	Державна підтримка сільгосптоваровиробників
8	Інноваційні технології та наукові розробки
9	Диспаритет цін
10	Ціни на нафтопродукти на внутрішньому ринку країни
11	Ціни на сільськогосподарську техніку
12	Динаміка чисельності сільського населення
13	Купівельна спроможність населення
14	Ринкова інфраструктура і маркетинг
15	Площа потенційно придатних земель для екологічно безпечного аграрного виробництва

Примітка. Результати експертного опитування.

Після цього для виявлення ключових чинників впливу було складено і проаналізовано (за даними експертів) матрицю прямої дії чинників впливу (табл. 4.8). Значення цифр у матриці від 0 до 2 демонструють силу прямого впливу: 0 — впливу майже немає; 1 — слабкий вплив; 2 — сильний вплив. Сума активу чинника означає ступінь його впливу на інші чинники і розраховується як сума значень по рядку. Сума пасиву показує, який вплив відчуває чинник з боку інших чинників, і розраховується як сума значень у стовпці. Частку відділення суми активу на суму пасиву називають індексом імпульсу, який показує вплив, що виходить від конкретного чинника. Індекс динаміки отримують множенням суми активу на суму пасиву чинника, він показує ступінь включення чинника в загальну систему.

Таблиця 4.8

Матриця прямої дії чинників впливу на фінансування інновацій в АПК України

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	Сума активу	Індекс імпульсу	Індекс динаміки
1	–	1	1	1	0	1	0	2	0	0	0	0	0	2	0	8	2,0	32
2	0	–	1	1	0	1	1	2	0	0	0	0	0	2	0	8	0,7	96
3	1	0	–	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	6	0,4	96
4	0	1	1	–	0	0	1	2	0	0	1	1	1	1	0	9	0,5	171
5	1	1	1	2	–	2	2	2	1	1	1	0	1	0	0	15	3,0	75
6	0	1	1	1	2	–	1	1	0	0	0	1	0	0	2	10	1,3	80
7	0	2	2	2	1	1	–	2	1	1	0	1	1	1	0	15	2,1	105
8	1	1	1	2	0	2	0	–	0	0	0	1	0	1	1	10	0,8	120
9	1	0	2	1	0	0	0	0	–	2	2	0	1	1	0	10	1,4	70
10	0	0	1	1	0	0	0	0	1	–	1	0	0	0	0	4	0,7	24
11	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	–	0	0	0	0	3	0,5	18
12	0	0	0	2	0	0	2	1	1	0	0	–	1	0	1	8	1,6	40
13	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	–	1	0	5	1,0	25
14	0	2	2	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	–	0	7	0,8	63
15	0	2	1	2	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	–	7	1,8	28
Сума пасивів	4	12	16	19	5	8	7	12	7	6	6	5	5	9	4	8,3	1,2	69,5

Примітка. Розрахунки автора.

Аналіз матриці прямої дії чинників впливу дав можливість виявити серед них ключові. Для цього були відібрані чинники з високим індексом

динаміки, а також чинники з високим індексом імпульсу і сумою активу. Розрахунок показав, що середня сума активу дорівнює 8,3; індексу динаміки — 69,5; індексу імпульсу — 1,2.

У *табл. 4.9* представлено динамічні чинники, відмітною особливістю яких є те, що вони, з одного боку, роблять значний вплив на систему, а з другого — сильно піддаються впливу з боку системи, завдяки чому вони можуть слугувати важелем впливу в разі потреби приведення системи в рух при виникненні скрутної ситуації.

Таблиця 4.9

**Ключові чинники з високим індексом динаміки,
що враховують прямий вплив**

№	Чинник	Індекс динаміки
4	Інвестиції в сільське господарство	171
8	Інноваційні технології та наукові розробки	120
7	Державна підтримка сільгосптоваровиробників	105
2	Інституційне забезпечення	96
3	Агропродовольчий імпорт та експорт	96
6	Екологічна політика держави	80
5	Фіскальна політика держави	75

Примітка. Розрахунки автора.

У *табл. 4.10* наведено імпульсивні чинники, особливістю яких є те, що вони роблять сильний вплив на поведінку всієї системи, не відчуваючи самі її впливу. Їхня зміна може чинити тривалий вплив на систему. Імпульсивні чинники дуже важливі для управління, оскільки через них можна напряму впливати на всю систему.

Таблиця 4.10

Ключові чинники впливу з високим індексом імпульсу

№	Чинник	Індекс імпульсу
5	Фіскальна політика держави	3,0
7	Державна підтримка сільгосптоваровиробників	2,1
1	Попит на інноваційну продукцію за кордоном	2,0
15	Площа потенційно придатних земель для екологічно безпечного аграрного виробництва	1,8
12	Динаміка чисельності сільського населення	1,6

Примітка. Розрахунки автора.

Таким чином, до складу ключових увійшли 10 чинників впливу на фінансування інноваційних процесів в АПК (*табл. 4.11*).

Ключові чинники впливу для сценарію фінансування інноваційних процесів в АПК

№	Чинники
1	Попит на інноваційну продукцію за кордоном
2	Інституційне забезпечення
3	Агропродовольчий імпорту та експорт
4	Інвестиції в сільське господарство
5	Фіскальна політика держави
6	Екологічна політика держави
7	Державна підтримка сільгосптоваровиробників
8	Інноваційні технології та наукові розробки
12	Динаміка чисельності сільського населення
15	Площа потенційно придатних земель для екологічно безпечного аграрного виробництва

Примітка. Розрахунки автора.

Потім було розглянуто можливі варіанти розвитку проєкцій — оптимістичний (А), реалістичний (В) і песимістичний (С) (табл. 4.12). За основні соціально-економічні показники розвитку сільських територій було прийнято такі показники: виробництво сільськогосподарської продукції інноваційного типу; забезпеченість сільського населення закладами освіти і охорони здоров'я; розвиток інфраструктури села.

Згідно з оптимістичним сценарієм, попит на інноваційну продукцію (біопаливо) за кордоном у 2017—2020 роках зростатиме на 3,6—4 % за рік. Це спонукатиме державні органи влади до розроблення нормативно-правових актів у сфері фінансування інноваційних процесів в аграрному виробництві і розвитку його інфраструктури. Попри вступ до СОТ, Україна в розглянутому періоді все ще матиме можливість вести протекціоністську політику в сільському господарстві, що дасть змогу зберегти темпи агропродовольчого імпорту на колишньому рівні, незважаючи на деяке зниження імпортних мит із 2017 року.

Економічне стимулювання галузі, навіть за оптимістичним прогнозом, буде недостатнім: щорічне зростання інвестицій становитиме 0,2—0,5 % за рік, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції інноваційного типу — 3—4 % за рік. Зростання сільгоспвиробництва дасть змогу забезпечити деяке підвищення соціальних показників розвитку сільських територій — у будівництві сільського житлового фонду, його благоустрій (забезпеченні електроенергією, водопроводом, каналізацією, газопостачанням), розвитку освіти та охорони здоров'я на селі.

Проекції ключових чинників

Позначення проєкції	Короткий опис проєкції
1А	Попит на інноваційну продукцію за кордоном збільшиться на 5–10 %
1В	Попит на інноваційну продукцію за кордоном збільшиться на 1–2 %
1С	Попит на інноваційну продукцію за кордоном залишиться незмінним
2А	Ухвалення низки нормативно-правових актів та організаційного забезпечення екологічно безпечного виробництва (у т. ч. ефективна система сертифікації)
2В	Урегулювання питання сертифікаційної системи
2С	Інституційне забезпечення залишиться без змін
3А	Сальдо торговельного балансу на рівні + 5 млн доларів США на рік
3В	Сальдо торговельного балансу на рівні + 2 млн доларів США на рік
3С	Сальдо торговельного балансу на рівні + 0,5 млн доларів США на рік
4А	Інвестиції в сільське господарство зростатимуть на 0,2–0,5 % на рік
4В	Приріст інвестицій у сільське господарство становитиме 0,1 % рік
4С	Динаміка інвестицій у сільське господарство буде нульовою або негативною
5А	Звільнення від податку на землю та фіксованого сільськогосподарського податку виробників інноваційної продукції
5В	Фіскальна політика залишиться без змін
5С	Фіскальна політика залишиться без змін
6А	Підвищення екологічних вимог до аграрного виробництва
6В	Вимоги до аграрного виробництва залишаться незмінними
6С	Можливий перегляд ГДК та окремих вимог до аграрного виробництва
7А	Державна підтримка сільгоспвиробників на рівні 10–15 млрд грн
7В	Державна підтримка сільгосптоваровиробників на рівні 5–8 млрд грн
7С	Державна підтримка сільгосптоваровиробників на рівні 1–3 млрд грн
8А	Збільшення фінансових ресурсів у сфері інноваційних технологій та наукових розробок
8В	Стагнація наукової сфери
8С	Занепад наукової сфери
12А	Скорочення чисельності сільського населення на 0,2–0,3 % на рік
12В	Скорочення чисельності сільського населення на 0,4–1 % на рік
12С	Скорочення чисельності сільського населення на 2–3 % на рік
15А	Площа потенційно придатних земель для екологічно безпечного аграрного виробництва залишиться на колишньому рівні
15В	Площа потенційно придатних земель для екологічно безпечного аграрного виробництва залишиться на колишньому рівні
15С	Площа потенційно придатних земель для екологічно безпечного аграрного виробництва зростатиме

Примітка. Авторська розробка з урахуванням числових показників, заснованих на даних Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018 рік та Основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017–2020 рр.

Ще одним чинником, який позитивно позначиться на розвиткові вітчизняного ринку інноваційної продукції, стане зменшення бюрократичних перепон для виробництва, перероблення і реалізації продовольства, що, зокрема, може бути пов'язано з успіхом державної кампанії боротьби з корупцією. Це сприятливо позначиться як на інвестиційному кліматі у країні, так і на стані збутової інфраструктури сільськогосподарської продукції.

Таким чином, при формуванні відносно сприятливих умов вітчизняний ринок інноваційної продукції буде розвиватися підвищеними темпами в організованому порядку, проте все ще перебуватиме на початковому етапі свого становлення.

За реалістичним сценарієм, зростання світової економіки становитиме 3,6—4 %, сільському господарству буде надано державну підтримку в розмірі 5—8 млрд грн на рік. У зв'язку з невеликим зниженням імпорتنих мит на сільгосппродукцію динаміка агропродовольчого імпорту щодо окремих товарів незначно посилиться, при цьому імпорт м'яса припинить зростання. Щорічний приріст інвестицій у галузь буде на рівні 0,1 %, тому що зниження кредитної підтримки сільського господарства негативно позначатиметься на інвестиційній привабливості. При зростанні агровиробництва лише на 1,5—2,5 % соціальні показники розвитку сільських територій сповільнять темпи свого збільшення. Таким чином, негативна ситуація із трудовими ресурсами на селі посилюватиметься.

Розвиток ринку інноваційної продукції відбуватиметься в колишніх умовах. Інфраструктура збуту екологічно чистих продуктів не зазнає якісних змін — основними каналами збуту вітчизняних фермерських продуктів, як і раніше, залишаться ринки, прямі продажі з подвір'я та інтернет-магазини, обмежений асортимент імпортної інноваційної продукції буде реалізовуватися в мегаполісах через великі торговельні мережі і за допомогою інтернет-торгівлі.

Згідно з реалістичним сценарієм, поточна ситуація на українському ринку інноваційної продукції не зазнає істотних змін, тобто цей ринок залишиться на початковому рівні розвитку і розвиватиметься низькими темпами.

За песимістичним сценарієм, кризові явища у світовій економіці до кінця 2020 року не будуть подолані, у зв'язку з чим її зростання становитиме лише 2,8—3,1 % за рік. У зв'язку з цим органи державного управління будуть змушені скоротити підтримку сільського господарства до 1—3 млрд грн на рік. Через скорочення держпідтримки і в умовах зниження імпорتنих мит на продовольство значно посилиться тенденція зростання

імпорту продовольчих товарів. Динаміка інвестицій в інноваційний процес АПК буде нульовою або негативною.

Таким чином, за песимістичним сценарієм Україну очікує істотне уповільнення зростання сільськогосподарської галузі, що означатиме стагнацію в розвитку вітчизняного ринку інноваційної продукції. За негативним прогнозом, площі земель під екологічно безпечним виробництвом зменшуватимуться. Зауважимо, що за збереження вказаних у сценаріях трендів наведені прогнози можуть бути справедливими і на більш тривалу перспективу.

Загалом, для стимулювання фінансування інноваційних процесів в АПК України вітчизняним агроформуванням потрібно працювати в декількох напрямках, тобто залучити консультаційні організації для популяризації інноваційної продукції серед населення та допомоги налагодження взаємозв'язків між учасниками всього ланцюга виробництва з постійним дотриманням принципу оновлення і використання передових технологій виробництва продукції, що орієнтуються на самозабезпечення кормами, сировиною та добривами, із суворим дотриманням пред'явлених національних і міжнародних вимог та стандартів якості³⁵⁷.

Таким чином, з урахуванням рівня впливу визначених чинників сформовано середньострокові сценарії фінансування інноваційних процесів в АПК України, які надають можливість прогнозувати розвиток цього сектору економіки залежно від економічної кон'юнктури.

Установлено, що формування того чи іншого сценарію розвитку фінансування виробництва інноваційної продукції залежить як від тенденцій розвитку світової економіки, так і від внутрішнього курсу державної економічної політики. Функціонування цього сектору залежить передусім від тенденцій, які спостерігатимуться в сільськогосподарській галузі в цілому, адже традиційні та інноваційні технології аграрного виробництва — це взаємозалежні і взаємодоповнювані виробничі напрями.

Як показав аналіз ключових чинників, створення сприятливих умов для ведення агробізнесу є першочерговим заходом для розвитку інноваційного аграрного виробництва, що потребує передусім належного рівня його фінансового забезпечення.

---

³⁵⁷ Шувар Б. І. Нові реалії органічного виробництва в Україні / Б. І. Шувар // Інформаційно-аналітичне забезпечення зрівноваженого розвитку сільського господарства і села : матеріали Міжнар. наук-практ. конф., 16—17 червня 2011 р. / Львівський національний аграрний університет. — Львів, 2011. — С. 232.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження становлення теорії інновацій в АПК, у контексті з'ясування сутнісних характеристик і взаємозв'язків дефініцій встановлено, що розроблення науково-методичних аспектів упровадження і фінансування інноваційних процесів здійснили О. Амоша, Т. Васильєва, В. Геєць, О. Колодізев, М. Крупка, А. Кузнецова, Л. Кузнецова, С. Онишко, Р. Фатхудінов, О. Юркевич і М. Диба; удосконаливали засади бюджетного фінансування інноваційних процесів О. Василик, В. Кульчицький, В. Опарін, Ц. Огонь, І. Чугунов, С. Юрій, Ф. Ярошенко; змістовні пропозиції у сфері фінансування інновацій в АПК України розробили В. Андрійчук, О. Гудзь, О. Дацій, Л. Дейнеко, Г. Калетник, М. Коденська, М. Корецький, М. Кропивко, Ю. Лупенко, М. Малик, О. Непочатенко, П. Саблук, П. Стецюк, Л. Л. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шпичак, О. Шубравська, М. Хвесик та ін.

Як результат дослідження, ми виділили основні характеристики інновацій: результат утілення нової ідеї; націлена на розв'язання певної проблеми чи досягнення певної мети; не може мати випадковий характер (не є відкриттям); втілюється у якісно нових чи якісно поліпшених: продуктах (у т. ч. техніко-технологічних); методах, підходах і принципах: виробництва; маркетингу; організації; управління. Залежно від об'єкта і предмета систематизацію інновацій доповнено критеріями: система, перетворення наявного стану, інструмент. Вважаємо, що таке авторське доповнення є актуальним, оскільки поняття «інновації» зосереджує такі властивості, як наукову новизну та унікальність, можливість реалізації, практичну корисність, а головне — ефективність інновацій.

Ми виявили трансформацію категорії «інновація» в агроінновації, з огляду на цю властивість інноваційний процес також видозмінюється

відповідно до специфіки АПК. Особливість інновацій в аграрному секторі зумовлена тим, що основним фактором виробництва в АПК виступає земля, у процесі виробництва існує чітка взаємодія із живими організаціями, виробництво має сезонний характер і високий рівень ризику.

Установлено, що доцільність упровадження інноваційних процесів у практику вітчизняного агропромислового виробництва зумовлена потребою розв'язання комплексних проблем аграрного сектору, а саме — досягнення продовольчої безпеки країни; достатнє забезпечення населення продовольством; підвищення рівня життя сільського населення; підвищення ефективності виробництва і всієї економіки країни.

Поряд з тим, категоріальний апарат теорії інновацій не є пристосований до практики фінансування АПК. З огляду на зазначене запропоновано термінологічну конструкцію «фінансове забезпечення інноваційних процесів в АПК», що трактується як «системний процес залучення, розміщення та використання фінансових ресурсів на кожному з етапів інноваційних процесів в АПК та підбір належних джерел і форм для його фінансування».

Окрім того, онтологічне пізнання інновацій вказує на те, що їхня теорія перебуває у стані формування і стає причиною виникнення низки напрямів дослідження її категорій та взаємозв'язків між ними і потребує адаптації до реалій фінансування.

Досліджено компоненти побудови системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК, що включають такі обов'язкові елементи: суб'єкти фінансування; об'єкти фінансування; функції фінансування; джерела фінансування; форми фінансування; методи фінансування; важелі фінансування; моніторинг за фінансуванням; контроль за фінансуванням; регулювання фінансування; умови фінансування, слід включити предмет фінансування та мету, що авторами поки що не враховано.

Обґрунтовано системний підхід до формування системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК, який передбачає, що в системі є вхід і вихід. На вході системи фінансового забезпечення відображаються нормативно-правове та інформаційне забезпечення. Також вхідною інформацією системи фінансового забезпечення має бути інформація про потреби такого забезпечення і фінансовий стан суб'єкта впровадження інновацій, оскільки важливою передумовою формування системи фінансового забезпечення є оцінювання фінансового стану реципієнта коштів.

Запропоновано підхід до побудови фінансового забезпечення інноваційних процесів як системного утворення, що характеризується:

по-перше, його цільовою орієнтацією на поєднання прямого бюджетного фінансування інноваційних процесів та опосередкованого стимулювання; по-друге, безліччю джерел фінансування, коли разом із бюджетними асигнуваннями у фінансуванні проектів беруть участь кошти інституційних інвесторів, банків, об'єднань, організацій і інших суб'єктів господарювання, фізичних осіб. Для гарантування безперервності інноваційних процесів у підприємницьких структурах АПК доцільним вважаємо наявність декількох альтернативних джерел фінансування, які не заперечують одне одного і можуть бути залучені одночасно.

Проведена систематизація принципів, форм і методів фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК установила додаткові можливості для комплексного дослідження проблеми чи вирішення практичних завдань. Так, зокрема, аналіз узгодженості елементів системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК дозволив виявити її фрагментарність і вибірковість, сформулювати на цій основі ключові проблеми системи, а також окреслити напрями їх розв'язання за рахунок підвищення рівня координованості та узгодженості елементів як рекомендації до дії.

Аналіз сучасних тенденцій фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК України встановив головні проблеми: недостатня фінансова підтримка і низький рівень інноваційного розвитку сільськогосподарських суб'єктів. Поряд із тим, динаміка виконаних наукових і науково-технічних робіт у сільському господарстві протягом 2012—2017 років мала зростаючу динаміку. Загалом, 2017 року було виконано на 1 756 робіт (або на 45,3 %) більше, ніж 2012-го; кількість нової техніки зменшилась на 34 од. (або на 64,2 %), ресурсозберігальних технологій зафіксовано на 410 одиниць менше (або на 43,8 %); кількість нових матеріалів зменшилась на 88 од. (або на 79,2 %), а от кількість нових сортів рослин та порід тварин збільшилась на 1 715 од. (майже утричі); методів, теорій — зменшилось на 3 од. (або на 0,4 %).

Аналіз обсягів фінансування інноваційної діяльності в аграрному секторі України протягом 2012—2017 років засвідчив, що загальні обсяги фінансування протягом досліджуваного періоду збільшились на 57 245,7 тис. грн (або на 10,4 %). Фінансування за кошти бюджету скоротилося на 40 258,5 тис. грн [(що становить 8,9 %), за власні — 84,9 %]. Так само збільшилось на 2 749,5 тис. грн (або на 118,2 %) фінансування за кошти іноземних джерел. Водночас бюджет залишається основним джерелом фінансування інноваційної діяльності, питома вага якого 2015 року становила майже 70 %.

Дослідження готовності фінансування інноваційних процесів коштами комерційних фінансових установ і можливості здійснення цього на системній основі з отриманням позитивного фінансового результату було проведено у формі анкетування. Результати анкетування вказують на готовність фінансових установ фінансувати АПК, поряд із тим додатковий ризик — інноваційний — не сприяє готовності участі у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів у вітчизняному агропродовольчому виробництві.

Участь інших фінансових установ у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в АПК було досліджена на основі методу сценаріїв, за результатом якого встановлена перспектива розвитку кредитування за їхньої участі. Проте зазначений процес є досить складним, що пояснюється недостатнім досвідом і ресурсами небанківських фінансових установ. Зокрема, важливим є врахування можливостей використання різноманітних інструментів їхньої участі у кредитуванні інноваційних процесів в АПК у співпраці з банками.

Автором досліджена проблема функціонування технопарків в АПК України. Установлено, що із шістнадцяти створених одиниць технопарків лише один — аграрного спрямування. Доведено, що для забезпечення становлення технопарків в Україні варто вдосконалити чинну нормативну базу, забезпечити комплексне фінансування і спрощений підхід до їх організації.

Визначено, що участь венчурів у фінансуванні інноваційних процесів в АПК є перспективною, хоча й потужні компанії поки що інвестують у більш рентабельні види діяльності. Науковці вбачають у венчурних інвестиціях ледве не порятунок від усіх проблем і можливість одержання довгоочікуваного фінансування. Малий високотехнологічний бізнес активно звертається до венчурних фондів, сподіваючись одержати серйозного помічника, здатного дати імпульс інноваційному підприємству.

Як результат, розроблено Методологічні підходи до формування комплексної системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК. Її базисом є обґрунтоване цільове спрямування коштів державної фінансової підтримки з урахуванням потреб АПК, передання окремих функцій дорадництва фінансовим установам у консультуванні та підборі належних банківських продуктів для фінансування потреб суб'єктів АПК в інноваційних розробках. У результаті нашого дослідження було встановлено, що вдало надати консультацію та здійснити індивідуальний

підхід до забезпечення потреб у фінансуванні можуть лише фахівці фінансових установ, а отже, мають бути включені до складу органів дорадчих служб в АПК, з огляду на їхні професійні компетенції та фінансову грамотність.

Автором внесена пропозиція залучення фінансових ресурсів до впровадження інноваційних процесів в АПК на засадах краудфандингових моделей пожертвувань та інвестування. Організаційною формою такого «народного фінансування» мають стати (і наразі вже частково стали) стартапи, інноваційні платформи, інноваційні лабораторії, агрохаби, що є осередками розміщення інформації про пошук донорів коштів для фінансування інноваційних проєктів в аграрному секторі.

Таким чином, стартапи, агрохаби та їхні прототипи є не лише «брокерами знань», а й сполучною ланкою між реципієнтами і донорами коштів для впровадження інноваційних процесів в агропромислове виробництво. Такі інноваційні платформи розв'язують проблеми фінансування і надають можливість більш детально зосереджуватись саме на потребах інноваційного розвитку аграрної галузі.

Запропоновано до впровадження модель державно-приватного партнерства у фінансуванні інноваційних процесів в АПК України з метою забезпечення потреб аграріїв у доступі до фінансових ресурсів, перерозподілі ризиків, створенні доданої вартості як синергетичного ефекту від спільної взаємодії задля підвищення результативності фінансування АПК.

Окрім того, автором внесено пропозицію, що є основою для оцінювання вірогідності таких ризиків, зокрема — це розроблення електронного реєстру інноваційних проєктів із принциповим уведенням у практику фінансування інноваційних розробок зазначення характеристик фінансування (задля поширення інноваційних ідей і запобігання недобросовісному інноваційному інвестуванню), обсягів освоєння фінансування на кожному з етапів реалізації (можливість перерозподілу і диверсифікації ризиків), меж конфіденційності, консультування і формат співпраці в комерціалізації. На сьогодні функціонування чинного електронного реєстру інноваційних проєктів не передбачає наявності такого інформаційного поля і визначення меж конфіденційності серед користувачів. Власне це й ускладнює оцінку ймовірності настання страхового випадку в майбутньому і можливих від нього фінансових наслідків. Нині вартісне оцінювання об'єктів інтелектуальної власності є складною проблемою, яка не має однозначного вирішення, оскільки інновації

нематеріальні за своєю сутністю, їхню вартість неможливо визначити за допомогою традиційного інструментарію.

Удосконалено методологію аналізу та прогнозування стану фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК. Зокрема, ми вбачаємо доцільність її поліпшення щодо досягнення емерджентності через упровадження підсистеми двовимірного ризик-менеджменту з подання символічних карт ризиків фінансування. Це створить можливість фінансового прогнозування результатів участі донора коштів у ролі кредитора, інвестора чи бізнес-ангела щодо можливості отримання прибутків від участі у фінансуванні інноваційних проєктів в АПК у двовимірному просторі «галузь — ризик» та «інновація — ризик».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50—51. — С. 572.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
3. Закон України «Про інститути спільного інвестування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
4. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» від 12.01.2006 №333-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 22.
5. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
6. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?/85>.
7. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/page>.
8. Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
9. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / [за ред. П. К. Канінського] ; УААН, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». — Київ, 2005. — 291 с.
10. Амоша О. І. Організаційно-економічні механізми активізації інноваційної діяльності в Україні / О. І. Амоша // Економіка промисловості. — 2005. — № 5. — С. 15—21.
11. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних суб'єктів / В. Г. Андрійчук. — Київ : ІЗМН, 2005. — 624 с.
12. Андропова О. Ф. Трансфер технологій як інструмент реалізації інноваційної діяльності : монографія / О. Ф. Андропова, А. В. Череп. — Київ : Кондор, 2007. — 356 с.
13. Андрощук Г. А. Фінансування інновацій і роль венчурного капіталу: бізнес-ангели / Г. А. Андрощук // Інтелектуальна власність. — 2011. — № 9. — С. 25—29.
14. Ансофф И. Стратегическое управление : сокр. пер. с англ. / И. Ансофф ; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. — Москва : Экономика, 1989. — 519 с.
15. Антикризисное управление : [учебн. пособ.] / под ред. Э. М. Короткова. — Москва : ИНФРА-М, 2000. — 432 с.

16. Архипенко І. «Аграрний сектор економіки» та «державна аграрна політика» як наукові поняття у структурі світогляду суб'єктів державного управління / І. Архипенко // Публічне управління: теорія і практика. — 2012. — № 4. — С. 136—142.
17. Асоціація українських банків : офіційна інтернет-сторінка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.aub.org.ua>.
18. Бадзим О. С. Лізинг комерційної нерухомості як альтернатива банківському фінансуванню / О. С. Бадзим, А. Р. Древуш // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 3 (129). — С. 258—266.
19. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність / В. Д. Базилевич. — Київ : Знання, 2006. — 431 с.
20. Базилевич В. Д. Страхові послуги на сучасному ринку інтелектуальної власності / В. Д. Базилевич // Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю, 15 трав. 2015 р. — Житомир : ЖНАЕУ, 2015. — С. 74—79.
21. Банковское дело: розничный бизнес : учеб. пособие / под ред. Г. Н. Белоглазовой, Л. П. Кроливецкой. — Москва : КНОРУС, 2010. — 416 с.
22. Баранецький І. О. Особливості та перспективи розвитку венчурного підприємництва в Україні / І. О. Баранецький // Формування ринкових відносин в Україні. — 2004. — № 4. — С. 46—53.
23. Башкатова С. В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання за рахунок власних фінансових ресурсів / С. В. Башкатова // Наукові праці КНТУ: Економічні науки. — 2009. — Вип. 15. — С. 210—215.
24. Бернякова Е. В. Международный опыт государственной помощи сельскому хозяйству / Е. В. Бернякова // Вестник Удмуртского университета. — 2011. — № 10. — С. 10—15.
25. Бидик А. Г. Теоретична структура механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій / А. Г. Бидик // Інноваційна економіка. — 2013. — № 3. — С. 156—162.
26. Благодатний А. В. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку підприємства в АПК України / А. В. Благодатний, Л. О. Мармуль // Матеріали III зборів Всеукраїнського конгресу «Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті». — Київ : ІАЕ УААН, 2011. — С. 204—209.
27. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. — Київ : МП «ИТЕМ ЛТД», «Юнайтед Лондон Трейд Лимитед», 1995. — 448 с.
28. Бригхем Ю. Финансовый менеджмент. Полный курс : в 2-х т. / Ю. Бригхем, Л. Гапенски.; пер. с англ. под ред. В. В. Ковалева. — Санкт-Петербург : Экономическая школа, 1997.

29. Бухвостов Ю. В. Детерминирующее воздействие инвестиций на формирование экономики инновационного типа (на примере аграрного сектора) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук / Ю. В. Бухвостов. — Москва, 2009. — 26 с.
30. Быть сильным в условиях кризиса [Электронный ресурс]. — Режим доступа : https://inventure.com.ua/news/ukraine/byt_silnymi_v_usloviyah_krizisa.
31. Варфоломеева В. О. Венчурний бізнес у сфері малого інноваційного підприємництва і форми його забезпечення / В. О. Варфоломеева // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 12. — С. 121—128.
32. Васенко В. К. Агропарки як важливий інструмент активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України / В. К. Васенко // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 84—88.
33. Василенко В. О. Інноваційний менеджмент : [навч. посібн.] / В. О. Василенко, В. Г. Шматько ; за ред. В. О. Василенко. — Київ : ЦУЛ ; Фенікс, 2003. — 440 с.
34. Васильева Т. А. Банківське фінансування інноваційної діяльності : монографія / Т. А. Васильева. — Суми : Ділові перспективи, 2006. — 60 с.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / укладачі і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
36. Вінніченко І. І. Інноваційна діяльність аграрних суб'єктів: стан та пріоритети / І. І. Вінніченко // [Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму]. — Дніпропетровськ, 2012. — № 1 (5). — Т. 1. — С. 44—48.
37. Вітков М. С. Сутність і фактори інтенсифікації аграрного виробництва / М. С. Вітков // Економіка АПК. — Київ, 2011. — № 1. — С. 53—57.
38. Власова А. М. Инновационный менеджмент : [учебн. пособие] / А. М. Власова, Н. В. Краснокутская. — Київ : КНЕУ, 1997. — 92 с.
39. Внутрішня норма рентабельності Internal Rate of Return (IRR) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/1309/42/1/3/#4361>.
40. Воронова Л. К. Общие принципы финансового права и его институтов / Л. К. Воронова // Принципы финансового права : материалы Междунар. науч.-практ. конф., г. Харьков, 19—20 апр. 2012 г. / [редкол. : В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Л. К. Воронова и др.]. — Харьков : Право, 2012. — С. 48—50.
41. Галецька Т. І. Лізинг в Україні: історичний аспект виникнення та становлення / Т. І. Галецька // Наукові записки НУ «Острозька академія». Економіка. — 2011. — Вип. 15. — С. 390—397.
42. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель. — Москва : Академический Проект, 2008. — 767 с.
43. Геєць В. М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання / В. М. Геєць // Економіка України. — 2015. — № 1. — С. 14.

44. Глазьев С. Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса / С. Ю. Глазьев. — Москва : Экономика, 2010. — 255 с.
45. Глухова С. В. Сучасні підходи до визначення сутності інновацій / С. В. Глухова // Економічний аналіз : зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 3 (19). — С. 82—84.
46. Гмиря В. П. Державна підтримка фінансування аграрного виробництва України [Електронний ресурс] / В. П. Гмиря // Економіка і управління суб'єктами. — 2016. — № 3 (23). — Режим доступу : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua>.
47. Гоменюк О. Венчурний капітал як спосіб фінансування інноваційних проєктів [Електронний ресурс] / О. Гоменюк. — Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=705>.
48. Гончарук Н. Т. Кадри аграрного сектора економіки України: формування і розвиток / Н. Т. Гончарук, С. М. Серьогін. — Дніпропетровськ : ДРІДУ УАДУ, 2003. — 166 с.
49. Горкіна Л. П. Нова епоха в історії економічної науки. Теорія економічних циклів М. І. Тугана-Барановського / Л. П. Горкіна // Вісник НАН України. — 1994. — № 11—12. — С. 58—67.
50. Готра В. В. Умови та напрямки вдосконалення фінансово-кредитного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України / В. В. Готра // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 5. — С. 119.
51. Гринчель Т. П. Планирование жизненного цикла продукции / Т. П. Гринчель. — Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1980. — 115 с.
52. Гудзь О. Є. Забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських суб'єктів у період змін та стабілізації [Електронний ресурс] / О. Є. Гудзь // Сільське господарство України. — 2013 : стат. збірник. — Режим доступу : agrofin.com/ua/filez/gudz36pdf.
53. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських суб'єктів : монографія / О. Є. Гудзь. — Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. — 578 с.
54. Гудзь О. Є. Модернізація банківської кредитної політики при обслуговуванні агроформувань / О. Є. Гудзь // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Економічні науки. — 2012. — Вип. 126. — С. 10—18.
55. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: инструменты и методы оценки любых активов : пер. с англ. 5-е изд. / А. Дамодаран. — Москва : Альпина Бизнес Букс, 2008. — 1340 с.
56. Данилишин Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу — шлях в нікуди [Електронний ресурс] / Б. Данилишин. — Режим доступу: https://lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html.
57. Демчишак Н. Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні : монографія / Н. Б. Демчишак. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. — 494 с.

58. Денисенко М. П. Інноваційна діяльність суб'єктів України: суть, оцінка та напрями активізації / М. П. Денисенко, Я. В. Шабліна // Проблеми науки. — 2008. — № 6. — С. 9—16.
59. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
60. Джерела венчурного капіталу. Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/15_4.pdf.
61. Диба О. М. Участь небанківських фінансових установ у кредитуванні інноваційних проектів [Електронний ресурс] / О. М. Диба, Є. А. Поліщук, Ю. О. Гернего // Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 272—277. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_1_41.
62. Діамандіс П. Переможець: як досягти колосального успіху і вплинути на світ / П. Діамандіс, С. Котлер. — Київ : К. Fund, 2016. — 253 с.
63. Долгополова Л. М. Венчурне інвестування — панацея інноваційної діяльності: приклад США та країн Європи [Електронний ресурс] / Л. М. Долгополова. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/21_NIEK_2007/Pravo/24534.doc.htm.
64. Дорошко О. О. Технопарки як засіб стимулювання інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / О. О. Дорошко // Ефективна економіка. — 2011. — № 1. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_1_30.
65. Дуб А. Р. Джерела фінансування стартапів та можливості їх залучення в Україні [Електронний ресурс] / А. Р. Дуб, М.-С. Б. Хлопецька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2016. — Вип. 1. — С. 87—92. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepsru_2016_1_22.
66. Думанська І. Ю. Банківське кредитування в системі фінансового забезпечення інноваційних процесів АПК / І. Ю. Думанська // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2018. — № 2 (25). — С. 75—82.
67. Думанська І. Ю. Біопаливо як основний продукт диверсифікованих виробництв інноваційного типу підприємництва / І. Ю. Думанська // Збірник тез XII Міжн. наук.-практ. конф. «Соціально-економічні напрями розвитку міжнародних відносин у забезпеченні ефектів інтеграції України до ЄС», 25 вересня 2015 р. — Хмельницький : ХНУ, 2015. — С. 81—85.
68. Думанська І. Ю. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні / І. Ю. Думанська // Міжнародні економічні відносини в розвитку бізнес-процесів, підвищенні людського потенціалу та забезпеченні ефектів євро-інтеграції України : матер. XIII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 30.11.2016). — Хмельницький : ХНУ, 2016. — С. 72—76.
69. Думанська І. Ю. Засади зближення вітчизняної та закордонної практики фінансування інноваційних процесів в агропромисловому комплексі

- / І. Ю. Думанська // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2017. — Ч. 3. — № 27. — С. 38—41.
70. Думанська І. Ю. Ідентифікація потреби в інноваціях та виявлення готовності до їх реалізації / І. Ю. Думанська // Збірник тез наук. робіт уч. І Міжн. наук.-практ. конференції «Наукові засади розвитку знань економічної теорії», 21—23.04.2017, м. Черкаси. — Черкаси : ЧДТУ, 2017. — С.131—133.
71. Думанська І. Ю. Інноваційна здатність суб'єктів в умовах зовнішньоекономічної діяльності / І. Ю. Думанська // Збірка тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасні інструменти реалізації практичного менеджменту, маркетингу та логістики: особливості застосування в глобальному конкурентному середовищі», 14—15 листопада 2013 р., м. Житомир. — Житомир : ЖДТУ, 2013. — С. 15—17
72. Думанська І. Ю. Інноваційний капітал в системі вартісно-орієнтованого управління суб'єктом / І. Ю. Думанська // Вісник Одеського національного університету. — 2016. — Т. 21. — № 9 (51). — С. 63—67.
73. Думанська І. Ю. Комерціалізація інноваційної діяльності вітчизняних суб'єктів як антагонізм контрафакту / І. Ю. Думанська // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2016. — Ч. 1. — № 20. — С. 79—82.
74. Думанська І. Ю. Мале та середнє підприємництво як оптимальні продуценти інновацій / І. Ю. Думанська // Розвиток національної економіки України: нові реалії та можливості в умовах євроінтеграції : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 28 жовтня 2016 р.). — Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. — С. 68—70.
75. Думанська І. Ю. Методи, форми та принципи як узгоджені елементи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК / І. Ю. Думанська // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Економіка і управління. — 2018. — Т. 29 (68). — № 2. — С. 70—74.
76. Думанська І. Ю. Молодіжне інноваційне підприємництво як національна доктрина модернізації економіки / І. Ю. Думанська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2013. — Т. 2 (202). — № 4. — С. 194—201.
77. Думанська І. Ю. Обґрунтування засад створення технопарків в АПК та їх фінансування [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Інфраструктура ринку. — 2018. — № 19. — Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/19-2018>.
78. Думанська І. Ю. Оптимізація витратків держави для фінансового забезпечення інноваційних процесів АПК / І. Ю. Думанська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2018. — Т. 1. — № 3. — С. 104—109.
79. Думанська І. Ю. Оптимізація статичного спостереження щодо провайдингу інноваційної діяльності суб'єктів [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська

- // Інфраструктура ринку. — 2017. — № 6. — Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/6-2017>.
80. Думанська І. Ю. Поліморфність категорії «ефективність» в системі підходів до оцінювання інноваційної діяльності / І. Ю. Думанська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2017. — Ч. 1. — № 2 (08). — С. 101—105.
  81. Думанська І. Ю. Розробка принципів фінансового забезпечення інноваційних процесів АПК на засадах системності / І. Ю. Думанська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2018. — № 19. — С. 64—87.
  82. Думанська І. Ю. Система державної підтримки у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в АПК / І. Ю. Думанська // Збірник тез XIV Міжн. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми та перспективи трансформації міжнародних економічних відносин і світового господарства», 20—21 квітня 2018 року. — Хмельницький : ХНУ, 2018. — С. 69—72.
  83. Думанська І. Ю. Співпраця «продуцент інновацій — центр фінансування» у комерціалізації інновацій АПК / І. Ю. Думанська // Причорноморські економічні студії. — 2018. — № 28. — С. 168—173.
  84. Думанська І. Ю. Стартап як платформа для фінансування інноваційних процесів в АПК [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Приазовський економічний вісник. — 2018. — № 2 (07). — Режим доступу : <http://rev.kpu.zp.ua/vypusk-2-07>.
  85. Думанська І. Ю. Стратегія поведінки України на міжнародному ринку інновацій / І. Ю. Думанська // Вісник Одеського національного університету. — 2014. — Т. 19. — № 2/2. — С. 61—65.
  86. Думанська І. Ю. Сутність, критерії та наукові підходи до трактування категоріального апарату теорії інновацій в АПК [Електронний ресурс] / І. Ю. Думанська // Економіка та суспільство. — 2017. — № 13. — Режим доступу : <http://www.economyandsociety.in.ua>.
  87. Думанська І. Ю. Сучасний стан та тенденції фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК / І. Ю. Думанська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2018. — № 20. — С. 154—158.
  88. Думанська І. Ю. Технопарки в Україні та світі: економіко-правовий погляд / І. Ю. Думанська // 36. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конференції «Актуальні питання економічних наук» (м. Донецьк, 14—15 лютого 2014 р.). — Донецьк : Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2014. — С. 78—80
  89. Думанська І. Ю. Циклічність інноваційної діяльності промислових суб'єктів в умовах трансформації технологічних укладів / І. Ю. Думанська // Східна

- Європа: економіка, бізнес та управління. — 2017. — № 3 (08). — Режим доступу : <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/8-2017-ukr>.
90. Думанська І. Ю. Чинники та передумови впровадження інноваційних процесів в агропромисловому виробництві: аспект фінансування / І. Ю. Думанська // Причорноморські економічні студії. — 2017. — № 23. — С. 168—172.
91. Економічна енциклопедія : у трьох томах. — Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. — Т. 3 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — 952 с.
92. Єлісеєва Л. В. Експонентний розвиток краудфандингу як інструмент активізації інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / Л. В. Єлісеєва // Економіка та суспільство. — 2017. — № 8. — Режим доступу : <http://economyandsociety.in.ua>.
93. Єрмак О. О. Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / С. О. Єрмак, О. О. Лісніченко. — Режим доступу : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=4034>.
94. Жаворонкова Г. В. Управління інвестиціями та інноваціями : навчальний посібник / Г. В. Жаворонкова, Т. В. Сівашенко, Л. І. Скібіцька, О. І. Туз. — Київ : «Кондор», 2010. — 184 с.
95. Жаровська Н. Ю. Класифікація та характеристика факторів впливу на інноваційну діяльність машинобудівних суб'єктів [Електронний ресурс] / Н. Ю. Жаровська // Сталий розвиток економіки. — 2015. — № 3. — С. 191—197. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_3_29.
96. Жилінська О. Страхування інтелектуальної власності: світові тенденції та перспективи для України [Електронний ресурс] / О. Жилінська, А. Вікулова. — Київ, 2014. — Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/strahuvannya-intelektualnoyi-vlasnosti-svitovi-tendentsiyi-taperspektivi-dlya-ukrayin>.
97. Задорожна Л. М. Теоретичні засади інституційного забезпечення розвитку ринку інновацій / Л. М. Задорожна // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. — Київ, 2013. — 154 с.
98. Законодавство України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
99. Зарубежный опыт государственной поддержки инновационных малых и средних предприятий [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <https://kfpp.ru/analytics/material/innovation.php>.
100. Захарич Г. М. Активізація інноваційних процесів суб'єктів на основі фактора інноваційної культури / Г. М. Захарич // Регіональна економіка. — 2009. — № 4. — С. 80—86.
101. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки : навч. посібник / В. І. Захарченко, Н. М. Корсикова, М. М. Меркулов. — Київ, 2012. — 448 с.

102. Зубець М. В. Інноваційно-випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового виробництва / М. В. Зубець, П. Т. Саблук, С. О. Тивончук // Економіка АПК. — 2008. — № 12 (170). — С. 3—8.
103. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку : монографія / В. В. Зянько. — Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2005. — 263 с.
104. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів : монографія / І. В. Зятковський. — Тернопіль : Економічна думка, 2000. — 215 с.
105. Инвест-газета [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.investgazeta.net/finansy/factoring-v-ukranie-162572>.
106. Ігнатєва Т. Г. Недержавне фінансування та кредитування інноваційної діяльності аграрних суб'єктів України: стан і проблеми [Електронний ресурс] / Т. Г. Ігнатєва // Економічний форум. — 2012. — № 1. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2012_1/44.pdf.
107. Льїна К. О. Формування системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку у відкритій економіці України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / К. О. Льїна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2011. — 20 с.
108. Інноваційний розвиток як складова структурної трансформації економіки України. — Київ : НІСД, 2013. — 71 с.
109. Каленюк І. Розвиток технопарків в Україні: історія та проблеми становлення / І. Каленюк, О. Сакур // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2011. — № 2 (10). — С. 9—15.
110. Калетнік Г. М. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників / Г. М. Калетнік, Н. В. Пришляк // Економіка АПК. — 2010. — № 8. — С. 52—55.
111. Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності // Економіка України. — 2007. — № 3. — С. 14—21.
112. Кемпбелл К. Венчурный бизнес: новые подходы / К. Кемпбелл ; пер. с англ. Д. Липинский. — Москва : Альпина Бизнес Букс, 2004. — 426 с.
113. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : [монографія] / О. М. Ковалюк. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. — 396 с.
114. Кожушко І. Г. Сучасний стан і проблеми технічного забезпечення аграрних суб'єктів України [Електронний ресурс] / І. Г. Кожушко. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_31/Zmist/19PDF.pdf.
115. Козій І. С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму / І. С. Козій // Науковий вісник НЛТУ України. — 2008. — Вип. 18.9. — С. 223—229.
116. Кондорсэ Ж. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума : [пер. с фр.] / Ж. Кондорсе. — Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. — 280 с.

117. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения : избранные труды / Н. Д. Кондратьев ; Международный фонд Н. Д. Кондратьева и др. — Москва : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. — 767 с.
118. Конева І. І. Державна фінансова підтримка суб'єктів АПК: стан та стратегія розвитку / І. І. Конева // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2016. — Вип. 14. — С. 802—806.
119. Кордович В. И. Техника построения сценариев для описания и анализа рисков в сельском хозяйстве : монография / В. И. Кордович. — Санкт-Петербург : СПбГАУ, 2011. — 77 с.
120. Корецький М. Х. Розвиток інвестиційної діяльності сільськогосподарських суб'єктів / М. Х. Корецький // Держава та регіони. — 2004. — № 3. — С. 106—110. — (Серія : Економіка та підприємництво).
121. Корсікова Н. М. Інноваційна модель розвитку України: сучасний стан і перспективи [Електронний ресурс] / Н. М. Корсікова // Економіка харчової промисловості. — 2009. — № 1. — С. 20—24. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2009_1_7.
122. Коршунова Е. Д. Модель иерархии жизненных циклов и её место в системе адаптивного организационного развития предприятия / Е. Д. Коршунова // Машиностроение. — 2003. — № 3. — С. 67—72.
123. Кот О. В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О. В. Кот // Проблеми науки. — 2008. — № 9. — С. 30—37.
124. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посібник / Н. В. Краснокутська. — Київ : КНЕУ, 2003. — 504 с.
125. Крейдич І. М. Діагностика впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на процес інноваційно-інвестиційного забезпечення стійкого розвитку промислових суб'єктів [Електронний ресурс] / І. М. Крейдич, О. С. Наконечна, К. М. Швець // Ефективна економіка. — 2013. — № 2. — Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2889>.
126. Круп'як Т. П. Інноваційний процес: аналіз у рамках теорії інформаційної економіки / Т. П. Круп'як // Науково-технічна інформація. — 2006. — № 3. — С. 25—29.
127. Кузнецова А. Я. Фінансові механізми стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності : монографія. — Львів : Львів. банків. ін-т НБУ, 2004. — 279 с.
128. Кузьменко В. П. Теория экономических циклов и глобальный финансовый кризис [Электронный ресурс] / В. П. Кузьменко ; Институт эволюционной экономики. — Режим доступа : <http://iee.org.ua/ru/publication/146/>.
129. Кузьмін О. Фактори інноваційного розвитку суб'єктів [Електронний ресурс] / О. Кузьмін, Т. Кужда. — Режим доступу : http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11391.

130. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій / О. В. Кустовська. — Тернопіль : Економічна думка, 2005. — С. 5—15.
131. Лайко П. А. Фінанси АПК : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. А. Лайко, Ю. І. Ляшенко. — Київ : ДІА, 2000. — 225 с.
132. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / О. Лапко. — Київ : ІЕП НАПУ, 1999. — 254 с.
133. Лебідь О. Проблеми фінансового забезпечення інновацій [Електронний ресурс] / О. Лебідь // Світ фінансів. — 2014. — Вип. 4. — С. 72—81. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2014_4_10.
134. Левченко О. М. Системний підхід як методологічний напрям дослідження / О. М. Левченко // Стратегія розвитку України. — 2007. — № 1—2. — С. 403—410.
135. Мазнев Г. Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору / Г. Є. Мазнев // Економіка АПК. — 2014. — № 9. — С. 5—14.
136. Мазур О. А. Технологічні парки. Світовий та український досвід : монографія / О. А. Мазур, В. С. Шовкалюк. — Київ : Прок-Бізнес, 2009. — 70 с.
137. Мазур О. А. Технопарк інститута електросварки ім. Е. О. Патона НАНУ: результати и перспективы / О. А. Мазур // Наука і інновації. — 2008. — № 1. — С. 74—80.
138. Макаренко П. М. Механізми інноваційного оновлення аграрного сектора України / П. М. Макаренко, Н. К. Васильєва // Агроінком. — 2005. — № 1—2. — С. 64—69.
139. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии : в 4 т. / К. Маркс. — Москва : Политиздат, 1983. — Т. 1 : Процесс производства капитала. — 737 с.
140. Марченко О. Краудфандинг: соціально-економічний зміст та види / О. Марченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — 2013. — № 4 (15). — С. 26—35.
141. Маслак Н. Банки та АПК України: співпраця триває! [Електронний ресурс] / Н. Маслак, О. Маслак // Пропозиція. — 2017. — № 5. — С. 154—160.
142. Матеріали офіційного сайту Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.
143. Медынский В. Г. Инновационный менеджмент : учебник / В. Г. Медынский. — Москва : ИНФРА-М, 2002. — 295 с.
144. Меркулов М. М. Науково-технологічний розвиток і управління інноваціями : монографія. — Одеса : Фенікс, 2008. — 344 с.
145. Міщук О. В. Фінансове забезпечення економічного зростання в умовах реалізації інвестиційно-інноваційної політики / О. В. Міщук // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 2. — С. 25—30.

146. Можливості використання українськими венчурними фондами досвіду діяльності зарубіжних фондів [Електронний ресурс] / Українська асоціація інвестиційного бізнесу. — Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/11_4.pdf.
147. Моршнева І. Б. Фінансово-кредитне забезпечення діяльності агроформувань / І. Б. Моршнева // Вісник Університету банківської справи НБУ. — 2012. — № 2. — С. 24—28.
148. Муляр О. Д. Еволюція теорії інновацій та її розвиток в аграрній сфері виробництва [Електронний ресурс] / О. Д. Муляр // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. — 2011. — № 2 (2). — С. 50—61. — Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2011_2\(2\)__9.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2011_2(2)__9.pdf).
149. Навроцька О. В. Державно-приватне партнерство у фінансуванні розвитку інфраструктури України / О. В. Навроцька // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / [наук. ред. І. Г. Манцуров]. — Київ : НДЕІ, 2009. — Вип. 6 (97). — С. 21—26.
150. Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dorada.org.ua/about.html>.
151. Недільська Л. В. Стан та шляхи удосконалення фінансового менеджменту сільськогосподарських суб'єктів / Л. В. Недільська // Вісник ЖНАЕУ. — 2012. — № 1. — С. 303—310.
152. Нежиборець В. Венчурне інвестування: стан, проблеми, закордонний досвід / В. Нежиборець // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2008. — № 4. — С. 56—60.
153. Непочатенко, О. О. Сучасний стан і перспективи короткострокового банківського кредитування сільськогосподарських суб'єктів / О. О. Непочатенко, О. В. Яковенко // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету/ редкол. : А. Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. — Умань, 2009. — Вип. 70. — Ч. 2 : Економіка. — С. 130—135.
154. Новікова І. В. Характеристика джерел фінансування інноваційної діяльності суб'єктів / І. В. Новікова // Проблеми науки. — 2001. — № 2. — С. 8—17.
155. Новікова О. С. Механізми впровадження інновацій на засадах сталого розвитку / О. С. Новікова / Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. — 2005. — Вип. 15.6. — С. 458—462.
156. Нуреев Р. М. Теория инноваций: прошлое, настоящее, будущее / Р. М. Нуреев // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. — 2013. — № 1 (43). — С. 85—96.
157. Огородник В. Краудфандинг як інноваційний інструмент модернізації національної фінансово-інвестиційної системи / В. Огородник // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. — 2014. — Вип. 3 (44). — С. 103—105.

158. Олійник К. А. Фінансове забезпечення малих сільськогосподарських суб'єктів / К. А. Олійник // Інноваційна економіка. — 2012. — Вип. 36. — С. 257—262.
159. Онлайн-опитування «Становлення стартапів в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://docs.google.com/forms/d/134fl385fEMOt-F7IEMXT3QAG_K5Jk/viewform.
160. Онлайн-опитування «Аналіз готовності фінансування інноваційних процесів АПК фінансовими установами» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://docs.google.com/forms/d/1efWjvidJc7n4DvdI4ebO9saTZsSmtS7mBeUPv_uPK-I.
161. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник / В. М. Опарін. — 4-те вид., без змін. — Київ : КНЕУ, 2007. — 240 с.
162. Остропольська Є. В. Розвиток соціальної складової інноваційних процесів як чинник соціально-економічного зростання економіки України / Є. В. Остропольська // Актуальні проблеми економіки України. — 2006. — № 2 (56). — С. 127—136.
163. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>.
164. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
165. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
166. Офіційний сайт Національної академії аграрних наук України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://naas.gov.ua>.
167. Павленко І. А. Економіка та організація інноваційної діяльності : [навч. посібн.] / І. А. Павленко. — [Вид. 2-ге, без змін]. — Київ : КНЕУ, 2006. — 204 с.
168. Павлова Г. Є. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектору економіки [Електронний ресурс] / Г. Є. Павлова // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 11. — Режим доступу : <http://www.investplan.com.ua>.
169. Палькевич Ю. С. Аналіз та шляхи вдосконалення фінансово-кредитних відносин в АПК [Електронний ресурс] / Ю. С. Палькевич // Науковий вісник НАУ. — 2009. — Вип. 18. — С. 40—43.
170. Панасюк Б. Я. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового комплексу / Б. Я. Панасюк, Ф. О. Ярошенко // Стратегія економічного розвитку України. — 2003. — Вип. 14. — С. 71—79.
171. Пасхавер Б. Й. Аграрний сегмент національного багатства / Б. Й. Пасхавер // Економіка України. — 2013. — № 1 (614). — С. 50—58.
172. Пересунько З. М. Теоретичні аспекти розвитку інноваційної теорії / З. М. Пересунько // Ефективна економіка. — 2013. — № 7. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_39.

173. Першко Л. О. До питання створення механізму фінансового забезпечення діяльності підприємств / Л. О. Першко // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. — 2004. — № 37. — С. 99—103.
174. Петрина М. Ю. Шляхи вдосконалення фінансового забезпечення діяльності технопарків в Україні / М. Ю. Петрина // Фінанси України. — 2013. — № 8. — С. 97—112.
175. Підгаєць С. Європейський досвід застосування моделей державно-приватного партнерства / С. Підгаєць // Журнал європейської економіки. — 2011. — Т. 10 (№ 3). — С. 291—305.
176. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 13—14, 15—16, 17. — Ст. 112.
177. Покотилова В. І. Інноваційний розвиток аграрного сектору в умовах НТР [Електронний ресурс] / В. І. Покотилова // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (5—6 березня 2009 р., м. Дніпро). — Режим доступу : http://www.confcontact.com/2009_03_05/1_pokotilova.htm.
178. Полінкевич О. Критерії розмежування понять «інновації», «інноваційний процес» та «інноваційний розвиток підприємства» в новій економіці / О. Полінкевич // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. — 2015. — № 4. — С. 31—36. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2015_4_7.
179. Попова О. Л. Теоретичні основи стійкого розвитку агросфери та формування адекватної української стратегії / О. Л. Попова // Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства УААН». — Київ, 2010. — Вип. 3. — С. 18—27.
180. Портер М. Е. Конкуренція : пер. с англ. / М. Е. Портер. — Москва : Изд. дом «Вільямс», 2005. — 608 с.
181. Поручник А. М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні : монографія / А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк. — Київ : КНЕУ, 2000.
182. Приб К. А. Механізм стабілізації діяльності сільськогосподарських суб'єктів в умовах впливу фінансово-економічних криз / К. А. Приб // Економіка АПК. — 2012. — № 5. — С. 52—59.
183. Програми діяльності КМУ і Коаліційної угоди у 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=15654>.
184. Процаликіна А. М. Напрями вдосконалення інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва в регіонах / А. М. Процаликіна, О. С. Дудник // Вісник Черкаського університету. — 2016. — № 4. — С. 55—62.
185. Радченко О. Д. Методологічне забезпечення оцінки ефективності бюджетної підтримки аграрного сектору / О. Д. Радченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит : [науково-методичний журнал]. — 2013. — № 1. — С. 207—212.

186. Раєвнева О. В. Управління розвитком суб'єкта: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. — Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. — 496 с.
187. Райзберг Б. А. Психологические основы управления : учеб. пособие для студ. вузов [Электронный ресурс] / Б. А. Райзберг, А. К. Тутунджян. — Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. — 240 с.
188. Ревуцький С. Застосування інтелектуальної власності в умовах діяльності технопаркових інноваційних структур / С. Ревуцький // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2012. — № 1 (63). — С. 63—72.
189. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України. — Київ : НІСД, 2011. — 39 с.
190. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. — Київ : Центр навчальної літератури, 2002. — 312 с.
191. Рудь Н. Т. Економіка і організація інноваційної діяльності : навч. посіб. / Н. Т. Рудь ; Луц. держ. техн. ун-т. — Луцьк, 2007. — 476 с.
192. Саблук П. Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П. Т. Саблук [та ін.] ; ННЦ «Ін-т аграр. економіки». — Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. — 704 с.
193. Саблук П. Т. Концептуальні основи розробки аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини України / П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин. — Київ : ІАЕ УААН, 2002. — 29 с.
194. Савицький Е. Е. Формування моделі фінансування впровадження інноваційних технологій у агропромислових формуваннях / Е. Е. Савицький // Економіка та підприємництво : збірник наукових праць молодих учених та аспірантів. — Київ : КНЕУ, 2013. — Вип. 30. — С. 187—195.
195. Саліхова О. Б. Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні : монографія / О. Б. Саліхова ; НАН України. Ін-т екон. та прогноз. — Київ, 2012. — С. 582.
196. Саліхова О. Б. Створення статистичного підґрунтя для оцінки особливостей інноваційних стартапів України / О. Б. Саліхова, О. О. Курченко // Статистика України. — 2016. — № 1. — С. 18—21.
197. Семиноженко В. Технологічні парки в Україні: перший досвід формування інноваційної економіки / В. Семиноженко // Економіка України. — 2004. — № 1. — С. 16—21.
198. Сергеев И. В. Организация и финансирование инвестиций / И. В. Сергеев, И. И. Веретенникова. — Москва : Финансы и статистика, 2000. — 272 с.
199. Сирцева С. В. Фінансово-кредитне забезпечення інноваційної діяльності сільськогосподарських суб'єктів України / С. В. Сирцева // Економічний простір. — 2010. — № 33. — С. 258—265.
200. Сільське господарство України : статистичний збірник за 2017 р. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

201. Слав'юк Р. А. Структурування власного капіталу суб'єктів України / Р. А. Слав'юк // Фінанси суб'єктів. — 2005. — № 8. — С. 123—131.
202. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — Москва : Изд-во социально-экономической лит-ры, 1962. — 674 с.
203. Стартап-інкубатори та бізнес-акселератори: що і де шукати? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news>.
204. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права / О. В. Старчук // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 40—43. — Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/40.pdf.
205. Статистичні дані агентства MoneyTreeTM [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.pwcmoneytree.com/HistoricTrends/CustomQueryHistoricTrend>.
206. Статистичні дані Європейської асоціації венчурного капіталу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.evca.eu/research/activity_data/annualactivitystatistics.
207. Стельмашук А. М. Проектування інноваційного аграрного технопарку як основи сталого розвитку сільського господарства / А. М. Стельмашук // Інноваційна економіка. — 2014. — № 2 (51). — С. 215—225.
208. Стецюк П. А. Модернізація механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва / П. А. Стецюк // Облік і фінанси. — 2016. — № 1. — С. 132—136. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_1_19.
209. Стратегія розвитку аграрного сектора «3+5» [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.
210. Стріжик У. Р. Суть фінансового механізму суб'єкта господарювання та його структура / У. Р. Стріжик // Економічний форум. — 2012. — № 3. — С. 411—417.
211. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; укладачі : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк; відп. ред. Г. П. Півторак. — Київ : Довіра, 2006. — 789 с.
212. Тарабрін О. Інноваційний розвиток аграрного сектору економіки України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О. Тарабрін, І. Піменов // Історія науки і біографістика. — 2011. — № 2. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/inb/2011-2/11_tarabarin.pdf.
213. Теория систем и методы системного анализа в управлении и связи / В. Н. Волкова, В. А. Воронков, А. А. Денисов и др. — Москва : Радио и связь, 1983. — 248 с.
214. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : [навч.-метод. посіб.]. — Київ : КНЕУ, 2006. — 312 с.
215. Технологічна платформа «Агротехнополіс» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.iipnaan.com.ua/platforma-ahrotekhnopolis.html>.

216. Технологічні парки: світовий та український досвід / за ред. Д. В. Табачника. — Київ : ТП ІЕЗ, 2004. — 48 с.
217. Тихонов Н. В. Эффективность способов коммерциализации инноваций [Электронный ресурс] // Управление экономическими системами. — 2012. — № 4 (40). — Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs402012/item/1271>.
218. Толковый словарь Ушакова онлайн [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=57734>.
219. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. — Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1955. — Т. 3. — С. 584.
220. Трач Н. Д. Державна підтримка як чинник забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс] / Н. Д. Трач // Економічний блок досліджень. — 2013. — № 31. — Режим доступу : <http://sophus.at.ua>.
221. Трусова Н. В. Моніторинг фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектору економіки України / Н. В. Трусова // Економічний форум — 2013. — 2013. — Вип. 1. — С. 286—390.
222. Украинский банковской портал [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://banker.ua/bank_news/banks/2008/08/27/1180432398.
223. Українців опередили про чергове «незначне» зростання цін [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance>.
224. Умный агробизнес: как украинские ИТ-предприниматели завоевывают аграрный рынок [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://inventure.com.ua/news/ukraine/umnyjagrobiznes-kak-ukrainskie-it-predprnimateli-zavoevuyutagrarnyj-rynok>
225. Фарафонова Н. В. Аналіз ресурсного забезпечення суб'єктів АПК в умовах ринку / Н. В. Фарафонова // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 4. — С. 158—166. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2013_4_18.
226. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : учебник для вузов / Р. А. Фатхутдинов. — [5-е изд.]. — Санкт-Петербург : Питер, 2005. — 448 с.
227. Федотов А. А. Основные концепции инновационного развития: исторический анализ / А. А. Федотов // Вісник Донецького національного університету. Економіка і право. — 2008. — Вип. 2. — С. 204.
228. Фінанси : підручник / С. І. Юрій, Л. М. Алексеєнко, І. В. Зятковський та ін. ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — Київ : Знання, 2008. — 611 с.
229. Фінанси : підручник / за заг. ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — Київ : Знання, 2012. — 687 с.
230. Фінанси: вишкіл студії : навч. посіб. / за ред. д-ра екон. наук, проф. С. І. Юрія. — Тернопіль : Карт-бланш, 2002. — 357 с.
231. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. М. Колодізев. — Суми, 2010. — 40 с.

232. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в економіці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. М. Юркевич. — Київ, 2006. — 20 с.
233. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності промислових суб'єктів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Г. В. Возняк. — Львів, 2006. — 21 с.
234. Фінансовий словник-довідник / [М. Я. Дем'яненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. М. Скупий та ін.] ; за ред. М. Я. Дем'яненка. — Київ : ІАЕ УААН, 2003. — 555 с.
235. Цыганов А. А. Основы страхования интеллектуальной собственности / А. А. Цыганов. — Москва : Анкил, 2006. — 136 с.
236. Чазов Є. Стартап як нова форма ведення бізнесу / Є. Чазов // Наукові праці Національного університету харчових технологій. — 2013. — № 52. — С. 122—128.
237. Чайковская Н. В. Сущность инноваций: основные теоретические подходы / Н. В. Чайковская, А. Е. Панягина // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. — 2011. — № 4. — С. 47—57.
238. Черваньов Д. М. Менеджмент інвестиційної діяльності суб'єктів : навч. посібник / Д. М. Черваньов. — Київ : Знання-Прес, 2003. — 622 с.
239. Чорна М. В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності суб'єктів : монографія / М. В. Чорна, С. В. Глухова ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. — Харків : ХДУХТ, 2012. — 210 с.
240. Шевцов А. Развитие венчурного предпринимательства в Украине: проблемы та шляхи їх розв'язання [Електронний ресурс] / А. Шевцов, Р. Боднарчук, О. Гриненко. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/june2009/6.htm>.
241. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О. Шубравська // Економіка України. — Київ, 2012. — № 1. — С. 27—35.
242. Шувар Б. І. Нові реалії органічного виробництва в Україні / Б. І. Шувар // Інформаційно-аналітичне забезпечення зрівноваженого розвитку сільського господарства і села : матеріали Міжнар. наук-практ. конф., 16—17 червня 2011 р. — Львів : Львівський національний аграрний університет, 2011. — С. 230—233.
243. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер ; пер. В. С. Автономов и др.. — Москва : Директмедиа Паблишинг. — 2008. — 403 с. — [Воспроизведено по изданию: Москва : Прогресс, 1982].
244. Щербина С. В. Механізм формування державної політики у сфері інформаційного забезпечення аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] / С. В. Щербина. — Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12SSBSEU.pdf>.

245. Шурик М. В. Інноваційні засади відтворення земельних ресурсів аграрного сектору : монографія / М. В. Шурик, М. В. Тимоць. — Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2013. — 184 с.
246. Экономика / под ред. А. С. Булатова. — Москва : Изд-во БЕК, 1999. — 816 с.
247. Янковська О. І. Особливості інновацій в сільському господарстві [Електронний ресурс] / О. І. Янковська // Економіка. Управління. Інновації. — 2010. — № 2. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_54.
248. Яфінович О. Б. Грошово-кредитна політика сприяння інноваційному розвитку / О. Б. Яфінович, Д. О. Гуменюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2005. — № 77. — С. 52—54.
249. Ящишина І. В. Соціальне спрямування інноваційної економіки: досвід, тенденції, наслідки : монографія / І. В. Ящишина. — Кам'янець Подільський : ФОРМ Сисин Я. І., 2012. — 368 с.
250. AgTech Investing Report 2015 [Electronic resource]. — Available at : <https://agfunder.com/research>.
251. Bertalanffy L. von. An Outline of General System Theory / Karl Ludwig von Bertalanffy // British Journal for the Philosophy of Science. — 1950. — Vol. 1. — P. 134—165.
252. Boulding K. E. Political Implications of General Systems Research / K. E. Boulding // International Journal of General Systems. — 1961. — Vol. 6. — P. 1—7.
253. Dumanska I. Banking laboratories in the connection of interaction «Bank-Innovator»: foreign experience Science and practice: innovative approach: Collection of scientific articles / I. Dumanska. — Les Editional L'Originale. — Paris, France, 2017. — P. 135—140.
254. Dumanska I. Compensation of risks in the financial support of the innovative process of agro-industrial production : [collective monograf] / I. Dumanska // Transformational processes the development of economic systems in conditions of globalization: scientific bases, mechanisms, prospects : collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi ; ISMA University. — Riga : «Landmark» SIA, 2018. — Vol. 2.
255. European PPP Report 2009 [Electronic resource] / DLA Piper, European PPP Expertise Centre (2009). — Available at : <http://www.eib.org/eppec/resources/dlaeuropean-ppp-report-2009.pdf>.
256. Global Innovation Index 2012—2014 [Electronic resource]. — Available at : <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=GII-Home>.
257. Hwang V. The Startup Movement Is Not About Startups, Actually [Electronic resource] / V. Hwang // Forbes: Business and Financial Magazine [Online edition]. — 2014. — January 3. — Available at : <https://www.forbes.com/sites/victorhwang/2014/01/03/the-startup-movement-is-not-about-startupsactually/#1670300d71a9>.

258. International forfeiting association (IFA) [Electronic resource]. — Available at : <http://www.forfaiters.org/about/regional/ceeurope>.
259. Jaffe A. B. Innovation Policy and the Economy / A. B. Jaffe, J. Lerner, S. Stern // National Bureau of Economic Research. — Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 2005. — 272 p.
260. Jahrebericht 2010—2015 // Bundesverband Deutscher Leasing Unternehmen. — 2011. — 56 p.
261. Laszlo E. The Systems View of The World: A Holistic Vision For Our Time / E. Laszlo. — USA : Hampton Press, Inc. [Third printing], 2001. — 120 p. — (Advances in Systems Theory, Complexity, And The Human Sciences).
262. Leaseurope. The voice of leasing and automotive rental in Europe // Annual survey. — 2013. — 9 p.
263. London company market statistics report. International underwriting association [Electronic resource]. — Available at : http://www.iaa.co.uk/IUA_Test/Documents/Statistics/London_Company_Market_Market_Statistics_Report_2011.aspx.
264. Mensch G. Stalemate in Technology: Innovation Overcome the Depression / G. Mensch. — Cambridge, Mass., 1979. — 520 p.
265. Phillips D. C. The Methodological Basis of Systems Theory / D. C. Phillips // The Academy of Management Journal, Dec. — 1972. — Vol. 15. — № 4 : General Systems Theory. — P. 469—477.
266. Recent Experience with Infrastructure Privatization and PPPs, World Development Report 2003 [Electronic resource] // PublicPrivate Partnership : Research Paper. — Chapter 2. — 2003. — Available at : <https://www.worldbank.org/en/topic/publicprivatepartnerships>.
267. Ricardo D. Principles of Political Economy / D. Ricardo. — 3rd ed. — London, 1821. — P. 479.
268. Rothwell R. The Changing Nature of the Innovation Process / R. Rothwell // Technovation. — 1993. — V. 13. — Is. 1. — P. 11—13.
269. Startup Ranking. Countries Ranking [Electronic resource]. — Available at : <http://www.startupranking.com/countries>.
270. Venture Pulse: Q4 Global analysis of venture funding, KPMG [Electronic resource]. — Available at : <https://home.kpmg.com/xx/en//2015/10/venture-pulse.html>.

Наукове видання

ДУМАНСЬКА Ілона Юрїївна

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
В АПК УКРАЇНИ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА**

Монографія

Редактор	О. П. Яремчук
Технічний редактор	І. В. Мазінг
Комп'ютерне складання	С. В. Полець
Коректор	О. П. Яремчук

Підписано до друку 21.12.2018. Формат 60 × 84¹/₁₆.
Папір офсетний № 1. Гарнітура Minion. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 15,70. Умовн. друк. арк. 17,44. Зам. № 1412.

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5033 від 29.12.2015.

Друк ТЗОВ «Простір-М».
79000, м. Львів, вул. Чайковського, 8.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5068 від 22.03.2016.